

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКАТА АРТИЛЕРИЯ

КНИГА ПЕТА

Асоциация на Сухопътните Войски на България
Военна академия „Георги Стойков Раковски“
Фондация Българско Военно историческо наследство

АСОЦИАЦИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ
ВОЕННА АКАДЕМИЯ „ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ“
ФОНДАЦИЯ „БЪЛГАРСКО ВОЕННО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКАТА АРТИЛЕРИЯ

КНИГА ПЕТА

София • 2021

*Книгата е по идея и проект на
Асоциацията на Сухопътните Войски на България,
Военна академия „Г. С. Раковски“,
Фондация Българско военно историческо наследство
и се издава с тяхно и на Министерството на отбраната
спомоществователство.*

© Асоциация на Сухопътните Войски на България

© Автор: Нелко Петров Ненов

Научен редактор: акад. проф. д.и.н. Георги Марков

Рецензенти: проф. д.ист.н Тодор Петров, проф. д.в.н. Димитър Недялков

ISBN 978-954-302-092-8

НИКОЙ И НИЩО НЕ БИВА ДА БЪДАТ ЗАБРАВЕНИ!

Уважаеми читателю,

Пред вас е петата книга от Алманах на Сухопътните войски на България. Посветена е на българската артилерия, на нейните безсмъртни полкове и бригади, които участваха във всичките войни за национално обединение. Ако нечие произвие, давано на род войска е по-вярно положено, то „Бог на войната“, давано на артилерията, е точно за българската артилерия. Няма война, битка и сражение, което да не е спечелено с помощта на българската артилерия и не е случайно, че артилерията е намерила своето място като род войска още в първите планове за развитие на Българската земска войска, впоследствие и на Българската армия.

Артилерията в Българската земска войска първа преминава на батарейна и полкова структура, доказана в изминалите войни. В Сръбско-българската война участват два артилерийски полка, от които само един участва в отбраната на Сливнишката позиция. Вторият полк успява да пристигне едва на 10 ноември и участва в контранастъплението, довело до разгрома на агресора и успеха във войната.

След войната с бързи темпове се развива дивизионната артилерия. Всяка от редовните пехотни дивизии има по правило в състава си скорострелен и нескорострелен артилерийски полк, като последният е развърщан от първия за военно време. Затова в книгата двата полка вървят заедно през Балканските войни и обединени в артилерийски бригади през Първата световна война. През Първата световна война дивизионната артилерия достига апогея в своето развитие и заслужено се окичва със славата и признанието на целия народ.

Великолепната българска артилерия, влязла и в очите, и в спомените на враговете на България, първа понася жестоките удари на Ньойския договор след войната. По същество България е оставена без артилерия, а оръдията и гаубиците са предадени на съседните страни, противници на България във войната, а част от тях са потопени в морето, както и боеприпасите за тях. Само малка част от тежката артилерийска материална част е спасена от нейните командири и влиза в състава на възкръсналите полкове след 1938 г.

В пета книга ние ви представяме управлението на артилерията, което получава заслужено място, и дивизионните артилерийски полкове на основните пехотни дивизии от Българската войска, и развърщаните от тях военновременни полкове. В нея става дума за 27 артилерийски полка и формираните от тях артилерийски бригади през Първата световна война. Безкраен е списъкът на техните победи, оставили ги в пантеона на безсмъртието. Апотеоз на бойната им слава става операцията по превземането на Одринската крепост през март 1913 г. Денят на победата, 11 март, става Празник на българската артилерия.

Приятно четене!

*О.р. генерал-лейтенант Кирил Цветков
Председател на Асоциацията на Сухопътните войски на България*

*Людмил Богданов
Председател на Фондация „Българско военно историческо наследство“*

ЗА СЛАВНАТА БЪЛГАРСКА АРТИЛЕРИЯ

Историята на българската артилерия, макар и частица от героичната история на Българската армия, показва решаващата роля на артилерията в славните победи на българското оръжие във войните за национално освобождение и обединение.

Нашите артилеристи – от войника до генерала – доказаха през войните своето величие. Прекрасната книга, написана от полковник Нелко Ненов по един убедителен начин доказва това!

Изключително много за България са световните приноси във военното дело. Една голяма част от тях дава нашата славна артилерия. В края на XIX и началото на XX век, когато се утвърждава съвременната огнестрелна артилерия по света, артилерията става предпочитано поприще за кариера във войската. Както тогава, така и в наши дни да си артилерист, означава да съчетаваш едновременно поне четири качества – интелект, воля, сила и творчество.

Независимо от това, че българската артилерия след своето създаване заимства много идеи от руската и западноевропейската, тя съумява в един сравнително кратък период от Сръбско-Българската война през 1885 г. до началото на Балканската война през 1912 г. да създаде и развие собствена школа, както по отношение теорията за бойното използване, така и по отношение на развитието на артилерийската материална част, средствата за артилерийско разузнаване и управление на огъня. Български артилерийски инициативи пробиват път в редица чужди армии, като за българската артилерия остава съзнанието, че има собствена мисъл, която е полезна за нашата армия, но може да бъде полезна и за други.

Всички постижения и приноси, които постига българската артилерия във войните за национално обединение, до голяма степен се дължат на високо подготвените български офицери-артилеристи, според редица съвременници може би най-подготвените в Европа по това време. Всички изброени в настоящия том примери демонстрират по категоричен начин световното ниво на българската артилерия в периода непосредствено преди и по време на Балканските и Първата световна война, в които тя постига редица върхове в бойното си използване, между които се открояват три – Одрин, Тутракан и Дойран. В продължение на десетки години от нас се учат на артилерия водещи армии по света. И днес в световните енциклопедии могат да се прочетат категорични данни за българските артилерийски иновации, постигнати и реализирани в периода на тези войни. Това е безспорно признание за България и за славната българска артилерия.

Всички артилерийски генерали, офицери, подофицери и войници от всички поколения заслужават нашето дълбоко уважение и преклонение.

Поклон вам, артилеристи!

*О.з. генерал-майор Вълчо Фотев
Председател на управителния съвет на Асоциацията
на артилеристите и ракетчиците от запаса „Олимпий Панов“*

ПРЕДГОВОР

От повече от тридесет години датират заниманията на автора с изследване и преподаване на проблематика, свързана с артилерията. За да бъде подобно изследване стойностно, то неизбежно трябва да проследява историческия път за целия период на създаване и развитие на обекта на изследване. Българската военна историография е натрупала значителен брой изследвания (монографии, дисертации, студии, статии, сборници, очерци и други), посветени на историята на българската артилерия и на историите на артилерийските части и съединения. Все още обаче липсва задълбочено изследване, което да представя историята на първите артилерийски полкове в България. Поради редица причини, някои от историческите периоди в развитието на българската артилерия са по-слабо осветлени. Амбицията на автора е да се опита да запълни тази празнота, както и да допълни данните за по-малко изследвани периоди, кампании, сражения и боеве, в които участват тези артилерийски полкове.

Книгата, която предлагаме на уважаемия читател, представя обобщена, достоверна и систематизирана информация за пътя на първите артилерийски полкове от създаването на българската артилерия с началото на Третата българска държава до края на Втората световна война и реорганизацията им след нея.

Погобаващо място е отделено на командването на артилерията, на Артилерийската инспекция и Артилерийския комитет. Следва описание на зараждането и бойния път на първите създадени артилерийски полкове в България – от първи до девети артилерийски полк. Проследяват се документите по създаване, бойния и команден състав на всеки полк и частите, които развърщат за военно време, промените в квартируването на полковете, въоръжението и превъоръжаването на полковете, бойната подготовка (както и процеса на мобилизация), участието им в най-важните битки, сражения и операции. Представени са оригинални заповеди за формирането, мобилизацията и бойните действия на полковете.

Привеждат се конкретни примери за храбростта и бойното майсторство на българските артилеристи по време на войните. Коректно са изброени командири на полкове и времето на тяхното командване от създаването им до края на Втората световна война, патронния и боен празник на всеки полк.

За написването на книгата е използван огромен материал от архивните фондове на Държавния военноисторически архив във Велико Търново към Държавна агенция „Архиви“, Военноисторическа библиотека на Военна академия „Георги Стойков Раковски“, трудовете на Военноисторическата комисия, трудове на видни български генерали и офицери, оригинални прикази и укази на българските владетели, закони, укази, заповеди и циркуляри по военното ведомство, заповеди по артилерията, заповеди по артилерийските полкове, дневници и релации на бойните действия, както и личен архив на автора.

Авторът изказва своята голяма и най-искрена благодарност към всички, които се включиха в реализирането на проекта за създаването на книгата с помощ, съдействие, указания, съвети, напътствия, предоставяне на материали, свидетелства и лични архиви, за да стане тя реалност.

1. КОМАНДВАНЕ НА АРТИЛЕРИЯТА

1.1. АРТИЛЕРИЙСКА ИНСПЕКЦИЯ

С възраждането на Третата българска държава след освобождението на България от турското робство през 1878 г. се създават първите държавни институции, най-важна от които е армията. Младата българска войска, която е наречена Българска земска войска, се нуждае от необходимата командна структура, която да осъществи процеса на управление на войската и всички нейни родове войски. Още със създаването си, едновременно със създаването на Българската земска войска, българската артилерия се нуждае от адекватни органи и структури за ръководство и управление. Напълно закономерно в първата заповед на императорския комисар княз Александър Дондуков-Корсаков по военното управление в България от 8 юли 1878 г. в т. 4 се определя, че „за ръководство на артилерийските части и учреждения във войската се назначава специален началник на артилерията“. В по-детайлната „Инструкция от императорския комисар за организацията на командването, снабдяването с оръжие, възнаграждението на командирите в Българската земска войска и сформирването на учебната дружина за подготовка на български и погофицерски кадри“ от 25 април 1878 г. се доуточняват правомощията на началника на артилерията, като се уточнява, че за такъв се назначава щабен офицер с права на началник на дивизия с един или двама старши адютанти. Интересно е да се отбележи, че командването на цялата Земска войска се поверява на генерал с права също на началник на дивизия.

Първият официален документ, регламентиращ правата и задълженията на началника на артилерията на Българската земска войска е Временно положение за управление на артилерията на Българската земска войска от 9 ноември 1878 г., утвърдено от руския императорски комисар в България княз Дондуков-Корсаков. В този документ се определя, че началникът на артилерията е длъжен да се грижи за окомплектуването на артилерийските части, за личния състав и учебната част, а също и за осигуряване на артилерийското ведомство с офицери и фейерверкери. В неговите правомощия е и съставянето на плановете и програмите за обучение в артилерийските учебни заведения и осигуряването на преподаватели в тях. Към 17 ноември 1878 г. Артилерийското управление на Българската земска войска включва един началник, двама старши адютанти, един литограф, двама войници ординарци (обозни), трима вестови и 4 финансиста. Дондуков-Корсаков в доклад до командващия руската действаща армия от 19 юли 1878 г., освен другите свои предложения, предлага за началник на артилерията в Земската войска да бъде избран командирът на 12-а артилерийска бригада генерал-майор Григориев. Назначението обаче е друго. Съгласно приказ № 11 по Военното управление на България от 17 август 1878 г. за първи началник на формиращата се българска артилерия е назначен полковникът от гвардейската руска конна артилерия Иван Лесовой. Същият изпълнява длъжността старши адютант на началника на артилерията капитан Дикинлейн. Седалището на инспектора е в Русе, където остава до 1883 г. Първата заповед по артилерията е подписана от Лесовой на 1 ноември 1878 година.

В продължение на седем години до 1885 г. българската артилерия се управлява от руски генерали и офицери – това са Лесовой, Решетин и Арсениев. Същите се именуваха официално началник на артилерията до 1883 г., въпреки че приказите по артилерия понякога се подписват от инспектор, друг път от началник на артилерията. Например приказ № 13 от 7 февруари 1885 г. полковник Арсениев подписва като началник на артилерията. Нека припомним, че адютант в артилерийската инспекция и офицер, който изготвя самите прикази, тогава е поручик Петър Тангилов, бъдещ генерал и инспектор на артилерията.

В изпълнение на чл. 161 от Търновската конституция през юли 1879 г. в Княжество България се учредява Военно министерство. С указ № 1/5.07.1879 г. в министерството се създават строево, инспекторско и хазайствено отделения. В рамките на строевото отделение се учредява артилерийско управление, начело с инспектор на артилерията.

През 1879 г. след изтеглянето на руските окупационни войски от България при военното министерство се създават управления на началника на артилерията и на стрелковата част с определен щат. За кратък период от 1878 г. до 1879 г. създадените първи български батареи се командват от бригадни командири. Двете артилерийски бригади, които се формират по подобие на руските, едната на север от Балкана, другата на юг, се оказват неудачни в български условия. Ето защо с приказ по артилерията на Българската земска войска (Б.З.В.) № 33 от 30 май 1879 г. длъжността „бригаден командир“ се закрива от 1 юни същата година. Закриват се и бригадните управления, като занапред батареите се подчиняват директно на началника на артилерията.

Шуменската артилерийска батарея, Шумен, 1879 г.

Главен орган за ръководство на артилерийските формирования в армията е Артилерийската инспекция. Тя е и орган на Военното министерство за снабдяване на армията с оръжие и бойни припаси и за тяхното разпределение в частите, както и за поддържането им в изправност. През 1879 г. в ръководството на военното министерство началникът на артилерията ръководи Артилерийско управление, което е пряко подчинено на министъра на войната. Непосредственото управление на артилерията и всички артилерийски складове в княжеството, а така също и ръководството на занятията по артилерийска подготовка във всички части на армията се осъществява от началника на артилерията във военното ведомство. Управлението на артилерията се състои от един началник – полковник и трима адютанти – капитани или поручици.

От 1881 г. Управлението на артилерията става самостоятелно отделение във военното министерство. В неговите задължения влиза комплектуването на артилерийските части и организирането на обучението и възпитанието на личния състав. През февруари 1883 г. Пантелей Ценов е назначен за младши адютант в Артилерийското управление, което е разположено в Русе. В началото на май 1883 г. началникът на артилерията генерал-майор Иван Лесовой се уволнява и на негово място идва полковник Николай Решетин. През октомври 1883 г. Николай Решетин с щаба си се мести от Русе в София, в Управление на артилерията, а длъжността му се преименува на „Инспектор на артилерията“. Решетин остава на поста началник (инспектор) на артилерията до края на 1884 г. и развива значителна дейност.

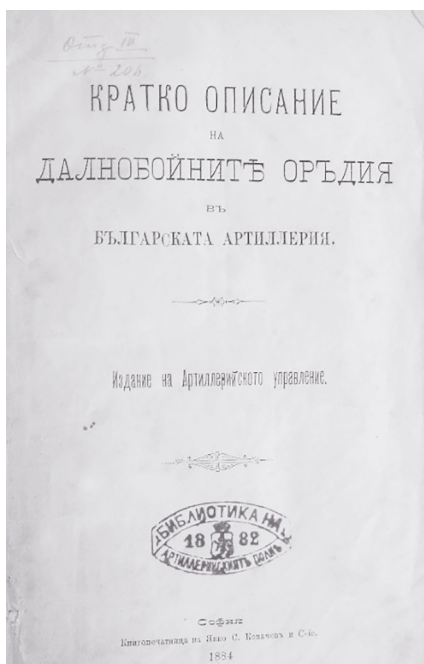
На 1 януари 1885 г. на длъжността началник на артилерията е назначен полковник Дмитрий Арсениев, личен познат на тогавашния български военен министър генерал княз Кантакузин. Под негово ръководство се усъвършенства структурата на военното министерство, с което се утвърждава значимостта на длъжността началник на артилерията. Съставът на Управлението на началника на артилерията, освен Дмитрий Арсениев, включва капитан Константин Никифоров, заемащ длъжността „правител на делата на управлението“, капитан Петър Тантилов – адютант и поручик Георги Попов, който е „прегледвач на оръжието“.

След обявяване на Съединението на Княжество България с Източна Румелия всички руски офицери на българска служба с императорски указ са отзовани в Русия. Начело на военното командване на младата българска войска застават артилерийски офицери.

Първият българин военен министър след Съединението е артилерийският офицер с висше академично артилерийско образование – капитан Константин Никифоров. Начело на българската артилерия застава един от водещите батареини командири – капитан Олимпий Панов, близък приятел на Никифоров.

Обсадната батарея в Русе, 1880 г.

Това става съгласно предписание на Военното ведомство № 6191 от 11 септември 1885 г. Първият приказ по артилерията от капитан Олимпий Панов е приказ № 62 от 18 септември 1885 г., където той се подписва като Управляващ делата на Артилерийското управление, длъжност, която бихме оприличили с началник на щаба. Заповедите се изписват на руски език и се използва руското название на документа – приказ. Първия си Приказ на български език под № 65 капитан Олимпий Панов отдава на 24 октомври 1885 г. Два месеца по-късно капитан Панов се подписва вече като началник на артилерията. Така Олимпий Панов е едновременно началник на артилерията във Военното ведомство и началник на артилерията в Щаба на армията. По време на войната Олимпий Панов се намира в Главната квартира и се грижи за батареите в строево отношение и по отношение на бойното им използване.

Мобилизацията е обявена на 6 септември и започва да се извършва от руските офицери, полкови и батареини командири, които на 10 септември получават нареждане да напуснат България, така че мобилизацията реално се извършва от българите – старши офицери в батареите. Тъй като мобилизационни планове в двата съществуващи тогава артилерийски полка няма, капитан Олимпий Панов дава лични указания за всяка една дейност. Разпорежданията от Артилерийското управление за мобилизацията продължават до 20 октомври, когато батареите се попълват окончателно с коне и хора. По отношение на снабдителната служба Артилерийското управление се подпомага от завеждащ въоръжението, капитан Георги Попов. При започване на военните действия срещу сърбите капитан Олимпий Панов заминава за Сливница с Главнокомандващия княз Александър I Батенберг, а във военното министерство отговорностите по снабдяването на войските поема министърът на войната, подпомогнат от завеждащия снабдяването. Последните двама преди мобилизацията са служили в Артилерийската инспекция и познават добре правилата за снабдяване с бойни припаси.

Княз Александър I има изключително доверие към Панов, който се ползва с голям авторитет между висшите военни ръководители на младата ни войска. На 3 и 6 ноември при съвещание на Западния корпус в присъствието на главнокомандващия, когато почти е надделяло мнението за отстъпването на Сливнишката позиция, капитан Панов подкрепя предложението на капитан Атанас Бендереv да не се отстъпва и да се контраатакуват сърбите от Сливнишката позиция, което в крайна сметка се оказва успешна стратегия.

За особените му заслуги за сливнишките боеве капитан Панов получава най-висшата награда за Сръбско-българската война – офицерски кръст за храброст 2-ра степен, орден, даден само на началник щаба на войската капитан Рачо Петров и военния министър капитан Константин Никифоров.

След края на Сръбско-българската война от 1886 г. началникът на артилерията се нарича „Началник на артилерийска бригада“, а началникът на местните учреждения – „Инспектор на стрелковите и технически части във Войската“.

На 10 май 1886 г. със заповед по военното ведомство се сформира управление на артилерийска бригада, на която се подчиняват трите артилерийски полка (1-ви артилерийски полк в София, 2-ри артилерийски полк в Шумен и 3-ти артилерийски полк в Пловдив). В друга заповед от септември същата година се споменава, че „предвид на обстоятелствата, предизвикани от метежа на 9 август управлението на артилерийската бригада не функционираше“. Командир на артилерийската бригада по това време е майор Олимпий Панов, а началник на щаба капитан Стефан Белов.

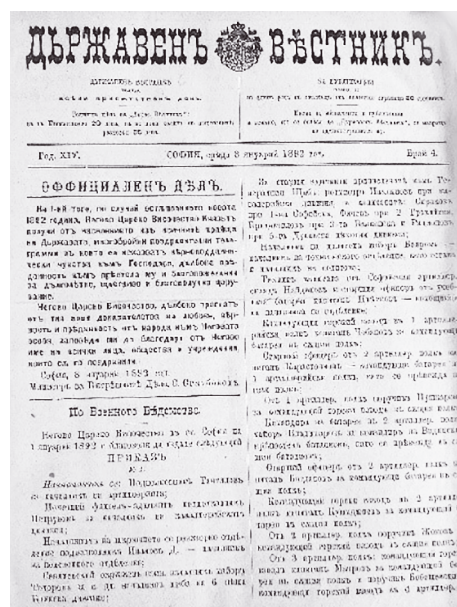
От 1887 г. управлението на Артилерийската бригада и управлението на Инспектора на стрелковата и техническата части се сливат в Артилерийски отдел при военното министерство. Инспекторът на артилерията е началник на отдела в министерството. За инспектор е назначен майор Петър Тангилов.

По това време артилерийският отдел е един от трите отдела във военното министерство, заедно с генерален щаб, военно-прокурорски надзор и пет самостоятелни отделения. На него е подчинен „управител (управляющ) на делата“, който изпълнява работата в канцеларията, като един вид началник на щаба на артилерията. От 1887 г. тази длъжност се преименува на „началник на строево артилерийско отделение“. Артилерийското управление е самостоятелно, а във Военното министерство съществува артилерийско отделение, в което се извършват дейностите по инспектиране на оръжието.

Това отделение в края на 1888 г. се придава към Артилерийската инспекция. През 1889 г. длъжността инспектор на артилерията се заменя с „началник на артилерията“ – с права на бригаден командир.

От 1890 г. военното министерство се реорганизира, като включва в състава си три отдела. Първият е „генералния щаб“ с отделения „строево“ и „инспекторско“. Артилерийската инспекция е съставна част от това отделение. На следващата 1891 година се приема Закон за устройството на въоръжените сили на Княжество България. Министерството отново се реорганизира, като Артилерийското управление представява самостоятелен отдел с две отделения – „строево“ и „техническо“.

От 1889 г. до 1892 г. документите, които се издават в артилерията, са и заповеди, и прикази. Майор (от 1892 г. подполковник) Петър Тангилов се подписва през 1889 и 1890 г. като инспектор на артилерията, а от 1892 г. като началник на артилерията.

Публикуваният в „Държавен вестник“ Приказ № 2 от 1 януари 1892 г. на княза, с който се назначава за началник на артилерията майор Петър Тангилов

Майор Петър Тантилов се заема енергично да организира артилерията. През 1891 г. след създаване пехотните бригади и подчиняването на артилерийските полкове на пехотните бригадни командири, инспекторът на артилерията остава началник на артилерийските полкове само в учебно и техническо отношение.

По доклад на инспектора на артилерията се създава първият документ, регламентиращ функциите и задачите на инспектора на артилерията – „Положение за Инспектора на артилерията“. Съгласно този документ, подписан от военния министър подполковник Михаил Садов, Артилерийското управление „съставлява специално учреждение на военното министерство, което служи за орган на военния министър за привеждане на неговите предначертания към артилерийската част в мирно и военно време“. На него му се възлагат следните задължения: завеждане артилерийските части във всяко отношение; ръководство изпитванията на материалната част; завеждане на арсенала; комплектуване на артилерията с офицери, фейерверкери и с коне; следене и разпространяване на артилерийското изкуство сред офицерите; указания по стрелбите; лични прегледи; завеждане на цялото въоръжение в армията. При инспектора на артилерията има офицер, завеждащ въоръжението със звание майор, щаб-офицер и един адютант – поручик.

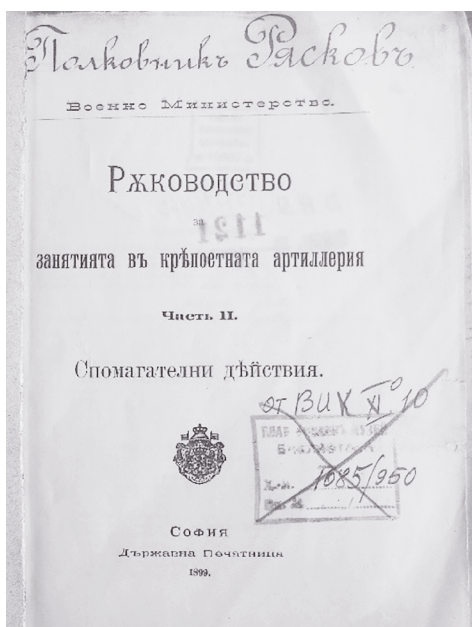
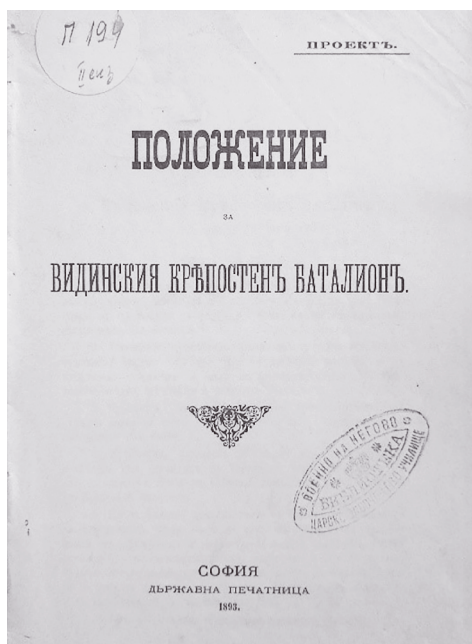
През 1892 г. със заповед по военното ведомство № 489 се обявява „Положение за артилерийското управление“, според което същото представлява специално учреждение във военното министерство, което служи като „орган на военния министър за привеждане в изпълнение на неговите предначертания в артилерийската част във войската за мирно и военно време“. Съгласно същото, Артилерийското управление се ръководи от Началник на артилерията. Управлението се състои от строево отделение, техническо отделение, артилерийски комитет и артилерийски полигон. Началникът на артилерията е пряк началник на всички артилерийски части във войската, невлизащи в състава на пехотните дивизии. За артилерийските части, които влизат в състава на дивизиите, той се явява ръководител в учебно и техническо отношение. С приемането на първия Закон за въоръжените сили в края на 1891 г. на началника на артилерията се подчиняват изцяло резервните батареи, крепостните батальони и артилерийските складове. На него се възлага завеждането в строево и техническо отношение на всички артилерийски части и учреждения. По тази причина в Артилерийското управление се формира строево и техническо отделение, с началници и техни помощници, артилерийски комитет и полигон.

През 1892 г. Военното министерство се реорганизира в няколко отдела, между които и Артилерийско управление, а от 1895 г. се създава и Управление на крепостната артилерия. От 1 януари 1892 г. инспекторът на артилерията се преименува на „началник“ на артилерията. На него се подчиняват във всяко отношение резервните батареи, крепостните батальони и артилерийските складове. Щатът на Артилерийското управление през 1892 г. включва: началник на артилерията – подполковник, един помощник началник, един началник на техническото отделение (той е и началник на полигона) и един началник на строевото отделение – подполковници; трима помощник-началници на отделенията – капитани; един деловодител, един архивар и един чертожник.

През 1893 г. е разработено „Положение за артилерийското управление при Министерството на войната“. В него има нарочен раздел за структурата, и задачите на Артилерийския комитет. За достойнството и самочувствието на началника на артилерията е показателен следния пример: по време на височайши прием в Царския дворец на 16 юни 1893 г. инспекторът на пехотата полковник Данаил Николаев и началникът на артилерията подполковник Петър Тантилов „се почувстват обигени от начина, по който са представени, според тях не съответстващ на длъжността, която заемат, като напускат двореца по един демонстративен начин“. Подполковник Тантилов освен това увещава и други офицери да направят същото. На следващия ден той подава рапорт за уволнение от военна служба. Княз Фердинанд издава заповед да се уволнят от служба тези офицери и да преминат в запас. Към 1893 г. Артилерийското управление освен началника на артилерията подполковник Петър Тантилов включва помощник-началник подполковник Бончо Балабанов, началник на отделение подполковник Димитър Бояров и двама помощник-началници на отделение – капитан Нягол Цветков и капитан Калин Найденов.

След уволнението на подполковник Петър Тантилов на 22 юни 1893 г. длъжността началник на артилерията поема подполковник Бончо Балабанов и я изпълнява повече от 13 години – до 12 май 1905 г. През това време са извършени редица преобразования и въоръжавания на артилерията, както и създаване на нови артилерийски полкове, увеличаване броя на батареите в полковете, създаване на планински взводове, полубатареи, батареи, отделения и полкове. От 1 януари 1898 г. при щаба на армията се създава „Артилерийска инспекция“, към която са включени началникът на крепостната артилерия и Артилерийският комитет. След създаване на крепостните батальони първоначално във Вудин и София се създава длъжността началник на крепостната артилерия. Първ неин началник е подполковник Никола Рязков, който отдава своята първа заповед по крепостната артилерия на 1 януари 1895 година. Със заповед по крепостната артилерия № 4 от 9 януари 1895 г. той обявява, че съгласно Височайши указ № 1 и заповед по военното ведомство № 1 се формира още един крепостен батальон в триротен състав, разположен и квартируващ в Шумен. За командир на батальона се назначава майор Панталей Парасков. Под ръководството на Бончо Балабанов се издигат за командири на артилерийските полкове изключително способни и отгадени на службата офицери. Същото се отнася и за Артилерийския комитет в инспекцията. Такива изявени артилерийски офицери са полковниците Никола Рязков, Пантелей Ценов, Петър Тантилов, Димитър Перниклийски, Стоян Загорски, Калин Найденов и Нягол Цветков, както и по-младшите офицери Константин Жостов, Владимир Вазов, Димитър Кацаров, Стефан Славчев, Константин Кирков, Никола Стайков, Ангел Ангелов, Марко Никофоров, Йончо Берберов, Никола Сапунаров, Димитър Стоименов и др.

С Указ № 1 от 1895 г. отново се връща наименованието „инспектор на артилерията“ с права вече на командир на дивизия. На него са подчинени всички артилерийски части, щабовете и учреждения, които не влизат в състава на дивизиите. Тези от дивизиите са му подчинени само в учебно и техническо отношение.

Помощник-инспекторът е началник на крепостната артилерия и едновременно с това е инспектор на въоръжението във войската. Това става с Указ № 20 от 1896 г. За всички въпроси по устройството, управлението, обучението, поддържането на материалната част на артилерията командирите се обръщат до Артилерийската инспекция. В периода от 1895 до 1900 г. в Артилерийската инспекция се обособяват: техническо отделение с оръдейна и огнестрелна секции; строево-домакинско отделение със строева и домакинска секция и инспекторство на въоръжението. Нараства и щатът на инспекцията от 5 на 10 души.

С Указ № 15 от 1900 г. се прави поредна реорганизация във военното министерство. То се състои от генерален щаб, канцелария на военното министерство, артилерийска инспекция, военноинженерна инспекция, военно-съдебна част. Това определя Артилерийска инспекция като самостоятелен отдел в министерството, пряко подчинен на военния министър.

Според Закона за въоръжените сили от 1903 г. Артилерийската инспекция съставлява отдел на Военното министерство за привеждане в изпълнение неговите предначертания относно въоръжението на цялата армия и флота и за учебно-строевата и техническа подготовка на цялата артилерия. Управлява се от инспектора на артилерията. В нея има следните подразделения: инспекторство на въоръжението, като инспекторът на въоръжението е едновременно помощник на инспектора на артилерията; техническа част; строево-домакинска част; крепостно-артилерийска част.

В рамките на инспекцията съществуват артилерийски комитет, изпитвателна комисия и полигон. Инспектор на артилерията е генерал-майор Бончо Балабанов, инспектор на въоръжението – полковник Никола Рясков, завеждащ техническата част – подполковник Калин Найденов, завеждащ крепостната артилерийска част – майор Константин Антонов, книговодител – капитан Ангел Александров, адютант – поручик Владимир Филипов. Изпитвателната комисия има назначение да извършва всички технически и балистически изпитвания на въоръжението и стрелбата в армията. Неин председател е инспекторът на въоръжението, а членове са офицери с висше артилерийско образование.

От създаването на българската армия през 1878 г. до 1935 г. важно и отговорно задължение на инспектора на артилерията са дейностите, свързани с осигуряване поддържането на въоръжението за цялата армия и флота, както в мирно, така и във военно време. Тази своя функция инспекторът на артилерията изпълнява чрез инспектора на въоръжението, който е негов подчинен и част от Артилерийската инспекция. След Балканските войни Артилерийската инспекция конкретизира и детайлизира задълженията на длъжностните лица по отношение на въоръжението. Вменени са задължения на „заведующия въоръжението“, началниците на артилерията във Военноинспекционните области, началника на крепостната артилерия и др. Със създаването на Военен съвет през 1905 г., като съветателен орган към министъра на войната за обсъждане на проекти от законодателен или административен характер, инспекторът на артилерията е включен както в пълния, така и в извънредния и частичен състав на съвета.

На 12 май 1905 г. на длъжността „инспектор на артилерията“ е назначен генерал-майор Никола Рязков. Основната мисия на инспекцията през неговото ръководство са всички дейности по избора на скорострелни артилерийски системи, превъоръжаването с тях и обучение на артилерийските кадри за служба с тях. През 1905 г. в рамките на Инспекцията на артилерията се създава и длъжността „началник на планинската артилерия“, който е третия по ранг офицер в инспекцията. Първият, заемал длъжността, е полковник Никола Бакърджиев. Това става скоро след като трите планински артилерийски отделения се развърщат до три планински артилерийски полка.

Със заповед № 291 през 1907 г. се приема ново „Положение за артилерийската инспекция“. Според него Артилерийската инспекция съставлява отдел на военното министерство. Тя е командна инстанция и едновременно най-висшия орган на военния министър за изпълнение на неговите виждания по отношение на въоръжението на цялата армия и флота, на учебно-строевата и техническата подготовка на цялата артилерия. Артилерийската инспекция се управлява от инспектора на артилерията, който се назначава с височайша заповед по предложение на военния министър. Той е непосредствено подчинен на военния министър. Съгласно документа Артилерийската инспекция се подразделя на: инспектор на въоръжението; техническа част; строево-домакинска част; крепостно-артилерийска част. Към инспекцията са също артилерийски комитет, изпитателна комисия и полигон. На инспектора на артилерията са подчинени във всякакво отношение всички артилерийски управления, технически учреждения, огнестрелни складове и онези артилерийски части, които не влизат в състава на дивизиите, както и всички контролни и приемни комисии, които се занимават с контрола и приемането на оръжия и бойни припаси. Артилерийските части, които влизат в състава на дивизиите, са подчинени на инспектора на артилерията само в учебно-строево и техническо отношение. Офицерът, заемащ новата длъжност „инспектор на въоръжението“, е едновременно и помощник началник на артилерията. С приемането през 1903 г. „Положение за управление на дивизията“ се определя, че артилерията, влизаща в състава на дивизията е подчинена на самия началник на дивизията във всяко отношение, с изключение на учебната и техническата част, където тя е подчинена на инспектора на артилерията.

Липсва длъжност началник на артилерията на дивизията в мирно време – пропуск, който ще проличи по време на войните, когато тази длъжност през Балканската война ще се изпълнява от командира на скорострелния артилерийски полк на всяка дивизия, а през време на Първата световна война от командира на артилерийската бригада.

В края на 1904 г. се въвежда „Положение за планинска артилерийска бригада, полски артилерийски полк и планинско артилерийско отделение“. За управлението и командването на планинската артилерия се въвежда длъжността командир на планинската артилерийска бригада. Той е непосредствено подчинен по въпросите от учебен и технически характер на инспектора на артилерията, а във всяко друго отношение – на военния министър и се ползва с права на командир на пехотна бригада. Година по-късно със заповед по военното министерство се уточнява, че командирът на планинската артилерийска бригада се подчинява във всяко едно отношение на инспектора на артилерията. В мирно време полския артилерийски полк се състои от щаб на полка; три артилерийски отделения; девет батареи; парков взвод; полкови съд; полкови лазарет или приемен по-кой; ветеринарен лазарет. Щабът на полка се състои от командир на полка, завеждащ домакинството, адютант, ковчежник, деловодител, лекар, ветеринарен лекар, командир на парковия взвод, щаб-тръбач и писари. Всяко артилерийско отделение се състои от три батареи. Батареите се делят на три взвода.

Към 1909 г. Артилерийската инспекция има следния състав: инспектор – генерал-майор Никола Рязков; началник на крепостната артилерия – полковник Пантелей Ценов; началник на планинската артилерия – полковник Никола Бакърджиев; инспектор на въоръжението – полковник Петър Тантилов; началник на строево-домакинската част – подполковник Стефан Богданов; помощник-началник на строево-домакинската част – майор Иван Ватев; началник на техническата част – полковник Нягол Цветков; помощник-началник на техническата част – майор Стефан Славчев; книговодител – капитан Кръстю Марчев; адютант – подпоручик. В началото на 1909 г. инспекторът на артилерията генерал-майор Никола Рязков заболява и през май заминава да се лекува в чужбина. През ноември същата година той се завръща от лечение, но поради влошено здравословно състояние подава оставка и в средата на ноември 1909 г. се уволнява от военна служба. За изпълняващ длъжността инспектор на артилерията е назначен полковник Пантелей Ценов. На 31 декември 1909 г. той е произведен в чин генерал-майор и назначен за титуляр инспектор на артилерията. В навечерието на Балканската война Артилерийската инспекция съставлява отдел в Министерството на войната с главен началник „инспектор на артилерията“ – генерал-майор, подчинен непосредствено на военния министър. Инспекторът на артилерията има помощник с чин полковник. По важни въпроси, засягащи въоръжението на армията, инспекторът задължително ориентира началника на щаба на армията и взема предвид неговото мнение, когато докладва на военния министър при вземане на решение.

Артилерийската инспекция има 3 отделения: техническо отделение; строево-домакинско отделение; инспекторство по въоръжението. Техническото отделение е разделено на две секции: оръжейна и огнестрелна.

Началникът на отделението и началниците на секции са офицери с висше артилерийско образование (артилерийски инженери), служили в строевите части и в артилерийския арсенал, и притежаващи солидна практика в артилерийското дело. В това отделение е съсредоточено проучването на всички технически въпроси – избор на ново оръжие и боеприпаси, изработване на условия за доставка на различни видове артилерийско и ръчно оръжие, различни видове барути, оптични прибори и всички други принадлежности, касаещи стрелбата с оръжието. Тук се организира контролът на изработката и изпитанията за тяхното окончателно приемане и ремонтът на повредено оръжие. По това време в България няма фабрики за пълно изработване на оръдия, пушки и артилерийски снаряди, затова техническото отделение не е организирано за изработване на собствени проекти. Строево-домакинското отделение има две секции – строева и домакинска. В домакинската секция е съсредоточена дейността от отпускане на суми за доставка на артилерийски материали и до разходването на тези суми. В това отношение Артилерийската инспекция е свързана с Главното интендантство в министерството, през което става окончателното реализиране на тези сделки. Строевата секция отговаря за бойната подготовка на артилерийските формирования. В нея постъпват резултатите от проведените в артилерийските части практически стрелби и на тази база се подготвят предложения за промяна в уставите и наставленията за стрелбата. В инспекторството по въоръжението е съсредоточена цялата отчетност за прихода и разхода на оръжието в изправност. В него има двама инспектори по въоръжението с чин полковник. Тяхно задължение е лично да преглеждат оръжието в частите и складовете и да вземат мерки за неговото поддържане в постоянна изправност. Личният състав на Артилерийската инспекция се състои от един генерал, петима полковници, двама майори, трима капитани, един поручик и четирима чиновници. Освен това има Управление на крепостната артилерия и Управление на планинската артилерия.

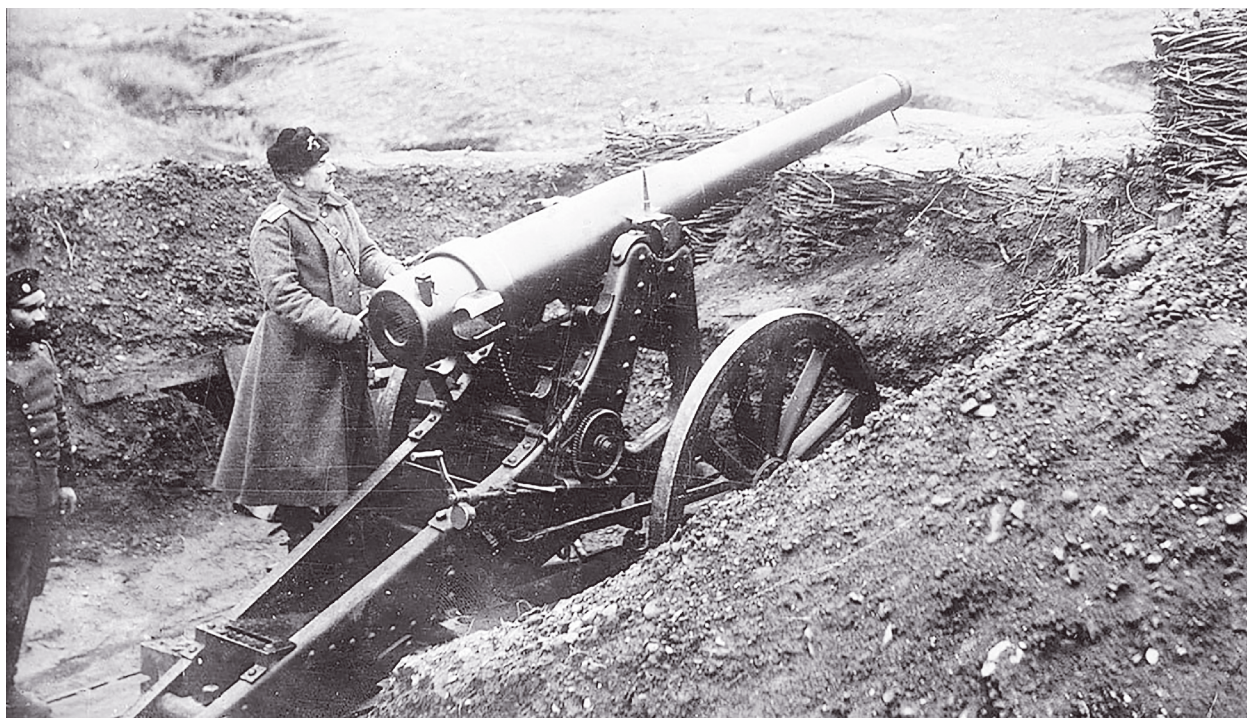

Артилеристи от Софийския крепостен батальон пред 57-мм куполни оръдия „Грузонверк“, 87-мм нескорострелни оръдия „Круп“ и каретчица „Гатлинг“, София, около 1910 г.

Инспектор е генерал-майор Пантелей Ценов; помощник-инспектор и началник на крепостната артилерия е полковник Христо Кушев; инспектор на въоръжението – полковник Петър Тантилов, началник на техническо отделение – полковник Нягол Цветков, началник на строево-домакинско отделение – полковник Васил Събов, началник на планинска артилерийска част – полковник Никола Бакърджиев.

След обявяване на мобилизацията с височайша заповед № 1/22.09.1912 г. се формира Обща главна квартира при следната организация: Щаб на действащата армия, Оперативен отдел, Цензурно-картографски отдел, Управление на инспектора на артилерията, Управление на инспектора на инженерните войски, Санитарна инспекция, Главно тилово управление, Военносьдебна част. Задачата на Управлението на инспектора на артилерията е да организира и ръководи в тактическо и оперативно отношение бойните действия на артилерийските формирования.

По време на Балканската война начело на българската артилерия е генерал-майор Пантелей Ценов, който изпълнява и задълженията на началник на артилерията в действащата армия. Той управлява артилерията от различните места на Главното командване – София, Стара Загора, Лозенград, Димотика. Генерал Ценов не управлява пряко, а чрез указания до началниците на артилерията на отделните армии. Централизация на усилията на артилерията извън силите на отделна армия е демонстрирана единствено при обсадата на Одрин. При съставяне на плана за атакуване на Одринската крепост още в началото на декември 1912 г. със заповед по Действащата армия е формирана комисия, в състава на която влиза и генерал-майор Пантелей Ценов.

12-см обсадно оръдие Д-30 „Круп“ на позиции край Одрин 1913 г.

Протоколът на комисията е завършен на 13 декември и представен от Ценов на помощник-главнокомандващия генерал Михаил Савов. От запаса е извикан на служба бившият инспектор генерал-майор Бончо Балабанов, който изпълнява длъжността заместник на инспектора на артилерията във военното министерство. Активна роля играе и помощникът на началника на артилерията в щаба на действащата армия полковник Калин Найденов, на когото основно са делегирани правомощия по осигуряването на въоръжение и бойни припаси, както и развърщането и действието на органите по подвоза, ремонта и осигуряването с въоръжение и техника. Важно значение за използване на артилерията в армейските настъпателни операции на българската армия в Тракия имат началниците на артилерия в отделните армии. Това са полковник Димитър Перниклийски – началник на артилерията на 1-ва армия, полковник Стоян Загорски – началник на артилерията на 2-ра армия, полковник Петър Тантилов – началник на артилерията на 3-та армия.

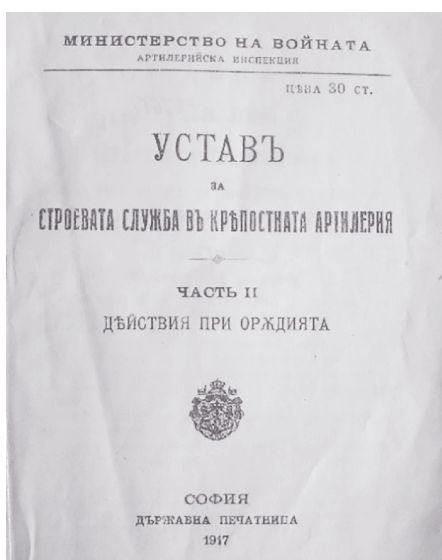
До началото на Балканската война голяма част от артилерийските офицери преминават обучение в престижни за времето си военноучебни заведения в чужбина: Николаевската академия на генералния щаб в Санкт Петербург, Русия (срок на обучение 3 години); Михайловската артилерийска академия в Санкт Петербург; Офицерската артилерийска школа в Царское село, Русия; Академията на генералния щаб в Торино, Италия; Артилерийска и инженерна апликационна школа в Торино; Висш артилерийски курс във Виена, Австрия (срок на обучение 4 години); Курс за кандидати за щаб-офицерски длъжности по артилерията във Виена; Академия на генералния щаб в Брюксел, Белгия; Артилерийска и инженерна апликационна академия в Брюксел; Висше военно училище (Академия на генералния щаб) в Париж, Франция; Артилерийска апликационна академия във Фонтенбло, Франция (срок на обучение 4 години).

За периода от 1878 г. до 1912 г. близо три четвърти от завършилите в чужбина офицери артилеристи се обучават в Русия. Михайловската артилерийска академия в Санкт Петербург е най-престижната по това време. Тя се създава през 1855 г. На 25 ноември 1820 г. е официалното откриване на Михайловското артилерийско училище, офицерските класове на което стават първото висше артилерийско учебно заведение в Русия. Броят на обучаваните в нея наши офицери е 40, от които 30 завършват пълния курс. Първите трима българи завършват през 1883 година. Това са Константин Никифоров, Симеон Ванков и Петър Груев.

Най-популярната е Офицерската артилерийска школа в Царское село, където са изпратени 51 представители на нашата войска. Офицери, на които е предстояло обучение в Михайловската артилерийска академия, са преминавали през Михайловското артилерийско училище, чийто горен клас е задължителен за постъпване в академията. Константиновското артилерийско училище в Санкт Петербург завършват осем българи. Съществува българско присъствие и в специалните школи на руското артилерийско ведомство. Оръжейната школа в Тула завършват 15 души, Техническата артилерийска школа в Санкт Петербург – 10, Пиротехническата школа в същия град – 6. През 1896 и 1897 г. завършват обучението по ремонт на оръжейна техника 11 българи, изпратени от военното министерство в заводите „Круп“ в град Есен, Германия.

15-см обсадно оръдие Д-30
„Круп“ край Одрин, 1913 г.

Цялата тази плеяда от артилерийски офицери владеят до 4 чужди езика. Това се дължи не само на обучението в чужбина, но и на това, че те често са командировани в различни фабрики за контрол и приемане на оръжия и бойни припаси в Германия, Франция и Австрия. Тези водещи офицери публикуват свои статии по различни артилерийски въпроси в списание „Военен журнал“ и запознават останалите офицери с тенденциите в артилерийското дело във водещите армии по света. Споделят се мисли и по време на стрелбите при техния разбор и отчетите, а също и в дългите лагерни нощи на местността, което през периода 1888 – 1900 г. трае по 3 – 4 месеца всяка година. Така в продължение на 34 години от Освобождението до навечерието на Балканската война се изгражда високоподготвен и силно мотивиран офицерски корпус в артилерията, за което голяма заслуга има инспекторът на артилерията и Артилерийската инспекция като цяло.

В началото на 1911 г. със заповед по артилерията, инспекторът на артилерията генерал-майор Пантелей Ценов дава конкретни указания по обучението на младите войници-артилеристи в различните родове артилерия. Той изпраща от инспекцията до артилерийските части служебни и наръчни книжа за новата модерна артилерия, закупена за нуждите на българската армия – скорострелните оръдия.

След Балканските войни, на 19 ноември 1913 г. за инспектор на артилерията е назначен полковник Калин Найденов.

Той извършва редица дейности по приемане на нови артилерийски документи в качеството си на председател на Артилерийския комитет. Веднага след Балканските войни Артилерийската инспекция, възползвайки се от опита от войната, пристъпва към преработване на всички артилерийски устави. Тази задача, която изисква много усилия и труд, се изпълнява около година от комисия, в състава на която влизат полковник Димитър Кацаров, полковник Владимир Вазов, подполковник Ангел Ангелов и подполковник Ангел Александров.

Съвместно с щаба на армията и строевото отделение на Артилерийската инспекция се разработва План за участието на пехотата в ученията и стрелбите на артилерията. Така българската артилерия се включва в Първата световна война с нови актуализирани устави, нещо, което другите родове войски не успяват да направят.

На 14 февруари 1914 г. Калин Найденов е повишен в чин генерал-майор. При обявяване на влизането на България в Първата световна война на 25 септември 1915 г. той заема поста военен министър, на която длъжност е произведен в чин генерал-лейтенант на 30 май 1917 г. За инспектор на артилерията във военното министерство е назначен генерал-майор Стефан Белов, който в началото на 1912 г. е бил инспектор на въоръжението, но веднага след обявяване на мобилизацията е върнат в Арсенала. След приключване на Балканските войни отново е назначен за инспектор на въоръжението, на която длъжност го заварва Първата световна война. В навечерието на Първата световна война Артилерийската инспекция е самостоятелен отдел в Министерството на войната. Мирновременният щат на инспекцията включва 14 офицери и 6 чиновници, както и „волнонаемни служители, писари и разсилни според разполагаемия кредит“. Инспекторът на артилерията по щата е генерал-майор. Двама от офицерите заемат длъжности за полковници първи клас – помощник-инспекторът и завеждащ въоръжението и стрелковото дело. В щата се включват още двама полковници – началници на отделения, един подполковник първи клас – началник на Артилерийска стрелкова школа, пет подполковници – началници на секции, един майор – помощник на началника на Артилерийската стрелкова школа, двама капитани – един адютант и един деловодител. Съществува още Управление на крепостната артилерия с началник полковник първи клас и състав общо 5 души.

Към 15 януари 1915 г. Артилерийската инспекция се ръководи от генерал-майор Калин Найденов, негов помощник е полковник Нягул Цветков, а завеждащ въоръжението и стрелковото дело е полковник Стефан Белов. Началник на техническото отделение е полковник Стефан Славчев, а на строево-домакинското – полковник Владимир Вазов.

Българската артилерия се ешелонира за фронтовете на Първата световна война, 1915 г.

Началници на артилерията във Военно-инспекционните области са: в 1-ва – полковник Димитър Перниклийски, във 2-ра – полковник Стефан Богданов, в 3-та – полковник Васил Райнов. Във връзка с участието на България в Първата световна война от 15 септември 1915 г. се формира Щаб на действащата армия с два отдела: оперативен и полска канцелария. Към 1 декември 1916 г. Щабът на действащата армия има следната организация: оперативен отдел, полска канцелария, управление на началника на артилерията, управление на началника на инженерните войски, управление на военносъдебната част, свита на царя, ескадрон и полуескадрон. С обявяване на мобилизацията за инспектор на артилерията във Военното министерство е назначен полковник Стефан Белов, повишен по-късно в чин генерал-майор. През войната инспекцията организира всички поръчки към Главната артилерийска работилница, както е наричан тогава Арсенала, и всички доставки на въоръжение и боеприпаси от чужбина. Началникът на артилерията в действащата армия привежда в изпълнение дейностите по артилерийското снабдяване във войските. Дейностите на инспекцията по доставка, довъоръжаване с артилерийско и друго въоръжение и снаряжение основно от германските съюзници, както и пригаждане на трофейното артилерийско въоръжение се оказва значителна и доста трудоемка дейност, с която генерал-майор Стефан Белов се справя успешно. По време на Първата световна война ръководството на артилерията се осъществява от Управлението на началника на артилерията в щаба на Действащата армия.

Български артилеристи до 15-см скорострелна гаубица „Круп“, гр. Сяр, 3 април 1917 г.
Надписът до оръдието гласи: „Българийо! След бой те милите твои чеда обединиха.
За тебе сме жилави, безстрашни и верни!“

На 15 ноември 1915 г. полковник Стефан Славчев, високоподготвен артилерийски офицер, заемал за един месец длъжността командир на тежка артилерийска бригада в състава на 1-ва армия е командирован в щаба на действащата армия в Кюстендил, където първоначално временно изпълнява длъжността „началник на артилерията на действащата армия“. През 1916 г. той е утвърден за титуляр на тази длъжност, на 15 август 1917 г. е произведен в чин генерал-майор и продължава да стои начело на артилерията в действащата армия до края на войната. В хода на войната артилерията нараства значително, което изисква създаването на допълнителни командвания. Създава се длъжността началник на артилерията в отделните армии, както и управление на тежката артилерия.

След Първата световна война до влизането в сила на Ньойски договор се запазват създадените през войната управления на тежката артилерия и управление на местните артилерийски учреждения. Тежък и мъчителен за България е периодът след Ньойския договор. Тя трябва на всяка цена да запази своята артилерия като кадри и материална част, независимо от унизителните клаузи на договора. В този процес се включват всички, в това число и инспекторът на артилерията. Веднага след катастрофата при Добро поле и сключване на примирието, след като започва демобилизацията, за инспектор на артилерията е назначен генерал-майор Димитър Кацаров.

Най-важната задача на инспектора през този период е да се предотвратят в артилерийските части дезорганизацията и неподчинението, които вече са се появили в пехотните части. За чест на ръководството, офицерите и войниците дисциплината в артилерийските формирования е запазена както през време на войната, така и след нейния завършек.

Български артилериисти с 10,5-см скорострелно оръдие „Круп“ на Македонския фронт, гр. Сяр, 20 август 1918 г.

Генерал-майор Димитър Кацаров вижда, какво обезглавяване се готви от предстоящия мирен договор, и напуска поста по собствено желание. През август 1919 г. за инспектор на артилерията е назначен героят от Дойран генерал-майор Владимир Вазов. Той е принуден да приведе в изпълнение съкращаването на редица важни длъжности – всички 12 бригадни командири, а именно полковниците Георги Кукурешков, Иван Марков, Иван Проинов, Ангел Ангелов, Зафир Чобанов, Трифон Пеев, Иван Донков, Иван Ватев, Радослав Каменов, Георги Тодоров, Константин Венедиков и Павел Шойлеков, заедно с началниците на артилерия в инспекционните области – генерал-майорите Георги Манов, Иван Пушкарров, Димитър Русчев и Йеротей Сирманов, началник на тежката артилерия генерал-майор Павел Павлов, началник на местните артилерийски учреждения генерал-майор Никола Стайков. Така към края на 1919 г. българската артилерия се оказва обезглавена. Владимир Вазов обаче се стреми да запази ценното артилерийско въоръжение в Софийския арсенал и в огнестрелните складове. Неговият стремеж е колкото се може по-безболезнено да се извърши редуцирането на артилерийските части, наложено от победителите. Той обаче също не може дълго да издържи на поста, виждайки това, което се случва с България и нейната артилерия.

Съгласно изискванията на Ньойския договор Министерството на войната се реорганизира. Създава се Артилерийски отдел, подчинен на Щаба на армията. Артилерийският отдел е командна инстанция и едновременно най-високият орган за привеждане в изпълнение указанията по въоръжението и техническата подготовка на артилерийските части. Отделът включва четири структури: инспектор на въоръжението, началник на укрепените пунктове, отделение строено-домакинско и техническо, Арсенал. Инспекторът на въоръжението завежда общата отчетност и службата по съхранението на въоръжението и бойните припаси. Началникът на укрепените пунктове отговаря за поддръжката на артилерийското въоръжение в сухопътните и бреговите укрепени пунктове.

Артилеристи при 240-мм брегово оръдие „Круп“ на беломорския бряг, 5 май 1918 г.

В третото отделение има три секции: техническа – извършва технически проучвания от артилерийско естество; строева – завежда службата по изработване и отпечатване на уставите и наставленията по обучението, и службата на офицерите; домакинска – службата по съставяне бюджета на артилерийските части, отпускане на кредити за издръжка на Арсенала, разпределение на сумите за поддържане на въоръжението и др. В Арсенала има три отдела: домакинско-административен, индустриален, военен и огнестрелен. През следващите три години на длъжността инспектор на артилерията се изреждат още двама видни артилеристи и герои от Балканските и Първата световна войни – генерал-майорите Никола Каблешков и Марин Друмев. И двамата инспектори са принудени да извършват дейност, която да предотврати предаване на български оръдия на съглашенските комисии. Търсят се начини да се скрият и запазят българските оръдия, като тяхното изпращане в крайбрежната жандармерийска дружина, в укрепените пунктове, във военния музей и др. И двамата водят тайна ежемесечна преписка за наличния брой на артилерийските системи и боеприпасите, които са извън контрола на Съглашението.

В стремежа си да съхрани традициите и да развие натрупания през войните опит, през 1922 г. Артилерийската инспекция създава фонд „Артилерийски преглед“ при Министерството на войната по инициатива на нейния началник генерал-майор Марин Друмев. Основната задача на фонда е издаването на списание „Артилерийски преглед“. Целта на фонда освен това е „да се повишават и разширяват знанията на артилеристите, да се изследват и анализират действията на нашата артилерия през войните, да се събират материали по историята на нашата артилерия“.

10,5-см скорострелни гаубици „Круп“, Македонския фронт, 1917 г.

Освен издаването на списанието фондът издържа библиотека за цялата артилерия под название „Централна артилерийска библиотека“. Фондът издава и оригинални български статии по артилерийско дело и по история на българската артилерия, подпомага събирането на материали за Артилерийския отдел на Военния музей. Фондът „Артилерийски преглед“ се управлява от Управителен съвет, чийто председател е инспекторът на артилерията, а списанието – от редакционен комитет. Списанието започва да излиза през 1923 г. и дава възможност на офицерите да споделят опита си, придобит в мирновременна и военна обстановка. Началото е трудно. След тригодишно прекъсване списанието се появява отново през 1928 г., като на призивите за абониране се отзовават около 400 офицери. Постепенно интересът към списанието се засилва и през 1932 – 1933 г. вече има 1700 абонати. Финансово фондът се стабилизира и може да покрива разходите по издаването на списанието. Със средствата от фонда се създава и библиотека, обогатена с всичко ново, писано по артилерийското дело след войната. В зората на своето създаване списание „Артилерийски преглед“ се определя като „месечно списание за наука, тактика и техника на артилерията“. Тиражът му се движи от 1000 до 3000 бройки. Форматът му е 70/100/16 в шест печатни коли. В него се публикуват статии на водещи артилерийски командири и началници като генерал-лейтенант Петър Тантилов, генерал-майор Бончо Балабанов, генерал-майор Никола Рязков, генерал-лейтенант Пантелей Ценов, генерал-лейтенант Калин Найденов, генерал-лейтенант Владимир Вазов, генерал-майор Димитър Перниклийски, генерал-майор Никола Стойчев, генерал-майор Никола Каблешков, генерал-майор Димитър Стоенчев и много други.

В списанието се печатат оригинални български статии, статии от чуждестранни периодични списания по обучението в артилерията, нововъведенията и усъвършенстването на артилерията и другите оръжия, по развитието на артилерийското дело у нас и в чужбина, описания и действия на отделни батареи, артилерийски отдели, полкове през войните, спомени и биографии на наши артилеристи, критики, рецензии и отзиви на книги, списания, статии, които засягат артилерията, преглед на излезли наши и чужди книги и списания.

Български офицери и войници от 12-см гаубична батарея „Шнайдер“ на Македонския фронт, 1917 г.

През годините списанието се издава под редакцията на видни военни специалисти, някои от тях бъдещи генерали и дори министри на войната: подполковник Владимир Танинчев, полковник Христо Луков, полковник Руси Русев, полковник Асен Николов, полковник Тодор Козаров, полковник Димитър Станчев, подполковник Асен Джонов, полковник Йордан Горанов. Фондът има своя значка, с която се награждават лица за особени заслуги, както и офицери, показали изключителен принос към българската артилерия. Значката има три степени. Първата степен се дава само като награда. Втората степен има право да носи всеки артилерийски офицер на действителна служба, техници, подофицери и запасни офицери, които са били редовни и изправни абонати на списанието поне три последователни години. Трета степен на значката имат право да носят войници и граждански лица, които са показали особена съпричастност към артилерийската служба. Награждаването с първа степен и определянето на наградените е правомощие на Управителния и Редакционния комитет на фонда. Значките втора и трета степен се заплащат.

Сребърна значка на Фонд „Артилерийски преглед“

На 8 юни 1932 г. на общо събрание Управителния и Редакционния комитети на фонд „Артилерийски преглед“ определят първите носители на първата степен на фондската значка „в знак на дълбока признателност и възхищение от примера и делата всеобщите любимци на българската артилерия“: Н. В. Царя – върховен вожд на войската; Н. В. Княз Кирил Преславски – полковник от артилерията; министъра на войната – генерал-лейтенант Александър Кисъв; началника на щаба на армията – генерал-лейтенант Никола Бакърджиев; инспектора на артилерията – генерал-майор Димитър Стоенчев; бившите инспектори на артилерията – Петър Тантилов, Пантелей Ценов, Бончо Балабанов, Стефан Славчев, Димитър Кацаров, Владимир Вазов, Никола Каблешков, Марин Друмев и Иван Догов и на първия редактор – основател на списанието, началника на военната фабрика генерал-майор Владимир Танинчев.

Длъжността на инспектора на артилерията винаги е била една от най-важните във военната структура на държавата. През годините той по право е член на Висшия военен съвет, съвещателния орган на министъра на войната, предлагащ решения по военното устройство на държавата, подготовката на страната и армията за война, както и по други въпроси от организационен, учебен и административен характер. През 1935 г. със заповед на военния министър Пенчо Златев в министерството на войната се създава Технически отдел, пряко подчинен на началника на щаба на войската, а по-късно през същата година преминава на пряко подчинение на министъра на войната. През 1937 г. се приема нов „Правилник за въоръжението във войската“, който замества „Положение за въоръжението във войската“ от 1915 г. Тази важна промяна се предприема благодарение на енергичните действия на тогавашния военен министър – артилеристът генерал-майор Христо Луков.

*Българската
артилерия
на военен парад,
София, 6 май 1936 г.*

Документът определя, че инспекторът на въоръжението е най-висшият орган на министерството на войната по службата – въоръжение във войската. На него се подчинява и Държавната военна фабрика. По този начин инспекторът на артилерията се освобождава от задълженията, свързани с въоръжението на цялата армия и флота и същите се поемат от Инспекцията по въоръжението.

За един сравнително кратък исторически период след Ньойския договор постепенно българската артилерия започва да се възражда. Нейното ръководство се укрепва и развива. През 1936 г. Инспекцията на артилерията включва 11 души личен състав, от които 7 офицери и 4 чиновници. Офицерите са: инспектор, помощник-инспектор, началник на учебно-строево отделение, двама началник-секции, адютант и прикомандиран офицер. Инспектор на артилерията през този период е генерал-майор Никола Стойчев. Особено внимание се отделя на противовъздушната отбрана, като началникът на същата е и началник на учебно-строевото отделение в Инспекцията. По-късно в Артилерийската инспекция се създава длъжността началник на отделна секция противовъздушна отбрана.

За Артилерийската инспекция важен етап в бойната подготовка на артилерията е нейното участие в Царските военни маневри край Попово през септември 1937 г. Тези маневри са първото крупно военно учение след Ньойския диктат и остават в съзнанието на народа като знак за възраждане на силата и мощта на българската армия, включително и нейната артилерия. При поставяне на целта на маневрите с нарочна министерска заповед № 345 от 30 юли 1937 г. е формулирана конкретна цел за артилерията – „установяване на възможностите за действие в маса на усилената дивизионна артилерия и проверяване възможностите на армейската моторизирана артилерия“. Непосредствено участие в маневрите вземат артилерийските полкове на 4-та и 5-а пехотни дивизии, конноартилерийски полк на Кавалерийската дивизия, наречена 1-ва Бърза дивизия, както и армейска артилерия – две моторни артилерийски отделения: едно 10,5-см оръдейно и едно 15-см гаубично.

Инспекторът е натоварен с все повече отговорности, свързани с разрастването на българската артилерия, която към този момент включва от 1-ви до 9-и дивизионни артилерийски полкове, от 1-ви до 4-ти армейски артилерийски полкове, от 1-во до 4-то товарни артилерийски отделения, 1-во и 2-ро конно-артилерийски отделения, Софийско, Шуменско и Пловдивско огнестрелни отделения, Артилерийска школа в Самоков, артилерийско отделение във Военното на Негово Величество училище.

Инспекторът на артилерията е подпомаган активно от началниците на артилерийски отдели при Военноинспекционните области. Към 1937 г. това са полковник Минко Владев – 2-ра област, полковник Димитър Георгиев – 3-та област, полковник Ангел Касабов – 4-та област. Все по-значими стават ангажиментите на артилерийските командири и началници в големите войскове единици. Командирът на дивизионния артилерийски полк едновременно е и командир на дивизионната артилерия. Той се разполага в непосредствена близост до командира на пехотната дивизия за да може лично да общува с него и щаба на дивизията. Началникът на артилерийския отдел при армейското командване се движи и се настанява заедно с щаба на отделната армия. Той има свое управление (щаб), което го подпомага в неговата дейност. Своята ясна регламентация получава и инспектора на артилерията по отношение на дейността в Главното командване на Действащата Войска във военно време. Артилерийската инспекция съставлява част от Щаба на действащата армия. Инспекторът на артилерията е подчинен пряко на началник щаба на Действащата Войска. Негова пряка отговорност е подготовката и обучението на артилерията в Действащата Войска. Освен това, като началник на службата по оръжейно и огнестрелно снабдяване в главното командване на Действащата Войска, той отговаря за своевременното осигуряване в достатъчно количество въоръжение за всички родове войски, запасни части, артилерийска муниция, прибори за стрелба и смазочни материали, бойни припаси и сигнални ракети, ремонта на повредено оръжие, събирането и извозването от полесражението на негодно, изоставено или взето от противника оръжие.

Във връзка с порасналия брой на артилерийските формирания се увеличава и съставът на Артилерийската инспекция, която към началото на 1941 г. включва 7 офицери и 6 чиновници.

Артилерийският полк на бронираната бригада по време на учение край Нова Загора, 1942 г.

Съгласно поверителна заповед № 4 от 17 февруари 1941 г. според министерска заповед № 65 от 17 февруари 1941 г. се формира Артилерийска инспекция при Главното командване на Действащата войска във връзка с мобилизацията и развърщането на армията. Съставът ѝ е 36 души и включва: инспектор – генерал-майор Никола Стойчев; адютант, учебно-строево отделение – 3 души; техническо-снабдително отделение – 21 души; домакински взвод; хранително отделение; багажно отделение. От 1941 г. до 1944 г. на длъжността инспектор на артилерията се изреждат много генерали и офицери, някои от които за много кратък период. Приблизително година и половина на поста се задържа полковник, по-късно и генерал-майор Иван Бояджиев. В началото на 1943 г. под негово ръководство инспекцията наброява 7 офицери и 6 чиновници. През май 1943 г. се създават нови артилерийски структури, включително и в новокупираните от българската армия територии, отговорностите за които са на инспектора генерал-майор Иван Бояджиев. След като англо-американските самолети започват масирани бомбардировки на София, Артилерийската инспекция се премества от София в с. Белчински бани, Самоковско, където се осигурява логистично от 7-и дивизионен артилерийски полк в Самоков. Цялата дейност и преписките на инспекцията се осъществяват от село Белчин. От 31 юли 1944 г. заповедите на инспектора на артилерията отново се издават от София.

На 9 септември 1944 г. за инспектор е назначен полковник Константин Чешмеджиев. С негова заповед от 1 ноември се обявява, че съгласно служебно поверително писмо на Щаба на войската № IV-M-1275 от 24 октомври 1944 г. досегашната артилерийска инспекция при Щаба на главното командване се преименува на „Управление на началника на артилерийския отдел при главното командване на Действащата армия“ и се реорганизира съгласно обявения щат. По този щат отделът е в състав 18 души, като длъжността началник на артилерийски отдел е за генерал-майор, приравнена на командир на дивизия. В отдела са включени още началник-щаб, началник на оперативно-разузнавателна секция, началник на учебна секция, началник на строево-организационна секция и деловодство. Това управление осъществява общото ръководство на българската артилерия по време на двете фази на участието на Българската армия във Втората световна война.

*Цар Борис III
и принц Кирил
присъстват на учение
на българската
артилерия през 1942 г.*

1.2. АРТИЛЕРИЙСКИ КОМИТЕТ

Важен орган на Артилерийската инспекция при извършване на конструктивно-техническата работа е Артилерийският комитет. Той се създава през 1892 г. и функционира до Първата световна война. Артилерийският комитет не е постоянно действащ орган с постоянен личен състав, а е консултативен орган, който се събира и предлага решения по разпореждане на Инспектора на артилерията. Началник на артилерията при създаване на комитета е подполковник Петър Тантилов. Комитетът има постоянни, допълнителни и съвещателни членове. При създаването на комитета през 1892 г. постоянни негови членове са началникът на артилерията, помощникът му, началниците на отделенията в артилерийското управление, техните помощници, командирът на артилерийския полк, квартируващ в София, преподавателите по артилерия във Военното училище, началникът на полигона, командирът на 1-ва резервна батарея, командирът на Софийския крепостен батальон и началникът на Софийския артилерийски склад. Допълнителни членове на комитета са: командирите на всички артилерийски полкове, началниците на останалите артилерийски складове и командирите на другите резервни батареи и крепостни батальони. Председател на Артилерийския комитет е инспекторът на артилерията, а секретар е съответния началник на отделение в инспекцията, според естеството на въпроса. Въпросите се внасят от инспектора на артилерията. Всеки един от членовете на комитета има право да внася въпроси за разглеждане с рапорт до инспектора. Решенията на комитета се вземат с мнозинство от присъстващите, като всеки от членовете има право да формулира обстойно свое мнение, което се прилага към протокола. За разискванията и решенията на комитета се съставят протоколи, които се подписват от всички членове. Решенията на Артилерийския комитет по различните въпроси имат значение на съвещателен глас, както за инспектора на артилерията, така и за министъра на войната. Инспекторът на артилерията има право да одобри протокола и да го докладва на министъра на войната, или да не го направи.

През 1898 г. със заповед № 25 е обявен нов състав на Артилерийския комитет: председател-инспекторът на артилерията, началникът на крепостната артилерия, помощникът на инспектора на артилерията, началникът на артилерийското отделение при административния отдел, командирът на 4-ти артилерийски на Негово царско височество полк, командирът на Софийския крепостен батальон, началникът на Софийския артилерийски арсенал, началникът на секция в артилерийското отделение при административния отдел и офицерът за особени поръчки при инженерната инспекция.

В навечерието на Балканската война в състава на Артилерийския комитет влизат: инспекторът на артилерията, неговият помощник, началниците на отделения в Артилерийската инспекция, началникът на крепостната артилерия, началникът на арсенала, началникът на софийския огнестрелен склад и командирите на строевите артилерийски части в София. Това е постоянният състав на комитета.

2. ПЪРВИТЕ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛКОВЕ И ВОЕННОВРЕМЕННИТЕ ИМ ФОРМИРОВАНИЯ

2.1. ПЪРВИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

Въпреки че номерът му е първи, това е петият по ред формиран артилерийски полк в България. Полкът се сформира от 4-ти артилерийски на Негово Царско Височество полк в София на 19 януари 1889 г. Въз основа на указ № 10 и Приказ по военното ведомство и по Артилерията от 1 март 1889 г. За кадър на полка служат 3-та, 4-та, 7-а и 8-а батареи и старият горски взвод от 4-ти артилерийски полк, при което батареите се преименуват на 1-ва, 2-ра, 3-та и 4-та. Така полкът е сведен в състав от четири полски батареи и един горски взвод и започва да функционира от 1 март 1889 г. За период от два месеца полкът остава временно прикомандиран към 4-ти артилерийски на Негово Царско Височество полк. За първи командир на полка е назначен майор Илия Козаров. От 1 май 1889 г. полкът се отделя окончателно от 4-ти артилерийски полк и започва да функционира самостоятелно.

При създаването си полкът е в следния състав: командири на батареи – капитан Александър Стефанов, капитан Георги Димитрашев, капитан Александър Балтаджиев, капитан Христо Кирков; завеждащ домакинството е поручик Михаил Амиорков; командир на горския взвод е поручик Георги Чобанов; старши офицери в батареите са капитан Димитър Беров, поручик Нягол Цветков, поручик Генчо Русков, поручик Димитър Русчев; младши офицери са подпоручиците Стоян Пушкарров, Христо Вълчев, Димитър Бреянов, Петко Вълчинов, Стефан Тепавичаров и Иван Джебаров; полкови адютант е подпоручик Георги Тодоров; ковчезник – подпоручик Павел Шойлеков.

В началото на своето съществуване бойният състав на полка включва 21 офицери, 604 подофицери и войници, 195 коне. Полкът е подчинен на командира на 1-ва пеша бригада в София. През зимата на 1889 – 1890 г. полкът квартирува както следва: 2-ра и 4-та батарея в Самоков, 1-ва батарея и горския взвод остават в София, а 3-та батарея зимува във Вудин. През 1890 г. целият полк се събира в Самоков и остава там до 1892 г. Командир на полка е майор Рафаил Писев. През септември 1893 г. полкът се премества на постоянно квартируване в Севлиево. Едновременно с това излиза от състава на 1-ва Софийска дивизия (бивша 1-ва пеша бригада) и влиза в състава на 5-а Дунавска дивизия (бивша 5-а пеша бригада). Първоначално се разквартирова в старите казарми и в общински и частни сгради, тъй като строящите се казарми още не са довършени. През 1893 г. целият полк се прибира в новите казарми в Севлиево.

До началото на Балканската война полкът претърпява редица изменения и преустройства. Въз основа на укази № 176 и № 179 от 31 декември 1891 г. през 1892 г. се формира още една полска батарея с кадри, взети от полка, а при 5-а Дунавска дивизия – един дивизионен парк и обоз, като по този начин съставът на полка включва пет полски батареи, един горски взвод и един дивизионен парк при 5-а Дунавска дивизия.

От 1 януари 1893 г. дивизионният парк и обоз се преименуват в 5-Возарска рота, а горският взвод – в планинска полубатарея. Пета Возарска рота се намира в щаба на 5-а Дунавска дивизия в Русе. През същата година към щаба на дивизията в Русе се формира 5-а резервна батарея с кадри, взети от полка. През този период командир на полка е подполковник Велизар Пеев, а командири на батареи – капитаните Александър Балтаджиев, Атанас Бояджиев, Никола Цветков, Стефан Костов, Георги Чобанов и Стефан Карастоянов. През май 1894 г. 1-ва батарея от полка се превъоръжава с 12-см круповски мортири.

С указ № 1 от 1895 г. се извършват значителни преобразования в полка. 5-а резервна батарея и 5-а Возарска рота се придават към полка, като се преименуват на 6-а батарея и на Возарска рота при полка. Полкът се разделя на две артилерийски отделения, всяко от по три полски батареи в шесторъдеен състав, въоръжени с 8,7-см оръдия, като 1-ва мортирна батарея се трансформира в полска. Батареите се въоръжават с 8,7-см полски оръдия по следния начин: към наличните 32 оръдия (във 2-ра, 3-та, 4-та и 5-а батареи по осем оръдия) се прибавят 4 нови оръдия, които се получават с поставянето на нови оръдейни тела на запасните лафети, с което общият брой на оръдията в полка става 36. Тези оръдия са разпределени по 6 на всяка една от шестте батареи. Наличните 18 круповски полски оръдия с калибър 7,5-см са сдигани на 2-ри артилерийски полк, а 12-см мортири – на Шуменския крепостен батальон. Планинската полубатарея излиза от състава на полка и влиза в състава на 2-ри артилерийски полк, където заедно с планинската полубатарея на този полк образува една планинска батарея.

На основание указ № 36 от 1898 г. в полка се формира трето артилерийско отделение от три батареи – 7-а, 8-а и 9-а, включващо кадри, въоръжение и снаряжение, взети от 1-во и 2-ро артилерийски отделения и полковите складове. Третото артилерийско отделение се въоръжава с нови 8,7-см круповски полски нескорострелни оръдия, образец 1897 г.

Първи артилерийски полк е удостоен от княза и участва в тържествата през 1903 г. по случай 25-годишния юбилей от Шипченската епопея по време на Руско-турската освободителна война. Към същата година командир на полка е полковник Васил Събов, началници на отделения са подполковниците Панайот Дворянов, Анастас Раковски и Георги Димитрашев. Батареини командири са капитаните Зафир Чобанов, Павел Шойлеков, Александър Дацов, Георги Чакъров, Петко Иванов, Григор Димитров, Димитър Райчев, Иван Китайков и Станчо Бенеф.

През 1904 г. на основание указ № 85 от 1903 г. 3-то артилерийско отделение от полка влиза в състава на новосформирания 9-и артилерийски полк, който заема казармите в Севлиево, а полкът се премества на постоянно местожителство в Разград, в казармите на Разградската артилерийска работилница, която е преместена в Шумен. Полкът се реорганизира в три артилерийски отделения, всяко от по две запрегнати батареи. Возарската рота се разформирова и вместо нея в полка се формира един парков взвод под командването на завеждащия парковото имущество. И така окончателно през 1904 г. полкът добива следната организация: 1-во артилерийско отделение от 1-ва и 2-ра батареи, 2-ро артилерийско отделение от 3-та и 4-та батареи, 3-то артилерийско отделение от 5-а и 6-а батареи, един парков взвод. Командир на полка е полковник Иван Шишков.

През 1907 г. полкът се въоръжава със 7,5-см скорострелни оръдия, система „Шнайдер“. Организацията остава същата. С тази организация полкът остава до деня на мобилизацията през 1912 г. в навечерието на Балканската война.

През мирновременния период от 1889 г. до войната през 1912 г. тече интензивен период на обучение. Условно това време се разделя на три периода. Първият е от сформирането на полка и въоръжаването му с 8,7-см нескорострелни оръдия до 1907 г. Вторият е от 1907 г. и въоръжаването със 7,5-см скорострелни оръдия до мобилизацията през 1912 г. Третият обхваща непосредствената подготовка за войната. Обучението първоначално се извършва по руски устави, положения и инструкции, въведени от руските инструктори още преди Сръбско-българската война.

През 1889 г. и 1890 г. някои от руските устави са преведени, а командите – побългарени. От 1891 г. започва постепенно преработване на всички строеви устави, инструкции и положения съобразно новите промени и подобрения във военното дело, в резултат на усъвършенстването на оръжията и военните материали, и разбира се на бойния опит.

От създаването си през 1889 г. до навечерието на **Балканската война 1912 г.** през полка преминават 23 набора млади войници съгласно закона за устройство на въоръжените сили. Тези войници получават не само необходимите познания по общо военно и специално артилерийско дело, но и са възпитавани във високи граждански и военни добродетели, които ги правят истински защитници на своето отечество.

В продължение на 23 години полкът се готви за войната с вековния поробител. В навечерието на Балканската война полкът е напълно готов за войната. Командир на полка е полковник Иван Шишков, помощник командир – подполковник Константин Арабов, а командири на отделения са майорите Зафир Чобанов и Юрган Велчев. Батареини командири са майор Иван Търчанов и капитаните Денчо Бояджиев, Константин Мавродийски, Кръстю Морчев и Стефан Спиридонов. На 17 септември 1912 г. се обявява обща мобилизация в Царство България.

Артилеристи от 1-ви артилерийски полк в началото на XX век

Заповедта пристига в щаба на 5-а пехотна Дунавска дивизия в 17:00 същия ден. Съгласно мобилизационния план полковете трябва да са готови до пет дни. Мобилизацията заварва 1-ви артилерийски полк на неговото постоянно местоквартуване в Разград. След като полкът е оповестен с телеграма от началника на 5-а пехотна дунавска област, командирът на полка в 19:00 ч. същия ден събира всички офицери в своя кабинет. Командирът полковник Пантелей Парасков прочита пред офицерите телеграмата за мобилизацията. Той ги поздравява по случая, пожелава им успех в трудното и славно дело, което им предстои. Вестта за мобилизацията се посреща от всички офицери с голяма радост и въздушевание. Гръмогласно „ура“ изпълва кабинета на командира на полка, след което следват поздравления и пожелания за успеха на дълго чакана борба. След емоционалната част офицерите получават мобилизационните планове от командира на полка. До късно през нощта всички батерейни помещения и конюшни ехтят от възторженото, гръмогласно и продължително „ура“ – израз на общия ентусиазъм, който обхваща и завладява всички войници.

Мирновременната организация на 1-ви артилерийски полк е следната: щаб на полка, три скорострелни артилерийски отделения от по две скорострелни батареи, всяка с по 4 оръдия, един запасен лафет, 12 зарядни ракли и парков взвод, в който се числят нестроевите подразделения, прехраната и складовете.

При тази организация 1-ви артилерийски полк включва: 7 щаб-офицери, 23 оберофицери, 1 лекар, 1 ветеринарен лекар, 2 чиновници, 398 долни чиновци и 318 коня. На полка според мобилизационния план предстои да формира щабове на трите скорострелни артилерийски отделения, нови три скорострелни батареи, по една за трите артилерийски отделения, нестроеви взвод и санитарен персонал. Освен това трябва да се формира изцяло мобилизационния 1-ви нескорострелен артилерийски полк. Нескорострелният полк трябва да бъде в състав две нескорострелни артилерийски отделения, всяко с по три нескорострелни батареи, един нестроеви взвод и санитарен персонал. Освен това се предвиждат общи за двата полка подразделения – 1-ва паркова батарея и 1-ва допълваща батарея.

За повечето от частите, които следва да се формират, полкът разполага от мирно време в складовете си с облекло, въоръжение, снаряжение, бойни запаси и материална част. Чувства се обаче недостиг на облекло и амуниции за конете, който трябва да се попълни от реквизиционните комисии, започнали да действат с обявяване на мобилизацията.

В полка започва трескава подготовка по извеждане от складовете и събиране на материалната част, подковаване на конете, подготовката на снаряженията и поставянето им в предниците на оръдията и зарядните ракли, извеждане на облеклото, снаряжението и сбруята за конете. Прави се всичко необходимо за ускоряване на мобилизацията и готовността на полковете да посрещнат очакваните се на следващия ден войници и коне. На 19 септември Разград се оживява от пристигането на първите запасни. На 20 и 21 септември запасните прииждат на групи, окичени с цветя, с гайди, тъпани и гъдулки, и за кратко време изпълват целия град. В казармите и биваците се извършва трескава работа по приемането, разпределението, медицинския преглед и събирането на пристигналите запасни, по приемането и разпределението на конете и колите.

На 21 септември в ранния следобед 1-ви нескорострелен полк е приет от назначения му командир подполковник Константин Арабов. От този ден нескорострелният полк започва да действа като самостоятелна войскова единица.

На 22 и 23 септември пристигат последните запасни, които са разпределени по батареите. Направено е окончателно разпределение на хората на различните длъжности: оръдейни командири, мерачи, прислужници при оръдията, ездачи и други. Проверява се съдържанието на раниците, сухарните торби, кобурите и дисагите. На 23 септември двата полка са напълно мобилизирани и готови за поход, с един малък недостиг на хора до щатовете за военно време. В 18:00 ч. офицерите от двата полка се събират при командира на 1-ви скорострелен артилерийски полк, полковник Парасков, който дава своите указания за предстоящия на следващия ден поход, за запазване на силите на хората и конете по време на дългите и продължителни преходи, които им предстоят.

На 24 септември полковете са построени на биваците южно от казармите, готови за поход. Първи скорострелен артилерийски полк е в състав: 9 батареи, 29 офицери, 7 кандигат офицери, 2 лекари, 1 чиновник, 1247 долни чиновове, 1328 коне, 36 оръдия и 83 коли. Първи нескорострелен артилерийски полк включва 6 батареи, 17 офицери, 1 лекар, 1 чиновник, 736 долни чиновове, 809 коне, 36 оръдия и 52 коли.

Полковете са въоръжени както следва: 1-ви скорострелен артилерийски полк със 7,5-см скорострелни оръдия, система „Шнайдер“ с по 4 оръдия и 12 ракли в батарея, а 1-ви нескорострелен артилерийски полк – с 8,7-см нескорострелни оръдия, система „Круп“, с по 6 оръдия и 6 ракли в батарея.

Към 16 октомври 1912 г. полковете имат следния състав: първи скорострелен артилерийски полк има 39 офицери, 1 чиновник, 1620 подофицери и войници, 1403 коне, 83 коли, 108 специални коли, 661 пушки и карабини, 36 скорострелни оръдия. Първи нескорострелен артилерийски полк има 11 офицери, 1 чиновник, 518 войници и подофицери, 52 коли, 36 специални коли, 354 пушки и карабини, 36 нескорострелни оръдия. Окомплектоването на нескорострелния полк с личен състав, както офицери, така и долни чиновове, е недостатъчно. Независимо от това в ранната сутрин в двора на казармите, в присъствието на голямо множество народ, дошъл от града и околните села, се отслужва от местното духовенство молебен и водосвет за даруване от Бога на победа над врага в предстоящата трудна война. След завършване на молебна свещеник Анастас Попов призовава Божието благоволение над полковете във великата борба. След това командирите на 1-ви скорострелен артилерийски полк полковник Пантелей Парасков и на 1-ви нескорострелен артилерийски полк подполковник Константин Арабов изтъкват пред своите войници значението на предстоящата борба. Последните слова на полковите командири са съпроводени с гръмогласно „ура“, изтръгнато от всички офицери и войници и подето от насъбралата се маса от народ.

Рано сутринта полковете потеглят по пътя за Ески Джумая (дн. Търговище). Движението е доста затруднено и бавно поради силно пресечената местност от една страна, а от друга – заради неугедалостта на реквизиционните коне, несвикнали да теглят в няколко впряга, както и поради недостига на личен състав и неговата неподготвеност. Разстоянието от Разград до Ески Джумая от 35 километра е изминато за 12 часа.

Оказва се, че 30 до 40 коне средно на батарея са набити от хамутите, което се дължи на неравномерното и неспокойно теглене от реквизираните коне, на неумелото каране на конете от необучените ездачи и недоброто премерване на хамутите. Въпреки трудностите походът продължава по маршрута гр. Осман Пазар (дн. Омуртаг), гр. Котел, с. Мокрен, с. Авлалци (дн. Палаузово, Ямболско), с. Ени Махле (дн. Люлин, Ямболско). На 1 октомври скорострелния полк пристига в с. Ени Махле. На същия ден сутринта тръгва и нескорострелният полк. 1-во артилерийско отделение пристига в с. Дермен кьой (дн. Воденичане, Ямболско) на 4 октомври, където устройва бивак, а 2-ро отделение остава да чака попълване в Ески Джумая.

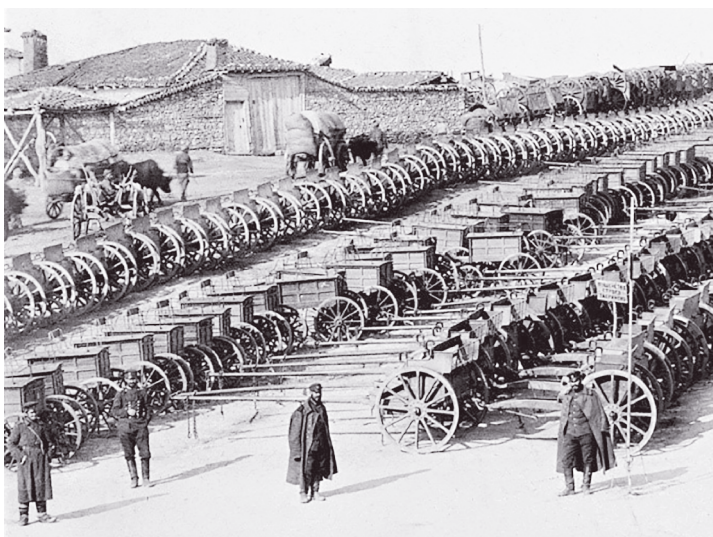
Двата артилерийски полка влизат в състава на 5-а Дунавска дивизия, командвана от генерал-майор Павел Христов. Дивизията се състои от три пехотни бригади, всяка от по два пехотни полка и в навечерието на войната е разположена близо до турската граница в селата Башли (Кърджалийско), Ени Махле, Топузлар (дн. Топузово, Сливенско), Дерменкьой, Автоево (дн. Шишманци, Пловдивско), Хаз Бегли и Арпач (дн. Богорово, Ямболско).

Височайшата заповед по Действащата армия № 115 от 5 октомври 1912 г. за обявяване на война заварва целия 1-ви скорострелен артилерийски полк на бивак в с. Ени Махле, 1-ви нескорострелен артилерийски полк с 1-во нескорострелно отделение – в с. Дерменкьой, а 2-ро отделение и щаба на полка – в гр. Ески Джумая.

Веднага след обявяването на войната началникът на 5-а пехотна Дунавска дивизия получава заповед от командващия 3-та армия за настъпление на дивизията към границата. Той издава заповед за предстоящия поход, която командирът на 1-ви скорострелен артилерийски полк получава рано сутринта на 5 октомври. С тази заповед полкът се разпределя така: 1-во скорострелно артилерийско отделение се придава на гясната колона – 1-ва пехотна бригада, 2-ро скорострелно артилерийско отделение – към 2-ра пехотна бригада, 3-то скорострелно отделение – към 3-та бригада, като 2-ра и 3-та бригади съставляват гясната колона на дивизията.

Първият бой, в който участва полкът, е при Ериклер. Според заповедта на командира на дивизията 1-ва бригада следва да настъпни по пътя Ериклер – кръстопът на юг от с. Алмачик, като заеме височините североизточно от р. Керизлии, 3-та бригада да се съсредоточи в с. Ериклер и да остане в маневрени войски на дивизията, а 2-ра бригада да настъпни от Алмачик за Кадъкьой и да охранява левия фланг на 3-та армия. 2-ра скорострелна батарея на капитан Константин Мавродийски, който се движи в главните сили на авангарда, първа открива огън по противникова верига и с няколко батареини реда я принуждава да отстъпни в безпорядък. С още три реда батареята успява да разпръсне и противниковите вериги, заели позиции вдясно от прилежащия гребен. Скоро след това батареята успява с няколко урагана, дадени на различни мерници, да принуди и откритата се с огън неприятелска батарея да замлъкне и да отстъпни. Всички тези задачи батареята изпълнява, като изстрелва общо 69 шрапнела.

Основна задача, която изпълняват батареите на полка, са противодействие на турската артилерия, която обстрелва веригите на нашите пехотни полкове.

*Пленени 58 турски
7,5-см скорострелни оръдия „Круп“
и зарядни ракли,
Лозенград, 11 октомври 1912 г.*

Освен това 1-во и 2-ро скорострелни артилерийски отделения подпомагат активно със своя огън настъплението на полковете на 5-а дивизия и прилагат прогресивен огън по отстъпващия противник, като го принуждават в паническо бягство да търси спасение в Лозенградските укрепления. На 11 октомври рано сутринта батареите от 1-во и 2-ро отделения на 1-ви скорострелен артилерийски полк и на 1-ви нескорострелен полк са подготвени за стрелба по Лозенградската крепост.

В боевете на 9 и 10 октомври българската 3-та армия под командването на генерал Радко Димитриев разгромява 3-ти турски корпус, който в тези дни води бой срещу 5-а пехотна Дунавска дивизия със своята 7-а Низамска дивизия при Ериклер, а с останалите (8-а, 9-а и Афионкарахисарската дивизия) – с 4-та Преславска дивизия при Ескиполос и Петра. Резултатът от победоносните боеве на 3-та армия е падането на Лозенградската крепост. В боевете при Лозенград и околностите му е разбита турската „Източна армия“, която отстъпва по посока на Бабаески, Люлебургас и Бунархисар. Отстъплението е извършено в голямо безреגיע. Пред страха от българските войски голяма част от оръжието и снаряжението е захвърлена по пътя. Взети са пленници и трофеи при Лозенград: 1000 пленници с 10 офицери, около 40 скорострелни и 18 нескорострелни оръдия с ракетите им, голямо количество патрони, снаряди, мунции, складове с храни, медикаменти и множество предмети от войнишкото въоръжение, в това число и архива на командващия „Източната армия“.

Двата артилерийски полка участват в кръвопролитните боеве за укрепената линия Люлебургас – Бунархисар. Значителен е приносът на 1-ви скорострелен артилерийски полк за този успех. Съсредоточеният огън на неговите батареи по противниковите батареи в боя при Караагач е ефикасен и съкрушителен. Една по една противниковите батареи прекратяват стрелбата. Когато те се опитват да променят позициите си, това не остава незабелязано от българските артилеристи. В същото време по нашите батареи откриват огън всички батареи от турската 5-а дивизия, разположени североизточно от Караагач и тези на 4-та дивизия източно от същото село.

Започва артилерийски двубой, който в началото не причинява особени загуби на нашите батареи. 1-ва, 4-та и 6-а батареи от 1-ви нескорострелен артилерийски полк бързо излизат напред и заемат позиции вляво от 1-во и 2-ро отделение на 1-ви скорострелен артилерийски полк. Нескорострелните батареи с излизането си на позиция веднага откриват огън с мерник, съответстващ на 2300 метра, по турските вериги, които са залеждали североизточно от с. Колиби. Турците започват да отстъпват по целия фронт, като се събират в съгъстени части, които представляват идеална цел за българските артилеристи. Пехотните части от 1-ва и 3-та бригади настъпват след тях и към 16:00 ч. заемат напуснатите турски позиции. Веднага след това батареите променят позициите си. От новите открити огневи позиции батареите преследват отстъпващия противник.

Под прикритието на своята артилерия турците отстъпват на левия бряг на реката и откриват много сполучлив огън по новите позиции на нашите батареи, които се оказват задимени от разривите. Разривите на противниковите снаряди се оказват на 10 – 20 метра от линията на оръдията, но за щастие без особени резултати. Това не попречва на нашите батареи със своя точен огън да принудят турските батареи скоро да замлъкнат. В този ожесточен и кръвопролитен бой загубите на 1-ви скорострелен полк са незначителни, а 1-ви нескорострелен полк няма никакви загуби. Изстреляни са 1759 шрапнела и 82 гранати.

По време на боевете при Бунархисар от 16 до 20 октомври 1912 г. батареите на 1-ви скорострелен и 1-ви нескорострелен артилерийски полкове заедно с пехотата от 1-ва и 2-ра пехотни бригади отблъскват атаките на противника. За момент 1-ва пехотна бригада се огъва и дори започва да отстъпва, а след нея и 2-ра бригада. Тогава командирът на 1-ви нескорострелен артилерийски полк подполковник Константин Арабов с разрешението на командира на 3-та пехотна бригада с най-силен аляр и с вик „ура“ повежда своите 4-та и 5-а батареи напред срещу отстъпващите и успява да ги увлече и върне на позициите им. Тези две батареи в карьер излизат на откритата огнева позиция и с ураганния си огън приковават турските вериги, които след това не смеят да помръднат. В най-критичния момент колона от 4-та пехотна Преславска дивизия прониква устремно, заплашва левия турски фланг и взема под огън във фланг турските батареи, които са принудени да замлъкнат. На турците не им остава нищо друго, освен отстъпление. Окуражен от пристигналата помощ и разколебанието на турците, командирът на 1-ва бригада заповядва контраатака. Всички части с вик „ура“ се понасят напред. Турците обръщат гръб и в паника се пръскат към река Караагач. Артилерийските отделения бързо изнасят оръдията напред на откритата огнева позиция и започват смъртоносен огън в противниковите редове. Стрелбата на артилеристите продължава до стъмване. На следващия ден в района на 1-ва и 2-ра пехотни бригади на едно сравнително неголямо пространство се съсредоточават и трите скорострелни отделения на 1-ви скорострелен артилерийски полк, 4 батареи от 1-ви нескорострелен артилерийски полк и едно гаубично скорострелно отделение от 5-и артилерийски полк – всичко 39 полски скорострелни оръдия, 30 полски нескорострелни и 18 полски скорострелни гаубици. За общ началник на тази артилерия е назначен командирът на 1-во скорострелно артилерийско отделение подполковник Зафир Чобанов.

Понеже той няма възможност да ръководи лично огъня, то на всяко отделение е дадена зона за наблюдение и действие и указания за взаимно поддържане с огън. Въпреки превъзходството си, на нашата артилерия първоначално не ѝ се отдава да вземе надмощие над турската, която заема добре маскирани, дълбоко закрити и почти неуязвими позиции. Опитът за настъпление на 3-та пехотна бригада се оказва неуспешен поради силния огън, който изсипват по нея турската артилерия и пехота. В този критичен момент е убит поручик Господин Гочев от 4-та батарея, който, игнорирайки неприятелския огън, хладнокръвно наблюдава прав от окопа си с бинокъл целите, по които стреля неговата батарея. В боя на 19 октомври двата артилерийски полка имат общо загуби 10 убити и 16 ранени. Разходът на бойни припаси е 1884 шрапнела и 159 бризантни гранати. Двата дни почивка на 22 и 23 октомври позволяват да се погребат убитите офицери и войници, много от които са обезобразени от турците. Трупите са донесени в Бунархисар и погребани с подobaващи военни почести в града. След разгрома, който турците претърпяват в сражението при Бунар Хисар – Люлебургас, те отстъпват на Чаталджанската позиция съвършено деморализирани. Турското главно командване с помощта на пристигналите от Мала Азия подкрепления успява за сравнително кратко време да организира и попълни своите части. Когато българските 1-ва и 3-та армии пристигат при Чаталджанската позиция, те имат пред себе си организирана османска армия, възлизаща на около 100 000 души с около 150 – 200 разнокалибрени оръдия. На 4 ноември сутринта нашите пехотни части започват да се придвижват към противниковите позиции, а повече от 400 български оръдия започват стрелба по цялата Чаталджанска позиция. Първоначално огънят на нашите батареи в двата участъка на 3-та пехотна балканска дивизия е разхвърлян и не много ефективен, тъй като не са пристреляни и не знаят точното местоположение на добре маскираните и закрити турски пехотни окопи и батареи. В същото време окопите на фалшиви батареи привличат първоначално част от огъня. Всички български оръдия при Чаталджа са полски и планински, липсват тежки крепостни и обсадни.

Необезпокоявана от нашия артилерийски огън, турската артилерия, разположена на около 6000 метра от нашите артилерийски позиции, в началото поразява чувствително нашите настъпващи пехотни части. Впоследствие обаче нашата артилерия съумява да разкрие местоположението на турските батареи и започва да ги поразява, което облекчава настъплението на пехотата.

При атаката на Чаталджанската линия 1-во и 3-то артилерийски отделения от 1-ви скорострелен артилерийски полк са разположени в участъка на 2-ра пехотна бригада. Това е районът на селата Лазаркьой и Еникьой. Огънят се води по турските пехотни окопи и укреплението „Илери табия“. Особено се отличава 9-а скорострелна батарея с командир поручик Данаил Генов. Той умело използва две неприятелски запалки с мерник 44 и 48, като минава веднага на поражение срещу демаскиращите се с блясък две противникови батареи, стрелящи по него. Ефектът от стрелбата е впечатляващ. Противниковите батареи намаляват значително интензивността на своя огън. В същото време по 9-а скорострелна батарея се изсипва гъжд от шрапнели и гранати, но това не разколебава прислугата да продължи стрелбата.

В тази критична ситуация се чува само внушителната и строга команда на командира на батареята „По два снаряда бързо!“. Въпреки героичните усилия на пехотинци и артилеристи, атаките за завладяване на Чаталджанските позиции на нашите 1-ва и 3-та армии на 5 срещу 6 ноември 1912 г. се оказват неуспешни и те се оттеглят на първоначалните си позиции.

От 14 до 30 декември 1912 г. 1-ви нескорострелен артилерийски полк се възстановява, попълва се с коне и имуществва в района на с. Павлово, с. Асаплий и с. Шараплар, в готовност за участие в щурма на Одрин. На 30 декември полкът заема позиция източно от Кум дере и Карабаур. Тук той действа в полосата на 2-ра пехотна бригада от 11-а пехотна дивизия. На 11 март е получена заповед от началника на Южния отдел полковник Васил Делов за атака на Одринската крепост. Първо са атакувани предните позиции, а след това фортовете от Източния сектор на крепостта на линията форт Мезартене, Демиркану, р. Марица. За начален час на атаката е определен 24:00. За действие при атаката батареите от полка са разпределени, както следва: 1-ва, 2-ра и 3-та – в състава на гясната колона (57-и пехотен полк), а 5-а батарея – в лявата колона (58-и пехотен полк).

След получаване на заповедта 1-ва, 2-ра и 3-та батареи откриват ураганен огън по турските окопи от двете страни на Мезартене, а 5-та батарея – по окопите около Демиркану. Едновременно откриват огън 1-во и 2-ро нескорострелно гаубично отделение на майорите Дянко Неделчев и Георги Станчев. Огънят по окопите продължава около 10 минути, след което е пренесен в дълбочина. Объркани от силен артилерийски огън и притиснати от стремителната атака на 57-и и 58-и пехотни полкове, турците напускат окопите си. 2-ра батарея на поручик Серги Палазов бързо преминава Кум дере над пътя Скендеркьой – Одрин и открива силен огън по отстъпващите турци. Скоро до нея излиза на позиция и 1-ва батарея на капитан Георги Хесапчиев. Точният огън на тези две батареи причинява големи загуби на турците, които в безпорядък се пръскат по околните дерета. Ефективният огън на всичките батареи от 1-ви нескорострелен полк принуждава турската артилерия от главната отбранителна линия да намали огъня си по пехотните части, които вече са завладяли турските окопи при Мезартене и Демиркану. Окуражени от огъня на нашата артилерия и под прикритието на падналата мъгла, пехотните части настъпват отново и достигат източно от река Халваджи и 700 крачки от редута Демиркану.

На 12 март батареите от полка и 1-во нескорострелно гаубично отделение през целия ден обстрелват форта Кавказ табия, с което принуждават турската артилерия значително да намали огъня си. Към 1:30 ч. след полунощ на 13 март батареите от 1-ви нескорострелен полк и на 1-во нескорострелно гаубично отделение откриват отново огън по форта Кавказ табия. Тази стрелба продължава усилено до 3:30 ч. Това принуждава турската артилерия около този форт окончателно да замлъкне. След този точен огън пехотните части решително атакуват и към 8:00 ч. те проникват във форта Кавказ табия. Към 9:00 ч. целият източен сектор е завладян от нашите войски. Одрин пада в български ръце. Турците разбират, че нямат шанс за успех. Рано сутринта на 1 април 1913 г. в щабовете на 1-ви скорострелен и 1-ви нескорострелен артилерийски полк се получава съобщение за прекратяване на военните действия от 12:00 ч. на обяд.

Българска обсадна артилерия при Одрин, 1913 г.

Напрегнатото положение, което е създадено от страна на нашите съюзници, принуждава Главното командване да изпрати част от войските ни в Македония, където сърби и гърци са окупирали всички земи, за които изявявали претенции. На 28 април натам се отправя и 1-ви нескорострелен артилерийски полк (1-ва, 2-ра и 3-та батареи) в състав 2 щаб-офицери, 11 оберофицери, 575 долни чиновци и 450 коня. От Одрин полкът потегля поешелонно с железница до Драма, където пристига и се разтоварва на 30 април вечерта. В Одрин по заповед остава само 5-а батарея с едно отделение от парковия взвод. След дълго и мъчително очакване на 18 май се получава официално съобщение, че мирът с Османската империя е сключен. Според сключения в Лондон мир, Османската империя се признава за победена и, като приема всички наши искания, отстъпва на съюзниците всички земи западно от линията Мидия – Енос, с изключение на Албания. Разбирайки опасността, идваща от страна на нашите съюзници, Главното командване веднага след подписване на мира в Лондон разпорежда оставащите наши части в Тракия да се прехвърлят в Македония, а други – в старите предели на България, на границата със Сърбия.

Двата артилерийски полка на 5-а пехотна дивизия участват в **Междусъюзническата Война (1913)**. На 20 май 1-ви скорострелен артилерийски полк получава заповед от 5-а дивизия да се снесе от позициите си, да се съсредоточи в гр. Сарай и да тръгне за България. В изпълнение на тази заповед полкът се събира в Сарай и на 24 май заминава за България. Пред опасността от война със съюзниците нашето Главно командване постепенно прехвърля нашите войски от Тракия на западната ни граница срещу Македония и Сърбия. Според новата групировка на армиите, 1-ва и 2-ра бригада от 5-а пехотна дивизия заедно с 9-а пехотна дивизия влизат в състава на Първа армия, която трябва да се съсредоточи в района на Северозападна България със задача да действа по долините на р. Тимок в посока към Зайчар и Княжевац и да отбранява тази част на България от евентуално неприятелско нахлуване.

Към 1-ва бригада от 5-а дивизия се придава 3-то отделение от 1-ви скорострелен артилерийски полк, а към 2-ра бригада – 2-ро отделение от същия полк. Трета бригада от 5-а дивизия, заедно с 1-во отделение от 1-ви скорострелен артилерийски полк влизат в състава на 3-та армия, която трябва да се съсредоточи в района на Сливница–Цариброд–Трън със задача да прикрива столицата и да действа по долината на река Нишава в посока Пирот и Ниш. В състава на 3-та армия влизат и 1-ва и 13-а пехотни дивизии, и Конната дивизия. Първи скорострелен артилерийски полк тръгва от Сарай за България на 24 май 1913 г. през с. Пуралия, Лозенград, Карамза и Мурсатлий (дн. с. Бояново, Ямболско) и на 31 май пристига в Ямбол. Оттук 1-во отделение се превозва по железницата в Сливница, а 2-ро и 3-то отделения – до гара Бойчиновци.

На 15 юни нашата Главна квартира отдава заповед на Втора и Четвърта армии да настъпят против сръбската и гръцката армии в Македония и да ги изтласкат от заетите позиции. Настъплението е предприето на 16 юни 1913 г. Резултатът е разгром на цялата сръбска Тимошка дивизия. След смяната на помощника на Главнокомандващия генерал Михаил Савов с генерал Радко Димитриеви военните действия са прекратени. Сърбите и гърците се възползват от това и започват да печелят успехи, макар и минимални. Някои от нашите части претърпяват поражение. Това принуждава помощник главнокомандващия да започне операциите с цялата българска армия. Заповедта от Първа армия за преминаване на границата и настъпление в Сърбия се получава в щаба на 5-а дивизия на 21 срещу 22 май. Към този момент 1-во отделение от 1-ви скорострелен артилерийски полк е съсредоточено в района на Сливница. На 20 юни отделението заминава през Брезник и Трън за в. Дъсчен Кладенец. Тук по заповед на 3-та армия отделението е придадено на 3-та бригада от 5-а пехотна дивизия. Българите бързо се справят със сръбските предни части, които напускат в. Дъсчен кладенец и се отдръпват на височините Боройна чука и Самар. С помощта на огъня на 1-во скорострелно отделение сръбите са прогонени от в. Самар и отстъпват към силно укрепените позиции Боройна чука и Калнска тумба. Тези позиции са укрепени с няколко реда окопи с блиндираны бойници и са маскирани много добре. Пред позициите сръбите са прокопали коларски път, който препречват с огромни дървета. Настъплението към тези височини става с доста жертви от наша страна. Благодарение на точния огън на нашите батареи, пехотата съумява да напредне и с ножовете си да заеме тази трудна позиция.

На 23 юни вечерта последва заповед за настъпление към височината Калнска Тумба. Тук 2-ро отделение от 1-ви скорострелен артилерийски полк се придава към 1-ва дивизия. При боя за Калнска тумба се откроява смелостта на подпоручик Иван Багрянов (министър-председател на България през 1944 г.), който като артилерийски разузнавач бързо намира позиции на батареите и посочва техните места за заемане. Трите батареи на 1-во скорострелно отделение със своя точен ураганен огън по височината Тумба в скоро време я запалват. Намиращата се там сръбска батарея е заставена да замлъкне, когато нашата пехота се придвижва бавно към върха. На 25 юни сутринта, преди овладяването ѝ, последва заповед всички части на 1-ва и 5-а дивизия да се оттеглят назад. Заповедта е да се прехвърлят за връх Султан тепе, където се водят кръвопролитни боеве.

На 29 юни 18-и и 46-и пехотни полкове заедно с 1-во и 2-ро отделения от 1-ви скорострелен артилерийски полк, пристигайки в Кюстендил, получават заповед да заминат за Босилеград със задачата да прогонят сърбите от града и да заемат връх Мечит в Милевска планина и връх Чука, на който да се укрепят.

Трето скорострелно отделение от 1-ви скорострелен артилерийски полк с 5-и пехотен полк се намира на лагер до с. Салаш като авангард на дивизията. 2-ро отделение от 1-ви скорострелен артилерийски полк през с. Брусарци по железницата се изнася в Кюстендил. В резултат на общите усилия на пехотинци и артилериисти на 1 юли нашите пехотни части настъпват решително напред, а сръбските предни части напускат Босилеград и с. Извор и се оттеглят на главната позиция в полите на Милевска планина, връх Св. Илия, махала Добри дол.

Нашите батареи са на позиции до села Извор и Долно Уйно. Техният точен огън принуждава неприятелската артилерия да замлъкне, независимо от добрата ѝ маскировка и доброто ѝ окопаване. Точният огън на 3-та батарея по неприятелските окопи западно от с. Киселица принуждава защитниците им към 16:00 часа да ги напуснат. На 23 юни 5-и пехотен полк настъпва срещу Кагъбоазкия проход, като насочва дружините си към височините Янчин дял, Кумка, Росовити камък и Коритска глава. Сърбите го охраняват с три дружини и една нескорострелна батарея от състава на две дивизии в Зайчар и Княжевац.

Боят започва по обяд. За да подпомогнат настъплението на нашата пехота, 7-а и 9-а батареи откриват огън по височината Янчин дял, по склона на която е заел позиции противникът. Не след дълго последва отговор от неприятелска батарея, която започва да обстрелва нашите пехота и батареи. 7-а и 9-а батареи по блясъците на противниковите оръдия откриват точното ѝ разположение и с бърз съсредоточен огън я принуждават да замлъкне. Наближава краят на деня, а нашите пехотни части, които са се доближили на 1 км от позицията на сърбите, не успяват да напреднат поради силния им огън, насочен откъм Янчин дял и съседните височини. За да подпомогнат настъплението на пехотата, 7-а и 9-а батареи изкарват оръдията си напред на открита позиция и с право мерене обстрелват неприятелските предни окопи, които в скоро време са опразнени. 7-а батарея излиза напред и с мерник, съответстващ на 2500 метра, открива ожесточен огън по в. Голаш. Съвместният огън на трите батареи на отделението принуждава сърбите да отстъпят позициите си и да се оттеглят към Ново корито, а нашата пехота успява да заеме Янчин дял. По-късно нашите батареи също настъпват и заемат Янчин дял, откъдето с бърз огън съумяват напълно да разстроят отстъпващия противник. Оттук бойният път на 3-то отделение от 1-ви скорострелен артилерийски полк продължава в състава на главните сили на отделната бригада, която настъпва към Княжевац, който е завладян без бой. Докато 1-ва армия победоносно настъпва в старите предели на Сърбия, нашите 2-ра и 4-та армия търпят неуспехи в Македония. Румънската армия необезпокоявана от никого преминава Дунава и с настъплението си в Северна България заплашва тила на настъпилата в Сърбия наша 1-ва армия. Това принуждава нашето Главно командване да спре настъплението в Сърбия и да даде заповед на 1-ва армия да се оттегли на границата, където да вземе мерки за отбрана на Кагъбоазкия проход и прохода Св. Никола.

В изпълнение на тази заповед на 23 юни 1913 г. 3-то отделение в състава на 1-ва бригада от 5-а дивизия се оттегля към границата. По-късно батареите са сменени на позиция от батареи на 9-а пехотна дивизия. На 29 юни батареите се натоварват на гара Брусарци и на следващия ден пристигат в София.

Второ скорострелно отделение от започването на войната със Сърбия се намира в непрекъснато движение. По заповед на командващия 5-а армия отделението тръгва от с. Перивол и в началото на юли е при Гюешево. От там то продължава по долината на река Лебница в полосата на действие на 12-а дивизия. Тук заема позиции със своите батареи при постове Сиври Тепе – Цървен дол.

Трето скорострелно отделение взема активно участие в боевете при височини Църна Трава, Цветков гроб и Букова глава. На 6 юли 1913 г. батареите от отделението са заели позиции югозападно от с. Стайчевци и с. Вукан, в готовност за настъпление в направление на пътя Стрезимировци, Драинци, Кебапов пост и в. Църна Трава. Тук отделението действа в подкрепа на главните сили на 5-и пехотен полк, 66-и пехотен полк и част от 2-ри пехотен полк. Батареите водят активни бойни действия до 13 юли, когато нашите части завладяват Букова глава, след което настъпват към Сурдулица. До 18 юли, когато е сключено примирието, отделението от позиции при с. Дренци поддържа изпратените напред наши разузнавателни части.

Първи нескорострелен артилерийски полк от 30 април 1913 г. влиза в състава на Серската бригада. На 1 май полкът с батареите си заема позиции за отбрана на морския бряг на Бяло море до Кавала. На 30 май батареите заемат позиции срещу гърците при езеро Тахино. На тази позиция те остават до 16 юни, когато последва заповедта за настъпление срещу съюзниците. На 19 юни батареите от полка пристигат в Сяр, откъдето се натоварват на железницата и отпътуват за Кукуш. По това време гръцката армия в състав около четири дивизии, с многочислена артилерия, води бой с 2-ра бригада от 3-та дивизия (29-и и 32-ри пехотни полкове). Разтоварени на гара Дойран, батареите заминават за Кукуш. Гръцката артилерия там е в състав повече от 20 полски и 3 гаубични батареи и силно обстрелва нашата 2-ра бригада. С пристигането си батареите на 1-ви нескорострелен артилерийски полк веднага заемат позиции и се включват в ожесточено сражение. Гърците се опитват три пъти да атакуват, но са отблъснати. При тези боеве е ранен командирът на полка полковник Константин Арабов, който се намира на позицията на един от взводовете на 3-та батарея. Пехотните части са принудени да отстъпят на Круша планина.

На 22 юни батареите от полка отстъпват през село Порой до жп моста на река Струма при Демир Хисар. На тези позиции батареите остават до 27 юни. На 27 юни гърците преминават Струма и се насочват към Рупелското дефиле. Въпреки усилията си, батареите не могат да спрат напредването им. Ето защо вечерта на същия ден те отстъпват в Свети Врач (дн. Сандански). На 28 юни рано сутринта полкът тръгва към Кресна. Походът е изключително труден и изморителен, тъй като по пътя има задръствания от обози на различни формирования. В същото време се излива проливен дъжд, премесен с град.

От 8 юни полкът е в района на Симитли. На 12 юни гърците започват да настъпват през дефилето, но са принудени от нашата артилерия да спрат.

Тяхното настъпление продължава и на 13 юни. На 14 юни батареите командири от полка избират батареите им да заемат позиция на гребена Добрава, където ги заварва сключването на примирие на 18 юни.

На 29 юли отделенията на 1-ви скорострелен артилерийски полк се снемат от заеманите позиции и започват придвижване към вътрешността на страната. Понеже румънските войски, нахлули безпрепятствено в Северна България, все още не са се оттеглили, се налага полкът да се демобилизира в Стара Загора. В града пристига на 15 август и 1-ви нескорострелен артилерийски полк. Тук той сдава неподлежащите на уволнение запасни от 35-и и 36-и набор на скорострелния полк и тръгва за Разград, където се демобилизира. Това прехвърляне на войници се налага за да се попълни скорострелния полк до щатове за военно време и да може същия да влезе в състава на южнобългарските войски, назначени да охраняват границата от нахлуване на турците, а след опразването на Западна Тракия от гръцките войски да окупират тези области, които според Букурещкия и Цариградския договори се отстъпват на България. На 23 август 1913 г. 1-ви нескорострелен артилерийски полк пристига в Разград, тържествено посрещнат от гражданите. Така тържествено е посрещнат и 1-ви скорострелен полк, който се завръща в Разград в началото на септември, тъй като влизането му в състава на Южнобългарските войски се отменя. След Балканските войни полкът се завръща в Разград в състав от девет батареи, сведени в три отделения, един нестроеви взвод и една паркова батарея. Командир на полка продължава да е полковник Пантелей Парасков.

С телеграма № 4223 от 5 август 1913 г. на 5-а Дунавска дивизия се заповядва да се разформирова 3-то артилерийско отделение на полка от 14 август 1913 г. Полкът остава в състав от две артилерийски отделения по три батареи и една паркова батарея от два взвода, като кадрият от 3-то отделение се поделя между останалите отделения. В този състав полкът просъществува до 9 септември 1915 г., когато се обявява мобилизация за предстоящото участие на България в Първата световна война.

В навечерието на **Първата световна война (1915-1918)** командир на 1-ви артилерийски полк е полковник Пантелей Парасков, помощник-командир е подполковник Юрдан Велчев, командири на отделения са подполковниците Димитър Райчев и Хараламби Златанов, и майор Константин Маврудийски. Командири на батареи са капитаните Карамфил Георгиев, Никола Илиев, Данаил Генов, Сергей Палазов и поручиците Асен Пачаджиев, Дяко Антонов и Първан Драганов.

На 9 септември 1915 г. късно вечерта с Височайши указ № 7 е обявена обща мобилизация на всички въоръжени сили. Телеграмата за мобилизация се получава в полка в през нощта на 9 срещу 10 септември от началника на 5-а Дунавска дивизионна област. В 7 часа командирът на полка полковник Зафир Чобанов събира всички офицери и им прочита телеграмата за провеждане на мобилизация, която трябва да започне на 11 септември 1915 година. Според мобилизационния план мирновременният 1-ви артилерийски полк се развърща в два артилерийски полка и формира следните нови части и учреждения: щаб на 5-а артилерийска бригада, щаб на 11-и скорострелен артилерийски полк, щаб на едно скорострелно артилерийско отделение, шест скорострелни батареи, щаб на едно нескорострелно арти-

лерийско отделение, три нескорострелни артилерийски батареи, една паркова батарея от четири скорострелни и един нескорострелен полски паркови взводове за дивизионния огнестрелен парк и една паркова батарея от четири скорострелни и един нескорострелен полски паркови взводове за армейски огнестрелен парк, 1-ви и 11-и артилерийски полкове и пет нескорострелни артилерийски отделения. Кадрите за всички тези новформиращи се части се взимат от мирновременния състав на полка, а недостигащите хора и коне до щатове за военно време се попълват със запасни офицери и войници и реквизирани коне. За всички мирновременни и новформиращи се части и учреждения в полковете складове се съхраняват необходимите въоръжение, снаряжение и облекло. Недостигащото се добавя от дивизионното интенданство, чрез покупка от свободния пазар и чрез реквизиция. Въпреки усилията, полковете тръгват на война с чувствителен недостиг на облекло и войнишко снаряжение. Първите запасни започват да пристигат на 11 септември. Мобилизацията продължава шест дни – от 11 до 16 септември 1915 г.

На 16 септември полковете са окончателно мобилизирани и готови за поход в състав: 1-ви артилерийски полк – 6 батареи (24 оръдия), 25 офицери и лекари, 1191 войници и 1043 коня; 11-и артилерийски полк – 6 батареи (24 оръдия), 25 офицери и лекари, 1263 войници и 1114 коня. Двата полка образуват 5-а артилерийска бригада. За командир на бригадата е назначен полковник Владимир Вазов, командир на 1-ви скорострелен артилерийски полк е подполковник Зафир Чобанов, а на 11-и артилерийски скорострелен артилерийски полк – подполковник Йордан Велчев. И тримата командири приемат частите си по време на мобилизацията.

Дълъг и славен е бойният път на двата полка, сведени в една артилерийска бригада по време на Първата световна война.

Пета артилерийска бригада влиза в състава на 5-а Дунавска дивизия. Според плана на войната срещу Сърбия и Гърция на 3-та отделна армия се възлага да охранява дунавската, добруджанската и черноморската граници от река Цибър до Бургас. За целта армията се съсредоточва в две групи: Главна група (4-та пехотна Преславска дивизия, 1/5-а пехотна бригада и 3-та конна бригада) – на добруджанската граница, на фронта Русе – Шумен; Второстепенна група (2/5-а пехотна бригада с придадената ѝ артилерия и 7-и конен полк) – край Дунав от р. Цибър до р. Янтра.

Пета артилерийска бригада е разпределена между частите на дивизията така: 1-ви артилерийски полк и 5-о нескорострелно артилерийско отделение се придават към 1/5 пехотна бригада, а 11-и артилерийски полк – към 2/5-а пехотна бригада. Частите на Дунавската дивизия се съсредоточват в района на Червена вода – Липник за преграждане на направленията Русе – Тутракан и Русе – Балбунар (дн. гр. Кубрат) с едната бригада; в района на Бяла Слатина и при Плевен – с другата бригада за охрана на Дунав от р. Цибър до р. Янтра.

На 16 септември 1915 г. командирът на 5-а артилерийска бригада разпорежда на 17 септември частите да тръгнат за района на съсредоточението: щабът на бригадата, 1-ви артилерийски полк и 5-о полско нескорострелно отделение – за с. Среден чифлик до Русе; 11-и артилерийски полк – за Плевен (гара Левски). Парковете взводове за единия полк трябва да се съсредоточат при с. Басарбово,

а за другия полк – при гара Левски. Единадесети артилерийски полк тръгва по пътя Разград, Попово, Плевен, а 1-ви артилерийски полк – по пътя Разград, Торлак (дн. гр. Цар Калоян), Русе. От този ден полковете се разделят, за да се съберат отново на Южния фронт в началото на декември 1915 г. при селата Негорци и Мързенци, северно от Гевгели. Командирът на 5-а артилерийска бригада с щаба си заминава с 1-ви артилерийски полк.

От 1 октомври 1915 г. двете български армии (1-ва и 2-ра), съсредоточени срещу Сърбия, настъпват по целия фронт. Артилерийските оръдия загърмяват от Дунава до гръцката граница. Започват да се нижат бързи победи над сърбите. Към 10 октомври падат Враня, Куманово и Скопие. Сръбската армия е притисната на север от австро-германските 3-та и 9-а армии, на изток от 1-ва българска армия, а на юг от 2-ра българска армия. Силите на 2-ра армия по необходимост трябва да се разделят: една част на юг към Велес – Криволак срещу новите противници – англичани и французи, а друга част – към Косово поле, което трябва да се овладее, за да се обкръжи и унищожи окончателно сръбската армия. Силите на 2-ра армия са недостатъчни за изпълнение на поставените ѝ задачи. Налага се тя да бъде усилена. Тъй като Румъния поддържа неутралитет, гарантиран в известна степен от Германия, щабот на действащата армия решава да усили 2-ра армия с неангажираните войски от състава на 3-та армия, охраняващи Дунав, Добруджа и Черно море. Ето защо на 3 октомври 1915 г. 5-а пехотна дивизия се подготвя да бъде изпратена в Македония в състава на 2-ра армия. 11-и артилерийски полк пристига в Куманово. Там неговият командир се представя в щаба на 2-ра армия, където се придава на 2/5 пехотна бригада и 1/3 пехотна бригада. Едното отделение действа в Качаник, а другото – в Бояновци. Първи артилерийски полк се съсредоточава в района на Щип.

След 526 години на историческото Косово поле предстои отново да се реши съдбата на Сърбия. Косовската операция завършва на 4 декември 1915 г. с овладяването на Дебър и Дяково. Сърбите загубват 36 000 войници, 199 оръдия, 150 автомобили и голямо количество коне и друго военно имущество. С Косовската операция завършва овладяването на Южна Сърбия и Македония, като войските проникват на дълбочина 170 км.

2-ра бригада от 5-а пехотна дивизия с командир полковник Станчо Рагойков, въпреки неблагоприятното съотношение на силите, получава заповед да настъпни към Прищина, активно подкрепяна от 1/11 артилерийско отделение. За да изпълни поставените задачи за огнева поддръжка на пехотата при превъзходство на противниковата артилерия, нашата артилерия е принудена да действа повзводно и дори пооръдейно. Това се оказва трудна задача, тъй като артилерийското отделение обстрелва 8 километра фронт от сръбската позиция с дължина около 15 километра. Въпреки това, артилеристите успяват да изпълнят задачата си, използвайки обстоятелството, че нашите огневи позиции са дълбоко закрити и земните наблюдатели на противника не могат да ги открият. Освен това огнът на противника е отвлечен с димки, запалени на лъжливи позиции. Само по една такава лъжлива позиция сръбската артилерия изстрелва повече от 150 снаряда. На другия ден, 28 октомври, сърбите опитват нощна атака, но посрещнати от силен пушечен и артилерийски огън, са принудени да се върнат на позициите си.

На 29 октомври 1916 г. 2/5 пехотна бригада влиза в състава на 3-та Балканска дивизия, командвана от генерал-майор Никола Рибаров. Тук се включва и артилерията на дивизията – 3-та артилерийска бригада с командир полковник Иван Проинов. По-късно в общите усилия се включва и 1-ви гаубичен артилерийски полк, командван от подполковник Георги Кукурешков.

Към Прищина настъпва и 2/11 артилерийско отделение, като подкрепя действията на 1/3 пехотна бригада. Направлението за настъпление е Фиризово–Прищина. Въпреки огромните усилия на пехотинци и артилеристи, от 20 октомври до 1 ноември 1915 г. те не напредват съществено. От 1 ноември след значително усилване на войските, действащи срещу Прищина, включително с артилерия (5-а батарея от 6-и артилерийски полк, три батареи от 11-и артилерийски полк, три нескорострелни батареи от 1-ви гаубичен полк, всичко 41 оръдия), отново се започва настъпление. С усилен артилерийски огън по височините вляво от Гулянското шосе се дава възможност на 20-и пехотен полк да завладее предните сръбски позиции над с. Петрови. Разбитите при Гуляни части от сръбската Вардарска и Моравска дивизии I призив отстъпват на 2 ноември към Козница планина, като изоставят осем полски оръдия. Сърбите съсредоточават резерви за защита на Косово поле. Моравската дивизия II призив заедно с Южноморавските части (всичко седем полка) са насочени към Копилък – Веле глава – Китка със задача да ударят във фланг и тил нашата 3-та пехотна дивизия. Дивизията с помощта на нашата артилерия успява да затвърди заеманите позиции до пристигането на 8-а пехотна дивизия. Артилеристите получават задача да изкарат своите батареи на височините западно от Горен Макаresh (на надморска височина 1100 метра) в условията на силен пороен дъжд. Задачата е изпълнена със запрягане по 8 впряга на оръдие, впрягане на волове, тикане на оръдията от пехотинци и пионери. На 5 ноември пада първият сняг, който заедно със стръмните наклони на местността още повече затруднява батареите. На 7 ноември сърбите започват да отстъпват от с. Ботсват. Веднага по тях започва силен артилерийски обстрел. Настъпва хаос в техните действия и за кратко време полето се покрива с трупове.

След героичните боеве и походи на Косово поле 2/5 пехотна бригада с 1/11 артилерийско отделение е извикана на южния фронт на 2-ра армия срещу французите в Македония. На 30 ноември отделението заема позиции южно от село Мързенци. 2/11 артилерийско отделение на 3 декември се разполага в с. Негорци. За задържане на настъплението на съглашенските войски в помощ на сърбите от Солун в Македония, част от 2-ра армия настъпва на юг по Вардар и до 1 ноември затваря главните направления за Сърбия (Велес – Скопие – Враня) и за България (Щип – Царево село – Кюстендил). Тази задача изпълнява 5-а пехотна дивизия с командир генерал-майор Панайот Бърнев, който командва дясната група войски, действаща на десния бряг на Вардар. На левия бряг на Вардар под ръководството на командира на 7-а Рилска дивизия полковник Вълко Василев трябва да се укрепи позицията от устието на река Брегалница до кота 1000 (северозападно от Радовиш). Тук на левия участък действа и 11-а Македонска дивизия с командир полковник Кръстю Златарев. Срещу тази наша групировка се изправят френски войски, които излизат напред, заемат Криволашката позиция и под нейното

прикритие се разпростират и по десния бряг на Вардар, първоначално зад р. Черна, а по-късно и пред нея на линията Добрище – Градско.

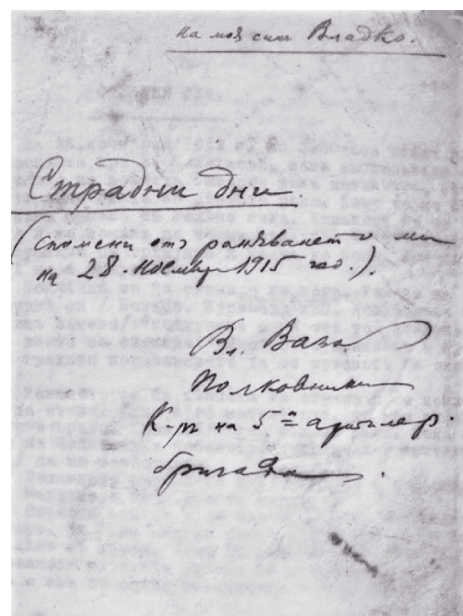
За изпълнение на успешната атака на Криволашката позиция, възложена на командира на 7-а дивизия, се включва и първо артилерийско отделение на 1-ви артилерийски полк, което усилва огъня на батареите от 7-и артилерийски полк. Една от важните задачи на артилерията тук е възпрепятстване на стоварването на френски войски, храна и различни материали на гара Криволак. За тази цел по разпореждане на командира на 1/5 пехотна бригада се формира артилерийска група под название Вардарска, командвана от командира на 1-ви артилерийски полк полковник Зафир Чобанов. Тази група успява да обстрелва всички цели в тила на неприятелската позиция и респектира противниковите батареи на десния бряг на р. Вардар. Постоянно е държана в готовност за обстрел Криволашката гара и моста на р. Вардар.

На 21 ноември рано сутринта нашите пехотни части от десния бряг на р. Вардар преминават в настъпление към река Черна. Вардарската артилерийска група активно съдейства с огъня си за това настъпление, като обстрелва противниковите позиции по фронта и в тила. На нашите войски на левия бряг е заповядано да приковат французите на Криволашката позиция и да не им позволят да прехвърлят войски от левия на десния бряг. Тази задача се изпълнява с решителния огън на цялата артилерийска група.

2/1 артилерийско отделение от 1 ноември до 1 декември 1915 г. се придържа към 2/7 пехотна бригада, действаща по десния бряг на р. Вардар, на линията Соничка глава – Преслав планина – Клепа планина. Тук отделението участва в боевете при с. Мирзен и с. Попадия в подкрепа на 22-ри пехотен полк. На 8 декември 2/7 бригада окончателно завладява позицията на французите на левия бряг на р. Черна.

Батареите на 1-ви артилерийски полк вземат участие в боя на 27, 28 и 29 ноември при Милетково и Смоквица, където 5-а дивизия продължава преследването на французите. Батареите от полка водят борба с френската артилерия и така дават възможност на батареите от другите полкове да поразят френската пехота. Наблюдателният пункт на командира на 5-а артилерийска бригада полковник Владимир Вазов е обстрелван от противникова батарея с няколко реда шрапнели и бризантни гранати. От този огън е ранен в рамото самия полковник Владимир Вазов и още 4 души. Мястото му веднага се заема от командира на 1-ви артилерийски полк полковник Зафир Чобанов. Резултатите от стрелбата на батареите са блестящи. Французите усещат нашето огнево надмощие и започват да отстъпват. Когато пехотата завзема противниковите позиции, открива парчета от разрушен оръдеен щит и колела на оръдие, както и разкъсана ракла с разхвърляни изстрели. Убит е френски батареен командир до пътя югоизточно от Смоквица. На 29 ноември 5-а дунавска дивизия, усилена с допълнителни части и артилерия, атакува французите при с. Смоквица. Артилерията, подкрепяща действията на дивизията, командвана от полковник Зафир Чобанов, освен батареи от 1-ви артилерийски полк, включва и батареи от 17-и артилерийски полк, 1-ви гаубичен артилерийски полк и 1-ва конна батарея. В резултат на решителните действия на пехотинци и артилеристи в 18:00 часа нашите войски влизат в град Гевгели.

Лично описание на т.н. „Страдни дни“ – раняването на полковник Владимир Вазов като командир на 5-а артилерийска бригада, включваща 1-ви и 11-и артилерийски полкове през Първата световна война, на 28 ноември 1915 г., с послание до сина му Владимир

Към 1 декември 1915 г. сръбската армия е окончателно сразена, отхвърлена в албанските планини, изложена на страшни бедствия и страдания. След изгонването на французите в гръцка територия батареите от 1-ви и 11-и артилерийски полкове се разполагат на бивак в селата Мързенци и Негорци, където започват да се окопават. Тук на 10 декември 1915 г. се появяват три неприятелски самолета, които хвърлят бомби по Гевгели, по Мързенската височина и по Паргейци. Ето защо се назначава една от батареите на полка за „противоаеропланна“.

От 8 януари 1916 г. 5-а дунавска дивизия влиза в състава на 11-а германска армия, командвана от генерала от артилерията фон Галвиц. Бойният фронт на дивизията се разширява на запад до с. Хума, тъй като заема и участъка на 7-а Рилска дивизия, която влиза във връзка с 9-а Плевенска дивизия вдясно, при в. Мала Руна. На 20 януари батареите на полка са на позиции на Острата височина западно и източно от Горничет. Задачата е да се държи под обстрел района на Ломница, Маядаг, Карасинанци, Шлоп, пролома на Вардар, Мачуково и долината на р. Люлница. На 30 март командирът на 5-а артилерийска бригада полковник Владимир Вазов приема новата си длъжност като командир на 1/5 пехотна бригада, а за негов заместник до идването на новоназначен командир на бригада остава полковник Зафир Чобанов. На 22 май пристига и новоназначеният командир на 5-а артилерийска бригада – полковник Георги Тодоров.

През месеците март, април, май, юни и юли батареите се възстановяват, попълват запасите си, устройват се фортификационно. Доставени са още 600 коне за двата артилерийски полка. В резултат на подготовката си артилерията в началото на август 1916 г. е готова да отрази атаката на подхождащ към отбраната на 5-а дивизия противник, като с огъня си попречи на същия да приближи и да дава преграден огън пред телените мрежи на предните и на главната позиции. Добрата предварителна подготовка дава възможност да се отрази френското настъпление на 21 август 1916 г. срещу височината Обла, на 11 ноември – срещу кота 321 и 341, и на 11 декември – срещу кота 341.

Следват боевете през май 1917 г. около Голяма и Малка Яребична в подкрепа на 3/5 пехотна бригада. По-късно през юни 11-и артилерийски полк поддържа действията на 2/5 пехотна бригада. През трите години – 1916, 1917 и 1918, нашите войски свикват с режима на позиционната война и се приспособяват към новите условия на живот. Това включва солидно укрепване на позициите, подобряване на жизненни условия – снабдяване с храна, бойни запаси, облекло и санитарни средства, построяване на жилища, подобряване на хигиенните условия и др. Към края на 1917 г. батареите вече имат пригответени куполи за една част от оръдията си и ниши за снаряженията, които издържат ударите на тежките противникови 15-см снаряжения. Нишите и куполите служат и за скривалища на хората. Построяването им се извършва обикновено нощно време и е съпроводено с големи трудности. През лятото на 1917 г. се подготвят от специални команди окопи за батареите на втора и трета позиция.

Следва едно значително усиление на състава на полка. Към 20 август 1917 г. той разполага с полска, планинска и гаубична артилерия, както и взвод, назначен за „противоаеропланен“. През септември 1917 г. 3-та батарея от 1-ви артилерийски полк и 2-ра батарея от 11-и артилерийски полк се превъоръжават със 10,5-см полски гаубици, като по този начин двата полка имат по 5 полски и една гаубична батарея. Освен с допълнителни артилерийски системи, полкът се попълва с личен състав и материални средства. Съставът на полка, разположен при с. Хума към тази дата е: офицери – 44, офицерски кандидати – 5, войници – 1780, коне – 1603. Максимумата на попълненията си полкът достига на 30 август 1917 г., когато личният му състав достига: офицери – 57, офицерски кандидати – 10, войници – 3417.

Артилерийски командно-наблюдателен пункт на Македонския фронт, 1917 г.

Средният дневен разход на бойни припаси от полка през този период е 300 – 400 снаряда. Максимумът е на 31 август 1917 г., когато са изстреляни 1179 снаряда за деня. През този период полкът води акустични измервания с помощта на акустична команда, която му е предадена. Прави впечатление високият разход на снаряди на протоеаеропланния взвод за разлика от другите батареи. Например на 22 септември 1917 г. взводът е изстрелял 61 снаряда, докато другите батареи имат среден разход 20 – 30 снаряда.

От началото на октомври 1917 г. до юли 1918 г. полкът е на в. Камена верига. Организира се и газовата служба. До 1 януари 1918 г. газово нападение от страна на противника все още няма, но германските съюзнически батареи често обстрелват противника със снаряди, заредени със задушливи газове. През 1915 г. и 1916 г. храната е оскъдна, но след това всеки полк започва да набавя зеленчуци чрез обработка на собствена зеленчукова градина. Снабдяването с бойни припаси е редовно, но разходването им става с големи икономии. За обикновения войник остава впечатлението, че за икономията на бойни припаси се полагат по-големи усилия, отколкото за опазването на човешкия живот. Това се отразява пагубно върху морала на нашата пехота, при положение, че противникът е изключително разточителен в разходването на бойни припаси и това не остава незабелязано от нашите войници.

Изключително епични са боевете на 29 и 30 май 1917 г. при отбраната на Голяма Яребична. След влизането на Гърция във войната на страната на Съглашението, гръцката армия се явява редом с французите и англичаните срещу нас. Съглашенското командване обаче не вярва в нейната боеспособност, затова на гръцките части се дават второстепенни участъци. За повдигане на нейния морал и самоувереност главнокомандващият съглашенските войски на Южния фронт по това време френският генерал Гюйом организира операцията при Голяма Яребична, наричана от французите Скра дьо Лежан, в която заедно с гръцките участват френските части. Назначените за атака неприятелски сили не само превъзхождат българските, но и са поддържани от една многочислена артилерия, превъзхождаща нашата два и половина пъти. Съглашенците изпращат срещу нашите три пехотни полка, три гръцки дивизии – Архипелагска, Критска и Серска, и 16-а френска колониална дивизия. Освен това противникът е снабден с много самолети, картечници, минохвъргачки и голямо количество боеприпаси. С тези превъзхождащи сили съглашенското командване цели да осигури успеха на гръците, които до това време жънат само поражения срещу нас.

Атаката на противника се извършва срещу 3/5 пехотна бригада (2-ри, 49-и и 50-и пехотни полкове). Бойните действия на бригадата се поддържат от 1-ви артилерийски полк. Батареите от полка имат задача да усилят презградния и унищожителен огън в указаните и други зони, когато са свободни, да дават обезпокоителен огън, да отвърщат с огневи нападения на онези неприятелски батареи, които безпокоят нашето разположение и се намират в сферата на тяхната досегаемост на огъня. В атакувания на 30 май 1917 г. от противника участък са назначени да дават презграден огън общо 12 батареи с 12 полски, 6 планински, 12 полски гаубични, 2 тежки гаубични и 2 планински гаубични оръдия, всичко 34 оръдия.

Количеството артилерия се оказва недостатъчно за образуване на една непрекъсната огнева завеса пред главната отбранителна позиция. Според сведенията на нашата 11-а звукоизмервателна команда към 15 април срещу фронта на 3/5 пехотна бригада са разкрити 27 неприятелски батареи. Тази команда открива местата на 65 оръдия от различни калибри.

На 29 май 1917 г. от 5:00 часа противникът започва своята артилерийска подготовка, предимно с тежки батареи. Едновременно с този разрушителен огън се появяват 11 противникови самолети, които през целия ден летят и коригират артилерийската стрелба, разузнават нашето разположение и не дават възможност на нашите батареи да обстрелват позициите на противника. В 5:50 часа началникът на артилерията на 3/5 бригада полковник Марин Друмев разпорежда на началниците на артилерийски групи да обстрелят противниковото разположение и тези негови батареи, които могат да достигнат, а на началника на германските батареи – да започне борба с противниковата артилерия. Разрушителният артилерийски огън продължава през целия ден с две прекъсвания по 30 минути. Противниковите самолети се спускат ниско над нашите позиции за да проверяват резултатите от огъня. Нашата артилерия изстрелва в този ден 2000 снаряда, докато противникът – около 80 000. Важно е да се отбележи, че към началото на операцията 1-ви артилерийски полк е разполагал с 800 снаряда на оръдие, което се оказва крайно недостатъчно. От артилерийския огън на противника нашите окопи в по-голямата си част са заринати, а телените мрежи – разкъсани. При това положение пътят за нахлуване на противника в позицията е разчистен и атаката се очаква всеки момент. Неприятелската артилерия продължава и през нощта обстрелването на нашите позиции и тила, но с по-рядък обезпокоителен огън.

На 30 май от 4:30 часа противникът открива барабанен огън по цялата позиция. След половин час той предприема атака на Голяма Яребична от фронта и двата фланга. Нашата артилерия открива преграден огън. Започва ожесточена пушечна, картечна, артилерийска и бомбова стрелба. Повежда се бой с ножове. Борбата продължава около 20 минути. Противникът използва задушливи газове, с които обстрелва картечниците и нашите батареи, за да ги принуди да замлъкнат, но ефектът е незначителен и те продължават усилено да действат. Противникът успява да овладее първата и втората отбранителни линии. В 9:00 часа отбраната на третата отбранителна линия е окончателно организирана, като позицията се заема от три български пехотни дружини, с което се създава сериозна преграда срещу настъплението на гърците.

Българската артилерия е разделена на групи. Командир на дясната група е командирът на 1-ви артилерийски полк полковник Димитър Начев. Командир на лявата група е подполковник Иван Мечкуевски. В боя на 30 май 1918 г. 1-ви артилерийски полк преживява най-тежките изпитания през цялата война. Всички офицери и войници изпълняват доблестно своя дълг. Десетките хиляди снаряди, които се изсипват върху главите им, не успяват да разколебаят бойния им дух. Според българските командири на групи за двата дни, на 29 и 30 май, противникът е изстрелял не по-малко от 155 000 снаряда, докато нашите две групи артилерия при същите условия са изстреляли 1934 снаряда. Те остават до последно при

своите оръдия и продължават да бият противника, дори и тогава, когато много от тях са убити и ранени, оръдията им тежко повредени от противниковия огън или от интензивната стрелба. Това продължава и когато пехотата пред тях е обходена и пленена и, останали без прикритие, те са заплашени да се превърнат в лесна плячка за противника. Според българските артилеристи, свидетели на тези събития, гърците не проявяват решителност и напредването си дължат изключително на мощната френска артилерия, поради което те не успяват да развият успеха си. Загубите на противника в този бой според гръцки източници са: убити 23 офицери и 508 войници; ранени 87 офицери и 1687 войници. Нашите загуби са само пленени 26 офицери и 1700 войници от 50-и, 49-и и 2-ри пехотни полкове. За убитите и ранените няма сведения. Докато нашата пехота затвърдява позициите си, в щаба на 5-а дивизия се обмисля контраатака на Голяма Яребична за изтласкването на противника и новото ѝ овладяване, но, отчитайки трудното удържане на тази силно издадена напред позиция и численото превъзходство на противника, идеята за контраатака се изоставя.

През лятото на 1918 г. на фронта на 5-а пехотна дивизия не се водят други действия, освен обикновените пристрелки между нашата и противниковата артилерия и между предните пехотни части. Почти ежедневно батареите дават обезпокоителен огън по противниковото разположение, а от време на време съдействат с огън на нашите патрулни нападения или противодействат на противникови такива. На 18 септември 1918 г. след пробива при Добро поле, става ясно, че ще се наложи отстъпление. Отстъплението на 5-а дивизия не е подготвено, което става причина да се изоставят близо 160 000 снаряда около позициите, почти всички зарядни ракли, много оръдия, храна и материали. Батареите отстъпват почти без снаряди. Пета пехотна дивизия започва отстъпление от позициите си доброволно, без бой. Частите ѝ са в пълен състав, има многочислена полска, планинска и гаубична артилерия (около 200 оръдия) и все още много бойни запаси, но не използва тези свои огромни средства. Щабът на дивизията при отстъплението издава непрекъснато разпореждания, като още преди да се изпълни едното, следва друго, което го отменя. Това внася безреגיע, суета и деморализация, като окончателно погубва вярата в успеха, както във войниците, така и в офицерите. Но това настроение не успява да проникне в артилерийските части, на които положението, в сравнение с пехотата, е много по-тежко, понеже нямат достатъчно коне и добитък да возят оръдията си, пътищата през планините са лоши, непроходими и задръстени от болници и обози, поради което им се налага да търсят обходни пътища и така да рискуват да бъдат пленени от противника. Въпреки всички трудности, артилеристите не падат духом, те не оставят нищо на противника от артилерийското въоръжение. Само в краен случай, след привеждане в негодно състояние, се изоставя оръдие, а бойните припаси се запалват.

Според сключеното в Солун примирие българската армия трябва веднага да се демобилизира. На 4 октомври 1918 г. 1-ви и 11-и артилерийски полкове пристъпват към демобилизация. За тази цел те оставят цялата си материална част и обозите в Самоков и Костенец, а хората и конете се превозват по железницата от гара Костенец до гара Попово, откъдето по шосето пристигат в Разград.

Почти веднага след пристигането в Разград последва разпореждане от щаба на 3-та Военноинспекционна област да се формират от 4-та и 5-а артилерийски бригади по един усилен артилерийски полк. Тези два полка да се сведат в една артилерийска бригада и да се придадат в оперативно подчинени на 4-та Преславска дивизия, на която е възложено да окупира Южна Добруджа до линията Черна вода – Кюстенджа. На 28 ноември обаче последва заповед артилерийските отдели от полка да се завърнат в постоянните си квартири в Разград, тъй като Добруджа трябваше да се окупира от съглашенските войски до разрешаването от Мирната конференция на въпроса, кому да принадлежи.

Изморени от дългите походи, лошото време и липсата на храна и съкрушени от жестоката вест за опразване на Добруджа, батареите потеглят за Разград, където се събират на 17 декември 1918 г. и окончателно се демобилизират.

От ноември 1920 г. полкът се премества на постоянен гарнизон в Севлиево. Съгласно предписанието на министерството на войната, щаба на армията и началника на 5-а дивизионна област от 1 ноември 1920 г. полкът се свежда в състав на артилерийско отделение според бюджета за втората половина на 1920/1921 година. Отделението се именува 1-во артилерийско отделение и е в състав три батареи и домакински взвод. Командир е полковник Михаил Димитров. Отделението е вече на постоянен гарнизон в Разград.

На 30 май 1928 г. отделението се премества отново в Севлиево. От 12 август е на бивак.

Действащи и запасни офицери от полка, Разград, 1927 г.

През 1935 г. 1-ви дивизионен артилерийски полк се дислоцира в Русе в казармите на 9-и конен полк. Съгласно писмо на инспектора на артилерията от 12 февруари 1936 г., отделението преминава на следната организация: три строеви батареи, една специална батарея, домакински взвод. Постоянният гарнизон става град Русе.

През септември 1940 г. полкът мобилизира в готовност да охранява южната ни граница. След мобилизацията батареите на собствен ход се отправят от Севлиево до гара Габрово, където се натоварват на влакови композиции. Полкът се превозва до гара Елхово на южната граница, като на 27 септември е в село Любимец. На 13 ноември същата година се завръща в Русе. На 21 февруари полкът отново заминава за югоизточната граница. Щабът се настанява в Любимец. От 19 май същата година целият полк е на лагер в Харманли.

На 31 август 1941 г. полкът се изнася и съсредоточава за дивизионните и армейските занятия в района на селата Даскал Атанасово и Пет могили по пътя Харманли – Симеоновград, с. Розов кладенец, с. Любеново, Раднево. От 19 ноември от гара Зимница се извозва за гара Русе. От 8 април 1941 г. в Русе при 1-ви дивизионен артилерийски полк се формира артилерийска група към 4-та погранична бригада в следния състав: щаб на артилерийската група, домакинство на групата, щаб на 1/4 бригадно смесено возимо артилерийско отделение, боен обоз на 1/4 артилерийско отделение, 13-а 7,5-см возима полска батарея, 14-а 7,5-см возима полска батарея, 15-а 10,5-см возима полска батарея.

В периода от април до август 1941 г. 4-та бригадна артилерийска група е в районите на селата Голям Манастир, Стефан Караджово, Болярово и Ружица. Съгласно служебно лично поверително писмо на 4-та гранична пехотна бригада от 19 ноември 1941 г., 4-та бригадна артилерийска група се разформирова. Със заповед на командира на 5-а пехотна Дунавска дивизия от 1 март 1941 г. в Русе се формира 1-ва дивизионна допълваща батарея. Това трае докато полкът е на югоизточната ни граница. С неговото завръщане допълващата батарея се разформирова. Съгласно лично поверително писмо от април 1943 г. полкът отново мобилизира с цел да смени части от прикриващия фронт. Съставът на полка след мобилизацията е: щаб на полка с домакинство, два щаба на 7,5-см возимо оръдейно отделение без бойния обоз; един щаб на 10,5-см возимо гаубично отделение без бойния обоз; един щаб на 7,5-см товарно артилерийско отделение без боен обоз; четири 7,5-см возими батареи; две 10,5-см возими гаубични батареи; две 7,5-см товарни батареи.

След мобилизацията от 3 май 1943 г. започва извозването и съсредоточаването на полка в района на селата Мелница, Лесово, Болярово, Мамарчево, Факия и Звездец. На дивизията е възложено да прикрива и отбранява укрепената позиция в участъка на река Тунджа, с. Бръшлян от внезапно нападение. От 17 декември 1943 г. започва отвозването на полка от гарнизон в Елхово, и на 26 декември полкът се завръща в Русе и демобилизира. През май 1944 г. полкът отново мобилизира и от 26 май заминава на прикриващия фронт, като до 31 май е напълно съсредоточен в определения му участък – с. Голямо Крушево, с. Факия, с. Босна, с. Богданци, с. Близнак, с. Средец.

Девети септември 1944 г. заварва полка на прикриващия фронт.

На 6 септември 1944 г. полкът е в с. Средец, където получава заповед да се съсредоточи, и на 7 септември 1944 г. е в готовност за натоварване на пътя Бургас – Елхово. На 8 септември 2-ро артилерийско отделение от полка вече се разтоварва на гара Горна Джумая (гн. Благоевград). От тук изпълнява задачи в състава на 5-а пехотна дивизия. Взема участие в Брегалнишко-струмишката операция. Полкът е в състав четири артилерийски отделения. На 10, 11 и 12 септември 1944 г. полкът по отделения се превозва с влак и се разтоварва на Дупница, Горна Джумая и Симитли, откъдето започва да се съсредоточава към заповяданите отбранителни участъци. Според оперативната заповед 3-то артилерийско отделение се придава към 18-и пехотен полк по пътя Дупница, Царево село. Второ артилерийско отделение получава задачата в участъка на 33-ти пехотен полк по пътя Горна Джумая, Царево село, Кочани да съдейства за отбраната на участъка. Четвърто артилерийско отделение по пътя Симитли, Пехчево съдейства за отбраната на старата граница.

Батареите заемат позиции при с. Логодаж. На 14 септември 1-во артилерийско отделение е на позиции пред Царево село, 2-ро, 3-то и 4-то отделения са на пътя за Пехчево, а 1-во отделение се съредоточава на нови позиции. На 19 октомври то участва в боевете при в. Църни камък. На 23 октомври полкът е в гр. Кочани, а отделенията му са на позиции при селата Баня, Стайчево и Пракале. На 9 ноември полкът продължава своето движение на запад. На 10 ноември влиза във Велес след упорито сражение при с. Дървош. От 15 ноември 1944 г. полкът започва своето оттегляне. На 8 декември 1944 г. в Русе се завръщат личния и конския състав на полка, които се освобождават. Участието на полка във войната приключва окончателно на 15 декември 1944 година.

На 24 декември 1944 г. командването е поето от подполковник Първан Вучков, който на 12 октомври 1945 г. е сменен от полковник Цеко Дамянов.

През 1948 г. 1-ви дивизионен артилерийски полк приема номера на дивизията и е преименуван в „5-и дивизионен артилерийски полк“, след което е трансформиран в мобилизационен. При масовото преименуване и преномириране на съединенията и частите през 1950 г., 5-а пехотна Дунавска дивизия със заповед № 527 е преименувана в „6-а стрелкова дивизия“, а 5-и дивизионен артилерийски полк – в „42-ри оръдеен артилерийски полк“. През 1951 г. 42-ри оръдеен артилерийски полк е разформиран и неговата материална част е прехвърлена за формиране на 5-и армейски артилерийски полк в Русе, формиран през 1949 г.

Първи артилерийски полк извървява изключително труден, но славен път. Участва активно във всички войни за национално обединение. Неговият възход е свързан с гарнизоните София, Самоков, Разград, Севлиево, Русе. Неизброими са имената на бойна слава. Най-важните са Караагач, Чаталджа, Одрин, в. Голаш, Янчин дял, Гиляне, Прищина, Криволак, река Черна, Милетково и Смоквица, Мързенци и Негорци, Хума, Голяма Яребична.

Патронен празник на полка: 11 май – „Св. Св. Кирил и Методий“. Обявен е със Заповед по Военното ведомство № 336 от 12. 07. 1889 г.

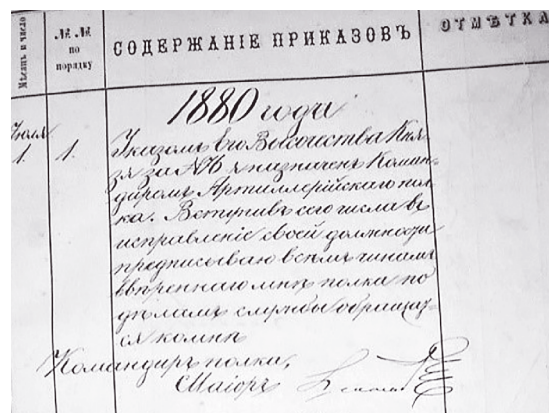
2.2. ВТОРИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

Втори артилерийски полк е първият създаден в България полк – през 1880 г., само две години след създаването на Третата българска държава. Първите два конни полка се създават едва в края на декември 1883 г., а чак през 1884 г. – първите осем пехотни полка. „Шуменския артилерийски полк“ е официалното му наименование до 1883 г. Към 1 юни 1880 г. всички съществуващи български артилерийски батареи, с изключение на софийската, са съсредоточени в Шумен. Там те се разполагат в големите турски артилерийски казарми, известни като „Топхането“. Малко след като се събират в Шумен, на батареите се свежда заповед за сформирването на артилерийски полк в шестбатареен състав. И тъй като батареите са само пет, е разпоредено да се създаде още една батарея, която да се осигури с хора и коне от останалите батареи, а самата батарея получава номер едно. По това време командири на батареи, наречени „пешу“, са на 2-ра Видинска – майор Николай Леонов, и на 4-та Русчушка – майор Коленский.

С Указ на Негово Височество Княза № 75 от 19 юни 1880 г. по военното ведомство се заповядва да се сформира от отделните дотогава пешу батареи артилерийски полк с щаб в Шумен. Със следващата заповед № 76 от 19 юни 1880 г. за командир на полка се назначава командирът на видинската 2-ра батарея майор Николай Леонов. През септември Леонов е повишен в чин подполковник. Първите командири на батареи са майорите Харченко, Соловьев, Жабико и капитаните Иванов, Хилмицкий и Хорава.

Първата си заповед по полк командирът на полка майор Леонов отдава на 1 юли 1880 г. в Шумен. Артилерийската материална част на полка включва 4- и 9-фунтови оръдия. Само месец по-късно една батарея се извежда от състава на полка и влиза в състава на новосформираното Софийско артилерийско отделение. Вместо това към полка се формира нова батарея с номер четири, трета батарея става първа, а четвърта – трета. Така общо полкът разполага с шест батареи. Всяка батарея има батареен командир, 3 субалтерн-офицери, един фелдфебел, 4 сержанти (старши фейерверкери), 6 капрала (младши фейерверкери), 5 тръбачи (музиканти), 130 канонери (в 4-фунтовите батареи са 110), 7 нестроеви и 9 строеви коня, 42 артилерийски, 6 подежни (обозни); в числото на редниците влизат 6 бомбардири, а в нестроевите – един фелдфебел, един писар и 5 мастерови.

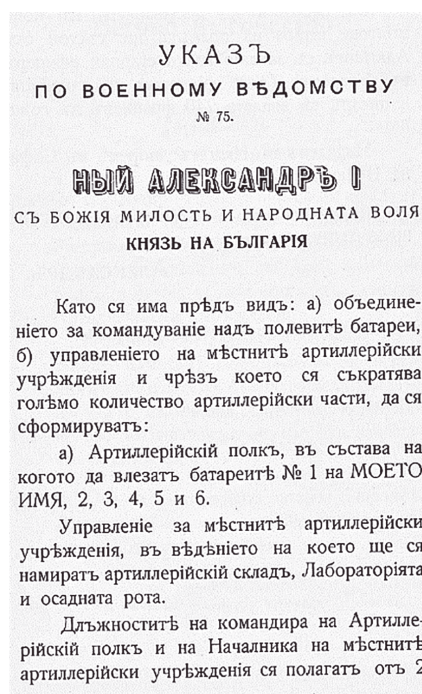
Първата заповед на командира на полка,
1 юли 1880 г.

В края на август 1880 г. за първи път в Шумен пристига българският княз Александър I Батенберг. Той посещава учение, което провежда артилерийският полк, съвместно с шуменската пехотна дружина в района на Москов табия. Първите три батареи са въоръжени с 9-фунтови, а последните три – с 4-фунтови оръдия. 1-ва и 2-ра батареи са със стоманени, а останалите с медни оръдия, всички произведени в руския Брянски оръжеен завод. Този полк е родоначалник на българската артилерия. От него първоначално се създава 9-см далекострелна батарея, а след това 5-и артилерийски полк и редица други артилерийски формирования. Втори артилерийски полк се превръща в училище за българската артилерия.

Много неща в нашата артилерия се случват за първи път именно във 2-ри артилерийски полк. За първи път се назначават „дежурни по полк офицери“, като им се създава специална инструкция. Това се случва на 11 декември 1880 г. Установява се типът снаряжение за офицерските коне – по кавказки образец. От 1 януари 1881 г. полковият щаб придобива по-широки функции. Назначава се ковчезник, увеличава се състава на писарския персонал. През същата година в полка пристигат българи офицери, завършили Елисаветградското кавалерийско училище в Русия, които биват зачислени в артилерията. Такива са Кръстю Бъчваров, Ангел Карахордиев, Димитър Каданов, Петър Вариклечков, Димитър Перниклийски и други. За първи път със заповед по полка № 27 от 13 февруари 1881 г. се назначава адютант на полка, тогава подпоручик и бъдещ генерал от артилерията Пантелей Ценов.

На 14 февруари 1881 г. се основава първата „полкова артилерийска библиотека“, за която цел се отпускат 2500 лева за закупуване на книги и списания от Русия. Тя е първата полкова библиотека в българската армия и си спечелва славата на най-богатата и известна военна библиотека. За библиотекар се назначава батареен командир.

разрядъ съ съдържаніе както на дружиннитѣ Командири.

За напрѣдъ до издаванъето на нови штатове штаба на полкътъ ще състои отъ Адютантъ съ заплата както старшій офицеръ въ батареитѣ (3300 франковъ въ годината) и писаръ съ заплата 240 франковъ въ годината.

Издаденъ въ Наштъ дворецъ въ Софія на 19 Іюній 1880 година.

На първообразното съ собственна рѣка на НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО написано

АЛЕКСАНДРЪ.

Военный Министръ Генералъ: Эрнротъ.

Указът на княз Александър I за създаването на първия артилерийски полк на България

Печат на библиотеката на артилерийския полк, Шумен, 1882 г.

За поддържане на библиотеката руските и българските офицери внасят ежемесечно определен процент от възнагражденията си.

Тази библиотека винаги е била една от най-пълните войскови библиотеки, поддържала се е с голямо внимание, старание, и е послужила в голяма степен за самообразование на офицерите от полка. В нейните хранилища наред с томове по военна история и география, тактика и стратегия, артилерия и оръжие, военно инженерно изкуство и топография, военна администрация и военно домакинство, статистика, военно углавно право и военна медицина, се съхраняват книги и списания по история, политика, философия, критика, естествознание, както и много белетристика. След създаването на 5-и артилерийски полк в Шумен и преместването на 2-ри артилерийски полк от Шумен във Враца полковата библиотека остава в Шумен, като за нея се грижат офицерите от 5-и артилерийски полк.

Офицерският състав на полка през 1881 г.

Със заповед по артилерията № 52 от 1881 г. старшите български офицери се назначават за взводни командири в батареите, а младшите – за техни помощници. В самата заповед е казано: „За да могат българските офицери да се запознаят по-отблизо с управлението на взводовете и батареите в строево и домакинско отношение, заповядвам да се назначат по-старшите от тях за взводни командири, а по-младшите – за техни помощници. От командирите на взводове и техните помощници да се изисква пълното управление на взводовете.“

През 1881 г. полкът квартирува в гр. Шумен така: 4-та и 5-а батареи в новите казарми, 2-ра и 6-а батареи в квартала „Топхането“, 1-ва и 3-та – в чифлика „Конака“. Важен момент за бойната подготовка на полка представляват първите съвместни занятия с пехотните части в село Мараш от 3 август до 1 септември 1882 г. Със заповед по артилерията № 71 от 13 септември 1881 г. от полка се отделят войници и коне за формирането на 9-см далекобойна отделна батарея, която по-късно влиза в състава на бъдещия 1-ви артилерийски полк в София.

В началото на 1882 г. командирът на полка подполковник Николай Леонов се уволнява и заминава за Русия. Заедно с него са уволнени и няколко батареини командири, между които и капитан Хорава. От руската армия са изпратени нови офицери. Дълго време длъжността командир на полка стои вакантна, едва към края на годината се назначава полковник Леонид Мусницки, който дотогава командва Софийското артилерийско отделение.

Със заповед по артилерията № 97 от 23 декември 1882 г. се утвърждава за патронен празник на полка празникът „Св. апостоли Петър и Павел“ – 29 юни. През юли 1882 г. се издава заповед за формирането на една 8,7-см „далекобойна“ батарея. Неин командир е полковник Николай Решетин. На 28 август 1882 г. в присъствието на княз Александър I Батенберг тази батарея провежда учебна стрелба, паралелно с една 4-фунтова батарея от полка. С тази стрелба се цели да се покаже предимството на далекобойните стоманени круповски оръдия пред наличните руски медни. Резултатът е повече от блестящ.

Шеста батарея, след като сдава оръдията и принадлежностите, само с 90 човека и 23 коня отива в Русе, получава оръдия и се отправя за София, като влиза в състава на новоформирания 1-ви артилерийски полк и се преименува в „4-та батарея“ от този полк. 5-а батарея също сдава оръдия и принадлежности, отива в Русе, получава 9-фунтови оръдия и влиза в състава на 1-ви артилерийски полк под номер пет. 4-та батарея от полка получава 9-см далекобойни оръдия и се преименува на „7-а батарея“. 8-см далекобойна батарея, сформирана в Русе от опразнената обсадна рота, се преименува в „9-а батарея“.

През лятото 1883 г. България вече има два артилерийски полка – Шуменският артилерийски полк, който получава номерация „2-ри“, и 1-ви артилерийски полк с щаб в София. Софийският артилерийски полк се състои от 1-ва на Негово Височество батарея, 2-ра и 3-та батареи на бившето Софийско артилерийско отделение, въоръжени с 8-см далекобойни оръдия. И трите батареи, запазвайки номерацията си, образуват 1-во далекобойно отделение на 1-ви артилерийски полк. От 5-а и 6-а батареи на бившия артилерийски полк и от 9-см далекобойна батарея, които се превъоръжават с 9-фунтови стоманени оръдия, се образува 2-ро отделение на 1-ви артилерийски полк. Така на 25 юли 1883 г. официално Шуменски

артилерийски полк се трансформира във 2-ри артилерийски полк. През 1883 г. 2-ри артилерийски полк включва 4-та батарея на бившия артилерийски полк, новосформирана батарея и 8-см далекобойна батарея. Първите две батареи се въоръжават с 9-см далекобойни оръдия, като при това 4-та батарея се преименува в 7-а, новосформираната – в 8-а и 8-см далекобойна – в 9-а батарея. Трите батареи образуват далекобойно отделение на 2-ри артилерийски полк. Бившите 1-ва, 2-ра и 3-та батареи от бившия артилерийски полк, след като приемат номерата 10-а, 11-а и 12-а батареи, съставляват 2-ро отделение на 2-ри артилерийски полк. От същата година сержантите и капралите в артилерията започват да се наричат старши и младши фейерверкери. Постепенно започват да се утвърждават българските артилерийски офицери, които достойно заместват руските на командни длъжности. Първият българин, назначен за батареен командир, е майор Петър Груев – командир на 3-та батарея от 1-ви артилерийски полк. Следва го поручик Олимпий Панов, който през декември 1884 г. е произведен в чин капитан и е назначен за командир на 5-а батарея от 1-ви артилерийски полк.

През 1883 г. в отговор на визитата на Александър I Батенберг в Сърбия в Русе на официална визита пристига сръбския крал Милан. В Русе за официалното посрещане на крал Милан е изпратена батарея от артилерийски полк в Шумен. През 1884 г. Шуменският гарнизон е един от най-големите в България. Той е по-голям от софийския. В Шумен се създава първото офицерско събрание, което изгражда през 1884 г. свой клуб в сградата на източната пехотна казарма на ул. „Кошир“. При откриването на военния клуб по програмата офицерският бал следва да започне с български народни хора, но разпоредителят на танците, руски офицер, отменя хората и открива бала с валс. Българските офицери се обиждат и не участват в танците. Става скандал и балът се прекъсва. Обвинени са старшите български офицери артилеристи, нарочени за инициатори. За проверка на случая в Шумен пристига от София лично началникът на артилерията полковник Арсениев, който обявява на артилеристите „порицание“. С Височайши приказ № 76 от 22 декември 1884 г. уволненият от Императорската руска гвардейска артилерия капитан Сергей Ляпунов се зачислява на служба с чин подполковник и се назначава за командир на 2-ри артилерийски полк от 7 януари 1885 г. В навечерието на Сръбско-българската война българските артилеристи вече са придобили нужните знания и умения в артилерийското дело, но до ниво на батарея. По това време командир на полка продължава да е подполковник Сергей Ляпунов. Командири на батареи са: на 8-а батарея – майор Николай Фрост, на 9-а батарея – капитан Евсей Судаков, на 10-а батарея – капитан Михаил Иванов, на 11-а батарея – капитан Владимир Иванов и на 12-а батарея – капитан Константин Ватман. Всички те са руснаци. Като субалтерн-офицери в полка служат българите поручик Илия Козаров, Георги Зеленогоров, Никола Рязков, Димитър Бояров, Павел Панов, Пантелей Ценов, Атанас Брусев, Георги Сотиров, Кръстю Бъчваров, Ангел Карахордиев, Димитър Каданов, Васил Андреев, Тодор Бъчваров, Владимир Ковачев и други.

С Височайши указ от 6 септември 1885 г. се заповядва да се извикат долните чинове от запаса и незабавно да се мобилизират частите във връзка с военната защита на Съединението. На основание телеграма от Артилерийското управление № 190 за първи ден на мобилизацията се счита 7 септември. В изпълнение на

това батареите командири започват да подготвят батареите за незабавно тръгване в указаните им места в четириоръдеен състав. След като на 10 септември 1885 г. с указ на княза в Княжеството се обявява „военно положение“, руските офицери сдават частите на законно основание на българските. Командването на 2-ри артилерийски полк се поема от майор Петър Груев, на 1-ва батарея – от капитан Пантелей Ценов, на 2-ра – от поручик Кръстю Бъчваров, на 3-та – от капитан Илия Козаров, на 4-та – от капитан Димитър Бояров, на 5-а – от поручик Васил Андреев, на 6-а – от поручик Димитър Каганов. Сдаването и приемането става на 14-и септември. Същевременно се уволняват голните чинове от руския кадър, които не желаят да останат на българска служба.

На запитване на военния министър, кога могат да тръгнат батареите, командирът на 2-ри артилерийски полк донеся телеграфически: „Деветфунтовите батареи с 4 оръдия и две ракли, запрегнати и с обоз от 5 реквизитни кола, могат да тръгнат в 24 часа след като им се заповяда. За да се запрегне всичкият боен комплект на „медните“ батареи, потребни са 66 коня и 70 чифта волове. Приблизително същото е и за далнобойните батареи“.

Мобилизацията се извършва с големи затруднения. Мобилизирани в полка са 975 души и 1049 коня, което е твърде недостатъчно. Поради липсата на коне артилерията ни закъснява. Два дни по-късно, на 16-и септември, полкът все пак тръгва към Източна Румелия през Котленския проход по маршрута Шумен, Каракашли, Осман Пазар (Омуртаз), Котел, Мокрени (Мокрен), Ямбол, където пристига на 20-и септември. Батареите на полка тръгват в 4-оръдеен състав по 2 ракли, а останалият ешелон (по 6 ракли към 9-см батареи и по 10 към 9-фунтовите) се подготвя за поход от поручик Стефан Драганов и подпоручик Стоян Загорски. Поручик Стефан Драганов подготвя запасните, привикани в полка. Недостигащото количество ракли се очаква от Русе по железницата. Раклите за 9-фунтовите батареи се запрягат с по 5 коня, тъй като местните коне са слаби. Ешелонът се отвежда в Ямбол от поручик Кръстю Бъчваров. Четвърта батарея на полка заминава за Търново Сеймен и влиза в състава на Източния отряд, командван от подполковник Данаил Николаев. 1-ва, 2-ра и 3-та батареи на 25 септември тръгват за Казанлък, а 5-а и 6-а остават в Ямбол. С приказ по Ямболския отряд № 20 от 28 септември 1885 г. командирът на полка майор Петър Груев се назначава за Началник на артилерията в Ямболския отряд. В изпълнение на телеграма на „управляющия делата на артилерийското управление“ № 357 от 20 октомври 1885 г. в полка се вливат и заемат длъжността командир на батарея завърналите се от Русия капитани Павел Панов, Стефан Белов и Никола Рясков. Започват активни занятия в полка по всички тематики: артилерийско дело; словесни занятия с ездачи; занятия по воинските устава; занятия с мерачите; занятия с фейерверкерите с револвери; конни учения; подготовка на землени окопи; спомагателни действия в артилерията; прийоми при оръдията; пеши строй и саблени прийоми; походно снаряжение.

На 2 септември Сърбия обявява война на България. Сръбско-българската война заварва полка на турската граница, отдалечен от театъра на войната на 270 километра. По тази причина батареите не могат да вземат участие на Сливница. Част от тях пристигат там едва на 10 ноември. Придвижването е съпроводено

от големи трудности и неимоверни усилия. Батареите се придвижват почти денонощно, при много лошо време и крайно разкаляни пътища. И хората, и конете по няколко гена не са хранени. Почивката на 24 часа движение е само 2 – 3 часа. Полкът обаче буквално „лети“ към Сливница. 105 километра от Пазарджик до София се преодоляват за 24 часа. Това е своеобразен артилерийски рекорд, неподобрен в нашата военна история. За размера на напрежението говори фактът, че на 10 ноември, по време на движението, от силно сътресение в 3-та батарея се взривява един зареден сандък, при което пада убит канонирът Йончо Стоянов. Само 4-та батарея, командвана от капитан Бояров, която по-рано е изпратена от Търново Сеймен в София, взема участие в боя при Драгоман, където заема позиция на Остра Чука и стреля по височините между Чорлу и Драгоил и по добре видимите сръбски батареи. Останалите батареи вземат участие в боевете под Пирот на 14 и 15 ноември при общото настъпление на Българската армия, като 1-ва, 3-та, 4-та и 6-а батареи действат срещу главните сили на Дринската дивизия и 1-ви конен полк. 5-а батарея в колоната на майор Аврам Гуджев се сменя от позиция при с. Извор по Крупецкия път, където боят започва в 17:00 часа. На 15 ноември боят продължава от 9:00 до 17:00 часа на същата позиция, след което батареята заема позиция на височината Провалия до устието на река Градишница. На 20 ноември 1885 г. командирът на полка майор Петър Груев е назначен в разпореждане на командира на Западния корпус, а капитан Петър Тантилов от 1-ви артилерийски полк се назначава за командир на 2-ри артилерийски полк. На 23 януари 1886 г. 5-а батарея заминава за постоянно местоквартуване в Сливница, където сменя 6-а батарея, която се завръща в София. От 11 февруари 3-та батарея с командир капитан Илия Козаров под прикритието на втори ешелон на 11-и пехотен Сливенски полк се командирова в град Лом Паланка.

На 19 февруари 1886 г. се сключва мирът със Сърбия. След сключения мир през Орхание (Ботевград) и Свети Никола за 16 дни полкът се завръща в Шумен, изминал пеша през войната 1400 километра. За заслугите офицерите, подофицерите и войниците от 2-ри артилерийски полк са наградени с орден „За храброст“, с орден „Св. Александър“, с орден „За заслуга“ и със сребърен кръст „За храброст“ – общо 12 офицера и 21 войника.

2-ри артилерийски полк, като първият сформиран артилерийски полк в България, осигурява в кадрово и в техническо отношение много други артилерийски полкове, включително и новосформирани. Веднага след Сръбско-българската война командирът на полка капитан Петър Тантилов се назначава за командир на 3-ти артилерийски полк в Пловдив, а командирът на 3-та батарея капитан Илия Козарев става командир на 2-ри артилерийски полк. Изключително ценна и необходима практика се оказва прикомандироването на пехотни офицери за изучаване на артилерийско дело в артилерийските полкове. Това за първи път се случва през 1886 г. във 2-ри артилерийски полк, където са командировани подпоручиците Георги Димитрашев, Йордан Динолов, Георги Куюмджиев, Саул Камбосев и Стефан Карастоянов. В края на 1886 г. командирът на 2-ри артилерийски полк капитан Илия Козаров заедно с командира на 7-и пехотен преславски полк капитан Вичо Диков и командира на 2-ри конен полк капитан Георги Люцканов си подават оставката, тъй като са недоволни от контрапреврата в София. В тази връзка в

Шумен пристига министърът на войната Данаил Николаев, който провежда разговор с офицерите от полка с цел тяхното успокояване. В навечерието на русенския бунт офицерите от 2-ри артилерийски полк са вдигнати по тревога. С пристигането в полка те обсъждат възможността полкът да се включи в събитията и да тръгне за Силистра. В крайна сметка надделява мнението полкът да не участва в бунта. По-късно в Шумен пристига началник-щаба на войската капитан Рачо Петров и последват големи кадрови промени в полка. Сменени са почти всички батареини командири. Назначава се нов титулярен командир на полка, бившия флигел-адютант на княза, капитан Тодор Увалиев. В същото време в полка идват млади офицери, подпоручици, бъдещи генерали – Владимир Вазов и Никола Жеков.

Година след войната батареите на полка сдват 9-фунтовите оръдия и приемат 8-см оръдия. През 1888 г. се сформира 7-а батарея, която квартирува в чифлика Кабиюк близо до Шумен. Сформира се и горски взвод. Горският взвод по същество е планинска батарея с общ личен състав 84 души, от които трима офицери.

Важно събитие в историята на българската артилерия е формирането на 5-и артилерийски полк. Това става след телеграма на инспектора на артилерията № 26 от 17 април 1889 г. на основание Указ № 40 от същата година. В състава на полка влизат 2-ра, 4-та, 7-а, 8-а батареи и 1-ви горски взвод от 2-ри артилерийски полк. За командир на новия 5-и полк е назначен майор Пантелей Ценов, а на 2-ри полк – майор Димитър Бояров. Цялото имущество на полка се разделя на две и половината се предава на 5-и артилерийски полк. 20 офицера, 630 долни чиновци и 182 коня от 2-ри полк се зачисляват в 5-и полк. Втори артилерийски полк остава с четири батареи и един горски взвод. Едновременно с организационните промени тече и превъоръжаване на батареите. През 1887 г. 4-та и 5-а батареи сдват 9-фунтовите оръдия в Арсенала в Русе и приемат 8-см оръдия с пълния комплект принадлежности. Няколко месеца по-късно се превъоръжава и 6-а батарея. През 1888 г. в полка се формира още една – седма батарея и горски взвод. 7-а батарея се формира, като се заделят материална част и личен състав от другите батареи. Със заповед № 28 от 1888 г. по 2-ри артилерийски полк се обявява щата на сформирания горски взвод.

По случай бойния празник на полка – 14 ноември, през 1888 г. в полка е получена телеграма от новия български княз Фердинанд I със следното съдържание: „Бляскавите дела на храбрия 2-ри артилерийски полк, през този ден под Пирот ми правят приятните случаи да поздравя офицерите и войниците с достопамятния и исторически военен празник. Нека отгласите от Пиротските висоти вечно въодушевяват неустрашимите артилериисти и да разнасят между поколенията славните и неимоверни подвизи.“

Съгласно приказ по артилерията № 20 от 1888 г. и № 4 от 10 януари 1889 г. към полка се формира още една – осма батарея, въоръжена с 9-см оръдия и още един – втори горски взвод. Кадърът за тези формирования се взема от другите батареи. Все по-голямо внимание се отделя на бойната подготовка на батареите. През януари 1890 г. за първи път в България се провежда зимна учебна стрелба. Това се случва десет години след като се създава първия български артилерийски полк.

От Приказ по полка от 22 декември 1889 г. се вижда, че в полка съществуват офицерски съд, в състава на който влизат двама батареини командири – председател и подпредседател, и пет субалтерн-офицери – членове. През 1890 г. полкът празнува официално десетгодишнината от формирането си. От тази година постепенно полкът започва своето преместване от Шумен във Враца. Съгласно предписанието на и. г. Инспектора на артилерията № 62 от 7 декември 1890 г. 2-ра батарея от полка заминава за постоянно местоквартуване във Враца с всичкото си имущество във военен състав с коне, събрани от другите батареи, където пристига на 6 януари 1891 година. Тук батареята се разполага в квартири, поради липса на казармени помещения.

Близо две години в Шумен съществуват два артилерийски полка – 2-ри и 5-и. През януари 1891 г. 2-ри артилерийски полк влиза в състава на 4-та пеша бригада и се подчинява в строево и домакинско отношение на командира на бригадата. От 29 май настъпва промяна, и той се подчинява на 2-ра пехотна бригада (по-късно през 1892 г. на 6-а пехотна бдинска дивизия). През същата година започва изграждането на крепостно-обсадна артилерия. Това става чрез създаване първоначално на крепостни батареи, които впоследствие прерастват в крепостни батальони. Една от крепостните батареи е Шуменската крепостна батарея. В нейното създаване се включва 2-ри артилерийски полк, който през април 1891 г. приважда 31 долни чинове и 7 коня. След 11 години развитие в Шумен първият артилерийски полк на България се премества във Враца, като част от батареите му квартируват за определен период в Кула, Белоградчик и Оряхово. Официално това се случва съгласно телеграма от военното министерство № 87 от 11 април 1891 г. На 17 септември 1891 г. полкът е във Враца, с изключение на 1-ва батарея, която е в Белоградчик. Година по-късно освен четирите батареи полкът развърща и 5-а батарея, за което се придават шест 8,7-см оръдия и 8 зарядни ракли и се отделят 53 долни чинове и 47 коня от другите батареи. За командир на батареята е назначен капитан Анастас Раковски. Досегашният горски взвод се преименува в планинска полубатарея. Първа батарея се превъоръжава с 12-см круповски мортири (6 оръдия, 12 зарядни кола, 1 запасен лафет, 1 пътна ковачница, 2 амуничника). През 1892 г. 2-ри артилерийски полк влиза в състава на новосъздадената 6-а пехотна Бдинска дивизия. В състава на полка се включва още една 8-оръдейна батарея и се прави изпитание с пълно пътно стъкмяване за износливостта на конете и хората в студено и снеговито време. Създава се и т. н. Возарска рота.

Клетва на войници във 2-ри артилерийски полк във Враца

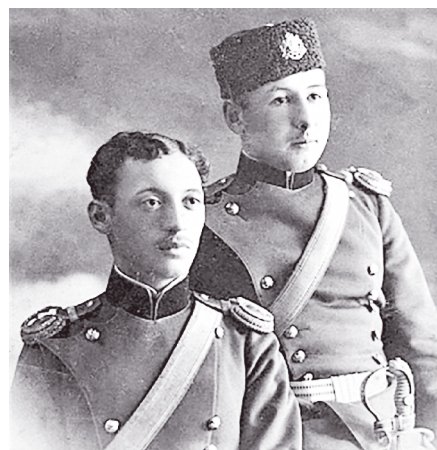
Офицери от 2-и артилерийски полк и граждани от Враца на градско тържество

След установяването на 2-ри артилерийски полк във Враца през 1891 г. врачаните стават свидетели на първата тържествена панахида, отслужена на Голямата Архангелова задушница. Организиран е военен парад на градския площад в памет на падналите за Родината. От тогава тя става основно съдържание и неделима част от празничния календар на врачани. Провежда се с участието на всички местни власти, учреждения, учащите се и гражданските организации. Командирът на полка полковник Христо Кирков веднага след настаняването на полка в града поставя въпроса за построяване на Военен клуб. Общинският съвет преценява като най-подходящо за целта празното градско място, известно като „Рушидов конак“.

От 1 януари 1895 г. в полка, както и във всички артилерийски полкове, се правят организационни изменения. Полкът се погразделя на две отделения, всяко едно от по три батареи. Съществуващите към дивизията 6-а резервна батарея и 6-а возарска рота се причисляват към полка. От съществуващите планински батареи се формират три планински полубатареи. От планинските полубатареи на 1-ви и 2-ри артилерийски полкове се образува планинската батарея, която става батарея на 2-ри артилерийски полк. През 1896 г. в полка се създава нова планинска батарея. Двете батареи година по-късно са обединени в планинско отделение. Първият командир на това отделение е майор Никола Велков. На 11 март 1898 г. планинското отделение в състав две батареи, 153 долни чинове и 74 коня заминава за постоянно местоквартировање в Берковица, където по-късно прераства в планински артилерийски полк. За сметка на това същата година в полка се сформира трето полско отделение и 3-та планинска батарея.

Новосъздадените полски батареи се въоръжават първоначално със 7,5-см оръдия, а само няколко месеца по-късно – с 8,7-см круповски оръдия, закупени от Германия. Цялото това въоръжение включва 18 оръдия, 19 лафета и 9 зарядни сандъци. Оръдията са с медни камерни пръстени и мерни дъги. Старите 7,5-см оръдия и всичките принадлежности към тях са складирани и заделени за 6-о резервно отделение на полка. Мисълта за бъдеща мобилизация и свързаните с нея организационни въпроси води до назначаването на отделен офицер със звание капитан, който да отговаря за съхраняването и поддържането на артилерийската материална част на резервното артилерийско отделение на полка. Този офицер в случай на мобилизация поема и командването на отделението. През 1900 г. се поражда конфликт с Румъния. Убийството на румънския журналист Стефан Михайляну в Букурещ от македонски революционер от Върховния македоно-одрински комитет води до остър дипломатически конфликт с Румъния. През втората половина на август румънското правителство на премиера Петре Карп дава демонстративни нареждания за подготовка на мобилизация и придвижва войски по добруджанската граница. Кабинетът на министър-председателя Тодор Иванчов дава аналогични разпоредби от София. В тази връзка през август 5-а батарея се изпраща в Никопол, а 8-а батарея в – Оряхово. Батареите са изпратени в 4-оръдеен състав с две зарядни ракли, заедно с боен комплект. В продължение на два месеца батареите са включени в отбраната на тези пунктове в случай на въоръжено стълкновение между страните.

1903 г. е преломна за българската артилерия. Дотогава тя разполага с шест артилерийски полка. Съгласно указ № 85 от 1903 г. се сформират три нови артилерийски полка с номера 7-и, 8-и и 9-и. Според същия указ третите отделения на 4-ти на Негово Царско Височество артилерийски полк и 2-ри артилерийски полк образуват 7-и артилерийски полк. За 2-ри артилерийски полк това означава 11 офицери, 3 фелдфебели, 19 фейерверкери, 244 канонири и 183 коня, както и цялото имущество и материална част на отделението. По отношение на бойната подготовка, по време на практическите стрелби през 1904 г. в околностите на Луковит за първи път 2-ри артилерийски полк заедно с 9-и артилерийски полк произвежда стрелба от маса артилерия. Това са първите опити в нашата артилерия да се използва в учебни стрелби масиране на огъня на формирования, по-големи от артилерийски полк.

Офицери от 2-и артилерийски полк в парадна униформа, 1906 г.

Офицерският състав на полка през 1905 г.

През следващите години в казармите на полка кипи трескава работа. Получени са нови скорострелни оръдия. С тях се работи по нови прийоми, които трябва да се усвоят от всички. Под ръководството на полковник Калин Найденов подготовката на всички чинове в полка – теоретическа и практическа, достига до най-голяма висота. Районът между Мездра, Вършец, Фердинанд и Чирен е полигонът, на който се извършват учебни и бойни стрелби. Така, превъоръжен, подготвен и морално укрепен, полкът посреща вестта за началото на Балканската война.

През 1905 г. командир на полка е полковник Васил Събов, а началници на отделения – подполковниците Владимир Захариев и Никола Велков. Така в усилена подготовка полкът стига до очакваното велико изпитание – войната с вековния поробител. Съгласно телеграма на началника на гарнизон Враца № 291 от 17 септември 1912 г. е обявена обща мобилизация и реквизиция, и е заповядано развърщането на полка по щатове за военно време. На това основание командирът на 2-ри артилерийски полк отдава заповед № 1 от 17 септември 1912 г. за обявяване на обща мобилизация и реквизиция, и развърщането на полка до щатове за военно време. Полкът формира два артилерийски полка, от които един скорострелен и един нескорострелен, щаб на дивизионен огнестрелен парк, една паркова батарея (с три скорострелни взвода), щаб на огнестрелния парк на отделна бригада (с два нескорострелни взвода) и една допълваща батарея. Командир на 2-ри скорострелен артилерийски полк е полковник Димитър Русчев. Командири на артилерийски отделения са майор Каран Паунов, майор Георги Тодоров и майор Стефан Рашев. Батареите командири са капитан Ефтим Тимов, капитан Павел Преображенски, капитан Димо Николов, капитан Данаил Данев, поручик Георги Бошнаков, майор Иван Сеизов, капитан Захари Трифонов, поручик Георги Найденов, майор Никола Кременски.

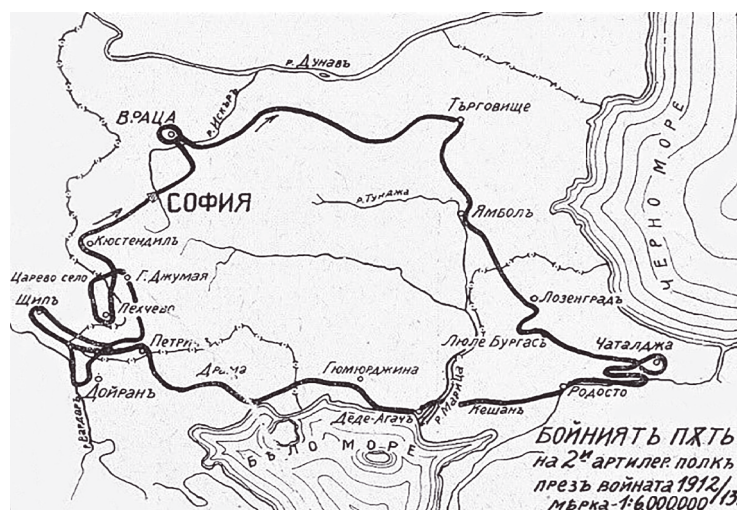

Офицерите от 10-и артилерийски полк при обявяване на мобилизацията през 1912 г.

Командир на 2-ри нескорострелен полк е подполковник Христо Вълчев. Командири на артилерийски отделения в нескорострелния полк са майор Никола Стайков и майор Никола Брусев, а батареини командири – поручик Иван Сокачев, майор Георги Трнев, капитан Владимир Дянков, поручик Боян Василев, поручик Петър Георгиев и капитан Горазд Стойнов.

На 4 октомври в с. Хамбари от 2-ри нескорострелен артилерийски полк се формира 10-и артилерийски полк. В състава му се придава и 3-то с.с. отделение от 4-ти артилерийски полк. С рядко виждан ентузиазъм за няколко дни в казармите се формират 2-ри и 10-и артилерийски полкове и 1-во 12-см гаубично отделение. Дълги влакови композиции изтеглят една по една батареите му към Ески Джумая, откъдето през Старопланинските проходи се насочват към турската граница.

Боевете на полка през **Балканската война (1912-1913)** са част от боевете на 6-а Бдинска дивизия. В първата и решителна среща с противника топовния гръм на врачанските артилеристи разстърва стените на Лозенград, където те му нанасят страшен удар. На 7 октомври 2-ри артилерийски скорострелен полк е в Реджеб махле, на 23 октомври на – бивак северозападно от с. Ахмедкьой, на 29 същия месец – при с. Кагъкьой. Полкът участва в настъплението към с. Албасан след сражения при с. Тюркбей, Иванкьой, Каваклий, Лозенград, Езотин и Чатаалджа.

Боеен път на 2-ри артилерийски полк през Балканските войни, 1912 – 1913 г.

На 16 октомври всичките батареи на полка изпълняват убийствен огън срещу противника. Боят е изключително тежък, а противникът напира отчаяно. Има минути, когато пред артилерийските позиции липсва българска пехота. Батареите на 1-во и 3-то артилерийски отделения обаче не отстъпват, а с огън от съвсем близо спират и приковават многобройните турски вериги и дават възможност на нашата пехота да поднови борбата. В този бой са ранени 3 офицери, убити 21 и ранени 52 войника. Изстреляни са над 15 000 снаряда. Между доблестните изпълнители на дълга си при Люлебургаз е и младия поручик Христо Луков, бъдещ генерал и военен министър. Изпратен при 7-а батарея със заповед, той заварва батареиния командир ранен. Без колебание Луков поема командването на батареята и продължава борбата с противника. На 20 ноември полкът е при с. Сеймен, а през януари достига до с. Каливри.

2-ри артилерийски полк участва и в **Междусъюзническата война (1913)**. С нарастване на напрежението между съюзниците 2-ри артилерийски полк тръгва в 25-дневен поход от стените на Цариград до бреговете на кървавия Вардар. Едва пристигнали на 20 юни, батареите на полка започват борба в междината между сръбските и гръцките войски. Този бреш между Дойран и Пехчево не позволява съгласувани действия между сърби и гърци.

След настъплението на гърците по долината на Струма в Кресненското дефиле се случват събития, които някои съвременници сравняват с възмездието, което войниците на Кан Крум раздават на византийците във Върбишкия проход през 812 г. Съдбата ни отрежда тежко разочарование след намесата на Румъния. На 10 август 1913 г. полкът демобилизира в София, след което е организиран в три артилерийски отделения от по две батареи, една паркова батарея и един нестроеви взвод. На 25 август 1913 г. полкът се завръща в постоянния си гарнизон – Враца. Докато той воюва по бойните полета на Балканските войни, в града се формира допълняюща батарея с командир подполковник Георги Христов. Същата се разформира при завръщане на полка от фронта.

2400 километра преминава полкът през двете Балкански войни в устрема си да преследва враговете на България. Артилеристите са уморени, но духът им е все така висок. Въпреки ограбването на България при подписване на мирния договор в Букурещ, всички се чувстват победители, защото такива са те при Лозенград, Люлебургаз, Чаталджа, Пехчево, Беяз тепе и Лешка. За отличните си действия през Балканските войни полкът е награден от Фердинанд със сребърни фанфари. Врачанските артилеристи заживяват с надеждата за по-добри времена. Само една година и половина са прекарани в мир.

В навечерието на **Първата световна война (1915-1918)** командир на полка е полковник Христо Вълчев, помощник-командир – подполковник Трифон Пеев. Командири на трите отделения са подполковник Каран Паунов, подполковник Димитър Карадимов и майор Георги Трнев. Командири на батареи са майорите Данаил Данев и Захари Трифонов, капитаните Димо Николов, Павел Преображенски, Владимир Дянков и Георги Бошнаков, и поручик Иван Сокачев.

На 10 септември 1915 г. е обявена обща мобилизация и реквизиция. Полкът се подготвя за Първата световна война. Калените в току що преминалата Балканска война, бойците отново се изтеглят в дълги колони. Техният път е на запад.

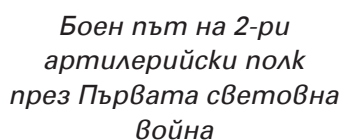
Офицерите от полка през 1916 г.

Мирновременният 2-ри артилерийски полк развърща щаб на 6-а артилерийска бригада с командир полковник Христо Вълчев. Артилерийската бригада включва 2-ри артилерийски полк с командир подполковник Трифон Пеев и 12-и артилерийски полк с командир подполковник Димитър Райчев. На 17 септември 2-ри артилерийски полк тръгва на поход по маршрута Фердинанд, Белозрадчик, Гайтанци, Старопатица, Киряево, Смирдан, Гъмзово, Брегово, Коилово. Води боеве при Затворнишка поляна, Връшка чука, Зайчар, Любица, Неготин. Бойните подвизи продължават при превзмането на Алия, с. Балево, Балејско бърдо, Мокрянската гора, Планиница, Буково, Княжевац, Алексинац. Бойните действия на 6-а пехотна Бдинска дивизия са подпомогнати и от 3-ти Вигински тежък артилерийски полк с командир артилерийски инженер полковник Павел Павлов.

Към 30 октомври 1915 г. численият състав на полковете е както следва. Втори артилерийски полк включва 22 офицери, 2 чиновника, 1217 подофицери и войници, 1026 коня, 57 пушки и карабини и 21 оръдия. 12-и артилерийски полк има 25 офицери, 2 чиновници, 1195 подофицери и войници, 53 пушки и карабини и 24 оръдия. От 1 до 15 октомври 2-ри артилерийски полк заедно с 12-и артилерийски полк участват в настъплението на 1-ва, 2-ра и 3-та бригади от 6-а бдинска дивизия към Неготин и Зайчар. На 30 септември 1/2-о скорострелно отделение в състав три батареи заема позиции северно от Брегово и Коилово, където съдейства за атаката на 35-и и 36-и пехотни полкове. На 4 октомври за артилерията е подготвен мост през Тимок при Брегово. Батареите от двата артилерийски полка подпомагат активно с огън 6-а пехотна дивизия при осъществяване на настъплението към Зайчар. Въпреки гъжг и мъгла, артилерията води обезпокоителен огън по сърбите и съдейства на 33-ти пехотен полк от Раковица към в. Черновглав, в. Бабин нос, в. Ветрен, Върбица.

В изпълнение на поставените задачи цялата бдинска дивизия от 31 октомври се насочва през Ниш, Лесковац, Пирот, Цариброд, Брезник, Радомир, Дупница, към Горна Джумая до Кочериново, където остава в общ армейски резерв до 23 април 1916 г. След тази дата се предвижва на бивак западно от моста Сали ага. През май, юни, юли и август се разполага последователно при Крива ливада (дн. част от гр. Кресна), с. Елешница, с. Бараково и с. Хайгар. През средата на юли 1916 г.

На 6 януари 1917 г. в снежни бури батареите завиват на юг, при Хърсово минават Дунав и се насочват към най-северния участък на Румъния, завладян от наши войски – с. Максинени на р. Серет. Те сменят батареите от 14-и артилерийски полк, който със своята 1-ва дивизия заминава за Македония.

От февруари до декември 1917 г. батареите на полка се борят с руските войски в Серетско поле. И там те достойно отстояват честта на България. През декември 1917 г. полкът е преместен на Македонския фронт, където действа в района на с. Беловодица, гр. Неготин, с. Крушевица, с. Добрушево. На завоя на Черна артилеристите се запознават с условията на позиционната война. В боевете при کوتа 1050, Монастирище, Червената стена, Дайбиляр 12 оръдия са напълно разрушени от противника, а 22 са силно повредени.

Позицията „Вардище“ край Червената стена, 1918 г.

Наложилото се оттегляне завършва при гр. Кичево, където заедно с частите на 1-ва дивизия артилеристите изнасят последния си, особено жесток бой. За 2-ри артилерийски полк войната приключва на 4 ноември 1918 г., когато полкът се завръща в мирновременния си гарнизон Враца. Временен командир на полка е майор Иван Николов.

От 13 декември 1920 г. в изпълнение на клаузите на Ньойския договор, съгласно предписанието от щаба на 6-а бдинска дивизионна област, 2-ри артилерийски полк се преименува на „2-ро полско артилерийско отделение“ в трибатареен състав и един домакински взвод. През септември 1923 г. офицери и подофицери от отделението участват в действията срещу метежниците от септемврийското въстание. При тези действия са ранени един офицер и един войник. През октомври за преследване на метежниците са изпратени батареите от отделението към град Фердинанд и Берковица.

От 1928 г. отделението отново се реорганизира в полк с две артилерийски отделения, но до 1938 г. полкът продължава да се нарича отделение. През 1937 г. полкът участва в царските военни маневри в района на Попово. По време на парада след маневрите на полка от цар Борис III е връчено новото бойно знаме, което е поето от неговия командир полковник Асен Константинов.

Второ артилерийско отделение е удостоено с високата чест да участва в церемонията по встъпване в брак на цар Борис III с принцеса Джована Савойска. Само няколко дни след това в полка се получава заповедта на министъра на войната № 270 от 5 ноември 1930 г., с която за шеф на полка се назначава Нейно царско величество царица Йоанна.

На 31 октомври и 1 ноември 1937 г. във Враца се провежда тържество по случай 50-годишния юбилей на полка. На него официално присъства министърът на войната генерал Христо Луков, който е бивш негов командир през 1922 – 1923 г.

Втори артилерийски полк на парада в с. Паламарца, по време на Царските военни маневри в Попово, 1937 г.

Офицерският състав на полка през 1937 г.

На 7 март 1941 г. в полка се обявява заповед, че считано от 1 март България влиза в Тройния пакт на Германия, Италия и Япония, и че в интерес на общото дело се налага германските войски да влязат в страната ни. Съгласно лично поверително писмо от щаба на 6-а дивизионна област полкът мобилизира и заминава на границата в състав: щаб, домакинство, щаб на 1-во артилерийско отделение, щаб на 2-ро артилерийско отделение, щаб на боен обоз на 1-во артилерийско отделение, 6-а дивизионна ветеринарна лечебница, 1/6 обозна коларска рота.

Подполковник
Асен Константинов,
командир на полка
през 1937 г.

На 27 април 1941 г. полкът преминава границата с Югославия през Крива Паланка. На 5 май е във Велес, а на 14 май – в Прилеп. На 7 август полкът минава на мирновременно положение, завръща се във Враца и демобилизира. През януари 1942 г. започва постепенно изтегляне на германските окупационни войски от Сърбия за усмиряване на четническите движения в Хърватско и на други места. На българската окупационна армия е възложено да заеме част от сръбската територия. На 7 януари 1942 г. нашата армия се съсредоточава в указаните райони. В изпълнение на тази задача 2-ри артилерийски полк отново мобилизира и на 15 януари се разполага в гр. Кюприя. Седем месеца по-късно полкът се завръща от окупационната зона и демобилизира във Враца.

След 9 септември 1944 г., съгласно лично поверително писмо на началника на 6-а дивизионна област и щаба на войската, полкът се включва във **Втората световна война** срещу доскорошния си съюзник – Германия. Участва в Нишката и Косовската операции. Бойният път на полка минава през Пирот. На 3 октомври полкът е при с. Блатово. Той участва в поддръжката на нашите войски в направление с. Понор, гр. Бяла Паланка. След успешните настъпателни действия на 12 октомври полкът е в Бяла Паланка, а нашите войски продължават настъплението си в направление Ниш – Прокупле. Тук полкът поддържа бойните действия на 15-и и 35-и пехотен полк и 1-ви армейски пехотен попълващ полк. В Нишката операция полкът участва в атаката на Белополашката укрепена позиция. На 20 октомври противникът с частите, които са останали в Гърция, има възможност за оттегляне само по жп линията и пътищата по долината на Вардар – Скопие – Митровица – Кралево – Чачак – Ужице. На 3 ноември 1944 г. полкът съдейства за презграждане подстъпа на подкрепление от Подуево към Преполаци. През декември 1944 г. се завръща във Враца и демобилизира. Участието на полка във войната приключва окончателно на 15 декември 1944 г. На 24 декември 1944 г. командването е поето от подполковник Първан Вучков, който остава за командир до следващата година, когато на 12 октомври 1945г. е сменен от полковник Цеко Дамянов.

През 1948 г. 2-ри артилерийски полк приема номера на дивизията и е преименуван в „6-и дивизионен артилерийски полк“. С МЗ № 482 от 1 септември 1950 г. 2-ро артилерийско отделение от полка е предислоцирано във Вудин. В хода на масовото преименуване на съединения и части с МЗ № 527 от 22 септември 1950 г. Шеста пехотна Бдинска дивизия е преименувана на „Осма стрелкова дивизия „Христо Ботев“. Преименувани са и нейните полкове, като 6-и артилерийски полк е преименуван в „10-и оръдеен артилерийски полк“. По-късно в хода на следващите реорганизации дивизията е реорганизирана в 9-и отделен стрелкови полк и 10-и оръдеен артилерийски полк, наследникът на прославения 2-ри артилерийски полк – люлката на българската артилерия, през 1955 г. е реорганизиран във военновременен по щата на 8-а стрелкова дивизия.

Втори артилерийски полк е първият артилерийски полк и първи полк в армията на Третата българска държава. Той има най-дълга история от всички артилерийски полкове в България. През годините на своето съществуване той се превръща в училище за българските артилериисти, създател на българска артилерийска школа и пазител на традициите на нашата артилерия. От неговите редици са създадени много и различни артилерийски формирования. За всичките години на неговия боен път оръдията на 2-ри артилерийски полк кръстосват победоносно целия Балкански полуостров, защото този полк никога не позна позор или поражение.

Шеф: Нейно Величество царица Йоанна, със заповед на министъра на войната № 270 от 5 ноември 1930 г. се обявява Рескрипт на Негово Величество царя, с който същият решава да възложи шефството на 2-ро артилерийско отделение.

Патронен празник на полка: 29 юни, Св. Първоверховни апостоли Петър и Павел (Петровден), утвърден със заповед по артилерията № 97 от 23 декември 1880 г.

Боен празник на полка: 14 ноември, посветен на победата при Пирот през Сръбско-българската война през 1885 г.

2.3. ТРЕТИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

През 1879 г. в Пловдив се формира полубатарея към учебния батальон на Източна Румелия.

На 9 септември 1885 г. след заминаването на руските офицери от България единствената Румелийска полубатарея в състав от 4 броя 9-фунтови медни оръдия се оглавява от капитан Бончо Балабанов, бъдещ генерал и инспектор на артилерията. По-късно същата се преименува в „Пловдивска батарея“.

Непосредствено преди Сръбско-българската война батареята е на поход до турската граница в състава на авангарда при Харманли. На 9 ноември 1885 г. батареята получава заповед да замине за Сливница и Пирот. Там тя пристига на 15 ноември, непосредствено при прекратяване на военните действия и остава като резерв на действащата армия.

След вихрения полет на младата българска войска през 1885 г. от кадрите на току-що завърналата се Румелийска батарея се формира 3-ти артилерийски полк. Това става на 25 декември 1885 г., съгласно указ № 61, в който се заповядва: „Да се сформира от южнобългарската милиция един артилерийски полк. Южнобългарската батарея да влезе в състава на полка“. В състава на полка влизат новоформирани през ноември в хода на Сръбско-българската война 1-ва и 2-ра четирифунтови батареи. В началото на март 1886 г. Пловдивската батарея става ядрото за развърщането на самия 3-ти артилерийски полк, за командир на който на 27 октомври 1886 г. е назначен капитан Бончо Балабанов. С регентска заповед от 1 април 1887 г. той е произведен в чин майор. През същата 1886 г. със заповед № 113 в полка се формира горски взвод. Формираните по време на Сръбско-българската война 1-ва и 2-ра 4-фунтови батареи влизат в състава на полка. В началото на 1887 г. с Указ № 41 се формират 5-а и 6-а батареи в полка. И така полкът се състои от полково управление и шест батареи. От януари 1888 г. и в трите съществуващи артилерийски полка в България, включително и в 3-ти артилерийски полк, се формира още една – 7-а батарея. Година по-късно се формира още една – 8-а батарея и още един горски взвод. За времето, когато подполковник Бончо Балабанов е командир на полка, в него се развърщат от 3 до 6 и 8 полски батареи и две планински. По-късно от едно артилерийско отделение на 3-ти артилерийски полк се образува 6-и артилерийски полк. Под непрестанните грижи и неуморния денонощен труд от страна на първите командири на полка – майорите Петър Тантилов, Бончо Балабанов и Никола Бакърджиев, край брега на Марица в Пловдив започват усилените занятия шестте батареи на полка. Полкът е разположен в казармите в района, известен на пловдивчани като „Гладно поле“.

Никола Бакърджиев е третият по ред командир на полка. Той достига до чин генерал. През 1889 г. на основание Указ № 40 се формира 6-и артилерийски полк. За неговото създаване от 3-ти артилерийски полк се заделят 3-та, 5-а, 7-а и 8-а батареи и 1-ви горски взвод. През 1891 г. на основание Указ № 176 в полка се формира още една батарея. Към 1893 г. командир на полка е майор Никола Бакърджиев, а командири на батареи са майорите Владимир Захариев и Михаил Карастоянов, капитаните Михаил Амиорков, Тодор Матров, Георги Манов и Калин Найденов.

Трета батарея от 3-ти артилерийски полк на Бунарджика в Пловдив, 18 май 1900 г.

На 18 януари 1894 г. 1-ва батарея от полка е на позиция при Бунарджика. Във ведра та утрин на този ясен зимен ден проехтява командата „Огън!“. Шестте оръдия на батареята тържествено и мощно разтърсват долината на река Марица. След тези изстрели следва оглушително „ура“. Ражда се наследник на престола на български царе. По волята на Фердинанд 3-ти артилерийски полк приема шефството на новородения български престолонаследник княз Борис Търновски.

Възлагането на шефството на полка официално се извършва с указ № 20 от 1894 г. От тази дата полкът се нарича 3-ти артилерийски на Негово Царско Височество Престолонаследника полк. Офицерите и войниците от полка започват да носят на пагоните си вензел „Б“.

Офицери от 3-ти артилерийски полк, Пловдив, 1907 г.

Полковник Стефан Богданов, командир на 3-ти скорострелен артилерийски полк през Балканската война (на снимката като генерал-майор през 1917 г.)

Полковник Константин Жостов, командир на 3-ти артилерийски полк от 28 март 1910 г. до 24 февруари 1911 г. (на снимката като генерал-майор)

Командир на полка е полковник Стефан Богданов, помощник командир – подполковник Йеротей Сирманов, а командири на отделения – подполковник Георги Тодоров и майорите Никола Брусев и Иван Китайков. Батареини командири са майорите Захари Захариев и Петър Иванов, и капитаните Яким Кесяков, Иван Зимбилев, Стойчо Рашков.

През септември 1912 г. полкът съгласно заповед № 5 от 23 септември 1912 г. мобилизира за предстоящата Балканска война, развързва скорострелен и нескорострелен полкове, формира и нови подразделения.

През 1895 г. в полка кипи трескава работа по изграждане на нови казарми. Войниците от полка вадят камъни от Лаут тепе за изграждането на новите сгради, които стават факт през 1896 г. През същата година към полка се причисляват 2-ра резервна батарея и 2-ра возарска рота на дивизията. През 1897 г. полкът вече е от три артилерийски отделения с общо 12 батареи.

Редят се една след друга годините и командирите на полка – полковник Христо Кирков, полковник Васил Събеv, полковник Константин Жостов, полковник Стефан Богданов. Всеки един от тези просветени полкови командири работи неуморно, за да подготви полка си за великия ден, който не закъснява да дойде. Към 1905 г. 3-ти артилерийски на Н.Ц.В. Престолонаследника Борис Княз Търновски полк се командва от полковник Христо Кирков, а началници на отделения са подполковниците Анастас Раковски и Христо Каракановски. Командири на батареи са майорите Георги Тодоров, Константин Венедиков, Иван Донков, Петър Галунски и Васил Петров, и капитаните Кръстю Ангелов и Киро Николов.

В навечерието на Балканската война полкът е окомплектован и боеготов за предстоящите големи изпитания.

В Балканската война полкът мобилизира три скорострелни и две нескорострелни артилерийски отделения, които се придават за действие към Родопския и Хасковския отряди и 5-а Дунавска дивизия. От 24 септември започват да функционират пълноценно двата полка – скорострелен и нескорострелен. Командир на 3-ти скорострелен артилерийски полк е полковник Стефан Богданов, а командири на отделения са подполковник Георги Тодоров, подполковник Антон Антонов и майор Иван Китайков.

Командир на 3-ти нескорострелен артилерийски полк е полковник Йеротей Сирманов. Този полк на 17 септември 1912 г. се трансформира в 11-и нескорострелен артилерийски полк, като влиза в състава на 11-а пехотна дивизия, която се формира в Мустафа паша (дн. Свиленград) на 10 октомври 1912 г. и влиза в състава на 2-ра армия.

Бойният състав на 3-то отделение от 3-ти артилерийски скорострелен полк: 9 офицери, 1 чиновник, 553 подофицери и войници, 55 яздитни, 340 впрегатни и 100 товарни коне, 220 саби и 12 скорострелни оръдия. Отделението действа в състава на Родопския отряд.

Бойният състав на 3-ти скорострелен артилерийски полк: 21 офицер, 1 чиновник, 1178 подофицери и войници, 195 яздитни и 834 впрегатни коне, 445 саби и 24 оръдия. Полкът действа в състава на Хасковския отряд. 3-ти артилерийски нескорострелен полк е трансформиран в 11-и нескорострелен полк. Първо отделение от полка влиза в състава на 1-ви нескорострелен артилерийски полк.

По-късно пристига 2-ро отделение от 1-ви полк и заедно с 1-во отделение от 3-ти полк образува 11-и нескорострелен артилерийски полк, който е назначен в Търновосейменския укрепен пункт. През есента на 1912 г. с неописуем възторг, въодушевление и вихрено „ура“ артилеристите от полка, редом с войниците от 9-и, 27-и, 28-и и 40-и пехотни полкове, тръгват на юг и в продължение само на 10 дни след обявяването на войната преброждат Родопска планина и под звуците на „Шуми Марица“ сразяват противника и достигат бреговете на Бяло море. През тези десет дни полкът участва от 5 до 8 октомври в боевете при с. Пчеларово и Айгормуш (дн. Зорница). От 16 до 28 октомври полкът е в Одринско, Мехомия (дн. Разлог) и след това стига до Драма. От 2 до 12 ноември 1912 г. 3-ти артилерийски полк съвместно с частите на 10-а пехотна Беломорска дивизия води боеве при Арнауткьой (дн. Гузутка, Хасковско). Храбрите артилеристи при Елешница и Пчеларево успяват да се справят с противниковата артилерия и дават отлична подкрепа на пехотата. Редят се нови боеве, записват се нови светли страници в историята на полка. Чаталджа, Родосто, Булаир, Одрин, Щип, Криволак, Беяз тепе, Занога са имената на славата. На път за Люлебургас 2-ро артилерийско отделение от 3-ти артилерийски полк на 15 октомври достига до с. Коюнлу близо до Одрин. Същата нощ противникът предприема излаз срещу слабите части на 8-а пехотна Тунджанска дивизия и я поставя в критично положение. Командирът на артилерийското отделение разбира сериозното положение на пехотните части и на галоп заема позиции при с. Коюнлу, като 5-а батарея първа открива огън срещу многобройния противник. В разгара на боя мерачът на първо оръдие – подофицерът Делю Лазаров Комарски е тежко ранен, но остава при оръдието до сломяване на противниковия устрем. Понасяйки с търпение страшните болки от раната, подофицер Лазаров не напуска своето оръдие и изнася боя до край.

Полковник
Йеротей Сирманов,
командир на 3-ти
нескорострелен
(трансформиран в 11-и)
артилерийски полк през
Балканската война, 1912 г.

На 16 октомври 1912 г. след като разбиват страничната охрана на шосето Бунархисар – Виза, турците насочват усилията си срещу фланга и тила на 2-ра бригада от 5-а пехотна дивизия. Трета бригада от същата дивизия, усилена с 1-во нескорострелно отделение от 3-ти артилерийски полк, виждайки опасността, в която изпада бригадата, се развързва северно от нея, като две батареи (първа и втора) се развързват на позиции при село Теке. Независимо от ожесточения огън на двете батареи по настъпващите вражески части, пехотата не издържа и започва да отстъпва. Въпреки опасността от обкръжаване и пленяване, командирът на 3-ти артилерийски полк заповядва на батареите да настъпят по гребена. Оръдията затъват в разкаления терен, но след общите усилия на пехотинци и артилеристи успяват да се предвижат. Към 16:30 ч. на 16 октомври първият артилерийски взвод от 1-ва батарея успява да достигне върха и с бърз огън започва да обсипва настъпващите турски части. След малко започват да пристигат и други взводове. От точния артилерийски огън противниците вериги са разколебани и спрени в мъртвото дотогава пространство. Батареите от 3-ти артилерийски полк на открита огнева позиция обаче се оказват добра цел за турската артилерия. В решителния момент идва подкрепа от части на 4-та пехотна дивизия, които атакуват левия фланг на турците, като ги обръщат в бягство. На другия ден – 19 октомври, противникът прави опит за контраатака, който е осуетен от артилерийски и пехотен огън. Около 15:00 на същия ден две турски скорострелни батареи съсредоточават огъня си по 1-ва нескорострелна батарея, в резултат на което пада убит с шрапнелен куршум взводният командир от 1-ва батарея подпоручик Господин Гочев. Втората балканска война през 1913 г. срещу бившите съюзници донася нови славни победи при Криволак, Щип, Повиен. Полкът демобилизира 13 август 1913 г.

Артилеристи от 3-ти артилерийски полк, 1912 г.

В навечерието на Първата световна война 3-ти артилерийски полк се командва от полковник Иван Марков, а негов помощник е подполковник Петър Галунски. Командири на отделения са подполковник Иван Китайков, майор Стефан Акрабов и майор Димитър Стойков. Командири на батареи са майор Стефан Костов, капитан Стоян Рашков, капитан Димитър Каракулаков, поручик Белчо Соларов, поручик Светослав Попов, поручик Георги Козаров и поручик Тончо Пешев.

През Първата световна война българската Войска води достойна борба за обединение на българския народ. В нея 3-ти артилерийски полк и военновременните части, формирани от него – 13-и артилерийски полк и 2-ри гаубичен полк, съдействат за победния марш на 2-ра Тракийска, 9-а Плевенска дивизии и 1-ва конна бригада. Геройски и с цената на скъпи жертви от доблестните артилеристи от 3-ти артилерийски на Негово Царско Височество Престолонаследника Княз Борис Търновски полк отново проехтява буйна песен и вихрено „ура“.

Мобилизацията за войната се извършва на 10 октомври 1915 г. Полкът се развърща и формира щаб на 2-ра артилерийска бригада, два скорострелни артилерийски полка – 3-ти и 13-и артилерийски полкове, едно нескорострелно артилерийско отделение и две паркови батареи. Командир на 2-ра артилерийска бригада е полковник Иван Марков, на 3-ти артилерийски полк – полковник Петър Галунски, на 13-и артилерийски полк – подполковник Васил Савов, на 10,5-мм нескорострелно гаубично артилерийско отделение – подполковник Иван Догов. Към 1 октомври 1915 г. двата полка от 2-ра артилерийска бригада разполагат със следния състав. Трети артилерийски полк има шест батареи, 17 офицери, 1315 подофицери и войници, 1086 коня, 288 вола, 12 скорострелни полски оръдия и 12 скорострелни планински оръдия, общо 24 артилерийски системи. Тринайсети артилерийски полк има шест батареи или 24 скорострелни полски оръдия. По-късно се формира и 2-ри гаубичен артилерийски полк с командир полковник Иван Донков. Стягат се отново оръдия, формират се нови батареи на 3-ти и 13-и артилерийски полкове и 2-ри гаубичен полк. Първоначално 3-ти артилерийски полк се числи към 2-ра пехотна дивизия на 2-ра отделна армия, по-късно преминава към 10-а пехотна дивизия на същата армия.

Полковник Иван Марков, командир на 3-ти артилерийски полк и на 2-ра артилерийска бригада през 1915 г.

Полковник Петър Галунски, командир на 3-ти артилерийски полк през Първата световна война

*1-ва батарея от
3-ти артилерийски полк
изкачва оръдията на
високопланинска позиция,
1915 г.*

В началото на войната полкът поддържа бойните действия на 1-ва бригада на 2-ра пехотна дивизия. Към състава на полка са придадени 2-ро и 4-то планински артилерийски отделения. През януари 1918 г. 10,5-см планинско гаубично отделение излиза от състава на 3-ти артилерийски полк и преминава към 27-и артилерийски полк. Първоначално 3-ти артилерийски полк се намира в с. Гълчели Изир, откъдето се предвижва към с. Юрганджели. Занизват се епични боеве при Каяли, Голаш, Костурино, Куклеш, Чепели. Противникът е стегнат в „стоманената презръдка“ на тракийци, в която се разбиват всички негови атаки. Паметни ще останат боевете, които 2-ро артилерийско отделение от 3-ти артилерийски полк води за овладяването на в. Букова глава, Шоен рид и Гиляни до Косово поле.

На 6 октомври 1915 г. след отблъскване на противника от Панчин гроб и Пладнище, 26-и пехотен полк, усилен с 2-ро артилерийско отделение от 3-ти артилерийски полк, продължава настъплението си към Власинското блато, Шоин рид и Кушлин гроб, където се е окопал противникът. Под прикритието на мъглата нашите пехотни части настъпват заедно с 4-та батарея като придружаваща. Към 11:00 часа тя изнася първия взвод на маскирана позиция, а втория остава по-назад в близкия дол. Противникът също използва мъглата и минава в настъпление под прикритието на мощен огън. Положението на батареята става критично. Батареиният командир капитан Георги Козаров не губи самообладание. Оръдията се изтикват на ръце до прикриващия гребен и с мерник „4 на картуч“ започва да коси. Войните работят с жар, без да се плашат от хилядите куршуми, които свирят край главите им. Противникът е разбит и се оттегля към Шоин рид. Тази победа батареята спечелва с цената на живота на своя храбър командир.

*Оръдие в подготвено бетонно
укритие край Дойран*

Занизват се епичните боеве при Каяли, Голаш, Костурино, Куклеш, Чепели. Противникът навсякъде е изтласкан с огън.

Следва великата Дойранска епопея. Тя се води в продължение на три години – от 1916 до 1918. Дойран се превръща в символ на коравия български дух, твърдост и упоритост.

В тези величави и покрити с неувяхваща слава героични подвизи на българския народ при Дойран в продължение на цели три години вземат живо участие и славните бойци от 3-ти и 13-и артилерийски полкове.

На 18 август 1916 г., когато вълни от противникови вериги се разбиват в Дойранските твърдини, очите на всички са обърнати към артилерията. Сгушена в гънките около Дойранското езеро, една от батареите на 3-ти артилерийски полк сее огън и жупел по противника. Следейки намаляваните от батареиния командир мерници, погледите се обръщат към гребена, през който непрестанно свистят гранати и куршуми. В неравната борба през този ден в батареята остава само едно изправно оръдие, а на позицията – само 6 – 7 души прислуга с един взводен командир. Те продължават да отбиват близката атака над Кала тепе.

Епопеята при Дойран продължава и през следващите две години. Пехотата следи зорко за противника и всяка негова атакуваща вълна се посреща от преградния огън на батареите и всички средства, с които разполагат предните позиции. Противникът девет пъти обстрелва предните наши позиции с барабанен огън с отровни газови снаряди. С това той цели да изтощи нашите войници. Всяка негова атакуваща вълна до към 16:00 часа на 17 септември 1918 г. се предшества от сигнал за искане на преграден огън още преди достигането ѝ до мястото, където преди това са били нашите телени заграждения и окопи. След четири часа напрежението достига своя връх. Цялата околност е задимена. Телефонните връзки се прекъсват. Трясъците от разривите на снарядите следват един след друг. Въпреки всичко всеки български пехотинец и артилерист дълбоко осъзнава своя дълг. И те успяват. Дойран се превръща в апотеоз на българска войнска слава.

Боеен път на 3-ти артилерийски полк през Балканските и Първата световна войни

По време на Първата световна война към състава на полка са придадени 2-ро и 4-то планински артилерийски отделения. Това се обяснява с изпълнението на бойните задачи на полка приоритетно в условията на планинско-гориста местност. Със заповед № 511 от 10 октомври 1918 г. полкът приключва участието си във войната, отдават се указания по демобилизация и той се завръща в Пловдив.

На основание предписание № 6129/1.12.1920 г. на Щаба на войската полкът се реорганизира в отделение. От 1928 г. отделението се реорганизира отново в полк, който до 1938 г. продължава да се нарича "3-то артилерийско отделение".

На 12 юли 1938 г. 3-ти артилерийски на Негово Величество полк отбелязва в Пловдив по един достоен начин петдесетгодишния юбилей на полка. Церемонията се провежда в казармения район, известен на пловдивчани като "Гладно поле". Своя юбилей тогава отбелязват също 9-и пехотен и 3-ти конен полкове, които получават своите нови бойни знамена. Присъстват всички бивши командири, между които най-старият е третия по ред командир – генерал Никола Бакърджиев. Особено го е тогавашният командир на полка – полковник Борис Богданов. На тържеството се поставя началото на инициативата от всички чинове, служили и служещи в полка, да се изгради и постави в района на полка паметна плоча, която да напомня за подвига и делата на пловдивските артилеристи. Събраната тогава сума е 2200 лева. Чрез призив в различни вестници допълнително са събрани още 2920 лева, така общата сума на събраните от офицери, подофицери и войници, служили в 3-ти артилерийски полк, пари достига 5120 лева.

*На учебния полигон на 3-ти артилерийски полк в Пловдив
със 105-мм гаубица Д-22 „Белгийска“, 1939 – 1940 г.*

През 1941 г. и 1943 г. полкът е на Прикриващия фронт. Взема участие в първата фаза на Втората световна война с 12 батареи в състава на 2-ра пехотна дивизия. В състава на полка взема участие и формираната от доброволци 1-ва гвардейска народна пеша батарея. Полкът обезпечава действията на 2-ра пехотна дивизия при Девебаир, Крива паланка, Стражин, р. Пчиня и Куманово.

През юни 1948 г. с Указ № 19 на Председателството на Народното събрание е разформиран 3-ти дивизионен артилерийски полк за мирно време и преобразуван във военновременен. През есента на същата година е отново възстановен в мирновременния си състав и е преименуван във „2-ри дивизионен артилерийски полк“ по номера на дивизията. С предислоцирането на 2-ра стрелкова дивизия в Кърджали е предислоциран и 2-ри дивизионен артилерийски полк в Момчилград. С министерска заповед № 527 от 22 септември 1950 г. отново е преименуван в „41-ви оръжен артилерийски полк“. През 1958 г. със смяната на местата си в териториалното разполагане на 2-ра и 17-а мотострелкови дивизии, 41-ви оръжен артилерийски полк е преместен в Стара Загора в състава на 2-ра мотострелкова дивизия и остава там до реформите в началото на 21-ви век, когато се реорганизира в 41-ви артилерийски дивизион от състава на 2-ра лека пехотна бригада.

Патронен празник на полка: 20 юли – „Св. Пророк Илия“, обявен със заповед по военното ведомство № 189 от 1887 г., по-късно променен на 2 май, „Св. Цар Борис I“, именният ден на престолонаследника Княз Борис Търновски, обявен със Заповед № 227 по военното ведомство от 1896 г.

Шеф: С указ № 20 от 1894 г. – Негово Царско Височество Престолонаследника Борис, Княз Търновски и Херцог Саксонски.

2.4. ЧЕТВЪРТИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

След възстановяване на българската държавност на 3 март 1878 г. по предложение на Марин Дринов, първи министър на народното просвещение, подкрепен от руския императорски комисар в България княз Александър Дондуков-Корсаков, Учредителното събрание избира София за столица на България на 3 април 1879 г. В града започва съсредоточаването и изграждането на представителните институции на държавата. Напълно естествено тук се съсредоточават и основни военни формирования.

В първите български правителства след Освобождението длъжността министър на войната се заема от руски генерали. Те се опитват да налагат руската политика по-голямата част от артилерийски формирования на младата българска войска да се развърща в Североизточна България, където в продължение на десетки години са съсредоточени руските интереси. Този факт е свързан с най-прекия път на руските войски към Одрин и проливите по време на почти всички руско-турски войни. Не случайно първоначално седалището на Артилерийската инспекция и Арсенала е в Русе – до 1883 г., артилерийските складове и учреждения са в Разград, създаването на първия артилерийски полк през 1880 г. – в Шумен. Разбира се, обърнато е внимание и на столицата, но това става малко по-късно.

Когато в Шумен се формира първият артилерийски полк на България с Височайши указ № 95 от 25 август 1880 г., в София се формира Софийско артилерийско отделение в състав: 1-ва на Негово Височество княза батарея, една конна батарея от Радомир и една горска батарея от Дупница. Впоследствие конната и горската батареи отиват в Самоков, а в София отделението се формира от три полски батареи. Командир на софийското артилерийско отделение е подполковник Леонид Мусницкий, а командири на батареи са подполковник Николай Стоянов, капитан Николай Фрост и капитан Николай Дубровский.

От 1883 г. със заповед по Б.З.В. № 250 „...за да се доведе артилерията до съизмеримост с другите родове оръжие“ Софийското артилерийско отделение се трансформира в 1-ви Софийски артилерийски полк с шест батареи с номера от първа до шеста. Полкът е в състав: две артилерийски отделения по три батареи всяко.

Макар че този полк просъществува само три години, неговата история е важна, веднъж – като участник в съдбовни събития по време на Сръбско-българската война и преврата срещу Александър I Батенберг, и втори път – като предшественик на 4-и артилерийски полк – полкът, който е най-представителният артилерийски полк и трайно свързва съдбата си със столицата София.

В навечерието на Сръбско-българската война 1-ви артилерийски полк с щаб в София се командва от подполковник Николай Стоянов. Командир на „далнобойното“ отделение и на 1-ва на Н. В. батарея е майор Александър Протасевич, командир на второ отделение и на 4-та батарея – майор Кузма Шепел, командир на 2-ра батарея – капитан Николай Дубровский, командир на 6-а батарея – капитан Василий Иванов, всички руснаци. Командири на 3-та и 5-а батареи са българите капитан Петър Груев и Олимпий Панов.

Като субалтерн-офицери в полка служат българите: поручици Стефан Златарски, Андрей Гергинов, Георги Сияновски, Владимир Иванов, Георги Стоянов, Васил Данаджиев, Иван Шишков, Васил Събов, Григорий Гребенаров, Методий Стефанов, Николай Бакърджиев, Христофор Каракановски, Александър Балтаджиев, Никола Ножаров, Стефан Драганов, Петър Вариклечков, Владимир Захариев и други.

Веднага след Съединението България се подготвя за неговата военна защита. Голямата част от младата българска войска се съсредоточава на юг срещу Османската империя. Тук заедно с 2-ри шуменски артилерийски полк се изпраща и 5-а батарея от 1-ви софийски артилерийски полк с командир капитан Петър Тантилов. Срещу сърбите при Сливница се изпраща българска артилерия само от 1-ви артилерийски полк с командир капитан Стефан Александров. Полкът е в състав: три батареи 7,5-см нескорострелни оръдия, три батареи 9-фунтови нескорострелни оръдия, една планинска еднофунтова батарея и една планинска батарея, въоръжена с 6-см оръдия система Уитворт. На Сливнишката позиция застават 1-ва, 2-ра, 3-та, 6-а и 2-ра планинска батареи. На позицията при Трън е 4-та полска и 1-ва планинска батареи, като последната впоследствие заема вис. Три уши. Пета батарея на капитан Тантилов извършва един забележителен във военната ни история поход. На 4 ноември 1885 г. тя тръгва от Татар Пазарджик, на 5 ноември в 11:00 часа стига в София, а на 6 ноември е на позиция при Сливница. Тези млади и храбри артилеристи със завидно самопожертвование и хладнокръвие действат срещу двойно по-многочислената сръбска артилерия и с точния си огън подготвят атаките на Три уши и Алдомировци. Разчистват пътя за слава на нашата пехота и спечелват крупната победа при Сливница. Впоследствие те стават командири и учители на следващите поколения артилеристи, написали първите страници от историята на 4-ти артилерийски полк.

В навечерието на Сръбско-българската война 1-ви артилерийски полк в София е въоръжен с три 7,5-см батареи и три батареи 9-фунтови стоманени оръдия. На 14 септември 1885 г. началникът на артилерията капитан Олимпий Панов заповядва в полка да се формира една планинска батарея, въоръжена с 3-фунтова шесторъдейна батарея и една четириоръдейна планинска батарея, въоръжена с 6-см уитвортовски оръдия. Двете батареи са с по 80 войника. Мобилизацията се извършва, като се разчита полските батареи да запрегнат по 6 оръдия, като недостигът на коне се попълни от реквизираните. На батареите се отпускат за попълване на бойния им комплект по 80 гранати стар образец и по 190 нов образец, по 20 шрапнела и 40 картеча със съответното количество бойни заряди. На 20 октомври 1885 г. става окончателното попълване на полка с коне, набавени от Австро-Унгария. В полка са доставени 540 коня. Личният състав на полка след мобилизацията достига 1790 души.

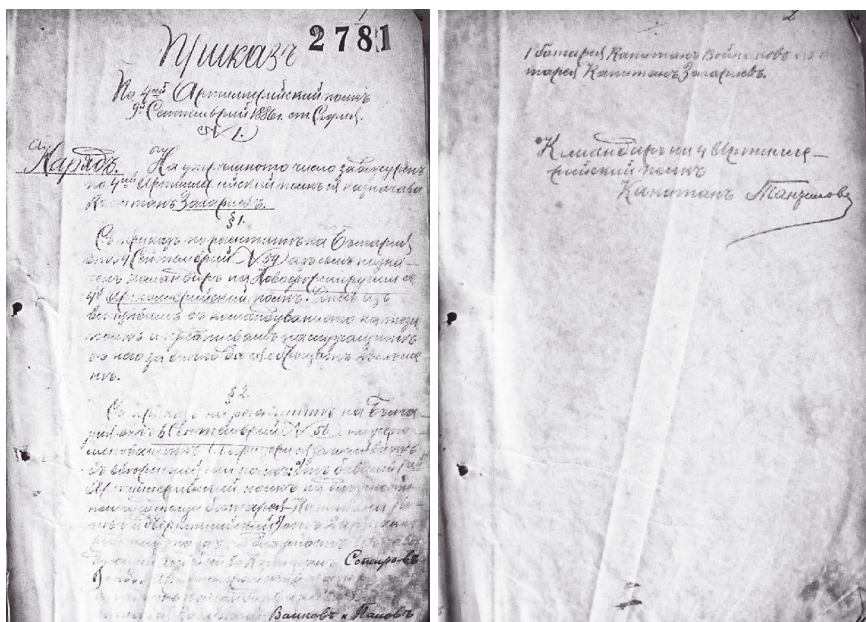
На Сливнишката позиция са разположени за отбрана само батареите на 1-ви артилерийски полк. В боевете на 5, 6 и 7 ноември 1885 г. батареите действат самостоятелно и полубатареино (по 4 и по 2 оръдия) в разпореждане на началниците на бойни участъци. Началникът на артилерията е при щаба на Западния корпус, откъдето управлява петте полски батареи, разпределени по две на трите бойни участъци заедно с двете планински батареи, които правилно според характера на местността са използвани на фланговете.

В архива на Главната квартира се съхранява едно донесение на капитан Олимпий Панов от Сливница до Началника на щаба на армията капитан Рачо Петров, написано на 7 ноември 1885 г. в 15:25 ч., което гласи: „Нашият десен фланг е стигнал около две версти от Драгоман, 4-ти полк е настъпил с една батарея по фронта, и се е спрял на 5 версти по шосето за Драгоман. На левия фланг е слаба пристрелка. Казват, че дето настъпва правият фланг в блатото пред Драгоман, имало 8 сръбски оръдия зарязани“.

В сражението при Пирот на 14 и 15 ноември вече вземат участие батареите от двата български артилерийски полка – 1-ви и 2-ри артилерийски. Поради неподготвеността им да действат под единно командване като голяма артилерийска единица, действията са побатарейно или полубатарейно. Липсва масирано използване на артилерията. Независимо от някои слабости, действията на българската артилерия, и в частност 1-ви артилерийски полк, през време на войната могат да се оценят високо, като значително по-умели, по-целесъобразни и по-смели от действията на сръбската артилерия.

След приключването на Сръбско-българската война през ноември 1886 г. 1-ви Софийски артилерийски полк се разформирова поради участие на чинове от полка в детронацията на княз Александър I Батенберг, и се създава нов, 4-ти артилерийски полк, който ползва всички ресурси на стария полк. Реалното формиране на 4-ти артилерийски полк е на 31 август 1886 г. Негов пръв командир е капитан Петър Тантилов. На 9 септември 1886 г. капитан Тантилов, като негов командир, отдава първата писмена заповед по 4-ти артилерийски полк.

На 1 януари 1888 г. Фердинанд поема шефството на 4-ти артилерийски полк и той се именува „на Негово Височество“, а след обявяване на независимостта на България (1908 г.) и провъзгласяването му за цар – „на Негово Величество“ полк. Офицерите и войниците от полка започват да носят на пагоните си вензел с буква „Ф“. Същата година към полка се формират още две полски батареи – 7-а и 8-а, както и една планинска батарея.

Приказ №1 по 4-ти артилерийски полк от 9 септември 1886 г., подписан от командира на полка капитан Петър Тантилов

Софийските артилеристи подпомагат активно процеса на развитие на българската артилерия и създаване на артилерийски формирования. През 1889 г. от 4-ти артилерийски полк се формира нов полк с номерация "1-ви артилерийски полк" в Самоков.

През 1890 г. София е споletяна от природно бедствие. Много къщи в района между Орханйското (Ботевградско) и Цариградското шосета са с изпочупени прозорци и отнесени покриви. Най-много пострада сградата на 4-ти артилерийски полк, която почти цялата остава без покрив. Навесът, под който се съхраняват оръдията, е отнесен целия. Ураганът взема и човешки жертви. Трима часови в артилерийския полк са убити на постове си от летящи предмети. Още осем военнoслужещи са смъртоносно ранени в артилерийския парк. Веднага след стихията в казармите на полка пристига княз Фердинанд и лично се ангажира с осигуряването на средства за възстановяване на щетите, подпомагане на близките на загиналите и лечение на ранените.

Към 1893 г. командир на полка е подполковник Никола Рясков, а командири на батареи са майорите Ангел Карахордиев, Панайот Дворянов, Димитър Беров, Христо Кушев, капитаните Алекси Руев и Константин Каварналиев.

На 17 януари 1894 г. командирът на 4-ти артилерийски полк Пантелей Ценов получава разпореждане за готовност за произвеждане на тържествени салюти. Причината е раждането на престолонаследника княз Борис Търновски. Полкът произвежда 101 салюта, като първият се произвежда лично от командира на полка, а вторият – от командира на батарея капитан Панайот Дворянов.

От 1 януари 1895 г. резервната батарея на дивизията, която дотогава квартирува в Самоков, се придава към 4-ти артилерийски полк и става шеста батарея на полка. Към полка се зачислява и Возарската рота на дивизията. През зимата на 1894/1895 г. се формира полкова учебна команда за подготовка на мерачи на оръдията. През пролетта на 1895 г. се построяват няколко нови помещения, като ковачница, дърводелница и столова за войниците.

Казармата на 4-ти артилерийски полк в София. Изглед откъм ул. „Царица Елеонора“, днес бул. „Янко Сакъзов“ (пощенска картичка)

С началото на 1896 г. се формира още една планинска батарея, която заедно с вече съществуващата формират планинско артилерийско отделение. Едно-временно с това се формират и три нови полски батареи, които образуват трето артилерийско отделение на полка. От 1897 г. започва строежът на нови казарми и конюшни за полка. Изграждат се такива за още три батареи. Освен тях са изградени и помещения за щаб на полка, библиотека, дежурна стая и стая за занятия с офицерите, командири на батареи. С Указ № 36 през 1898 г. се формира трета планинска батарея в състава на планинското отделение.

През 1892 г. в артилерията постъпват 12-см полски гаубуци, сведени в три батареи – по една за всяка армейска инспекционна област. Една от тези батареи се придава на 4-ти артилерийски полк. Пет години по-късно, през 1897 г. тази батарея се извежда от полка и се придава на Софийския крепостен батальон, а полкът се въоръжава с 8,7-см полски оръдия.

След подобряване на политическите отношения с Русия в България е изпратен офицер от руския генерален щаб – полковник Епанчин, на когото се показват редица занятия, учения и бойни стрелби. Такава стрелба е демонстрирана и от 4-и артилерийски полк през 1899 г. в района между селата Долни Лозен и Горни Лозен. Стрелбата е повече от отлична. На нея, освен полковник Епанчин, присъстват всички чуждестранни аташета при легациите в София. Особено впечатлен от стрелбата на софийските артилеристи е австро-унгарският военен аташе майор барон Гисъл. Най-добре се представят батареите, командвани от капитаните Димитър Кацаров, Иван Марков, Стоян Пушкарров и Иван Проинов.

На 18 май 1900 г. с рескрипт на княза в списъчния състав на полка е зачислен като подпоручик Негово Височество княз Кирил, в списъците на 1-ва батарея на 4-ти артилерийски полк. През 1900 г. полкът участва в дивизионни маневри на 1-ва софийска пехотна дивизия в района на Радомир и Дупница. В тези маневри дивизията участва в пълен състав. Артилерийският полк демонстрира бърза и точна стрелба. Това предизвиква командира на дивизията да заяви, че такава артилерийска стрелба той вижда за първи път, а сръбският военен аташе, който присъства на маневрите, остава „поразен и онемял“, по думите на Пантелей Ценов.

*Част от офицерите,
основатели на полка*

През 1905 г. командир на полка е полковник Ангел Карахордиев, а началници на отделения са подполковниците Петър Вариклечков и Стефан Богданов. Батареини командири са майорите Владимир Вазов, Христо Вълчев, Георги Кукурешков, Александър Дацов, Петко Вълчанов и Александър Стефанов. През периода 1905–1907 г. 4-ти артилерийски полк, както и всички останали дивизионни артилерийски полкове, се превъоръжава със 7,5-см скорострелни оръдия система „Шнайдер“. Този процес приключва успешно в рамките на две години. В него е ангажиран целият личен състав с провеждане на комплекс от мероприятия по въвеждането на новата материална част, обучението, индивидуалната и колективната подготовка до цялостното бойно сглобяване. През 1910 г. полкът получава 12-см полски скорострелни гаубици, а през 1911 г. при 4-ти артилерийски полк се формира една кадрова гаубична батарея. Същото се случва и в 8-и и 5-и артилерийски полкове.

Мобилизацията за **Балканската война (1912-1913)** започва на 17 септември 1912 г. Мирновременният 4-ти артилерийски полк мобилизира, като формира 4-ти скорострелен артилерийски полк от две скорострелни отделения, 4-ти нескорострелен артилерийски полк от две нескорострелни отделения, две гаубични отделения – едно скорострелно и едно нескорострелно. Освен това 4-ти артилерийски полк предоставя своето 3-то скорострелно отделение и 1-во нескорострелно отделение за формиране на 10-и артилерийски полк от новата 10-а пехотна дивизия.

Съгласно мобилизационната заповед командир на 4-ти скорострелен артилерийски полк е полковник Димитър Перниклийски, командир на първо скорострелно отделение е подполковник Иван Марков, на второ – майор Първан Първанов, а на трето – майор Ангел Александров. Командири на батареи са майор Марко Андреев, капитаните Димитър Иванов, Иван Догов, Стефан Сотиров, Георги Векилски и Сава Стоянович, поручик Асен Буков.

Четвърти нескорострелен артилерийски полк се командва от полковник Стоян Пушкарков. Командири на нескорострелните отделения са майорите Павел Павлов и Кунчев. Командири на нескорострелните батареи са поручик Янко Бойчев, майор Георги Желязов, поручик Тома Чолаков, Христо Пачев, Стефан Ребров и Димитър Ангелов. Скорострелното гаубично отделение се командва от майор Никола Каблешков, а нескорострелното – от майор Дянко Неделчев.

Към 16 октомври 1912 г. численият състав на двата полка е както следва: четвърти скорострелен артилерийски полк има офицери – 22; чиновници – 2, подофицери и войници – 1085; коне – 964; обикновени коли – 45, специални коли – 123; пушки и карабини – 664, скорострелни оръдия – 24. Четвърти нескорострелен артилерийски полк има офицери – 22; чиновници – 1; подофицери и войници – 1088; коне – 825; пушки и карабини – 353; нескорострелни оръдия – 36.

Полковник
Димитър Перниклийски,
командир на 4-ти
артилерийски полк
в навечерието на
Балканската война, 1912 г.

*Офицери, участници в боевете,
водени от полка, 1912 г.*

На 23 септември 1912 г. всички мобилизирани формирования тръгват от София по Цариградско шосе, за да се изгубят по пътя на славата и се устремят във вихъра на победите.

Батареите от 4-ти артилерийски полк участват в боя на 9 октомври при Селиолу и Гечкенли, където с точния си огън обръщат в паника турската армия и вземат в плен 8 оръдия. Това е тяхното бойно кръщение във войната. В същите дни, 9 и 10 октомври, 10-и артилерийски полк участва в боя при Кайна, където е разбита турската Сборна дивизия. Извива се ужасна буря, на 5 – 6 крачки не се вижда нищо. Пътят се изгубва. Всичко е залято с вода, а войниците газят из локви. Оръдията потъват до главините на колелата. Полето е осеяно с трупове, раници, оръжие. Войниците се спъват в тях и падат, но пак продължават. Тъй като противникът е отстъпил, напред тръгва кавалерийската дивизия, а по-късно и 1-ви пехотен полк с 8-а батарея, командвана от капитан Георги Векилски, в направление Селиолу и Гечкенли. В завързалия се бой най-много пострадва батареята. Още с първия изстрел конят на взводния командир подпоручик Димитър Беров се подплашва, той пада и едно оръдие преминава през гърдите му. Случаен куршум удря капсулната втулка на една бризантна граната и възпламенява предника, който експлодира. Друг куршум запалва барута на четири снаряда. Изкривява се цяла

*Батареите на 4-ти
артилерийски полк
преминават през Чорлу,
1912 г.*

ракла, счупват се пет процепа, една рилна брънка. Батареята се разстройва, хукват запряжки назад. С мъка ги събират, откачат и батареята успява да даде няколко изстрела. Следва съвземане. Чуват се отчетливи команди. Група от авангарда под командата на капитан Георги Векилски запява „Шуми Марица“. Построява се бойния ред и батареята заема позиция. В крайна сметка фронтът е очистен и победата е напълно наша. Личността на Георги Векилски е изключително обаятелна. „Бой се от позора, не от смъртта!“ – боен девиз на капитан Векилски. За него са писани песни, а писателят Йордан Йовков го увековечава в разказа си за битката при Мустафа Ачи през 1916 г.

В очите на софийските артилеристи заблестява пламъкът на победителя. Те извоюват своята първа победа и вече вярват, че могат да победят вековния поробител. Значението на този бой е колосално за бойния дух на войските. Турците обаче искат да нанесат своя главен удар при Селиолу – Гечкенли, като на този фронт насочват три корпуса. Те искат да разбият българския център, а след това да заплашат двата фланга и да накарат българската армия да отстъпи назад. От българска страна се противопоставят само две бригади (1-ва бригада от 1-ва дивизия и 2-ра бригада от 4-та дивизия), обаче ударът им е така шеметен, тъй вихрен и страшен, че не позволява на противника да развърне всичките си дивизии. Развърнатите противникови дивизии са разгромени, разстроени и със своя бяг заразяват цялата османска войска.

Центърът е спасен, а 3-та армия притиска турския 3-ти корпус и без бой взема Лозенград. Оттам по калните пътища на Тракия частите достигат турците при Люлебургас, където всички батареи от 4-ти скорострелен, 4-ти нескорострелен и 10-и артилерийски полкове участват в тридневния бой на 16, 17 и 18 октомври, който се оказва изключително артилерийски, тъй като пехотата е още под хипнозата на първия бой. Тя е станала по-предпазлива, по-бавна и вече изчаква артилерията и нейната мощна подкрепа. И артилеристите им я дават.

Турските войски се оттеглят към Чаталджанските укрепления.

Приложение към № 1 от 12 септ. 1912 г.

Списък

За офицерите от 4-ти артилерийски полк в случай на мобилизация, София, 12 септември 1912 г.

Име и фамилия	Длъжност
А. в полк	
Щаба на полка	
Командир на полка	Капитан Векилски
Заместник на командира	Капитан Лазаров
Възстановител на полка	
Капитан Векилски	Капитан Векилски
1-ва батарея	
Командир на батарея	Капитан Векилски
Заместник на командира	Капитан Векилски
Възстановител на батарея	Капитан Векилски
2-ва батарея	
Командир на батарея	Капитан Векилски
Заместник на командира	Капитан Векилски
Възстановител на батарея	Капитан Векилски

Поименен списък на разпределение на офицерите от 4-ти артилерийски полк в случай на мобилизация, София, 12 септември 1912 г.

Капитан Георги Векилски, командир на 8-а батарея от 4-ти артилерийски полк през Балканската война 1912 – 1913 г., а по-късно на конна батарея

Траурно шествие с тленните останки на майор Георги Векилски, Тулча, 1918 г.

На 4 и 5 ноември всички батареи от трите артилерийски полка, включително и скорострелното гаубично отделение, участват в атаката на Чаталджанската позиция, която се оказва неуспешна по известните ни причини. Част от артилерийските полкове са прехвърлени към Одрин, където се създава мощна артилерийска групировка за превземането на крепостта. В боя при Одрин участват 10-о скорострелно гаубично отделение и нескорострелно гаубично отделение, като последното взема участие и при обсадата на Одрин.

На 12 март 1913 г., когато българската крепостна артилерия разрушава одринските фортове и батареи, артилеристите на 1-ва софийска пехотна дивизия извършват друг славен подвиг срещу силните Елбасански укрепления. Този успех, подобно на одринския, не е неочакван, а закономерен, благодарение на неговата отлична подготовка от артилерийското командване.

От 11 до 20 март в боевете при Елбасан и Арнауткьой участват всички полски батареи и окончателно изгонват турците на Чаталджанската позиция. Началник на цялата артилерия при Елбасан е командирът на 4-ти скорострелен артилерийски полк полковник Владимир Вазов. Като артилерийски командир Вазов демонстрира по безупречен начин взаимодействие между пехота и артилерия, така се постигат големи и бързи успехи със сравнително малко средства и незначителни жертви.

С началото на **Междусъюзническата война (1913)** 4-ти скорострелен артилерийски полк, 4-ти нескорострелен артилерийски полк и гаубичните отделения се събират при Сливница. Оттук след обявяването на войната 4-ти артилерийски полк в състав девет батареи взема участие във всички боеве на граничната линия от Пирот до Босилеград. Само 3-то скорострелно отделение, заедно с 25-и и 16-и пехотни полкове се бие в неравен бой при Лакна от 24 юни до 18 юли 1913 г., където дава скъпи жертви и губи част от оръдията си. Същото отделение води бой из цялото Кресненско дефиле до Горна Джумая.

Дневник на военните действия на 4-ти артилерийски полк, 1912 – 1913 г

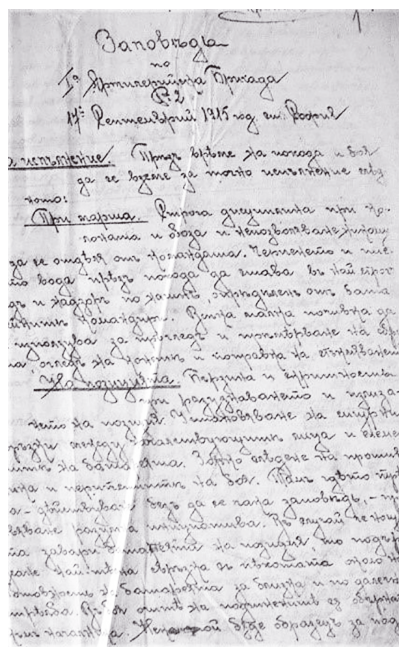
Оценката за действията на 4-ти артилерийски на Негово Величество скорострелен артилерийски полк през време на Балканските войни ще даде командирът на полка, видният български артилерист Владимир Вазов в своя заповед № 59 от 28 юли 1913 г. в Цариброд: „...Повереният ми полк бе честит да вземе участие в много сражения, здето с най-голям успех съдейства за сломяването на противника. Боевете при Гечкенли, Люлебургас, Чаталджа, Елбасан, Инджекьой и гр. ще красят завинаги военната история на полка.“

На 1 декември 1914 г. за командир на 4-ти артилерийски полк е назначен полковник Димитър Кацаров. В полка тогава като младши офицер прекарва стажа си в продължение на шест месеца княз Кирил Преславски, зачислен в списъчния състав на 27 март 1915 г. с чин поручик. През този период в полка са свикани за обучение и за обновяване на знанията си стари набори войници и запасни подпоручици, които по два месеца прекарват службата в полка и се подготвят за новата война. Помощник-командир на полка е подполковник Първан Първанов, а командири на отделения – подполковниците Дянко Неделчев и Жеко Стефанов, майор Сава Стоянович. Батареини командири са майорите Христо Димитров, Христо Тошков, капитаните Вуко Лепетич и Стефан Данчев, поручиците Руси Русев, Дечко Караджов и Димитър Иванов. На 1 януари 1915 г. при 4-ти артилерийски полк се формира конно-артилерийско отделение. Командир на отделението е подполковник Ангел Александров, а командири на батареи – капитаните Михаил Димитров и Георги Векилски.

На 10 септември 1915 г. се обявява обща мобилизация на въоръжените сили за участие в **Първата световна война**. Мирновременният 4-ти артилерийски полк при мобилизацията развързва: 4-ти скорострелен артилерийски полк с командир подполковник Първан Първанов в състав шест батареи; 14-и скорострелен артилерийски полк с командир подполковник Марин Друмев в състав три полски и три планински скорострелни батареи; 1-ви гаубичен полк с командир полковник Георги Кукурешков в състав две отделения – едно конно отделение в състав две батареи и едно нескорострелно полско отделение. Всички са сведени в 1-ва артилерийска бригада.

Полковник Стоян Пушкарров,
командир на 4-ти
нескорострелен
артилерийски полк
през 1912 – 1913 г.

Заповед № 2 на командира
на 1-ва артилерийска
бригада полковник Димитър
Кацаров от 17 септември
1915 г., гр. София

Полковник Първан Първанов,
командир на 4-ти
артилерийски полк през
Първата световна война

За командир на бригадата е назначен полковник Димитър Кацаров, който отдава своята първа заповед като такъв на 17 септември 1915 година.

Освен тях се развързват и 4-то отделно полско нескорострелно отделение, конно-артилерийско отделение, една артилерийска паркова батарея, ветеринарна лечебница и допълняюща батарея.

Тези мобилизационни формирования на 4-ти артилерийски полк заедно с артилеристите от софийската тежка артилерия, сведена в 1-ви софийски тежък артилерийски полк с командир полковник Петко Вълчанов, застават на сръбската граница срещу укрепления, които заграждат Пиротското поле, и участват в кръвопролитната атака на Дренова глава, Корнет, Войнеговци, Джурджева глава, Росомански камък, Дъсчен кладенец и гр. Конно-артилерийското отделение действа с кавалерийската дивизия при Кочани, Велес, Сонична глава, а нескорострелното отделение – срещу Власинското блато.

Към 1 октомври 1915 г. численият състав на тези формирования е както следва. Четвърти артилерийски полк има в състава си 32 офицери, 2 чиновници, 1746 подофицери и войници, 1317 коня, 60 пушки и карабини, 32 оръдия. Четиринайсети артилерийски полк включва в състава си 18 офицери, 2 чиновници, 1148 подофицери и войници, 914 коня, 144 пушки и карабини и 20 оръдия.

Към 30 септември 1915 г. батареите от 4-ти артилерийски полк са придадени на 1-ва бригада на 1-ва пехотна софийска дивизия. Втора бригада се поддържа от 14-и артилерийски полк. Според оперативната заповед по 1-ва армия № 4 от 1 октомври 1915 г. дивизията следва да настъпи в направлението връх Ком – връх Стрежар с цел да подготви атаката на Пирот, да влезе в долината на р. Морава и прекъсне съобщенията по нея. От 17 до 19 октомври 14-и артилерийски полк и нескорострелното гаубично отделение участват в боя при Бяла паланка, където щастието се усмивва ту на едната, ту на другата страна, и в тези атаки и контраатаки пада ранен и пленен командирът на нескорострелното гаубично отделение. В боя при Бяла Паланка пада убит командирът на гаубичното отделение подполковник Иван Сеизов, а е ранен тежко командирът на 3-то отделение от 14-и артилерийски полк подполковник Жека Стефанов.

От 25 до 30 октомври всички полски батареи, включително и нескорострелното отделение, участват в паметните боеве при Лесковец, където притиснати от цялата сръбска армия издържат удара, като не позволяват на противника отново да заеме Лесковец. Нескорострелното отделение участва в боя при в. Копияк, а скорострелното гаубично отделение от 27 до 31 октомври – при преправата на р. Морава при Ниш. След това те се спускат към Демиркапия и вземат участие в боя при с. Милетково. Нескорострелното гаубично отделение участва в боевете при Гиляне, Феризович и стига до Суха река, а впоследствие заедно с полското нескорострелно отделение – на Беломорския бряг.

Командирът на 4-ти артилерийски на Негово Величество полк полковник Първан Първанов раздава червени ленти – награда на завърналите се отново в строя оздравели ранени от полка в Крива Паланка, 1917 г.

От 27 март 1915 г. по списъците на полка се числи като младши офицер Негово Царско Височество княз Кирил Преславски с чин поручик. В течение на войната князът следва полка през бойните полета в Сърбия, Добруджа и Македония.

След зимната почивка към 1 март 1916 г. частите тръгват срещу нов противник, като заемат позиции в сърцето на Лудогорието. На 27 август се обявява война на Румъния. След презгрупиране на полковете от Сръбския на Добруджанския театър на военните действия към 31 август 1916 г. численият състав е, както следва. Четвърти артилерийски полк: офицери – 26, чиновници – 2, лекари – 2, подофицери и войници – 1430, карабини – 56, оръдия – 24, саби – 180, коне 1232, волове – 57, коли – 191. Четиринайсети артилерийски полк: офицери – 34, лекари – 1, чиновници – 2, подофицери и войници – 1851, пушки и карабини – 168, оръдия – 32, саби – 168, коне – 1490, волове – 69, коли – 181. Командир на 1-ва артилерийска бригада е полковник Георги Кукурешков, на 4-ти артилерийски полк е половник Първан Първанов, а на 14-и артилерийски полк – полковник Марин Друмев. На 5 и 6 септември 4-ти скорострелен артилерийски полк с гаубичното скорострелно отделение участват в атака на Тутраканската крепост, която, подобно на Одрин, е превзета в рамките на 48 часа с основните сили на 4-та и 1-ва пехотни дивизии. Четиринайсети артилерийски полк в състав шест полски и две планински батареи е разпръснат, като две и половина батареи участват в боя при Сансърлар, където разбиват румънската бригада, насочена от Силистра към Тутракан, а другите батареи участват в боя при Хаскьой и Аккадънлар. Една от планинските батареи участва в боя при Добрич, където заедно с конната дивизия се явяват в най-критичния момент на фланга на румънци и руси и решават победата в наша полза.

На 14 септември 4-ти и 14-и артилерийски полкове и 1-во скорострелно гаубично отделение участват в боя при селата Паракьой и Текедереси. Особено ожесточен е боят при последното село, където две батареи от 14-и артилерийски полк и една планинска батарея изгубват 50% от състава си, докато задържат удара до пристигането на 6-и пехотен полк.

Войници на огневи позиции
до Тутракан,
септември 1916 г.

На 18 и 19 септември батареите участват в боевете при Мулчова Кокарджа, където ударът на противника е много силен. Тук падат убити двама батареини командири от 14-и артилерийски полк и взводен командир от 1-ва гаубична батарея. На 19 и 20 октомври участват в атаката срещу същата укрепена позиция, където ударът е така светкавичен, че пробиът вместо да стане при Топрак хисар, където е събрана цялата тежка артилерия и много войски, става при Мулчова Кокарджа, Кобадин. Пак със съдействието на батареите от полковете падат градовете Меджидие и Черна вода.

На 30 октомври батареите се снемат от позициите и с един усилен поход от Черна вода през Добрич, Шумен, Разград и Бяла на 21 ноември стигат в Свищов, а на 22 ноември заемат позиции в Свищовските лозя срещу румънския град Зимнич. На 24 и 25 ноември преминават река Дунав, като настъпват по широката Влашка равнина. След като заемат Гюржево и разбиват румънския авангард при Бутургари, Ной, първата сериозна среща е при р. Няжлов, където на 29 и 30 ноември се развива боят при Калугерени и Комана. При първото село полските и гаубичните батареи причиняват огромни загуби в жива сила, пленяват 20 оръдия и вземат голямо количество пленници.

От 1 до 5 декември се водят успешни боеве при р. Аргжеш, които решават съдбата на румънската столица Букурещ, и тя пада в ръцете на съюзните армии. От 18 до 28 декември се водят боевете с противника при р. Калмацуул, а от 1 до 4 януари го изтискват от последната окопна позиция при с. Романул и прочистват цяла Влахия до р. Серет от румънски и руски войски. Тук в тази безбрежна равнина ги сковава люта зима. Снежни виелици настилат с преспи пехотните окопи, батареите, пътищата. Войниците, сковани от мраз, са насочили поглед на север, зорко следят движението на противника и с героизъм понасят природните стихии.

6-а батарея на 4-ти артилерийски полк на Северния фронт

През март 1917 г. артилеристите се прощават с този негостоприемнен за тях край и се отправят пеш през цяла Румъния, преминават Дунав и с железницата стигат в София, където след почивка се отправят на Южния фронт. На този фронт 1-ва софийска дивизия, в чийто състав действа полкът, пристига през април 1917 г. и влиза в състава на 62-ри корпус. Четвърти артилерийски полк застава срещу противника при Битоля, от р. Черна до кота 1248, където участва във всички боеве до края на войната. Четиринайсети артилерийски полк и гаубичното отделение заемат позиция, като една част от тях – при с. Хума, а друга – на Дойранския фронт при Кала тепе, Дуб и др., и участват във всички жестоки боеве, които се разиграват през 1917 и 1918 г. Още докато са из равните полета на Добруджа и Влашко, софиянци чуват за големите и упорити боеве, които се водят на южния фронт при Битоля, Завоя на Черна и Дойран. Колкото страшни, упорити и кървави да бяха те, толкова легендата ги бе направила още по-страшни, и, когато тръгват на юг, сърцата им са свити в очакване. Какво е учудването им обаче, когато никъде не се срещат уплашени български лица, нито върволици от ранени, а спокойни отпускарни, весели тиловащи и каруцари, които живеят с постоянните артилерийски гърмежи. Софийските артилеристи се насочват както следва: 4-ти артилерийски полк към Битоля, 14-и артилерийски полк с 1-во гаубично отделение – в участъците на 5-а и 9-а пехотни дивизии. Пред тях лъсват заснежените върхове на гордия Пелистер, напомнящ много на Витоша, а в неговите поли е легнала Битоля. Вляво е легендарният връх кота 1050 с кипариси от фугасен дим. По средата са мътните води и блатата на река Черна, а вдясно в. 1248, също потънал в шрапнелни облачета.

Софиянциите идват да сменят 8-а Тунджанска дивизия, която е понесла колосални загуби и се оттегля на друг фронт. Отделенията на 4-ти артилерийски полк се разполагат в полето пред село Могила, в склоновете между селата Ращани и Кукуречани. Гаубичното отделение се разполага при селата Драгарина и Драгошани. От непрестанния артилерийски огън от тези села не е останал и помен, освен срутени стени, обрасли с бурени, гранатни ями, желязо и локви кръв. Първото голямо изпитание е по време на т.н. „Майска офанзива“.

*Оръдие от 1-ва батарея
на 14-и артилерийски полк
на Македонския фронт*

На 8 май 1917 г. противникът започва силен барабанен огън по фронта на цялата дивизия, главно по височините Дончова могила, Фрибург и Страсбург, заети от 3-ти Бдински полк и германски роти. Огънят е непрекъснат – истински барабанен огън, който сега софиянциите виждат за първи път с такава продължителност. Четири дена барабанен огън от тежки оръдейни и полски снаряди непрекъснато се изсипва над тях. Пръст, камъни, човешки тела хвърчат във въздуха, пренаситен с барут, смола и кръв. След четвъртия ден настъпва ясна звездна нощ. На позицията е сравнително спокойно. Към 3:00 часа сутринта на 16 май изведнъж засветва цялата позиция от огнена буря. Всички прилежащи височини се изгубват в прах и дим. Цял час противникът изпълнява стихуен барабанен огън, след което огънят бързо се пренася назад в преграден и докато войниците излязат от галериите си, виждат до самите окопи силуетите на французите, които бързо заемат нашите окопи. Българската артилерия дава бърз преграден огън пред участъка на 2-ра дружина. Френският напор е спрял от артилерийския огън. Французите, заели нашите първи окопи, не се радват дълго на този скромнен успех. Търновците бързо се организират за контраатака. По обяд нашата артилерия започва подготовката, като съсредоточава огъня по окопите. Върху противника се изсипва възмездие на българския артилерийски огън. Още докато са зашеметени от този огън, се подават три зелени ракети, и огънят като с магическа пръчка става преграден зад гърба им, а търновците се хвърлят срещу французите, които при вида на лъснатите ножове се предават. Цялата позиция отново е в наши ръце, противникът остава 100 пленници, 4 офицера, 10 картечници, автоматични пушки, минохвъргачки, а българските войници се сдобиват с военна плячка – доста хубави платнища, обувки и ново снаряжение. Пред позицията лежат повече от 300 трупа. След този урок противникът става „по-кротък“ и вече няма куража за настъпление, а продължава само с артилерийски огън с различна интензивност, патрулни нападения и локални схватки.

Едно по-голямо нападение се случва на 1 септември 1917 г., когато противника го блазни мисълта да настъпи право по шосето Битоля – Прилеп. Той открива силен барабанен огън пред участъка на 81-ви пехотен полк. От наша страна се

подава червена ракета и започва презграден огън от нашите батареи, но въпреки това една част от противника успява да заеме някои от българските окопи. Постъпва се по същия начин – батареите със съкрушителен огън унищожават противника и докато е в зашеметено състояние, пехотата контраатакува и наново си завзема окопите. Французите се убеждават за пореден път, че не могат да изскубнат победата от българите. Те явно чувстват, че българите са господари на това бойно поле, затова ги оставят и опитват щастие си на друго място. Софиянците оправдават името си на „железна дивизия“, защото остават тук до последния ден на войната.

Първата световна война е към края си. Опиянено от своята победа на западния фронт, усилено със свежи войски, храна, грехи и други ресурси, Съглашението подготвя срещу нас едно последно решително настъпление. И понеже вече бе пробвало при Дойран, Завоя на Черна и Битоля, и разбрало, че има силна и здрава съпротива, избира за пробив най-дивото, най-непрестъпното и най-слабото място от фронта – Добро поле. Докато при Дойран нещата са свършени великолепно, при Добро поле пробивът става все по-голям и застрашителен за съседните съединения и части. Ето защо те са принудени да се оттеглят към Кавадарци, Градско, Прилеп и Велес. Пехотните части, в които е разположен 14-и артилерийски полк, спокойно се оттеглят, преминават Вардар и след кратки ариегардни сражения достигат до старите предели на България. Съдбата на 4-ти артилерийски полк и частите от 1-ва пехотна дивизия е малко по-друга. На 14 септември 1918 г. противникът открива силен артилерийски огън по пехотата на дивизията. Всички атаки сравнително леко са отблъснати от презградния огън на батареите и от щурмовите команди. През целия ден летят самолети.

Офицерите от второ артилерийско отделение на 4-ти артилерийски полк, 1917 г.

На 15 септември от 5:00 ч. огънят на противника се засилва по височините София, Фрибург, Кобург. Противникът отново се вдига в атака, но е отбит от презградния огън на батареите. В това време идва информацията за пробива при Добро поле. Никой обаче не вярва, че положението е непоправимо. В същото време войниците от 1-ва пехотна дивизия виждат как съседните части, разположени на завоя на Черна, се оттеглят назад. След като виждат фланга си напълно открит, частите на 1-ва софийска дивизия се принуждават и те да се отдръпнат. Отстъплението се извършва в пълен ред, а лесно отбитите противникови атаки повдигат духа и увереността на войските, и те с достойнство отстъпват крачка по крачка.

С пристигналите части от 25-и пехотен полк и 1/19 дружина началникът на дивизията генерал Христо Недялков повежда атака към Скопие и вече почти е овладял града, когато получава заповед да спре военните действия, тъй като в Солун е подписано примирие между воюващите страни. От изпратения парламентър в Скопие научава още по-трагичната вест, че всички войски на Север и Юг от Скопие, т.е. 1-ва и 6-а дивизии, трябва да си предадат оръжието. Това се потвърждава и от изпратените специално с тази мисия наши офицери от главната квартира. Независимо от трагичните известия, нашите войници се гържат с една завидна храброст и записват нови победи над противника, като са готови дълго време да го задържат и отблъскват. Но събитията се развиват много бързо и дори ги изненадват със своя печален край. Едва на 2 октомври 1918 г. нашият ариегард получава нареждане, че примирието е сключено, че всички части ще сдадат оръжието и ще станат пленници, или, както го обявява противникът, – „заложници“ до сключване на окончателния мир. Всичко това пада като гръм върху тези храбри войници, отново покъртва и натъжава наболялата им душа. След 1114 оперативни дни от началото на войната 4-ти артилерийски полк в Скопие се предава на французите.

Първата грижа на частите, попаднали в плен, е да спасят честта на своите полкове, а именно – знамената. Тази трудна задача е изпълнена с велико достойнство. Всички части определят храбри офицери, погофицери и войници, които с риск за живота си, по стръмни горски пътеки, с денонощни движения прекосяват цяла Македония, Сърбия, и всички до един изпълняват бляскаво задачата си, като пренасят полковете си светини в България. Нито едно знаме не попада в противникови ръце. Следва втората, още по печална задача – предаване на оръжието. Героите, които никога през войната не са побеждавани, чакат стоически да поднесат оръжието и себе си в жертва за спасяване на своето Отечество, защото противниковите войски заплашват да прегазят пределите на България и да плякосат и поругаят градовете и селата.

Една италианска рота отдава „За почест“ на 3-та пехотна бригада, която минава с оръжието си в церемониален марш пред италианския командир на дивизия. Дори в този последен час тези достойни синове минават с твърда крачка и с гордо вдигнати глави, за да покажат своето презрение към врага. Това прави силно впечатление на противника, който не може да скрие възторга си от нашия войник. Артилеристите изпитват най-горчива болка. Тяхното прощаване трогва и най-твърдите сърца. Те целуват конете си – своите неразделни другари през цялата

война. След което свалят фуражки и целуват студените и мълчаливи оръдия. Гаят ги като скъпи рожби. Тази трогателна раздяла удивява както противника, така и нашата пехота. Всички те онемели, пребледнели и смаяни гледат това скръбно прощаване, сякаш присъстват на погребение. Последва и трето горчиво изпитание, когато се заповядва да се отделят офицерите от войниците. Тази раздяла между началници и подчинени се изразява в презръщане, стискане на ръце, сълзи и дълбока тъга, изписана по лицата на офицери и войници. Още същия ден пленените бойци са отправени в лагер край село Секулево, Леринско, където започват да се нижат тежките дни на пленничеството. Мнозина не издържат дълго. Рисквайки живота си, избягват. Гладни, боси, огрупани бързат да стигнат до родните земи. Повече от 2000 войника избягват от лагерите, само и само да стигнат до своето родно място, родната къща, родните черни угари и скъпите рожби. Това героичество показва, че нашият войник не желае да бъде роб, макар и в ръцете на по-приемливия неприятел – италианците.

През цялата война духът на войниците от полка е много висок, дори и по време на заложеността. Дори тогава в град Прилеп артилеристите провеждат занятия по строева подготовка пред смаяния поглед на коменданта на града, сръбски офицер, който не може да скрие учудването си от дисциплината в полка.

През 1921 г. майор Константин Дацов, един от свидетелите на тези събития, ще напише: „Там, в четвърти артилерийски полк, видях истинския лик на моя народ. И вярата в него едничка ме крепи сред безверието на българското „днес“.

След Първата световна война, от 10 декември 1920 г., в изпълнение на клаузите на Ньойския договор наименованието на полка е „4-то артилерийско отделение“. От 16 декември 1920 г. за помощник-командир е назначен майор Владимир Заимов, който по-късно става командир. През януари 1921 г. наименованието е „4-то полско артилерийско отделение“. През този период, независимо че е сведен до отделение, полкът провежда ефективна бойна подготовка. Така например целия месец август 1926 г. отделението е на бивак в село Чомаковци, Белослатинско, през август 1928 г. провежда тренировки на лагер край Самоков, а през юли 1932 г. е при село Крапец.

На 23 март 1923 г. в казармения район на 4-то артилерийско отделение в София в присъствието на цар Борис III се провеждат тържества по случай десетгодишния юбилей от победата при Одрин на 13 март и при Албасан на 12 март през 1913 година. Тези тържества са отбелязани от целия софийски гарнизон, включително и артилеристите от Софийския укрепен пункт (бивш крепостен батальон). Едновременно с отбелязването на героичните събития се провежда и клетва на постъпилите войници-доброволци в двете артилерийски части. По този повод в средата на обширния двор на полка е издигнат аналой. Отстрани са подредени по един брой от всички видове артилерийски системи, били на въоръжение през Балканската и Първата световна войни.

Майор Константин Дацов, командир на 6-а батарея от 4-ти артилерийски полк

*Офицерският състав на полка от 1930 г.
По средата на първия ред командирът на полка полковник Владимир Заимов*

Част от тях са с останалите по повърхността им поражения от противниковите снаряди от времето на войните. Реч произнасят царят, както и командирът на Софийски укрепен пункт подполковник Владимир Танинчев и командирът на 4-то полско артилерийско отделение подполковник Димитър Атанасов. В скромни палатки, обозначени с надписи „Огрин“ и „Албасан“ за гостите е подготвен прием. В късния следобед е проведена „заря с церемонии“. Вечерта в салоните на Софийското офицерско събрание се провежда „музикално-танцувална вечеринка“, като случаят се използва от всички присъстващи да се задели лепта за нуждите на новоучредения фонд „Артилерийски преглед“.

През 1938 г. официално е върнато названието „4-ти артилерийски полк“.

На 6 февруари 1941 г. полкът мобилизира в състав: щаб, домакинство, две артилерийски групи, четири артилерийски отделения с по три батареи. На 19 февруари същата година полкът провежда полеви занятия край село Оряхово. След преврата в Югославия и потенциалната вероятност от намеса на Турция във Втората световна война политическото положение на Балканите се усложнява. Налага се страната да извърши подготовка срещу всякакви изненади, както и осигуряване изпълнението на задачите по отбраната на югоизточната ни граница. Полкът, разделен на две артилерийски групи, се разполага в близост до границата с Турция. Съгласно поставената му заповед от 14 май 1941 г. той се намира в района на селата Търговище и Староселец. На 19 септември 1941 г. полкът е в Ямбол и съгласно служебно писмо от щаба на 1-ва пехотна софийска дивизия започва отвозването си към София, където демобилизира и преминава към мирновременни занятия.

На 1 юни 1944 г. полкът заминава за Прикриващия фронт, като щабът му се установява в Любимец. Тук го заварва и датата 9 септември 1944 г. Полкът взема участие в първия период на Втората световна война в състава на 1-ва пехотна дивизия. От 21 септември 1944 г. полкът тръгва на запад към Гюешево. Участва в боевете при Станбулийска Махала, Кривопаланско, при Страцин, с. Орах, Кумановско, Дренак, Табановце, Хамарово, Койнаре. Съдейства на обкръжения 1-ви пехотен полк при Страцин и на парашутната дружина да пробият отбраната при Чевличка махала.

При форсирането на р. Пчиня подкрепя пехотата при атаката на Никуляне. На 30 октомври полкът съдейства за атаката на 11-а пехотна дивизия, а на 2 ноември 1944 г. дивизията се презгрупира за обхват на противника от север – с. Сушево, вр. Ланище, к. 584, Желски кладенец. На 6 ноември настъпва към Куманово, а на 13 ноември е в град Куманово. Тук той е усилен с 5/1 10,5-см Д/30 возимо гаубично артилерийско отделение „Райнметал“ и 3/3 15-см Д/30 моторно гаубично артилерийско отделение. По този начин личният му състав значително нараства, като офицерите са 88, подофицерите – 272, войниците – 2030, конете – 2471, а колите – 321. След освобождението на Куманово две батареи са придадени на Гвардейския конен дивизион за преследване на противника към Скопие и Кочани. На 25 ноември се завръща в София и на 5 декември 1944 г. демобилизира.

На 26 ноември 1944 г. в 10:00 ч. от площад „Руски паметник“ в София полкът преминава начело с гвардейския оркестър по бул. „Македония“, ул. „Алабин“, бул. „Царица Йоана“, пл. „Света Неделя“, бул. „Дондуков“, ул. „Търговска“, пл. „Александър I“, бул. „Цар Освободител“ до пл. „Александър Невски“, където генерал Владимир Стойчев награждава изявените артилеристи с орден за храброст. Славните артилеристи от 4-ти артилерийски полк изпълняват достойно своя дълг към Отечеството. Мокри, гладни и премръзнали преследват врага навсякъде, като стигат до непознати върхове, реки и градове, като завещават след себе си безсмъртие и слава. Победите им се редят една след друга, една от друга по-светли и по-бляскави.

След войната 4-ти артилерийски полк претърпява редица преобразувания, характерни за всички полкове от Сухопътните войски. През 1950 г. с министерска заповед № 527 от 22 септември полкът е отново преименуван в „14-и оръдеен артилерийски полк“ и преместен в Божурище. През 1960 г. полкът е разформиран и дивизионите му са прехвърлени в състава на полковете. Четвърти артилерийски полк, участник в четири войни за национално обединение, гордостта на столицата, остава в историята.

Днес в София на мястото на казармения район на 4-ти артилерийски полк е изграден парк „Владимир Заимов“. За съжаление липсва паметник, плоча или някакъв друг знак, който да напомня за най-представителния артилерийски полк на България – 4-ти артилерийски полк. Преименувана е дори и бившата ул. „Артилерийска“ на „Тракия“, разположена северно от казармения район.

Патронен празник на полка: 30 август – „Св. Благоверен Княз Александър Невски“, обявен със заповед № 410 от 1887 г., променен на 18 май, тезоименният ден на Негово Царско Височество, обявен със Заповед по военното ведомство № 275 от 1888 г.

Шеф: Фердинанд I. От 1 януари 1888 г. полкът се именува на Негово Царско Височество княз Фердинанд (от 1908 г. – на Негово Царско Величество).

Числи се по списъците подпоручик Негово Височество княз Кирил Преславски.

2.5. ПЕТИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

Ехото от победоносната Сръбско-българска война още не е заглъхнало, когато през 1887 г. на престола се възкачва княз Фердинанд I. Стремелът на младия княз, на българското войнство и целия български народ е не само да запази границите на обединена България, но и да се осъществи потъпкания в Берлин национален идеал. За реализирането на тази цел особено внимание се отделя на българската артилерия. Увеличава се броят на батареите и артилерийските полкове. Планът предвижда създаването на два нови полка – 5-и и 6-и артилерийски полкове. В изпълнение на този план на 31 март 1889 г. е издаден указ № 40, съгласно който в град Шумен се формира 5-и артилерийски полк, като за негов кадър му служат 2-ра, 4-та, 7-а и 8-а полски батареи и горският (планински) взвод от първия в България артилерийски полк – 2-ри артилерийски полк, който по това време квартирува в Шумен. За командир на новия артилерийски полк е назначен изтъкнатия артилерийски офицер майор Пантелей Ценов, който още на 25 април 1889 г. издава заповед № 1 по полка за формиране на същия. Самото формиране става в казармите на 2-ри артилерийски полк (днес този район е познат на шуменци като “пети полк”), като тук остават само две батареи – 1-ва и 3-та, 2-ра се разполага в чифлика на Кабиюк, а 4-та – в Топхането (някогашен артилерийски арсенал от времето на Османската империя).

Първите офицери в полка са батареите командири капитани Стоян Банов, Димитър Каданов, Васил Събеv и Андрей Георгиев, на горския взвод – поручик Пантелей Парасков. Аджутантът на полка е подпоручик Стефан Стайчев. По това време в батареите има т. нар. „старши офицери“. За такива са назначени капитан Никола Карастоянов, поручиците Георги Манов и Петър Анчев. Младши офицери в полка са подпоручиците Бекхрит, Иван Проинов, Иван Ченчев, Владимир Вазов, Христо Велчев.

С цел подобряване на процеса на обучението и бойното сглобяване на чиновете на новосформирания полк командирът на полка още на 4 юни 1889 г. събира целия полк на лагер край Кабиюк, където започва напрегната работа по подготовката и обучението.

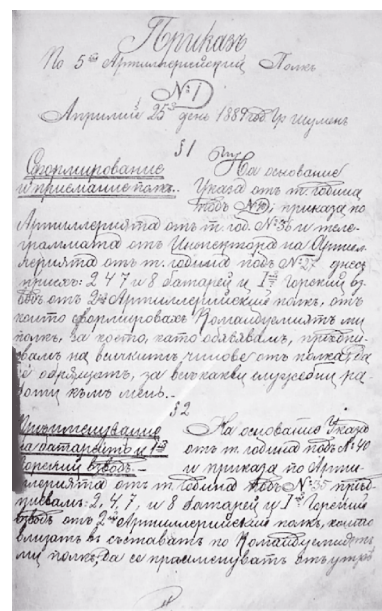

Порталът на 5-и артилерийски полк в гр. Шумен, 1930 г.

Трескавата работа в лагера при чифлика Кабиюк продължава и след завръщането на полка в Шумен. Но тъй като казармите на полка още не са освободени от 2-ри артилерийски полк, батареите отново са пръснати по старите си квартири. В това положение полкът зимува и едва през следващата година казармата е освободена от 2-ри артилерийски полк, който заминава за новото си местоназначение – гр. Враца. Тогава 2-ра и 4-та батареи се прибират при полка си. В следващите години полкът продължава да гради своето бъдеще на истинско училище по военно дело и да прилага натрупаните знания и умения от съвместните занятия на трите рода войска – пехота, кавалерия и артилерия. Зимните занятия с офицерите от полка започват на 1 януари 1891 г. и продължават до 1 април същата година. От 15 януари 1895 г. полкът вече е в състав шест батареи, а това предизвиква създаване на две артилерийски отделения от по три батареи. Това са 4-та резервна батарея и 4-та возарска рота, които дотогава са подчинени пряко на дивизията.

През 1898 г. се увеличава броят на батареите и се създава трето артилерийско отделение в полка. Първите началници на отделения в полка са подполковниците Стефан Владимиров и Димитър Каганов. На 18 юни 1898 г. се формира артилерийско отделение от три батареи – 7-а, 8-а и 9-а. За техни командири са назначени капитаните Христо Велчев, Стефан Рашев и Георги Чакъров. За началник на артилерийското отделение е назначен майор Пантелей Парасков.

С началото на 1900 г. все по-отчетливо се усеща стремежът на командването на полка да се подготвят всички чинове да станат майстори в своето дело. Засилват се теоретическите и практическите занятия с офицерите. Издига се нивото на подполицерите, държи се все повече на дисциплината като основа на военната служба.

Първата заповед на командира на 5-и артилерийски полк за неговото формиране

Сградата на щаба на 5-и артилерийски полк през тридесетте години на миналия век

Плацът на 5-и артилерийски полк в Шумен, 1892 г.

Както в останалите артилерийски полкове, така и в шуменския пети артилерийски полк все по-осезаема става необходимостта от скъсване с миналото и обръщане на погледа към новото, търсене на собствен път за създаване на българската войска.

Първите практически поуки се получават от големите маневри, които се провеждат при Шипка през септември 1902 г., съпроводени с известните Шипченски тържества по случай двуйния празник – 25-годишнината от боевете при Шипка през 1877 г. и 15-годишнината от възшествието на Фердинанд на българския престол.

1904 г. е следващият важен рубеж в развитието на родната ни артилерия. Създават се още три нови артилерийски полка. Така 5-и артилерийски полк трябва да отдели част от състава си за формиране на 9-и артилерийски полк. На 22 януари 1904 г. цялото 3-то артилерийско отделение напуска полка и поема за Севлиево. Към 1905 г. командир на полка е полковник Димитър Перниклийски, а началници на отделения – подполковниците Велико Кърджиев и Димитър Русчев. Батареини командири са майорите Иван Бояров, Иван Ченчев, Георги Чакъров, Васил Савов и Васил Веселинов, капитан Георги Касъров.

В началото на двайсети век българската артилерия се сдобива със скорострелни оръдия, които внасят редица новости във военното изкуство. Първите четири скорострелни оръдия се получават в 5-и артилерийски полк на 6 април 1906 г. Тази дата слага началото на превъоръжаването на полка със скорострелни 7,5-см оръдия от системата „Шнайдер-Крезо“. Първоначално това е пазено в дълбока тайна. С получаването на скорострелните оръдия започва обучение в „действие при оръдията“ и стрелба с тях, първо с офицерите, а след това с погофицери и войници.

Доколко интересът и вложеното старание в изучаване действието със скорострелните оръдия са били големи и какви успехи са били постигнати за кратко време, личи най-добре от заповедта по военното ведомство № 301 от 14 август 1907 г., която патриархът на българската войска, тогава военен министър, генерал Данаил Николаев издава, след като прави през този ден инспекторски преглед на частите от Шуменския гарнизон:

„Всички батареи се представиха в отличен вид. Престрояването на полка за инспекторско изпитване се извърши правилно. Войниците изглеждаха бодри, весели и самодоволни. Облеклото им беше добре прогонено и доста чисто. Казармените помещения и конюшните, ако и да са свършено стари здания, се държат в примерна чистота и ред.

Мобилизационният план се води съгласно наставлението за мобилизацията. Запасните войници са разпределени така, че в скорострелните батареи са определени хора от близките села, което е доста уместно. Мобилизацията е наредено да стане последователно...

При това за служебен дълг смятам да обявя, общото впечатление е, какво всички чинове, както войниците, тъй и офицерите, са полагали извънредни грижи и старания за своята бойна подготовка...”

Превъоръжаването на полка със скорострелни оръдия продължава и през следващите години. На 31 март 1910 г. към 5-и артилерийски полк е зачислена 1-ва рота от Шуменския крепостен батальон под командването на майор Стефан Жеков. Тази батарея трябва да послужи за кадрова гаубична батарея при полка и се обучи в конен строй. В началото на 1912 г. полкът изцяло е превъоръжен със скорострелни оръдия. За обучение в действие със същите оръдия няколко години поред са извиквани през лятото на триседмично обучение и запасните. Лятото на 1912 г. изминава в трескава подготовка на полка за предстоящата война, повечето от която се усеща навсякъде. За да проведе своите учебни стрелби, полкът излиза на бивак край гара Каспичан на 6 август, след което на 14 август се премества при с. Невша, Провадийско и на 17 август се завръща в Шумен. На тези стрелби полкът излиза в пълен състав. Прибира се в Шумен, защото предстои свикване на запасните за триседмично обучение.

Пети артилерийски полк на стрелби през 1906 г. (пощенска картичка)

Това обучение трябва да завърши с обявените крепостни маневри около Шумен, които трябва да се проведат от 2 до 12 септември. В тези големи маневри вземат участие три дивизии и голяма част от българската артилерия. Запасните от полка, призвани да участват в маневрите, се явяват на 25 август, когато съгласно полученото нареждане следва да се формира 3-то артилерийско отделение при полка. За батареини командири в отделението са назначени капитан Никола Няголов, поручик Иван Халачев и капитан Иван Хесанчиев. Едновременно се получава нареждане за формиране на гаубично нескорострелно отделение от две гаубични батареи. За командир на гаубичното отделение е назначен майор Георги Касъров, а за батареини командири – капитаните Иван Панайотов и Георги Кратунков. Почти непосредствено след формирането на двете отделения и пристигането на реквизираните от местното население коне е отдадена заповед полкът да замине на 2 септември в състав от две артилерийски отделения за село Дралфа, Поповско. На трето артилерийско отделение е предписано да влезе в състава на 10-и сборен артилерийски полк. Отделението напуска Шумен на 4 септември и заминава за с. Белокопитово. Гаубичното отделение тръгва на 6 септември за да участва в маневрите. Неговата задача е да действа в състава на Шуменския крепостен батальон. На 9 септември полкът се завръща в Шумен, след като всички чинове са придобили ценен опит от действията по време на самите маневри.

На 17 септември 1912 г. се обявява мобилизация на полка за участие в **Балканската война**. Още същия ден се пристъпва към изпълнението на мобилизационния план, съгласно който полкът развърща два полка – 5-и скорострелен артилерийски полк и 5-и нескорострелен артилерийски полк. В същото време 5-и скорострелен артилерийски полк формира още три батареи, така че всяко отделение става с по три батареи. Пети нескорострелен полк се формира в две отделения по три батареи. За командир на 5-и скорострелен полк остава командирът на полка полковник Георги Манов, а за командир на нескорострелния полк – полковник Димитър Кацаров. Командири на отделения в скорострелния полк са майор Марин Друмев, майор Дачев и майор Стефан Стайчев. Командири на батареи са капитан Стефан Йорданов, майор Кръстьо Марчев, капитан Тодоров, майор Стоил Джумалиев, майор Стефан Жеков, капитан Сава Славоф, капитан Иван Няголов и капитан Иван Хесанчиев. Скорострелният полк е въоръжен със 7,5-см оръдия „Шнайдер-Кане“. Всяка батарея има по 25 – 30 саби и по 10 – 15 пистолети „Парабелум“ и още толкова „Смит и Уесън“. Освен това в батареята има една батарейна тръба-монокъл система „Шнайдер“, по 2 – 3 бинокъла, три телефонни апарата система „Байо“ и 2 километра кабел. Всяка батарея вози със себе си по 128 снаряда. От тях 75% са шрапнели и 25% бризантни гранати. Пети нескорострелен артилерийски полк има две отделения с командири майор Васил Савов и подполковник Панайот Дворянов. Командири на батареи в полка са поручик Васил Йовков, поручик Васил Константинов, поручик Иван Халачев и поручик Стефан Пейков. Въоръжението на нескорострелния полк се състои от 8,7-см нескорострелни оръдия „Круп“. Батареите са шесторъдейни. Всяка батарея има по 15 – 20 саби, 5 – 6 пистолета „Парабелум“ и 10 – 15 револвера „Смит и Уесън“. Батареини тръби и телефони този полк няма.

Мобилизацията завършва на 23 септември 1912 г. От 24 септември до 4 октомври 1912 г. полкът се съсредоточава, а от 5 октомври 1912 г. започват неговите бойни действия. На 23 септември 5-и скорострелен артилерийски полк е напълно готов за поход. Мобилизирането на 5-и нескорострелен полк върви по-бавно поради липса на команден състав, облекло и снаряжение. Все пак на 24 септември вечерта и този полк е готов. След отслужване на молебен за победа на българското оръжие и след прочувствена реч на командира на полка полковник Георги Манов на 24 септември 1912 г. 5-и скорострелен артилерийски полк потегля, за да изпълни своята мисия. Ден по-късно през Балкана потегля и 5-и нескорострелен артилерийски полк. С големи усилия става преминаването на Балкана. Пътят е разбит, кален, задръстен от обозите на 8-и и 19-и пехотни полкове. През цялото време вали студен дъжд, който измокря до кости артилеристите. Капнали от умора, без храна и подслон, батареите остават там, където ги заварва нощта. Въпреки всичко двата полка изпълняват своята първа задача и пристигат на определените им места с висок боен дух.

На 5 октомври е обявена война на Османската империя. Рано сутринта батареите на двата полка са построени, за да им бъде съобщена радостната вест за обявяването на война и прочетена историческата заповед по 3-та армия: „Войници от трета армия, великият час настъпни. Войната е обявена. Днес България поверява своята съдба и бъдещето на цели столетия нам ...”

Тази вест е посрещната с такова „ура“, което присъстващите никога не забравят. Никой от тях не мисли за войната като за война, а всеки иска възмездие. Бойният вик „ура“ не спира. Съгласно получената от дивизията заповед 5-и скорострелен полк се придава към 1-ва бригада на 4-та Преславска дивизия и трябва веднага да тръгне за село Саманлари, за да се присъедини към нея. Първа бригада образува дясната колона на дивизията. Назначението на 5-и нескорострелен полк е да влезе в състава на 2-ра бригада, която образува лявата колона на дивизията.

Втора скорострелна батарея от 5-и артилерийски полк на позиция при Чаталджа през ноември 1912 г.

Към 16 октомври 1912 г. полковете имат следния състав. Пети скорострелен артилерийски полк има офицери – 40; чиновници – 2, подофицери и войници – 1688; коне – 1455, товарни коли – 74, специални коли – 108; скорострелни оръдия – 36. Пети нескорострелен артилерийски полк има офицери – 13, чиновници – 2; подофицери и войници – 1102; коне – 820, нескорострелни оръдия – 36.

През цялата война шуменските артилеристи спомагат за постигане на бляскавите победи при Ескиполос и Петра, Селиолу, Караагач, Чонгора. На 15 октомври батареите на 5-и скорострелен артилерийски полк поддържат авангарда на 4-та пехотна Преславска дивизия при с. Колиби. На 16 октомври 1912 г. в бойните действия се включва и 5-и нескорострелен артилерийски полк. В резултат на активната артилерийска поддръжка на двата артилерийски полка към 10:00 ч. на 18 октомври цялата турска позиция при Караагач е в ръцете на 4-та Преславска дивизия. Част от батареите на 5-и артилерийски полк участват в боевете за Чаталджанската позиция на 4 и 5 ноември.

Безспорен връх е победата при Одрин. В тази голяма победа на българската войска 5-и артилерийски полк чрез чутовните действия на 1-во скорострелно артилерийско отделение, командвано от майор Марин Друмев, през нощта на 12 срещу 13 март 1913 г. записва една от най-светлите страници в историята на българската артилерия. След като получават заповед от командира на бригадата, отделенията на майор Марин Друмев от 5-и артилерийски полк и капитан Илия Игнатов от 8-и артилерийски полк веднага излизат напред, за да овладеят неприятелската позиция от двете страни на форт Айджийолу. Майор Друмев извиква батареините командири, свежда им заповедта и им разпорежда да заемат позиции северно от форта, като лично те да водят батареите си, като се движат в линия от колони.

Нашата пехота е овладяла форта Айджийолу. Въпреки, че интервалите между фортовете не са прочистени от турската пехота, е необходимо да се действа бързо и енергично. Майор Друмев заедно със своя адютант подпоручик Димитър Медникаров се изнася във форта. Тук се представя на командира на 10-и пехотен

Артилеристите на майор Марин Друмев (той е на преден план по средата)

Родопски полк подполковник Христов, който е старши на форта, и му докладва за получената заповед да овладее позициите от двете страни на форта. Отделенията вече се движат към тези позиции. Командирът на пехотния полк не предприема никакви действия за атака на съседните до форта окопи с аргумента, че ротите и дружините още не са организирани. При тази обстановка овладяването на фортовата линия от двете страни на форта става невъзможно. Започва да се зазорява. В дрезгавината се вижда как батареите от отделиението, обстрелвани от силен пехотен и картечен огън, продължават да се движат към форта. Те търпят чувствителни загуби в хора и коне, но това не ги разколебава. Поради многото ями, образувани от фугасните гранати, отделиението вместо да се движи в линия от колони, се движи в обща оръдейна колона, като отпред е 1-ва батарея, заг нея на дистанция около 100 метра е 2-ра батарея и накрая – 7-а батарея. Когато първото оръдие от 1-ва батарея достига до 300 метра от форта, където огънят е още по-убийствен, един кон пада убит и оръдието спира. Командирът на батареята капитан Стефан Йорданов заповядва да се откачи оръдието, а другите да се престроят вляво. Командирът на 2-ра батарея подпоручик Никола Михов, като вижда, че първа батарея построява фронта, командва и неговата батарея да се построи вляво и малко с отстъп. Същото прави и седма батарея. Упоритата съпротива на турците и случайното спиране на 1-ва батарея застава батареите да спрат в подножието на форта и с огън да си открият път. Турците, удивени от това, че българските оръдия спират толкова близо до тях, стават прави, за да обстрелват оръдията и раклите. Независимо от понесените големи загуби, всички батареи откриват убийствен огън по врага. Турците напускат своите окопи, които се заемат от настъпващите части на 10-и пехотен родопски полк.

След като виждат артилерийската атака, залегналите пехотни роти и дружини тръгват стремително напред и към 6:00 часа завладяват форта Айвазбаба. По същото време пехотата завладява и интервала между Айджийолу и Кестеник. Сега вече двете артилерийски отделиения могат окончателно да подготвят позициите. Турците бързо напускат форта и отстъпват към Одрин. Майор Марин Друмев заповядва от трите батареи на отделиението да се формира една шесторъдейна сборна батарея, към която се присъединяват още две оръдия. Тя излиза на завладяната позиция южно от форта Айджийолу. Тук заема позиции и 2-ро отделение от 8-и артилерийски полк с 10 оръдия. От тези позиции двете отделиения откриват огън по Одрин, където отстъпват турците, като стрелят и на пределни разстояния. При настъплението на отделиението са убити един офицер – подпоручик Дянков, 5 младши подофицера и 6 бомбардира и канонира – всичко 12 души. Тежко ранени са командирът на 7-а батарея капитан Никола Няголов и подпоручик Иван Вичев. Ранени са още подпоручиците Петър Илинов, Васил Савов и Андрей Георгиев, 6 младши подофицери и 19 бомбардира и канонира – всичко 30 души. Убити са 32 коня, а 39 са ранени. По време на боевете на 12 и 13 март отделиението изстрелва 2377 снаряда, от които 2037 са изстреляни на позицията при Маслака и 340 – в подножието на форта Айджийолу. Боят, в който участва 1-во отделение от 5-и артилерийски полк с командир майор Марин Друмев, оказва решително влияние за завладяването на Одрин, тъй като в най-

критичния момент, когато някои пехотни групи са разколебани и дори започват да отстъпват, появата на артилерийското отделение в подножието на форта и откритият от него огън предизвикват подем в пехотата и импулсират нейните действия в атака, за да могат те всички заедно да настъпят и завладеят фортовете Айвазбаба, Кестенлик и интервалите между тях.

Пети нескорострелен артилерийски полк в състава на 4-та Преславска пехотна дивизия взема участие в боя при Ескиполос на 9 октомври, при Петра на 10 октомври, при Караагач от 1 до 17 октомври, където се извършва пробив и падат в плен 34 турски скорострелни оръдия. На 18 октомври се формира отряд от две пехотни дружини и две батареи, който настъпва към Бунархисар и атакува откъм фланга предните части на 17-и турски корпус, които са минали река Караагач дера и обхождат десния фланг на 5-а пехотна Дунавска дивизия. Отрядът настъпва бързо, явява се незабелязано на фланга на противника и чрез своя артилерийски огън създава паника в неговите редове, което го принуждава да отстъпи. Полкът участва в боевете под Чаталджа срещу центъра на турската позиция.

През **Втората балканска война (1913)** полкът продължава устремните си победи с ураганен огън при Злетовска река, Злетово, Калиманци, Беяз Тепе, връх Китка, Мала Църцария, Жутик Камък, връх Голеш, Деве баир. Това са все имена, тясно свързани с подвизите, които извършват батареите на полка и героиствата, които записват отделни артилеристи.

На 18 май 1913 г. командирът на 5-и нескорострелен артилерийски полк полковник Димитър Кацаров в заповедта си по полк пише: „Полкът тръгна от Шумен полустъкмен, полуоблечен, въоръжен с нескорострелни оръдия, ала с дълбока вяра в победата, лелеяна в сърцата на всички войници, преодоля всички пречки мъжествено и действа във всички боеве честно. И през всичкото време – от Шумен дори до Чаталджа, не угасна в сърцата на чиновите от полка светилникът, който им озаряваше пътя, водещ към изпълнението на дълга. Занапред всякой от нас ще си спомня с радост за бойните дела на полка. Всевишният ни дари победа. А мен служебен дълг се налага, докато ехото от топовните гърмежи по Чаталджанските хълмове, тъй много оросени с юнашка българска кръв, не е още угаснало, да поблагодаря от сърце и душа на всички чинове от полка за службата, която тъй предано отслужиха на Царя и народа.“

На връх Мала Църцария

Офицери от 1-во скорострелно артилерийско отделение от 5-и артилерийски полк след края на войната със съюзниците през 1913 г.
(по средата с очилата седнал командирът на отделението майор Марин Друмев)

През **Междусъюзническата война** в боевете при Равна нива полкът взема участие в пълен състав, усилен с едно гаубично отделение, една батарея с две 10,5-см дълги оръдия (взети трофеи от турците) и една полска скорострелна батарея. Общо 116 души са убитите, починали от болести и безследно изчезнали чинове от 5-и скорострелен и 5-и нескорострелен полк през войните 1912–1913 г., между които и 4 офицери.

В краткия период след Балканските войни 5-и артилерийски полк бързо се възстановява и подготвя за нови бойни подвизи.

В навечерието на **Първата световна война (1915-1918)** командир на полка е полковник Георги Манов, помощник-командир – подполковник Стефан Стайчев, а командири на отделения – подполковниците Георги Чакъров, Васил Савов и Димитър Дочев. Командири на батареи са капитаните Иван Хесапчиев, Мичо Кънчев, Иван Халачев, Теодоси Даскалов, поручиците Димитър Ангелов, Димитър Узунов и Ранчо Ранчев. С началото на Първата световна война мирновременния 5-ти артилерийски полк развърща два полка – 5-и и 15-и артилерийски полкове, които образуват 4-та артилерийска бригада, съставляваща артилерията на 4-та Преславска пехотна дивизия. Освен тях шуменските артилеристи развърщат 3-ти гаубичен полк в състав две батареи, общо осем оръдия, и 4-то нескорострелно отделение от три батареи, общо 18 оръдия. Командир на 4-та артилерийска бригада е полковник Георги Манев, на 5-и артилерийски полк – подполковник Стефан Стайчев, на 15-и артилерийски полк – полковник Георги Чакъров, заменен на 2 септември 1916 г. от полковник Стоил Джумалиев, на 3-ти гаубичен полк – полковник Петър Кутинчев.

Командири на отделения в 5-и артилерийски полк са майор Стефан Йорданов и подполковник Димитър Добрев, а командири на батареи са поручик Христо Вълчев, капитан Минчо Кръстев, поручик Георги Горбанов, капитан Теодоси Даскалов, капитан Иван Хесапчиев, поручик Никола Агънски. Командири на отделения в 15-и артилерийски полк са майорите Стоил Джумалиев и Стати Овчаров, а командири на батареи – капитаните Димитър Ангелов, Димитър Узунов, Ранчо Ранчев и поручиците Никола Михов, Вичо Райнов, Тогор Христов.

Почти цяла година шуменските артилеристи в състава на 4-та пехотна преславска дивизия остават да прикриват границата с Румъния.

Безспорен връх през тази война е Тутраканската епопея. Важна роля за тази велика победа имат батареите на 5-и и 15-и артилерийски полкове, както и Шуменският тежък артилерийски полк, които показват не само своята отлична бойна подготовка, но също и своя висок боен дух и непоклоним устрем.

Решението на нашето командване е да се атакува крепостта Тутракан с откритата сила. За тази цел батареите на двата артилерийски полка избират позиции зад гребена на линията с. Меше махле (гн. Дъбрава, Добричко) – с. Денизлер (гн. Варненци, Силистренско) и източно. Тези позиции са с директриса на стрелбата към фортове с номера 4, 5, 6 и 7 от крепостта. Със своята мощна подкрепа батареите осигуряват придвижването на 19-и и 47-и пехотни полкове напред до село Дайдър (гн. Шуменци, Силистренско), които прочистват цялата местност до фортовете от противникови войски. Тези успехи твърде много разгряват противника и той започва да се съпротивлява нервно с пушечен и артилерийски огън и да губи самообладание. Най-силен е огънят на противника по с. Дайдър, което той иска да запали, но така и не успява. През нощта на 3 септември 1916 г. в 22:00 ч. командирът на 5-и артилерийски полк извиква командирите на артилерийски отделения и им съобщава, че съгласно получената оперативна заповед от щаба на дивизията крепостта ще бъде щурмувана на сутринта. Щурмът ще започне точно в 7:00 ч.

Командирът на полка се обръща към офицерите с думите: „Господа, огънят на тежката артилерия ще има за цел да унищожи изкуствените препятствия и фортификационните постройки. Батареите от полка трябва да осигурят пътя на пехотата до укрепленията, като обстрелват участъка на фронтовата линия вляво от форт № 4 до вдясно от форт № 5 и бият всички междинни батареи, ако такива бъдат открити. В момента на щурма – барабанен огън.“

За да изпълнят батареите тази задача, командирът на полка заповядва 1-во отделение, когато противникът бъде принуден да се покаже от укрытията си, за да посрещне нашата пехота, да открие огън срещу окопите западно от форт № 4, пред него и половината от междината между фортове № 4 и № 5, а трето отделение – останалата част от междината, форт № 5 и окопите източно от него. Заповедта е снаряженията да не се пестят. След това огненият валеж да се прехвърли назад, за да се образува завеса от преграден огън срещу поддръжките на противника. За знак на началото на щурма ще послужи откриването на огън от тежката гаубична артилерия. Когато се получи надмощие в огън, отделенията трябва да настъпят поешелонно като придружаващи пехотата батареи. „Тогава искам да видя, че моите артилеристи са истински юнаци.“ – завършва указанията командирът на полка. Късно през нощта до всички подразделения се съобщава, че оперативната заповед по 4-а пехотна Преславска дивизия под № 12 се отлага за 5 септември, като щурмът на крепостта следва да започне в 6:30 часа. В окопите на батареите от 5-и артилерийски полк на купчини са приготвени снаряжения, за да бъдат под ръка на другия ден, когато телата на оръдията ще светнат от стрелбата. Когато рано сутринта започва да просветлява, телефоните започват да работят усилено. Дават се последни нареждания.

Точно в 6:00 ч. се дава първият оръжен изстрел. Започва пристрелката на батареите по цели, по които дотогава не е стреляно. Както е определено, точно в 6:30 ч. открива огън тежката артилерия. Всички оръдия изведнаж започват масиран огън. Пехотата започва своето придвижване напред. Фортовете на крепостта скоро пламват. Снарядите на мощния и съсредоточен огън на тежката артилерия в един миг задимяват укрепленията на крепостта и ги покриват с пръст и парчета от желязо. Във въздуха хвърчат камъни, късове от бетон, парчета телена мрежа и колове. Оръдията на батареите от полка не спират своя огън. Едва сега румънците разбират, че ще стане нещо страшно, но какво, като че ли още не могат да разберат. Общото опиянение и сляпата увереност в победата са обхванали всички артилеристи и те стрелят нетърпеливи, готови всеки миг да закачат оръдията и да се впуснат напред. И този момент идва. Щурмът на крепостта е в разгара си. В 10:15 ч. противникът вече е разколебан. Нахлуването на нашите пехотинци в окопите на фортовете е вече подготвено. Барабаният огън започва със страшна сила. Истинският ураганен артилерийски огън обаче едва сега започва. Изведнъж огънят на батареите се премества назад, войниците от 19-и пехотен Шуменски полк се вдигат в атака на нож. Завързва се кървава борба. Тя е кратка. Общите усилия на артилеристи и пехотинци са увенчани с успех. Обръчът на крепостта е скъсан, и то най-напред – срещу участъка на 5-и артилерийски полк. Батареите от полка напращат нови сили. Успехът на пробива трябва не само да се обезпечи, но и да се разшири. Канонадата става още по-силна. Пространството зад редутите почернява от бегълци. Духът на противника е напълно сломен. С взаимните усилия и крайна настойчивост 19-и пехотен и 5-и артилерийски полкове извършват невъзможното.

Занощували, атакуващите войски знаят, че на другия ден – 6 септември им предстои завладяване на вътрешната линия на предмостовата крепост. За да извършат това, трябва да преодолеем гъста гора, която покрива почти цялото пространство между двата крепостни пояса. Тази гора, изпълнена с опасности и изненади, извънредно затруднява действията на атакуващите. Но разпалени от постигнатия вече успех, те нетърпеливо вървят напред, за да се справят по-скоро с противника. Следват ги артилеристите от 5-и и 15-и артилерийски полкове. Артилерията на противника съвсем не бездейства. Тя успява да подпали гората зад позицията на 1-ва батарея. Командирът на батареята поручик Христо Велчев дава бързи нареждания пожарът да бъде загасен, за да не се разпространи и заобиколи с огън оръдията. С помощта на прислугата пожарът скоро е погасен. Подгоненият от нашата пехота противник се насочва по посока на града. Резервите му заемат окопите вляво от шосето за Тутракан и се подготвят да окажат последна съпротива, но е вече късно. Телата на оръдията отново се насветляват от стрелба и обсипват със снаряди румънците. Батареите ги преследват с огън чак до платото пред казармите в южната окрайнина на самия град. Повече позиции за съпротива няма.

Истинската трагедия за противника се разиграва на самия бряг на Дунава, където тълпи от румънски войници търсят своето спасение. Там те започват своето фатално струпване, за да бъде една значителна част от тях пленена, а друга да намери смъртта си в мътните води на Дунава.

Съдбата на Тутракан е решена. Батареите от 5-и и 15-и артилерийски полкове показват не само отличната си подготовка, но и своя дух и устрем.

Крепостта е сломена с общите усилия на артилеристи и пехотинци. Още същата нощ телеграфът разнася по целия свят новината за падането на Тутракан. Българският народ тържествува след тази голяма победа. До голяма степен тази победа се дължи и на артилеристите от 5-и и 15-и артилерийски полкове, които в една от първите страници на бойната си история от тази война записаха името „Тутракан“.

По същото време се води една не по-малко епична битка – тази за Добрич. На 4 септември към 19:00 ч. 6-а батарея от 5-и артилерийски полк е заела позиции до 4-та батарея на 2 км южно от Добрич. В ранната сутрин на 5 септември батареите командири стигат до извода, че тези позиции са неудобни и избират нови на кота 123 на северния редут, северно от града, с основно направление на стрелбата на север - североизток. Едва започнали своите действия, от наблюдателните места им долагат, че по шосето Ези бей – Добрич се носи ескадрон конница, а зад него се движат други два ескадрона. Съобразили, че в същото време двете батареи с усилен аюлр се движат по шосето към новите си позиции, батареите командири посрещат батареите си, за да ги предпазят от заплашващата ги опасност. Само бързите действия на капитаните Теодоси Даскалов (бъдещ генерал и министър на войната) и Никола Ангънски спасяват положението в един момент, когато всичко се развива със светкавична бързина. Пришпорили конете си, те се носят срещу летящите в карьер по шосето батареи с риск да бъдат смакани от собствените си оръдия.

Противниковата конница забелязва батареите и веднага решава да измени посоката на атаката си срещу тях, вместо да атакува града. В това време батареите командири вече са пред батареите си. Само с един знак на капитан Никола Ангънски те спират и, обучени още в мирно време как се отбива конна атака, откачат оръдията и ги насочват срещу конницата. Едва сега артилеристите осъзнават на каква голяма опасност са изложени. Срещу доближилите се на 200 метра конни маси се открива веднага огън. Моментът е много критичен и спасение може да дойде само от присъствието на духа. Нито един от артилеристите от тези две батареи не трепва. Най-напред огън открива 1-во оръдие от 4-та батарея. Изстрелът е съвсем неочакван за противника, но и същевременно сигнал за начало на стрелбата на останалите седем оръдия. Ефектът от стрелбата на осемте оръдия почти в упор на атакуващата конница е страхотен. Става нещо неописуемо. Околността почернява от пръснати коне, трупове и бягащи обезумели спешени конници. Атаката на конницата е сломена, но батареите продължават да обстрелват обърналите гръб конници. През линията на оръдията успяват да преминат няколко конници. Един от тях – офицерски кандигат се спуска със сабя срещу нашите войници, но с един изстрел с пистолет е свален от коня си. Същата участ постига и останалите конници. Пред фронта на батареите се наброяват не по-малко от 50 – 60 трупа.

Атаката е отбита, но артилеристите нямат време за губене. Пред Добрич вече се води бой на един срещу десет. За да подпомогнат пехотата, батареите се развържат на открити позиции.

Огънят, който откриват, сенва настъпващия противник и той е прикован на място. Многого жертви провалят неговия устрем и той търси спасение в отстъплението. Командирът на 4-та батарея капитан Теодосий Даскалов е тежко ранен от пехотен куршум на наблюдателното си място. Командването на батареята е поето от поручик Ради Ганев, който също е ранен. След него командването на батареята поема командирът на отделието майор Телемак Илиев. Скоро и той е ранен. Тогава командването на батареята е поето от адютанта на отделието поручик Борис Герчев.

Най-сетне победата при Добрич е изтръгната. С действията си през тези три паметни дни войните от 5-и артилерийски полк го името Тутракан поставят още едно, бъдещо възторг – Добрич. Следват нови славни страници в историята на полка при Антаат (гн. Абрит, Добричко), Кобагин, Каралеската чешма, Меджугие.

На 8 септември 1916 г. 4-та пехотна Преславска дивизия тръгва да търси из просторите на Добруджа друг противник, за да освободи целия български край между Дунава и Черно море. При село Азаплар (гн. Полковник-Дяково, Добричко) и село Деведжи кьой (гн. Добрин, Добричко) шуменските артилеристи правят своята първа среща с новия противник – русите. Тук противниковата артилерия действа доста по-различно. Само по звука на изстрелите и начина на стрелбата артилеристите от 5-и полк разбират, че срещу тях вече не са румънци.

При Деведжи кьой и Антаат (гн. Абрит, Добричко) са дадени първите уроци на новия противник. Оттогава той оценява качеството на нашата артилерия и вече държи адекватна сметка за нея.

Командирът на 4-та пехотна Преславска дивизия генерал-майор Пантелей Киселов (на втория ред по средата) с офицерите от 5-и артилерийски полк, 1916 г.

На 15 септември полкът достига старата българо-румънска граница при село Дели Юсуфлар (дн. Красногор, Силистренско), посрещнат с цветя от тържествуващото население. Тук полкът се изправя срещу предната Кобадинска позиция. Атаките и контраатаките руснаците водят по брусиловски. Батареите от полка откриват такъв силен огън, какъвто не са развивали дори и при Тутракан. Оръдията се нагорещават до червено и затова, докато една част от прислугата стреля, друга носи вода за охлаждане на телата на оръдията. Силата на огъня на нашите батареи достига до краен предел. Оръдията едно след друго отказват да стрелят. Тогава прислугата грабва личното си оръжие и заляга до оръдията, за да посрещне противника. Най-после нашите усилия се увенчават с успех – противникът е спрял и прикован към земята от огъня на батареите. Цялата противникова групировка, в състав около пехотна дивизия, тръгва назад към позицията си на кота 147. Когато привечер боят стихва, артилеристите успяват да видят, че цялото предпозиционно пространство е осеяно с купища трупове.

Светла страница в историята си записва 15-и артилерийски полк в боя при Кокарджа, където загива командирът на 3-та батарея подпоручик Христо Георгиев. Боят при Кобадин е в разгара си. Три атаки вече са отбити от упор. Пехотата в участъка на батареята е отстъпила на повече от 1000 метра назад, а русите хвърлят все нови и нови сили в боя. Снарядите в батареята са на привършване, а допълнителни не могат да бъдат подвозени, тъй като противникът обстрелва тила на батареята. Последната граната вече е хвърлена. Всички войници обръщат поглед към младия командир на батарея – подпоручик Христо Георгиев от 35-и Рилски випуск. В това време противникът се е приближил доста до батареята, а прислугата е без ръчно оръжие. Тогава командирът на батареята командва: „Вземете мерниците и затворите и отстъпете!“ Изненадани, войниците не помръдват. Командирът повтаря своята команда. Войниците изпълняват заповедта. Батареиният командир остава сам зад оръдията. Веригите на противника заобикалят безмълвната батарея. Тогава с удивително спокойствие подпоручик Христо Георгиев измъква от кобура си пистолет и го насочва към главата си. Изстрелът е заглушен от залпа на стотина пушки. Подпоручикът обаче не ги чува, защото вече е паднал до четирите безмълвни оръдия. Атакуващите руси се спират. Те с очите си виждат как българския офицер-артилерист изпълнява дълга си и неволно се отдръпват от тялото на героя. По-късно, след въвеждането на 47-и пехотен полк, същият отново достига до позициите на батареята и неговите войници откриват трупа на онзи, който показва как умира българския офицер.

След големия успех на нашите войски при Добрич и удара при Тутракан противникът търси спасение в бързото оттегляне на север. Добричкият отряд, в състава на който влиза 2-ро отделение от 5-и артилерийски полк, започва веднага преследване на противника и на 14 септември може отново да премери силите си с него. На 13 септември 1916 г. 15-и артилерийски полк напредва към с. Аптаат. Руската артилерия открива огън веднага. Командирът на 1-во артилерийско отделение от 15-и артилерийски полк капитан Димитър Ангелов излиза бързо напред, развързва по най-бързия начин първата батарея на позиция и открива огън.

След като е развърнал едната батарея, той тръгва да разузнае позиции и за другите батареи от отделието. В този момент около него се изсипват няколко шрапнела, един куршум го улучва в главата и той пада убит. За свободата на Добруджа е дадена още една свидна жертва. С геройската си смърт капитан Димитър Ангелов свърза навеки името си с тази исконно българска земя.

С приближаване на Кобадинската укрепена позиция движението на Добричкия отряд става по-предпазливо. На 18 септември 6-а пехотна дивизия получава заповед да атакува Кобадинската позиция. Второ артилерийско отделение трябва да съдейства с флангов огън на съседния 35-и пехотен Врачански полк от тази дивизия. Настъпват и пехотните части от Добричкия отряд по посока на с. Османча (дн. в Румъния). Артилерийската подготовка на атаката започва в 7:00 ч. Три часа по-късно нашата пехота напредва и е готова да атакува укрепената линия Османча – Узунлар. В това време, за да ѝ попречи, противникът хвърля в контраатака многобройни поддръжки. В помощ на пехотата можеше да се яви само 2-ро артилерийско отделение от полка. Батареите веднага откриват огън. Стрелбата на всички оръдия се превръща в страшен ураган, който унищожава пред себе си безброй руски войници. Но колкото и стрелбата на батареите да е точна и силна, силите на противника са големи и образуваните празнини веднага се заемат от следващите вериги. Батареите обаче не спират. Най-после те разстройват противника, спират неговите вериги и дори успяват да накарат една част от тях да се върне назад. Пораженията, които предизвикват батареите в редиците на противника, са значителни. Силата на огъня е толкова голяма, че оръдията на 4-та батарея едно след друго отказват да стрелят. Познатите начини да заливат с вода оръдията, за да ги охладят, или да ги завиват с мокри платници, тук не помагат. И четирите оръдия на батареята са изпратени за ремонт. Подобна е съдбата на 6-а батарея, където оръдията на единия от взводовете също отказват. С настъпването на нощта боят стихва. Изправена пред силната Кобадинска позиция, 3-та армия се готви за удар, който да сломи нейната съпротива. Отлично укрепена, Кобадинската позиция се защитава от доста войски, снабдена е с достатъчно артилерия и картечници, а нашата армия води цял месец непрекъснати боеве, изморена е и се нуждае от пресни сили. В очакване на тези сили нашите войски се окопават. В изпълнение на плана за предстоящата атака на Кобадинската позиция се налага 5-и артилерийски полк да сдаде позициите си и да се премести на нов участък, като влезе в състава на 2-ра бригада от 4-та пехотна Преславска дивизия. Към 18 октомври 1916 г. батареите са завършили окопаването си, когато късно вечерта се получава заповед 3-та армия да предприеме настъпление по целия фронт с цел да се сломи съпротивата на противника при Кобадин.

*Капитан Димитър Ангелов
от 15-и артилерийски полк,
загинал геройски в боя
при с. Аптаат на
13 септември 1916 г.*

Всички височини в противниково разположение са осеяни със система от окопи и ходове за съобщения, така изкусно маскирани, че се забелязват само при наблюдение с артилерийска тръба. В изпълнение на задачата на пехотата, на 19 октомври батареите, усилен с 2-ра гаубична батарея на поручик Стефан Денчев от Шуменския тежък артилерийски полк, започва разрушаване на телените мрежи и самите окопи на предната позиция на противника. На другия ден сутринта боят в участъка на цялата дивизия се възобновява. Батареите на полка подпомагат пехотата, като поразяват водещите флангов огън руски пехотинци и техните картечни гнезда. Към 16:00 ч. десният фланг на противника започва да отстъпва. В резултат на точния и правилно разпределен огън около 600 души руси се предават, а в окопите се оказват твърде много убити и ранени. След този успех цялата предна позиция пада. В този момент 3-то артилерийско отделение настъпва напред за преследване на противника. Деветнайсети пехотен полк, следвайки огнения ваяк на 5-и артилерийски полк, смело настъпва в окопите на противника. Разколебан, последният започва да отстъпва към гара Кобадин. На някои места това отстъпление на русите под дъжд от снаряди на батареите на полка се обръща в безредно бягство. Русите напразно търсят спасение за укрития. Нашата артилерия ги намира навсякъде и скоро всички руски части са обърнати в бягство.

Така под огъня на нашата артилерия и под напора на нашата пехота пада Кобадинска позиция, на която противникът възлага толкова големи надежди. Така той е принуден да търси нови линии, на които да се закрепил, за да може да даде нов отпор на нашия устрем. Надеждите му обаче отслабват значително, защото след разкъсване на тази позиция Румъния неминуемо ще бъде откъсната от морето поради голямото отдалечение на единствената жп линия за нея. На другия ден след завладяване на Кобадинската позиция 3-та армия започва преследване на противника. На бригадата, в състава на която влиза 5-и артилерийски полк, е дадена заповед да настъпи на север по посока на гр. Меджидие. Успоредно с него се движи и 15-и артилерийски полк, който настъпва към жп станция Бюлбюл миг. Настъплението тук става за два дни на 22 и 23 октомври. На 23 октомври при вечер гр. Меджидие е под обстрел на двата полка. Отделни батареи обстрелват Траяновия вал и жп линията за Кюстенджа (гн. Констанца). След сломяването на противника при Кобадин съпротивата му е значително намалена, а точният огън на нашите батареи обръква сметките на неговото командване и задните охрана на русите трябва да напуснат позициите си по-рано, отколкото им е заповядано. Следва бързо оттегляне на противника към линията Черна вода, където той смята да се задържи. Предмостовите укрепления на този град не издържат напора на частите от 1-ва Софийска дивизия и градът вече е превзет, когато към него се насочват колоните на 4-та пехотна дивизия.

Нашите войски тук достигат до най-тясното място на Добруджа между Дунава и Черно море, което дава възможност да се организира позиция, отбраняваща се с малко сили. Това позволява да се даде почивка на частите от 3-та армия, които почти два месеца от началото на войната действат непрекъснато, без почивка. По този начин могат да се изтеглят онези части, които стават излишни на този фронт, а са необходими на други фронтове.

Награждаване на отличили се подофицери и войници от 1-во отделение на 5-и артилерийски полк през войната в Добруджа, 1916 г.

В резултат на тежки триденни боеве за отбиване на масови атаки на противника, артилерията го принуждава да опразни позициите си, след като осейва бойното поле с хиляди трупове. Геройските действия на батареите в тези боеве напълно сломяват духа на противника и го принуждават да се откаже от желанието си да превърне Добруджа в по-нататъшен сериозен театър на военните действия. От този ден противникът започва общо отстъпление на север и ако води боеве, то те по-скоро са за печелене на време, за да може да се изтегли на другия бряг на река Дунав.

Българските артилеристи винаги са показвали своите високи професионални качества и едновременно с това действат смело, проявявайки инициативност, изобретателност и творчество. Двайсет години преди военните химици да използват за първи път димна завеса, тя се използва от две батареи на 2-ро артилерийско отделение на 5-и артилерийски полк през Първата световна война. Това се случва по време, когато противникът, преследван от славните полкове на Сборната дивизия, е напуснал равнината и достигнал Бабадашките възвишения.

На 15 декември 1916 г. нашите части са достигнали тези възвишения при гара Хамамджи – последна по недовършената жп линия Меджидие – Бабадаг. Бабадашките възвишения дават на руските войски преимущества за да господстват върху прилежащата равнина. За да бъде атакувана тази позиция, е нужна артилерийска подготовка. 4-та и 6-а батареи от 5-и артилерийски полк едва успели да се прикрият зад къщите на селото и не смеят да произведат и един изстрел, защото ще се демаскират и ще бъдат унищожени. Но не бива и да се бездейства. Погледите на пехотата са отправени към тях. Изведнъж на командира на 4-а батарея капитан Теодоси Даскалов, героя от Добрич, завърнал се след оздравяването си, хрумва щастлива идея. И заедно с командира на 6-а батарея я реализират. Артилеристите намират в селото стара слама, боклуци и сено. Всичко, което дава гъст дим при горенето, е подпалено. За кратко време цялото село се обвива в гъст дим, който се проточва по полето към Бабадашките

височини. Димната завеса е готова и под нейното прикритие батареите откриват огън. Противникът не може да разбере, че двете батареи са излезли на открита позиция на мегдана наред селото. Батареите продължават безнаказано да стрелят, без да дават нито една жертва в хора, коне и материална част. Така димната завеса в боя на 15 декември 1916 г. при с. Хамамджи става предтеча на задимяването с химически средства. Такива тогава все още няма, но затова има друго – безкрайна жажда на истински войни за крайна победа.

Отхвърлянето на противника на левия бряг на Дунава слага край на първата част от действията на 5-и и 15-и артилерийски полкове. Изпълнили бляскаво своята славна задача, те се отдават на кратка почивка след четиримесечни непрекъснати усилия, без покрив и често без достатъчно храна. Противникът се спотоява на левия бряг на голямата река, а настъпилата сурова зима осигурява известно затишие. Така постепенно действията на този фронт се превръщат в позиционни.

През септември 1917 г. нуждата от артилерия на южния фронт налага изтеглянето най-напред на 2-ро отделение, а впоследствие и на целия 5-и артилерийски полк и изпращането му на юг. Натоварените на влакове батареи тръгват към долината на Струма. Първоначално отделението е назначено за маневрена артилерия на 4-та армия и е разположено в района на гара Ангиста, а през октомври същата година заема позиция около Серес. В същото време полкът с останалите отделения е на позиции на брега на Дунава, откъдето продължава да брани Добруджа. Петнайсети артилерийски полк в това време е разположен на квартири в с. Николицел. На 31 март 1918 г. 5-и артилерийски полк с телеграма от щаба на бригадата е предупреден за предстоящо придвижване на юг. Започва снемане на всички батареи от позициите и тяхното събиране до с. Каменка. Планът за преместването на полка предвижда той да се натовари на гара Хамамджи и оттам през Горна Оряховица, София и Ниш да бъде отвозен до Велес.

С пристигането на първите батареи – 1-ва и 3-та на Велес, им се нарежда веднага да заминат за Прилеп, където да бъдат превъоръжени с полски гаубици. Останалите батареи от полка с пристигането си на гара Велес се установяват на бивак. На 28 май щабът на полка се настанява в с. Крушевец на стан. Още с приближаването на батареите към южния фронт – завоя на р. Черна, където трябва да действат, офицерите и войниците виждат, че тук начинът на водене на война се различава от този в Добруджа, че борбата е още по-жестока и се води с всички модерни технически средства на позиционната война. Постоянните наблюдения от въздуха и въздушните нападения от страна на противника предизвикват движението на батареите по ешелони, а позициите трябва да се заемат повзводно. До 2 юни батареите от полка сменят тези от 2-ри артилерийски полк, а на 3 юни пристига формираното 1-во гаубично отделение на полка (бившите 1-ва и 3-та батареи), превъоръжени с 10,5-см скорострелни гаубици Д/22. На южния фронт се премества и 15-и артилерийски полк. Той се товари в гр. Мачин на параход, плува по Дунав до Лом, откъдето се натоварва на влакове и през София, Ниш, Скопие стига до жп станции Милетково и Удово. Първо отделение е придатено към групата Шолц и се разполага на позиции зад „Хумата“ в участъка на 5-а пехотна Дунавска дивизия. Второ отделение е придатено на 9-а

пехотна Плевенска дивизия. Така и 15-и артилерийски полк се настъпва на южния фронт по двата бряга на река Вардар в средата на нашата дълга отбранителна линия от Албасанските планини до Бяло море, за да даде и тук своята дан в неравната кървава борба, която се води вече трета година.

С приближаването на септември 1918 г. войната на южния фронт се усилва. Противникът става все по-гързък и се стреми да вземе инициативата в свои ръце. Така на 13 септември в отговор на наше обикновено огнево нападение, той отговаря със свое нападение, като изстрелва повече от 1000 снаряда. От този ден огънят на противника в участъка на 5-и артилерийски полк е изключително силен и е последван от фаталното настъпление при Добро поле. Батареите от 5-и артилерийски полк се съпротивляват така, както са го правили в Добруджа. На 19 септември 1918 г. започват да се подават заповеди за отстъпление, тъй като батареите са застрашени с отрязване на пътя на оттеглянето им. На 30 септември в полка се получава телеграма, с която се съобщава, че е сключено примирие с противника и към страната му е изпратен адютант на полка с парламентъри за установяване на демаркационна линия. Същата вечер полкът се установява в Куманово. Съгласно сключеното примирие частите на 4-та дивизия се освобождават от заложничество и трябва да бъдат пропуснати от противника в България.

В края на ноември 1918 г. завършва демобилизацията на полка в Шумен. На 18 декември 5-и артилерийски полк е в своя мирновременен състав. Така той заживява с копнежите на своя народ, като се превръща отново в средище на артилерийския дух. През Първата световна война 5-и и 15-и артилерийски полкове дават общо 100 души убити, починали от болестите и раните, и безследно изчезнали.

През септември 1919 г. по силата на Ньойския договор на основание предписание № 6895/1920 г. на четвърта дивизионна област от 1 декември 1920 г. 5-и артилерийски полк се преименува на „5-о артилерийско отделение“.

Боен път на 5-и
шуменски
артилерийски полк
през войните за
национално
обединение

От 1927 г. отделението се преименува в полк, който до 1938 г. носи явното наименование „5-о артилерийско отделение“. Командир тогава е полковник Владимир Заимов. По неговото време се слага начало на строежа на новата казарма, включваща жилищни помещения, вещици складове, столова, кухня и баня.

От 1929 г. начело на полка застава полковник Теодоси Даскалов, който продължава строителството на новите казарми, като построява и нов склад за боеприпаси. През 1932 г. завършва строежът на новата казарма. През 1935 г. започва изграждането на нова сграда за щаб на полка. На 6 май 1938 г. отделението отново официално е преименувано на „5-и артилерийски полк“.

Провеждане на занятия в 5-о артилерийско отделение, Шумен, 1931 г.

През септември 1937 г. полкът взема участие в големите Царски маневри, които се провеждат край Попово. Той е в състава на 2-ра „червена“ дивизия. Взема участие с един щаб на полк, един щаб на група и три батареи. Формира се и от другите артилерийски части 4-ти дивизионен маневрен артилерийски полк, командван от полковник Златю Тепцев.

На 25 април 1939 г. полкът чества официално своето петдесетгодишно съществуване, отбелязано по един достоен начин в гр. Шумен.

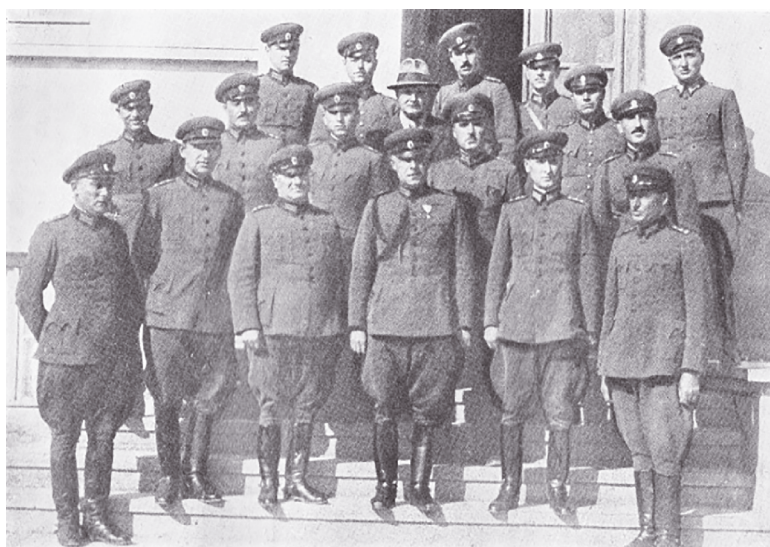
На 7 октомври 1940 г. в Крайова се сключва спогодба между България и Румъния за връщане на Южна Добруджа на България. По силата на тази спогодба на 21 октомври 1940 г. започва окупация от български войски в състав: 4-та пехотна дивизия, част от 5-а пехотна дивизия, 1-ва бърза дивизия, флота на Негово Величество и пограничните мобилизирани части. Пети дивизионен артилерийски полк е в състав: две полски артилерийски отделения (1-во и 2-ро), едно гаубично (3-то) и едно товарно (4-то). Последното се формира от 3-то артилерийско товарно отделение, дислоцирано в Шумен. Отделенията са двубатареини, а батареите – двуоръдейни. Хората и конете от кадъра са попълнени по военновременния план със запасни. Щабове на групи не се формират. Командир на полка е

полковник Златю Тепцев. Така формиран и съсредоточен в района на Нови Пазар, полкът влиза в състава на окупационните колони на дивизията. Навсякъде нашите войски са посрещнати от населението с ентузиазъм и радост. Това население след повече от 20 години вече се чувства гордо, че е в пределите на България.

Подразделение от 5-и артилерийски полк влиза в Добрич, октомври 1940 г.

След влизането в Балчик, Каварна, Добрич и Силистра артилерийските отделения, пригадени към пехотните полкове, започват връщане по гарнизоните, като до 17 октомври 1940 г. полкът се прибира в гарнизон Шумен, където продължава своята мирновременна дейност.

Съставът на офицерите от 5-и артилерийски полк през 1940 г.

На първия ред по средата е командирът на полка – полковник Златю Тепцев

През 1941, 1942 и 1943 г. полкът е на т. нар. „прикриващ фронт“ и на Черноморската отбрана. Част от артилерийските отделения на 5-и дивизионен артилерийски полк, които в навечерието на 9 септември 1944 г. са на румънската граница, с навлизането на Червената армия на 8 септември 1944 г. започнали изтегляне към Шумен, са настигнати от съветските войски близо до село Царев Брод, Шуменско и са обезоръжени.

При влизането на съветските войски в Шумен 5-и артилерийски полк не се предава, за да бъде обезоръжен, както е заповядано от командира на дивизията. Една част от личния състав на полка се съпротивлява на съветските части. Същите обкръжават целия полк с танкове и артилерия. Командирът на полка полковник Петър Гроздев разпорежда съветските войски да не бъдат допускани в района, като поставя часови на портала и другите изходящи врати на района на полка. По-късно, след преминаване на властта в града в ръцете на новата власт и под влияние на войниците комунисти полкът се предава. В продължение на един ден полкът самостоятелно се демобилизира и на 12 септември е събран отново, прегледан лично от командващия Трети украински фронт на съветската армия маршал Фьодор Толбухин, след което тръгва за фронта.

Участва в първия период на **Втората световна война** в състава на 4-та пехотна дивизия в Нишката и Косовската операции. Съставът на полка непосредствено преди войната е: 1-во артилерийско отделение от три батареи, въоръжени със 75-мм полски оръдия „Шнайдер“; 2-ро артилерийско отделение от три батареи, въоръжени с 75-мм полски оръдия „Круп“; 3-то артилерийско отделение от три батареи, въоръжени с 105-мм гаубици „Круп“ и товарно артилерийско отделение, въоръжено със 75-мм планински оръдия „Шкода“.

Бойният път на полка започва на 8 октомври 1944 г. при Равна Дубрава, преминава през Ниш, Подгумо, Прищина и достига до Вучитрн. На 20 декември 1944 г. полкът се завръща в Шумен, където е посрещнат тържествено от гражданството, администрацията на града и целия гарнизон.

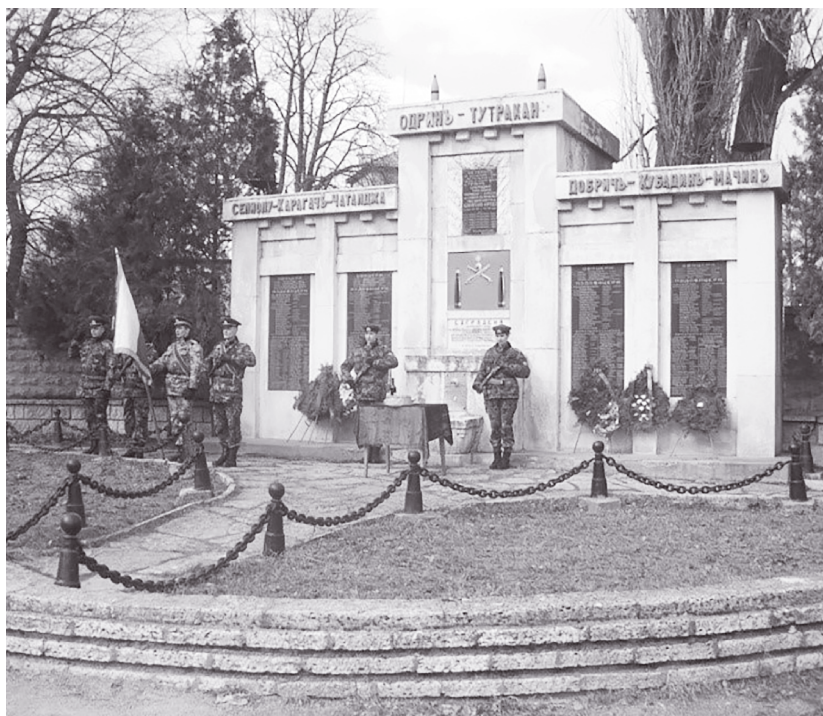
В следвоенния период 5-и артилерийски полк претърпява редица структурни промени и преименувания, включително и преномириране. През 1948 г. всички дивизионни полкове са преименувани на номера на дивизията и 5-и артилерийски полк става „4-ти дивизионен артилерийски полк“. С министерска заповед № 527 от 22 септември 1950 г. е преименуван в „47-и оръжен артилерийски полк“. Впоследствие полкът е предислоциран в Търговище. През 1986 г. при трансформирането на приемника на 4-та пехотна дивизия в ТУЦ, 47-и артилерийски полк е преобразуван в „47-и артилерийски отдел за подготовка на специалисти“. През 1998 г., с преминаването на армията на корпусно-бригадна организация, 47-и артилерийски отдел е реорганизиран в „18-и бригаден артилерийски дивизион“. Дивизионът е разформиран през 2002 г. и прославения във войните 5-и артилерийски полк остава в историята.

Безценно богатство ни остава героичната история на 5-и артилерийски полк и неговите формирования, защото показва славния боен път, по който офицерите, подофицерите и войниците са стигнали до своето безсмъртие. Верни на своя воински дълг, шуменските артилеристи нито веднъж не се огъват, нито веднъж не се посрамват, а винаги държат високо името и честта на своя славен полк. Шуменските артилеристи никога не трепват пред смъртта, защото я бяха победили. Те никога не забравят своята клетва пред Родината, и точно заради това винаги побеждаваха. Именно затова полкът си извоюва името на най-елитния български артилерийски полк, колкото и относителна да е подобна класация.

Районът, известен на шуменци като „Пети полк“ се използва като войсков район до 2011 г. През 2018 г. войсковият имот бе определен от министерството

на отбраната като имот с отпаднала необходимост и предаден на община Шумен. Старите казарми бяха премахнати и на тяхно място се създаде красив парк. Паметникът на шуменските артилеристи бе запазен на мястото, където е бил изграден, обновен и интегриран в цялостното пространство. На задната му част бе поставен допълнителен надпис: „На това място от 1889 до 1951 г. е дислоциран пети артилерийски полк, изписал с кръвта и мъжеството на своите воители златни страници в историята на Отечеството ни през Балканската, Междусъюзническата, Първата и Втората световна войни. От признателните поколения.“

*Военен паметник-чешма,
изграден в памет на
безсмъртните
герои артилеристи от
шуменските артилерийски
формирования, паднали по
бойните полета на Тракия,
Добруджа, Македония,
Моравско и Влахия
за славата, величието и
обединението
на българския народ
през войните 1912 - 1913 и
1915 - 1918 г.
Паметникът е открит на
6 май 1929 г.*

Патронен празник на полка: 6 май – Свети Георги Победоносец (Гергьовден)
Празникът на полка е обявен със Заповед по военното ведомство № 336 от 12 юли 1889 г.

Празник на 1-ва батарея: 6 декември – Св. Николай Чудотворец (Никулден)

Празник на 2-ра батарея: 7 януари – Св. Йоан Кръстител (Ивановден)

Празник на 3-а батарея: 29 юни – Св. апостоли Петър и Павел (Петровден)

Празник на на горския взвод: 27 декември – Св. първомъченик и архидякон Стефан (Стефановден)

2.6. ШЕСТИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

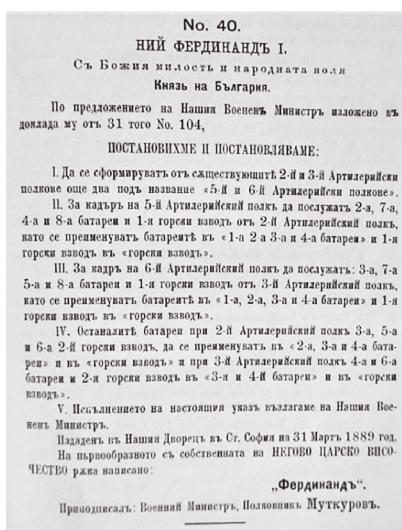

Гербовият печат на 6-и артилерийски полк

Шести артилерийски полк се формира с указ на княз Фердинанд, подписан от военния министър полковник Сава Муткуров на 31 март 1889 г. в град Сливен. За кадър на 6-и артилерийски полк послужват 3-та, 7-а, 5-а и 8-а батареи и 1-ви горски взвод от 3-ти артилерийски полк в Пловдив. Формирането на полка се извършва първоначално в Пловдив. На 28 ноември 1890 г. новосформираният 6-и артилерийски полк се премества в Сливен. Първият командир на полка е майор Павел Панов. През 1891 г. се формира още една полска батарея. През 1893 г. командир на полка е подполковник Васил Севов, а командири на батареи – майорите Атанас Брусев, Васил Ангреев, Михаил Карастоянов и капитаните Петър Довнер-Заполски и Александър Стаматов. От 1895 г. 3-та резервна батарея и 3-та возарска рота на дивизията се причисляват към полка. Към 1905 г. командир на полка е полковник Никола Бакърджиев, а началници на отделения – подполковниците Генчо Русков и Стефан Шопов. Батареини командири са майорите Георги Маринов, Ангел Гешеф, Юрдан Велчев, Георги Попов, Тома Попов и Никола Каблешков.

В навечерието на **Балканската война (1912-1913)** полкът се състои от три артилерийски отделения, въоръжени със 7,5-см скорострелни полски оръдия „Шнайдер“. Всяко отделение е в състав три батареи по 4 оръдия във всяка. В складовете на полка допълнително се съхраняват 12 нескорострелни 8,7-см оръдия „Круп“. Командир на полка е полковник Петър Вариклечков, помощник-командир е подполковник Димитър Русчев, а командири на отделения – подполковник Радослав Каменов, майорите Георги Попов и Стефан Драганов. Батареини командири са майорите Васил Симеонов, Жеко Стефанов и капитаните Спас Кутев, Гроздан Грозданов, Христо Максимов, Дойно Гърнев.

На 17 септември 1912 г., с обявяването на обща мобилизация в България, командирът на 6-и артилерийски полк издава заповед от 18:30 ч. същия ден да започне мобилизация в полка, като всички части от неговия състав се приведат от мирен към военновременен състав и организация.

Заповед на княз Фердинанд I за създаване на 5-и и 6-и артилерийски полкове, 31 март 1889 г.

Съгласно мобилизационния план полкът формира 6-и скорострелен артилерийски полк и 6-и нескорострелен артилерийски полк.

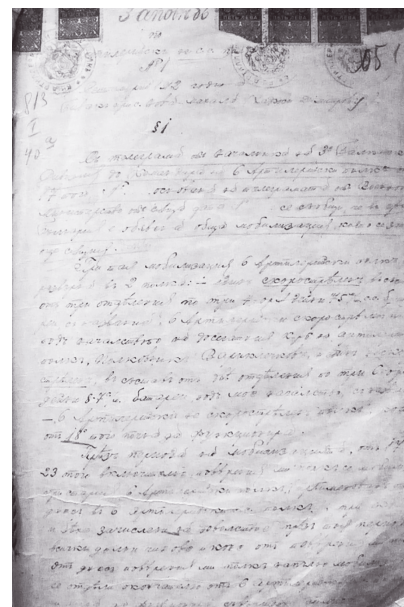
Командир на скорострелния полк е полковник Петър Вариклечков. В състава му са три скорострелни артилерийски отдели, всяко с по три скорострелни батареи. Батареите са в състав по 4 скорострелни 7,5-см полски оръдия „Шнайдер“. Командири на отделенията са майор Георги Попов, майор Петър Кутинчев и майор Атанас Сарайдаров.

Нескорострелният полк се командва от подполковник Радослав Каменов. Полкът има в състава си две нескорострелни артилерийски отдели, всяко с по три батареи в шесторъдеен състав. Батареите са въоръжени с 8,7-см нескорострелни оръдия „Круп“. Формират се още допълняща скорострелна батарея, паркова батарея, два нестроеви взвода, санитарен персонал. Двата артилерийски полка са в състава на 3-та Балканска пехотна дивизия под командването на генерал-майор Иван Сарафов. В навечерието на войната дивизията е придатена на 1-ва армия. След мобилизацията 6-и скорострелен артилерийски полк наброява 32 офицери, 1687 подофицери и войници, 36 оръдия и 1460 коня. Шести нескорострелен артилерийски полк има 14 офицери, 898 подофицери и войници, 36 оръдия и 701 коня.

На 24 септември след извършване на тържествен молебен на плаца на полка започва изнасянето на полковете от Сливен по посока за Ямбол.

В деня преди началото на военните действия двата полка са разположени, както следва. Първо отделение на 6-и скорострелен артилерийски полк е при с. Шахли (дн. Княжево) и с. Вакъв (дн. Устрем) в състава на 1-ва бригада от 3-та пехотна дивизия. Второ отделение от 6-и скорострелен артилерийски полк е в района на с. Дермендере (дн. Първенец) и с. Урум бейли (дн. Лесово) в състава на 2-ра бригада от 3-та пехотна дивизия. Трето отделение е в района на с. Хасан беглий (дн. Изгрев) към 3-та бригада. Нескорострелният полк е до с. Исебеглий (дн. Пчела). С началото на войната 3-та Балканска пехотна дивизия настъпва в две колони. В дясната колона са включени 1-во и 2-ро артилерийски отдели, а в лявата колона – 3-то артилерийско отделение.

Първото бойно кръщение на сливенските артилеристи става на 9 и 10 октомври, когато се водят тежки сражения на линията Муратчал – Кайна.

*Заповед № 1
от 17 септември 1912 г.
по 6-и артилерийски полк
за обявяване на обща
мобилизация.*

*Подполковник
Радослав Каменов, командир
на 6-и нескорострелен
артилерийски полк
през Балканските войни
1912 – 1913 г.*

Тук един турски корпус предприема настъпление срещу позициите на 3-та Балканска дивизия и една бригада от 10-а Сборна дивизия. Завързва се ожесточен бой около връх Бос тене и с. Софулар. Тук е ранен командирът на 9-а скорострелна батарея поручик Стефан Проданов. По цялата дължина на фронта настъплението на турците е спряно и те са изтласкани назад. На 10 октомври противникът предприема контраатака. След интензивен артилерийски обстрел от 4-та и 5-а скорострелни батареи и 5-а и 6-а нескорострелни батареи позициите при Муратчал – Кайна са заети здраво, а противникът е обърнат в бягство. Първо скорострелно артилерийско отделение взема участие в кръвопролитните боеве при Люлебургаз – Бунархисар през периода от 16 до 20 октомври. Отделението поддържа бойните действия на 24-ти пехотен полк при овладяването на с. Пуралия. Изключително интензивни са артилерийските дуели, които батареите от отделението успяват да спечелят.

На 30 октомври 3-та Балканска пехотна дивизия заема изходна позиция за атака на Чаталджанската позиция. По заповед на генерал-лейтенант Радко Димитриев артилерията на 5-а Дунавска пехотна дивизия усилва огъня в полосата на 3-та дивизия. Действията на артилерията се координират от началника на артилерията на 3-та армия полковник Петър Тантилов.

Рано сутринта, към 5:00 ч. на 4 ноември започва атаката на Чаталджанската позиция. Без артилерийска подготовка, в тъмнината пехотните полкове настъпват за изненада на противника. Едва към 8:00 ч. нашата артилерия открива стрелба първоначално по турските батареи, а впоследствие и по окопите и съоръженията. В тази битка активно се включват 1-во скорострелно артилерийско отделение, а по-късно и 2-ро и 3-то отделения. На следващия ден се извършва преместване на бойния ред на батареите, огънят им става значително по-интензивен. Местността обаче е гориста и разполагането на батареите се затруднява значително. Интервалите между оръдията са едва 5 – 6 метра. Допълнителни затруднения предизвикват гъждът и мъглата в района. Следобед мъглата се вдига и българската артилерия взема надмощие над турската, но вече е късно – пехотата е отстъпила. По редица причини двудневната атака на Чаталджанската позиция завършва с неуспех по цялата фортова линия. Войната става позиционна. Страшната болест – холерата започва да взема своите жертви. Една от тях е майор Гроздан Грозданов, командир на 4-та скорострелна батарея.

След сключването на примирието се извършва разместване на части от българската армия. На 5 декември 6-и скорострелен артилерийски полк се събира на жп гара Кабачкьой. 3-та Балканска пехотна дивизия преминава отново в състава на 1-ва армия. На 10 март 1913 г. 1-ва бригада от 3-та дивизия заедно с 1-во скорострелно и 1-во нескорострелно артилерийски отделения влизат в разпореждане на командващия 2-ра армия генерал Никола Иванов и са прехвърлени в гр. Хавса като общ резерв на Източния сектор при Одрин.

На 12 март 1-во скорострелно отделение заема позиция 3 км югозападно от Кавказ табия. 1-во нескорострелно артилерийско отделение се разполага на гребена западно от Мезар тене и отрива огън по Кавказ табия и Каик табия. 3-то скорострелно отделение получава задача да подготви атаката на 29 пехотен полк срещу Йълдъз табия. След упорита съпротива призори форт Йълдъз табия е превзет.

Едновременно с това се обстрелват фортовете Кестенлик и Куру чешме, атакувани и превзети от 32-ри пехотен полк.

Артилерийският огън се пренася върху следващите фортове – Топйолу и Кавказ. Със своите високоефективни действия батареите на 6-и скорострелен и 6-и нескорострелен артилерийски полкове спомагат за постигане на историческия успех при Одрин.

6-и скорострелен артилерийски полк взема гейно участие в Балканската война, като участва в боевете при Чурлу, Бабаески, Одрин, Люлебургас, Дедеагач и Демирхисар. На 14 април 1913 г. батареите на 6-и скорострелен артилерийски полк след успешното си участие във войната срещу вековния поробител се натоварват на жп гара Муратлъ, близо до Чорлу, за да поемат за Македония. Всички батареи от полка се събират при Дедеагач. Тук се получава задачата полкът да се отправя към гр. Ангиста, където вече са започнали стълкновения между нашите войски (3-та пехотна дивизия) и гърците. На 23 май 1913 г. 1-во скорострелно отделение от полка тръгва в състава на 1-ва бригада за Щип. Тук офицери и войници от полка са поразени от холера. За да се предпази личният състав, всеки ден се мести бивакът, за да може старият бивак да се дезинфекцира.

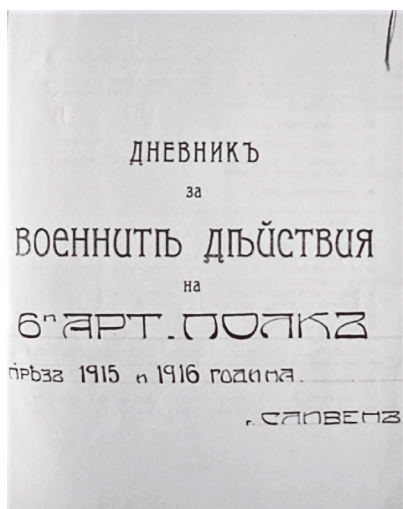
На 16 срещу 17 юни 1913 г. започва **Междусъюзническата война**. През нощта батареите от полка започват своите военни действия срещу сърбите. Полкът поддържа бойните действия на 11-и пехотен полк при Лъкавица. След първоначални успешни действия батареите заедно със Сливенския полк настъпват през Щип към Драгоево. След кръвопролитни боеве пехотните части се добират до самия гребен на водораздела на реките Лъкавица и Вардар, по който минава шосето Криволак – Щип. Батареите се изкачват почти до билото на Серка планина. Тук пристига телеграма от българското военно командване, която нарежда „бойните действия да се прекратят, да се изпратят парламентъори при сърбите за спиране на военните действия. Ако сърбите ги прекратят и ние да ги прекратим, в противен случай да не спираме.“ След повторното активиране на действията в резултат на сръбските провокации Тимошката сръбска дивизия е разбита и отстъпва в безредие. В тази връзка оркестърът на 11-и пехотен Сливенски полк засвирва валс „Дойрански вълни“, композиран от капелмайстора Ставрев при Дойранското езеро. Тук, за съжаление, се пропуска възможността да се преследва противникът. Нашите войски, включително и артилерията, остават пасивни, като преминават към отбрана, за да се стигне до отстъпление по долината на р. Струмица. Шести артилерийски полк е демобилизиран през юли 1913 г.

По-различен е бойният път на 6-и нескорострелен артилерийски полк. Под командването на подполковник Радослав Каменов той участва в боевете при Ангиста, Гевгели и Дойран през Междусъюзническата война. На 17 юни 1913 г. 6-и нескорострелен артилерийски полк е на западния бряг на Дойранското езеро. Тук полкът е придаден към 3-та бригада на 3-та пехотна дивизия. Обектът за атака е Гевгели. Още същата вечер градът е в български ръце. Впоследствие полкът се оттегля на Аргжанските височини, подкрепя с част от батареите си ожесточените боеве на 41-ви пехотен полк при Каолиново на 20 и 21 юни и в състава на бригадата се оттегля на Дойранската позиция.

На 22 и 23 юни бригадата с подкрепата на 2-ра Бдинска бригада и 6-и нескорострелен полк, спират настъплението на четири гръцки дивизии и спасяват българите в югоизточна Македония от позор и клане.

Полковник
Атанас Сарайдаров,
командир на 16-и
артилерийски полк през
Първата световна война

Дневник
на военните действия
на 6-и артилерийски полк
през 1915 г. и 1916 г.

Следват ожесточените боеве по северните склонове на Беласица, отстъплението към Струмица и отбранителните боеве на струмското направление. Артилеристите от полка изпълняват достойно своя дълг въпреки огромното превъзходство на противника и недостига на снаряди. Войната е загубена и полкът се прибира в постоянния си гарнизон.

На 13 август 1913 г. нескорострелният полк е демобилизиран и разформиран, а чиновите му са приведени в 6-и артилерийски полк.

Само две години е мирният период след Балканските войни, в които 6-и артилерийски полк успява да се подготви за новата война.

В навечерието на **Първата световна война (1915–1918)** полкът се командва от полковник Георги Тодоров. Помощник командир е подполковник Георги Попов, а командири на отделения са подполковниците Стефан Драганов, Атанас Сарайдаров и майор Денчо Бояджиев. Командири на батареи са майор Георги Ганев, капитаните Данаил Киров, Стефан Сотиров, Захари Кондаков, Стефан Проданов, Панайот Данчев, и поручик Спас Ганев.

На основание телеграма № 4269 от 10 септември 1915 г. 6-и артилерийски полк отново извършва мобилизация за участие в Първата световна война. Мобилизационният план предвижда развърщането на 6-и и 16-и артилерийски полкове, едно нескорострелно артилерийско отделение и щаб на 3-та артилерийска бригада с командир полковник Димитър Бреянов, по-късно заменен от полковник Иван Проинов.

Шести артилерийски полк е под командването на полковник Георги Тодоров, 16-и артилерийски полк се командва от подполковник Георги Попов, по-късно от полковник Атанас Сарайдаров, а 3-то нескорострелно артилерийско отделение – от майор Георги Ганев. Артилерийската бригада под командването на полковник Иван Проинов действа в състава на 3-та пехотна балканска дивизия.

След мобилизацията 6-ти артилерийски полк разполага с 39 офицери, 2 чиновници, 1821 подофицери и войници, 1691 коне, 70 вола, 161 обикновени коли, 232 товарни коли, 60 пушки и карабини, 24 полски скорострелни оръдия и 12 планински скорострелни оръдия.

Първата среща на артилеристите от 6-и артилерийски полк със сърбите през 1915 г. става на Девебаур на самата граница. Тук е първото бойно кръщение на много от сливенските артилеристи. Сърбите отстъпват, а нашите части ги преследват до Егри паланка. Батареите от полка често спират и местят своя боен рег за да подпомогнат по най-добрия начин пехотата в нейния победен устрем. Следва труген, кървав, но славен поход към Страцин. Ново ожесточено сражение се завързва над Куманово. И тук сърбите са отхвърлени и продължава българския поход сред неспирен дъжд, кал и студ към Качаник. На шосето Качаник – Феризович една от батареите действа с авангарда, но скоро изпреварва всички и води цели денонощия самостоятелен бой.

Редят се славни боеве – Султан тепе, Киселец, Страцин, за да се стигне до Куманово – Враня. От тук двата артилерийски полка – 6-и и 16-и, разделени на части и придадени на пехотните бригади, се отправят в различни посоки: към Сурдулица, Лесковец, Прешево, Скопие, Гуляни, Феризович, Прищина и Призрен. Заrejaт се още по-славни и победоносни боеве при Бояновци, Върбево, Елешница, при Сурдулица и Ружич, които завършват с още по-славни такива около Гуляни, където окончателно е разгромена сръбската армия.

Датата 7 ноември 1915 г. свързва четири големи боя по височините в горното течение на река Българска Морава, след които сръбската армия е окончателно разбита и сломена, голяма част пленена към Призрен, а останките ѝ през Елбасанските височини прогонени на остров Корфу. Всички тези боеве увенчават със завидна бойна слава имената на 6-и и 16-и артилерийски полкове.

Паметно ще остане геройството на предния наблюдател от 2-ра батарея на 6-и артилерийски полк старши подофицер Неделчо Стоичков. През август 1916 г. неговата батарея е на позиции на Преслап планина, западно от Кожух планина. Тук Неделчо Стоичков е денонощно на своя преден наблюдателен пост. Своевременно засича всяка демаскираща се цел и предава разузнавателните данни на батареята си. Никой на противниковите позиции не смее да надигне глава, защото веднага ще получи възмездие от батареята, благодарение на бързите му действия. При Прищина артилерийският разузнавач заедно със своя батареен командир успяват да пленят цяла група сръбски войници. През нощта с разузнавателна цел те излизат пред нашето стражево охранение. Неочаквано обаче попадат пред сръбска пехотна група. Спокойните артилеристи смело пришпорват конете право към сърбите и им заповядват да се предадат, защото са заобиколени от „разгърнат пред тях цял полк“. Изплашени от твърдия и самоуверен вик, сърбите вдигат ръце, хвърлят пушки с умилителния отговор: „Предамо се брача!“. Така двамата български артилеристи успяват да пленят сръбски взвод от 30 души. За тези и други геройски постъпки старши подофицер Неделчо Стоичков е награден с кръст „За храброст“.

Друг сливенски герой артилерист, който завинаги остава по бойните полета на Македония, е подпоручик Коста Мишев, командир на взвод в 6-и артилерийски полк. Той загиба геройски като артилерийски наблюдател на самолет през 1916 г. при въздушен бой между Охридското и Преспанското езера.

Това се случва на 29 юли 1917 г. при въздушен бой над Островско езеро (Македония), като сливенският артилерист е наблюдател от 69-о германско аеропланно отделение. Пилотът германец успява да кацне. Подпоручик Мишев е погребан в гр. Прилеп.

Подпоручик
Коста Мишев,
командир на взвод в 6-и
артилерийски полк

През юли 1916 г. сливенските артилеристи отново срещат сърбите, усилен от френските си съюзници на Македонския фронт. Трета пехотна балканска дивизия участва от 17 до 27 август 1916 г. в настъплението в Егейска Македония, известно като Чеганска операция. Пехотните полкове на дивизията са подкрепяни активно от своите артилеристи по време на операцията. Шести артилерийски полк на 17 август 1916 г. се намира югоизточно от с. Сович, където подкрепя действията на 1-ва бригада от 3-та пехотна дивизия. Бригадата е в състав 11-и, 55-и и 56-и пехотни полкове и 6-и артилерийски полк, 2-ро отделение от 2-ри гаубичен полк.

През 1916 г. полкът продължава бойния си път през Прилеп, Велево село и с. Сович. Тук командването на полка се поема от подполковник Иван Китайков. През август 1916 г. полкът заема позиции при Рогацнице.

От края на август до октомври 1916 г. следват епичните действия при Каймакчалан, където батареите на 6-и артилерийски полк подкрепят пехотинците от 11-и пехотен сливенски полк.

В продължение на повече от месец на най-високия връх на Нигже планина се изсипват между 10 000 и 50 000 снаряда от страна на френската и сръбската артилерия. Сливенските артилеристи отговарят с достойнство, независимо че победата е за сърбите. Редят се действия при Полог, Орле, Чанище, Алчар, Бешище, вр. Ковил.

На 17 август 1916 г., на разсъмване се започва атака на противника в участъка на Чеган планина (Пиперчица, кола 1500 до Низи Даг). Тук боевете се водят до 27 август. Осма тунджанска дивизия с прирадените ѝ части отблъсква противника и заема линията Костур – Влахо Клисуре – Нови град, с. Горничево, цялата планина Малка Нигже, голяма част от склоновете на Чеганската планина. Тук задачата е да се затвърдят завладените позиции, след което да се има готовност за понататъшно настъпление. На командира на 6-и артилерийски полк са прирадени допълнително количество батареи, включително гаубична, планинска и тежка оръдейна. На 21 октомври се провежда усилен артилерийски дуел. Много от оръдията са разбити. Въпреки това артилерийският дуел продължава с пълна сила.

В 5:00 ч. на 27 октомври 1916 г. противникът започва ураганна артилерийска подготовка южно от село Тепавци и по редут № 3. В 6:00 ч. пренася огъня върху участъка на 3-та бригада от 8-а пехотна дивизия. След час и половина артилерийска подготовка пехотата на противника се раздвижва и той започва настъпление пред редут № 3. В този момент 1-ва и 8-а батареи от 6-и артилерийски полк откриват ураганен огън по настъпващите противникови части, което го принуждава да се върне на изходни позиции. Всички останали батареи откриват преграден огън пред фронта на 55-и и 56-и пехотни полкове. С това сливенските артилеристи провалят плановете на противника.

През май 1917 г. полкът участва в епичните боеве при завоя на река Черна в състава на 22-ра усилена българо-германска бригада на участъка Ройтер. Тук нашата артилерия заедно с германската е изключително добре подготвена. Изградена е добра мрежа от наблюдателни места, които са свързани с телефонна линия. Всички местни предмети в противниково разположение са получили условни наименования и номерация за бързо и лесно целеуказване. Същото е направено и в собствената наша територия. Всички те се знаят от артилерийски и пехотни офицери, погофицери и наблюдатели. Неприятелските батареи в целия завой на Черна получават обща номерация от щаба на 61-ви германско-български корпус. Те са разкрити от 65-а измервателна батарея на 302-ра дивизия, определени са техните координати и нанесени на подготвения планшет в мащаб 1:25 000. Всички наши батареи още през март 1917 г. получават планшети в готов вид (със залепени на тях карти и принадлежности за използването им).

Батареите предварително извършват пристрелка и записват данните за стрелба по местата и участъците за унищожителен и преграден огън. Командването на корпуса отива още по-далеч в подготовката за отбрана на завоя на Черна, то подготвя предварително участъците за огън в зоните, откъдето се очаква противниковото настъпление и основно по противниковите батареи, преди да започнат тяхната артилерийска подготовка. Това на практика представлява артилерийска контраподготовка, която в нашата практика тогава се нарича „противоподготовка“. Батареите от 6-и артилерийски полк действат в 1-ва артилерийска група „Русе“ и 2-ра „Варна“. На всички участъци на преградния огън са дадени имена като „Александър“, „Борис“, „Давид“, „Елена“, „Козаров“ и др. Задачата на българо-германските войски при Черна е упорита отбрана и „запазване на всяка цена заетите позиции“, за да се осигури важното направление за комуникация Градско – Прилеп.

*Младши погофицер
Желязко Георгиев,
командир на 3-то оръдие
от 2-ра батарея
на 6-и артилерийски полк,
загинал геройски
на 9 май 1917 г.
при завоя на река Черна*

Срещу германско-българските войски в състав 302-ра германско-българска дивизия и 22-ра усилена германско-българска бригада (общо 26 дружини и 130 оръдия) противникът противопоставя 35-а италианска дивизия, 16-а колониална френска дивизия, 2-ра пехотна руска бригада, 17-а колониална френска дивизия, 30-а пехотна дивизия, две групи тежка артилерия. Всичко на завоя на Черна Съглашението струпва 69 батальона и 100 и половина батареи (412 оръдия). В 6:00 ч. на 5 май 1917 г. обединените съглашенски войски започват артилерийската подготовка срещу германско-българските на фронт около 12,5 км. Участват 91 батареи (372 оръдия и тежки минохвъргачки).

В 6:30 ч. командирът на българската артилерия отдава заповед на противниковата артилерийска стрелба да се отговори с рядък разрушителен огън по първите окопи на противника. В противодействие на френско-италианските батареи българската артилерия (западната артилерийска група) отговаря с точен сдържан огън.

2-ра, 4-та и 8-а батареи от 6-и артилерийски полк поразяват пехотни окопи и батареи на противника в района на с. Рапеш. Докато френската артилерия демонстрира разточителство с бойните припаси при видимото количествено и качествено превъзходство, българската заедно с германската стрелят разумно, без обаче да се щади, когато това е необходимо. Стрелбата на българската артилерия излъчва дисциплина и спокойствие. Според плана на противниковото командване артилерийската подготовка продължава и на следващия ден – 6 май. Българската артилерия отговаря със своевременен и ефикасен нападателен огън. Френската артилерия употребява големи усилия да унищожи нашата артилерия. Най-голямо количество френски снаряди се изсипват по 8-а батарея от 6-и артилерийски полк. Разрушено е едно от оръдията ѝ. Артилерията ни не само оцелява, но и изпълнява блестящо своите задачи. Командирът на 1-ва бригада от 2-ра пехотна дивизия в благодарствена телеграма до командира на българската артилерия възхвалява действията на артилерията с думите: „Със своето храбро, хладнокривно гържане и безспорно ефикасна стрелба, вчера българската артилерия в участъка „Ройтер“ държа в респект противниковата артилерия, а днес с мощното си съдействие даде възможност на пехотата да отбие предприетото нападение на противника“.

Съобщавайки на артилеристите тези похвални думи, командирът на българската артилерия подполковник Денчо Бояджиев прави следната констатация: „В днешния бой измерихме силите си с противника и почувствахме обща самоувереност в себе си, че победата ще бъде на наша страна. Противникът употреби най-отчаяни усилия и средства за борба. Издига самолети и балони, за да проникне в нашето разположение, обаче разположените на добре маскирани и закрити позиции наши батареи, незасегнати от ефикасния му огън, действаха винаги с енергична и пластична стрелба... Командирите на групи и батареи проявиха едно надпреварване в наблюдателната служба и в готовността да откриват огън по забелязаните цели...“.

Полковник
Димитър Бреанов,
командир на 3-та
артилерийска бригада

Четири денонощия продължава противниковата артилерийска подготовка. Нейната кулминация е на 9 май, когато към 6:00 ч. стрелбата се усилва до барабанна. Към 6:30 ч. френско-руско-италианската пехота от четири дивизии едновременно излиза от окопите и тръгва към българо-германските позиции. Една огромна вълна, развърната на фронт 11 км, от хора, въоръжени с бомби, байонети, автоматични пушки и картечници, започва стремително придвижване на север. В резултат на смелите действия на пехотинци и артилеристи противникът е отблъснат, като са му нанесени значителни загуби. В края на деня загубите на 35-а италианска дивизия достигат 68 офицери и 2149 войника (от 10 500 личен състав) или 21 %, като един италиански батальон, действащ при Рибарци, е унищожен изцяло.

Противникът провежда втора атака с 16-а колониална френска дивизия, която също не успява.

Тогава нашата пехота на свой ред предприема контраатака. В противодействие на френско-италианските батареи българската артилерия (западната артилерийска група) отговаря с точен съдържан огън.

Към 8:00 ч. по целия фронт 16-а колониална дивизия е окончателно отхвърлена от германо-българските контраатаки. В 9:00 ч. след силна артилерийска подготовка 16-а колониална дивизия извършва втора атака по т.нар. „Щабна“ височина и Васкова височина. Атакуващите отново са посрещнати с артилерийски, пушечен и картечен огън и след нови значителни загуби се оттеглят на изходните си позиции.

Оръдейният командир на 3-то оръдие на 2-ра батарея от 6-и артилерийски полк младши подофицер Желязко Георгиев, родом от село Костен, Карнобатска околия, окуражава своите другари, стои прав до своето оръдие и без да трепва предава командите на своя батареен командир. Настъпва решителният момент. Противникът е достигнал до нашите телени мрежи. Батареиният командир подава команда: „По 30 бързо!“ Батареята предизвиква урагани от смъртоносно желязо. Противникът е отбит с огромни загуби за него. Около 80 трупа отброяват пехотинците на фронта пред мрежите на една от нашите роти. Едва предал последната команда на батареиния командир, противникова граната пада при трето оръдие и покосява живота на храбрия командир на оръдие. На около 5 километра зад тази позиция, близо до кървавите брегове на р. Черна, непосредствено до един път, е издигнат бял мраморен паметник с надпис от черни букви. Това е паметникът на храбреца Желязко Георгиев, построен от другарите му от 2-ра батарея. За съжаление, подобно на много други военни паметници в Македония, и той е поруган, и днес от него няма следа.

Наблюдателен пункт на артилерийска батарея от полка, Македонския фронт, 1918 г.

Последната позиция, заемана от 3-та пехотна дивизия, е Добро поле. През септември 1918 г. Добро поле се защитава от 2-ра Тракийска и 3-та Балканска дивизии. И двете дивизии влизат в състава на 11-а германска армия. Участъкът за отбрана на 3-та дивизия е с широчина 50 километра. Ударът на съглашенците в участъка на 3-та дивизия е насочен срещу яснофланговата 2-ра бригада. Рано сутринта на 15 септември 1918 г. 17-а френска колониална дивизия настъпва срещу позициите на 29-и пехотен Ямболски полк. Особено ожесточени са боевете на в. Шейновец. Противникът съсредоточава срещу върха цялата си дивизионна артилерия. След понасяне на огромни загуби българската пехота е принудена да отстъпи. Съглашенците понасят също големи загуби, предизвикани основно от нашата артилерия, дори и при десетократно превъзходство на противника в артилерия. Според информация от французите на 15 и 16 септември техните загуби са 3300 души. Пробиът при Добро поле, както е известно, не е овладян. Следва оттегляне на 6-и артилерийски полк към старите предели на България. На 4 октомври 1918 г. 6-и артилерийски полк се завръща в Сливен и демобилизира.

От 1 януари 1921 г. в изпълнение на клаузите на Ньойския мирен договор полкът е реорганизиран в 6-о артилерийско отделение. През 1927 г. тайно е реорганизиран като 6-и артилерийски полк, макар да носи явното название „6-о артилерийско отделение“. Едва през 1938 г. официално се обявява названието „6-и дивизионен артилерийски полк“. От 26 до 29 март 1923 г. от полка са изпратени военнослужещи за въдворяване на реда в Ямбол, нарушен от станалите въоръжени сблъсъци между части на ямболския гарнизон и комунистически военни групи. По-късно, от 20 септември до 11 октомври 1923 г., са командировани военнослужещи от полка за преследване на участниците в Септемврийското въстание в околностите на Сливен и в Малко Търново.

От 16 февруари 1941 г. на основание служебно писмо от щаба на войската полкът започва да мобилизира, като се развърща до състава си за военно време. Това включва: щаб и домакинство; първа и втора артилерийски групи; щаб и боен обоз на четири артилерийски отделения с по три батареи; 6-а допълваща батарея; 3-та дивизионна ветеринарна лечебница; ветеринарно ремонтно управление на 3-та дивизионна област. След като мобилизира, полкът е развърнат на 5 март в с. Мамарчево близо до границата, където престоява два месеца. От май 1941 г. полкът се завръща в Сливен. Около година по-късно, от 8 май 1942 г. полкът отново мобилизира. По това време Турция продължава да гържи значителни сили в източна Тракия. За прикриване на югоизточната граница се формира Прикриващ фронт. В тази връзка на полка е заповядано да се съсредоточи на югоизточната граница, като щабът на полка и домакинството са в Елхово, 1-во артилерийско отделение е в с. Мамарчево, 2-ро артилерийско отделение е в с. Ружица, 5-а батарея е в с. Раздел, 3-то артилерийско гаубично отделение е в с. Момина църква. Тук полкът престоява до 21 октомври 1942 г., когато се завръща в Сливен и демобилизира.

Полкът участва във втория период на Втората световна война в състава на 3-та пехотна дивизия. На 23 ноември 1944 г. е в с. Маломир, Ямболско, където мобилизира следните подразделения: щаб на полка с домакинство, 1/6 7,5-см возимо артилерийско отделение; 2/6 10,5-см Д/28 возимо гаубично артилерийско

отделение; 3/6 10,5-см Д/28 возимо гаубично артилерийско отделение; 4/6 моторно артилерийско отделение. Численият състав на полка: личен състав – 1621, коне – 1332, каруци – 310, оръдия – 36, моторни коли – 14, мотоциклети – шест.

Първият бой, в който участва полкът, е при силно укрепената позиция с. Сомин – с. Грабово, където осигурява бойните действия на 11-и и 29-и пехотни полкове от състава на 3-та пехотна дивизия. На 8 декември полкът е в Пирот, където се натоварва и на 9 декември 1944 г. пристига в Бела Паланка. На 11 декември е в Ниш, а на 15 декември – в Сремска Митровица. Участва в боевете при Липовац на 19 декември.

В началото на 1945 г. полкът изминава стотици километри в Южна Унгария и заема позиции за отбрана на северния бряг на р. Драва от с. Драва Чехи до с. Торянц. По време на Дравската отбранителна операция поддържа с огън пехотните части при с. Драва Соболч, с. Мат, с. Гордица и Циганско село. Тук на 6 март 1945 г. загива подпоручик Жеко Стоянов. На сутринта на 8 март 1945 г. 6-и артилерийски полк започва своите урагани по Драва Соболч, като подготвя атаката на българската пехота. Борбата с противника е трудна, но в резултат на активните действия и на артилеристите от 6-и артилерийски полк победата е на наша страна. При с. Валпово полкът оказва съдействие на югославските партизани. При форсирането на р. Драва на 12 април 1945 г. от 24-ти пехотен полк артилеристите осигуряват бойните действия на полка, а след това – настъплението на 29-и пехотен полк до с. Чаджавица. После полкът продължава преследването на противника към Австрия и достига до с. Шванберг. Полкът се завръща от фронта на 10 юни 1945 г.

Шести артилерийски полк взема участие във всички боеве на 3-та пехотна Балканска дивизия. Вървейки по нейните победни стъпки, той обикаля целия Балкански полуостров. В Балканската война полкът тръгва от границата и стига до Чаталджа. Във войната срещу съюзниците полкът преброява цяла Македония. В Първата световна война полкът прегазва цяла Сърбия, прехвърля величествения Шар, щитовете му бляскат чак до Албасанските планини. Оръдейният кънтеж на полка се разнася по зъберите на Каймакчалан и завоя на река Черна. Навсякъде в тези упорити боеве пехотата е следвана от верните си и славни 6-и и 16-и артилерийски полкове.

Имената на бойната слава са Китка, Страцин, Сурдулица, Гиляни, Призрен, Каймакчалан, завоя на Черна. От всички тези боеве, като че ли най-ценен и най-величав остава походът през 1915 г. през Сърбия за освобождението на Македония. В тази кампания измежду всички боеве изпъкват особено боевете при гр. Гиляни на Косово поле на 7 ноември, когато се нанася главния удар върху сръбската армия през Първата световна война. През този паметен ден батареите на 6-и и 16-и артилерийски полкове вземат най-активно участие, подкрепят пехотните части от трета дивизия и се увенчават със завидна бойна слава.

В следвоенния период 6-и артилерийски полк претърпява редица структурни изменения и преименувания. През 1948 г. приема номера на дивизията и се преименува в „3-ти дивизионен артилерийски полк“. С министерска заповед № 527 от 22 септември 1950 г. е преименуван в „20-и оръдеен артилерийски полк“ и на следващата година е преместен в Ямбол.

С тази дислокация и с това наименование полкът остава до промените през 1998 г., когато 7-а мотострелкова дивизия, приемник на 3-та Балканска пехотна дивизия, е реорганизирана в механизирана бригада. 20-и артилерийски полк е реорганизиран в 7-и смесен артилерийски дивизион. През 2008 г. с разформирането на 7-а мобилизационна база е разформиран и последния приемник на прославения във войните Шести артилерийски полк.

В град Сливен в памет на загиналите артилеристи от 6-и артилерийски полк и формираните във военно време артилерийски единици във войните през 1912 – 1913 г. и 1915 – 1918 г. е издигнат паметник. Той има надпис „На тези, които останаха да ни чакат по бойните полета“. Един генерал, 17 офицери и 345 под-офицери и войници – сливенски артилеристи, загиват за България. Паметникът е построен по инициатива на подполковник Тодор Сотиров, началник на 6-о артилерийско отделение, погетата през 1923 г., с дарения от войници и офицери в размер 105 044 лв. Изграденият паметник на артилеристи е открит на 21 ноември 1926 г. Той и днес сочи към Одрин.

*Паметник на
загиналите артилеристи от
6-и артилерийски полк във
войните през
1912 – 1913 г. и 1915 – 1918 г.
в гр. Сливен*

Патронен празник на полка: 29 юни – Св. апостоли Петър и Павел (Петровден)
Празникът е утвърден със заповед по военното ведомство № 327 от 1889 г.

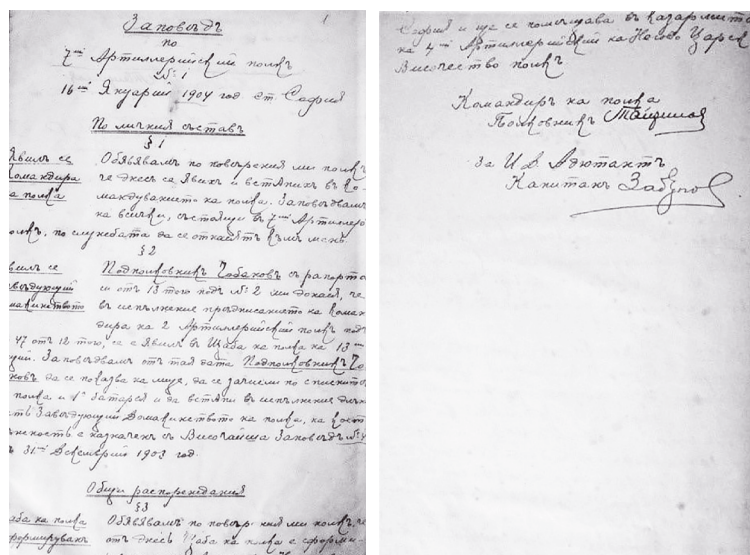
Боен празник на полка: 7 ноември. Тази дата се свързва с четири големи победи по време на Първата световна война през 1915 г. по височините на горното течение на река Българска Морава, след които Сръбската армия е окончателно разбита и сломена, голяма част пленена при Призрен, а малки останки от нея са прогонени на остров Корфу.

2.7. СЕДМИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

Формирането на 7-и артилерийски полк започва през 1903 г. Съгласно Указ № 85 7-и артилерийски полк е създаден в състав три отделения, едно – от 4-ти артилерийски полк и две – от 1-ви артилерийски полк. Първият командир на полка е полковник Петър Тантилов.

Седми артилерийски полк е формиран на 1 януари 1904 г. в състава на 7-а пехотна Рилска дивизия. Полкът започва да функционира пълноценно на 16 януари 1904 г. в София, в казармата на 4-ти артилерийски полк. Той е в състав две артилерийски отделения, всяко отделение с три батареи, общо шест батареи в полка. Общият брой на офицерите в полка е 36, а броят на долните чинове е 660. Съгласно заповедта на командира на полка новосъздаденият полк временно квартирува в София, в казармите на 4-ти артилерийски полк. Това продължава близо осем месеца.

Заповед № 1 на командира на полка, с която обявява създаването в София на 7-и артилерийски полк на 16 януари 1904 г.

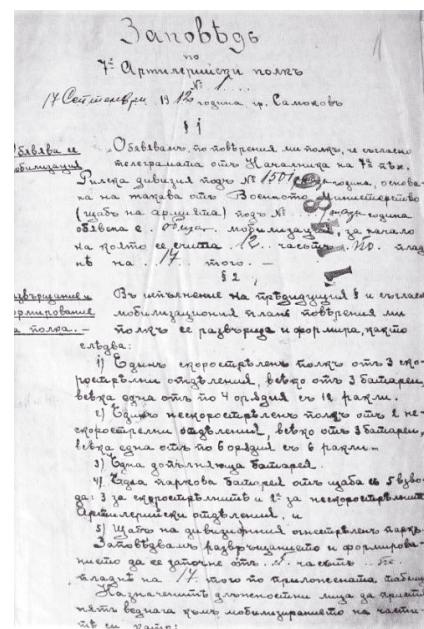

На 30 септември 1904 г. 2-ро артилерийско отделение от полка се премества на постоянно местоквартируване в гр. Самоков, където по-късно се премества целият полк. Към 1905 г. командир на полка е полковник Петър Тантилов, завеждащ домакинството – подполковник Зафир Чобанов, а началници на отделения са подполковниците Георги Босев и Георги Куюмджиев. Батареини команадири са майорите Иван Проинов, Петко Иванов, Васил Бараков, Недялко Зеленогорев, Васил Митев и капитан Марко Забунов. Следват осем усилни години на подготовка и сглобяване на полка в Самоков. През този период начело на полка са изтъкнати артилерийски офицери, като полковниците Петър Тантилов, Ангел Карахордиев и Васил Райнов. Така до началото на Балканската война полкът се попълва с необходимия личен състав, коне, въоръжение и снаряжение. До 17 септември 1912 г. мирновременният 7-и артилерийски полк в Самоков разполага със 7 щабни офицери, 16 оберофицери, 2 чиновници, 1 лекар, 47 подофицери, 380 бомбандири и канонири, 350 коне.

Така след малко повече от осем години от своето създаване полкът стига до дългоочаквания от всички българи момент – часът на разплатата с вековния поробител. Балканската война от 1912 – 1913 г. заварва полка напълно готов за изпълнение на неговите бойни задачи.

Според заповед № 1 по 7-и артилерийски полк от 17 септември 1912 г. в Самоков, съгласно телеграма на началника на 7-а пехотна Рилска дивизия № 1501 е обявена обща мобилизация, за начало на която се счита 12:00 ч. на 17 септември 1912 година. В изпълнение на мобилизационния план полкът развърща и формира един скорострелен полк от три скорострелни отделения, всяко от три батареи, всяка батарея по 4 оръдия с 12 зарядни ракли. Формира се и един нескорострелен полк от две нескорострелни отделения, всяко от три батареи, всяка батарея с по 6 оръдия с 6 зарядни ракли. Освен това се развърща допълваща батарея, паркова батарея с пет взвода и щаб на дивизионен огнестрелен парк. Командир на 7-и скорострелен артилерийски полк е полковник Васил Райнов, а на 7-и нескорострелен полк – подполковник Иван Проинов. Командири на скорострелни отделения са майорите Васил Бараков, Хараламби Златанов и Владимир Захариев, а на нескорострелните – майорите Иван Николов и Никола Проданов. Командири на батареи са капитаните Янко Коджов, Иван Венедиков, Антон Подгоров, Стоян Наумов, Илия Христов, поручиците Георги Христов, Цветан Мумджиев, Георги Попов, Димитър Банков, Сава Койчев, Светослав Попов, Димитър Промков. Двата артилерийски полка са в състава на 7-а пехотна Рилска дивизия. Дивизията под командването на генерал Георги Тодоров е дислоцирана край Дупница и Кюстендил със задача да настъпи по долината на Струма в направление на Солун.

В 17:27 ч. на 17 септември 1912 г. в полка се получава телеграма от 7-а Рилска дивизия за обявяване на мобилизацията. Командирът на полка пред всички чинове обявява началото на мобилизацията и гържи реч. Още на следващия ден започват да пристигат запасни войници и реквизиционни коне. Те веднага се разпределят по батареите и се изпълняват дейностите съгласно мобилизационния план. На 23 септември 7-и скорострелен артилерийски полк, стъкмен и окомплектован, тръгва за с. Клисурса, Дупнишко, където се разполага на бивак. Седми нескорострелен артилерийски полк под командването на подполковник Иван Проинов остава в Самоков, тъй като още не е окомплектован. Към 25 септември 1912 г. 7-и скорострелен артилерийски полк е на бивак край Дупница. Тук той е окомплектован както следва: 9 батареи, 29 офицери, 2 чиновници, 1678 подофицери и войници, 1858 коне, 69 конски коли, 664 саби и 36 скорострелни оръдия. Съгласно заповед на командира на полка № 1 от 22 септември 1912 г. 7-и нескорострелен артилерийски полк се формира на 17 септември 1912 г.

Заповед на командира
на 7-и артилерийски полк
№ 1 от 17 септември 1912 г.
за обявяване на мобилизация

Полковник Васил Райнов,
командир на 7-и артилерийски
полк в периода 1911 – 1913 г.

След мобилизацията си полкът наброява 17 офицери и приравнени, 1245 долни чиновци, 977 коня и 66 вола.

По време на Балканската война 7-и скорострелен артилерийски полк води бойни действия. На 4 октомври 1912 г. получава заповед по 7-а пехотна дивизия № 3, с която се разпорежда 1-во артилерийско отделение да поддържа бойните действия на 1-ва пехотна бригада, като за целта се премести от Кюстендил в района на Кадин мост на река Струма до село Невестино, Кюстендилско. 4-та, 6-а, 8-а и 9-а батареи се придават на 2-ра пехотна бригада от дивизията от района на Църваришките ханове. В 1:45 ч. командирът на дивизията съобщава на полка, че началото на военните действия е определено за 7:00 ч. на другия ден – 5 октомври.

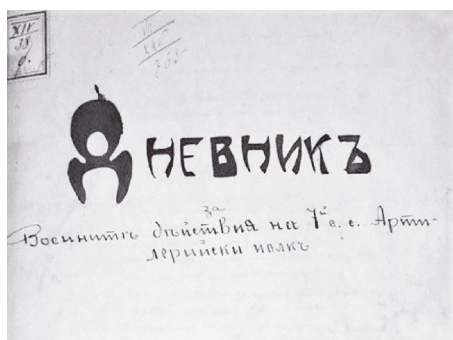
На следващия ден нашите войски атакуват приграничните постове, като не срещат особена съпротива от страна на турските войски. Едва на 8 октомври се налага 3-та и 4-та батареи да са първите от полка, които да покажат своите възможности за огнево въздействие от позиции в района на Баня чука планина и с. Трабатовище, Царевоселско. В боя при Пресека на 10 октомври участват шест полски и четири планински батареи. Следва настъплението през Кресненското дефиле и боят при Крупник на 12 октомври. На 11 октомври 1912 г. 1-во и 2-ро отделения на полка вземат участие в атаката на Кочани в състава на 1-ва и 2-ра пехотни бригади. Атаката започва в 10:30 ч., за да бъде градът превзет в 16:30 ч. На 16 октомври 1-во и 2-ро отделения се предвижват към Щип, след което едното отделение продължава за Радовиш. На 21 октомври отделенията на полка се предвижват към Горна Джумая и Кресненското дефиле. Следва походът на юг към Солун. На 29 октомври 1912 г. 7-и скорострелен артилерийски полк влиза победоносно в Солун заедно с останалите части на 7-а пехотна Рилска дивизия. Съгласно заповед на командира на 7-и нескорострелен полк от 2 януари 1913 г., отдадена в Солун, наличният състав към тази дата е 1258 души, 954 коня и 66 вола. Той напуска Солун през април 1913 година. Бойните действия до Солун се оказват сравнително лесни за самоковските артилеристи. Следва придвижването през Сяр, Драма, Кавала до Дедеагач, Йеникьой и Димотика.

На 19 декември батареите на полка са в Кешан. Тук командирът на полка получава заповед от командващия новосформираната 4-та армия генерал Стилиян Ковачев да се изпратят артилерийски офицери, които да изучат позициите и пътищата по планините Курудаг, Кушконак до река Саян дере. За изпълнение на тази задача командирът на полка изпраща командира на 3-то отделение заедно с батареите командири. Батареите остават на заеманите позиции през суровите месеци декември и януари. Чувства се остра липса на храна за войниците и фураж за конете. В резултат на това заболяват значителен брой хора и коне. Особено трагично е положението в 3-то артилерийско отделение на полка.

С височайша заповед № 45 от 15 декември 1912 г. се формира 4-та отделна армия в състав: 2-ра пехотна Тракийска дивизия с командир полковник Димитър Гешов, 7-а пехотна Рилска дивизия с командир генерал-майор Георги Тодоров, Македоноодринско опълчение, Кавалерийска дивизия, Сборна конна бригада и други части. Командващ армията е генерал Стилиян Ковачев, а началник на артилерията на армията е полковник Христо Кушев. Задачата на армията е да спре Галиполската групировка.

Седма Рилска дивизия разполага с артилерията на 7-и скорострелен артилерийски полк и 9-и нескорострелен артилерийски полк – общо 9 скорострелни полски батареи, 5 нескорострелни полски батареи, 5 скорострелни планински батареи, или общо 86 оръдия. Заедно с артилерията на 2-ра пехотна дивизия българите разполагат общо със 172 оръдия при Галиполи. На 24 януари 1913 г. започва дългоочакваното настъпление. За началник на бойната част е назначен командирът на 30-и пехотен полк полковник Симеон Симеонов. Неговата колона е в състав шест пехотни дружини и седем артилерийски батареи. Тези батареи осигуряват предвижването на нашата пехота с огън по въздействащите турски батареи, както и по турските сили, които искат да разрушат мостовете и пътищата за да попречат на движението на нашите войски.

На 8 февруари на разсъмване турската галиполска армия настъпва в две колони срещу 7-а рилска дивизия (13-и и 22-ри пехотни полкове и 7-и артилерийски полк), която по това време заема позиция на изхода на Галиполския полуостров. Турската Галиполска армия наброява 60 000 души. Гъстата мъгла позволява на турците да изненадат предните постове, но когато те достигат главните позиции, върху тях се изсипва град от артилерийски, пушечен и картечен огън. Гъстите турски вериги въпреки многото жертви, се понасят напред с бойни виковете. Огънят става все по-интензивен. Скоро турските вериги започват да се разпиляват. В този миг мъглата се вдига, огънят се усилва още повече, и турците масово обръщат гръб и в паническо бягство търсят спасение в крепостта Булаир, последвани от българската пехота. На 26 януари батареите от полка със своя огън съдействат на 1-ва и 3-та пехотни бригади да отблъснат турската атака при Булаир. На Булаир командирът на 7-и скорострелен артилерийски полк е назначен за началник на артилерията на десния участък. Тук се подреждат на позиции, започвайки от Сароския залив, последователно 1-ва, 2-ра, 7-а, 8-а, 4-та, 5-а, 9-а, 6-а и 3-та батареи от полка. След като става ясно, че турците правят десант при Индже борун, 47-и пехотен полк заедно с две батареи заминават веднага за Шаркьой. Изключително критични моменти има в боя при Булаир. Дълго в ушите на пехотинците кълтят словата на техните командири, когато турците достигат на 80 крачки от тях: „Тука ще мрем, ни крачка назад!“ Артилерийската поддръжка е изключително важна, тъй като в пехотно отношение предимството е на страната на турците, но българите разполагат с повече артилерия. За времето от 22 до 26 януари при Булаир 7-и скорострелен артилерийски полк изстрелва 3519 снаряда, като само на 26 януари изстреляните снаряди са 3160. Задачата е изпълнена. Седма пехотна Рилска дивизия под командването на генерал Георги Тодоров успява да победи османската дивизия „Мюретеби“ и 27-а пехотна дивизия под командването на Али Фетхи Окяр, образуващи 10-и турски корпус.

Дневник за военните действия на 7-и скорострелен артилерийски полк през Балканската война 1912 – 1913 г.

През втората половина на февруари 1913 г. времето е много лошо, вали дъжд и сняг, липсва фураж за конете във всички батареи, в резултат на което постоянно измират коне, а само за един ден на 18 февруари 1913 г. измират 20 коня. През целия период на студовете в полка измират общо 100 коня и само един войник. Десет души са леко измръзнали.

Независимо от всички трудности, полкът остава на тези позиции, и на 1 април 1913 г. получава от щаба на дивизията заповед, че от 12:00 ч. на същия ден военните действия се прекратяват, и че е назначена комисия, която да определи демаркационната линия.

След успешните действия на българската армия срещу Османската империя назряват проблеми със съюзниците гърци и сърби. Главното командване започва подготовка за новата **Междусъюзническа война (1913)**. В тази връзка на 15 май 1913 г. командирът на полка получава указание от командира на дивизията едно отделение от полка да тръгне към гр. Кочани в Македония в подкрепа на действията на 1-ва бригада (13-и и 26-и пехотни полкове). На следващия ден 1-во артилерийско отделение от полка тръгва от Кешан, през Ипсала, Фере до Дедеагач. Тук се натоварва на влак, откъдето се транспортира до Демирхисар. Към 1 юни 1913 г. отделенията на полка са разположени както следва: 1-во отделение – на Маденова река, 2-ро отделение – при Струмица, 3-то отделение – в с. Сушево, с. Добрашенци, покрайнините на Петрич. В навечерието на 16 юни 1913 г. целият полк е на бивак до с. Треканов. На 16 юни в 15:00 ч. полкът получава телеграма № 282 за започване на воените действия срещу бившите съюзници.

Съгласно оперативната заповед № 2 за настъпление на 7-а пехотна дивизия същата е разделена на три колони. Дясната колона се поддържа от 1-во отделение на 7-и скорострелен артилерийски полк, а средната колона – от 2-ро отделение на полка.

В завързалите се боеве на 17 юни е ранен командирът на 2-ро артилерийско отделение майор Владимир Захариев в момента, когато същият избира позиция за 3-та батарея в подкрепа на настъплението на средната колона. Още първия ден благодарение на ефективната артилерийска поддръжка колоните успяват да завладеят своите обекти за атака. Същата нощ противникът се стреми да си възвърне позициите с контраатака, която не успява. На следващия ден от сутринта противникът продължава да контраатакува. В подкрепа на нашата артилерия пристигат 9-и нескорострелен артилерийски полк и 3-то гаубично отделение от 5-и артилерийски полк. Към 12:00 ч. се получава прословутата заповед от командващия армията „военните действия да се прекратят, ако и противникът ги прекрати, в противен случай да се упорства“. Бойните действия обаче не спират. Артилерийската стрелба става все по-интензивна. Командирът на 1-во отделение донася в щаба на полка, че оръдията на 7-а и 1-ва батареи са излезли от строя и трябва да бъдат снети и ремонтирани.

Началникът на отбраната в участъка на в. Дрънака, където са разположени двете батареи, полковник Атила Зафиров не разрешава на командира на отделието да снесе дефектиралите оръдия от позицията, за да не би да се разколебае духът на войниците му. Когато се получава разпореждане за прекратяване на военните действия, боят е в пълния си разгар. В това време противникът за пореден път атакува дружините на 26-и пехотен полк, които напускат своите позиции без заповед, като оставят 1-ва батарея и един взвод от 7-а батарея да се бият сами с настъпващия срещу тях на 100 крачки във фланг и тил противник. След като неприятелската сръбска пехота се доближава на 30 – 40 крачки от нашите оръдия, артилеристите изстрелват и последните снаряди, свалят затворите на оръдията и се оттеглят назад. Тъй като пътят за отстъпление е зает от сърбите, е невъзможно измъкване на оръдията. След този момент се дава общ сигнал за прекратяване на военните действия от двете страни. След изпращане на парламентъори, сърбите отказват да пре-говарят и продължават с агресивните си действия. В резултат на това 13-и пехотен полк е разколебан и започва да отстъпва без заповед. При тази ситуация цялата 3-та батарея без 5 ракли попада в сръбски ръце. Тогава командирът на 7-и артилерийски полк отдава команда всички батареи да се изтеглят и заемат позиции на левия бряг на Злетовската река. Въпреки изпратените парламентъори при сърбите, същите не желаят да изпълняват примирието и продължават да настъпват с кавалерия. Нашите батареи са принудени да отстъпят към с. Соколарци. Виждайки, че сърбите не играят по правилата на военното изкуство, 14-и пехотен полк със своята картечница успява да спре сръбската кавалерия и да я принуди да отстъпи, като понася значителни загуби. По заповед на командира на дивизията батареите от полка се снемат и заемат позиции до с. Баня. На 23 юни батареите от полка се подготвят да осигуряват настъплението на дивизията в направление на с. Исти Баня. За съжаление, на 24 юни се получава заповед за оттегляне на линията Бигла – Драмча. Така със своите неадекватни решения и несвоевременни команди българското военно командване повлиява негативно на хода на военните действия.

На 5 юли 1913 г. в 5:00 ч. започва големият бой при Калиманската позиция. Позицията е разделена на три участъка, в които се струпва значително количество артилерия. В средния и левия участъци действат три полски скорострелни батареи от 7-и скорострелен артилерийски полк. Към 11:30 ч. напорът на настъпващите черногорци стига максимума си. В най-критичния момент се отдава заповед от командира на 7-и скорострелен артилерийски полк за извеждане на батареи на открита позиция за стрелба в упор по противника. Резултатът от стрелбата на 2-ра, 7-а и „турската“ батареи е отличен. Това позволява противникът да бъде контраатакуван от 21-ви пехотен полк с подкрепата на 2-ра и 7-а батареи. Сърбите опитват повторна атака на левия фланг на позицията (срещу 22-ри пехотен полк), която е отбита само от „турската“ батарея на поручик Владимир Заимов (бъдещ генерал и инспектор на артилерията), която изкарва оръдията на открита огнева позиция. На 6 юли боят продължава с още по-голямо ожесточение. Сърбите се стремят да очистят калиманските позиции само с артилерийски огън. Поради липса на координация в действията на сръбска-

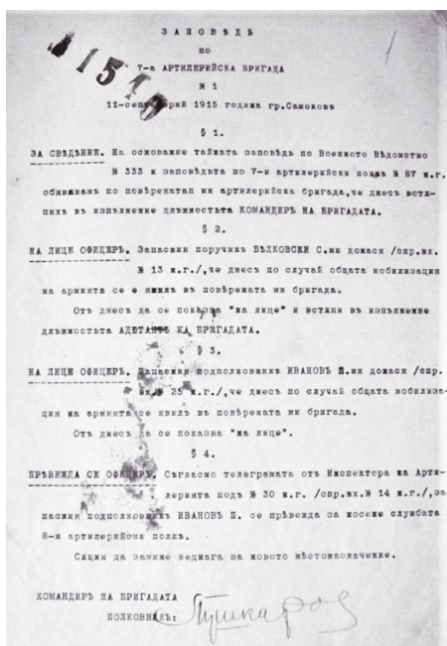
та артилерия и пехота, последната не може да се възползва от резултатите на своя артилерийски огън. На левия фланг и в центъра сръбската пехота успява да достигне на 200 – 300 крачки от нашите позиции, където е обсипана с картечен, шрапнелен и пушечен огън, който я принуждава да отстъпи в най-голям безпорядък. На 7 юли противникът продължава канонадата със същата голяма интензивност, без да жали снарядите. Нашите батареи отговарят пестеливо. Същото се повтаря и на 9 юли, когато след интензивна артилерийска подготовка към 14:00 ч. сърбите предприемат атака. Благодарение на презградния артилерийски огън атаката е отбита. Това не обезкуражава сърбите, които предприемат нощна атака, която артилерията отбива с още по-големи загуби за противника.

На 10 юли започва поредната офанзива на Калиманската позиция. Сърбите са решени на всяка цена да я завоюват. Техните усилия се съсредоточават срещу позицията на 22-ри пехотен полк. Нашата артилерия развива най-силната си стрелба, преимуществено срещу настъпващите пехотни части. В един момент 13-и пехотен рилски полк не издържа и напуска своите позиции, които се заемат от сърбите. Нашите батареи веднага съсредоточават огъня по заетата позиция и сърбите се принуждават да я напуснат. В най-критичния момент пристига подкрепление от три батареи от 8-и артилерийски полк. На 11 юли следва противников напор срещу десния фланг на Калиманската позиция, в разположението на 8-и и 31-ви пехотни полкове. Командирът на 7-и скорострелен артилерийски полк заповядва 5-а и 7-а батареи от полка и 7-а, 8-а и 9-а батареи от 8-и скорострелен артилерийски полк да открият ураганен огън по позицията, която нашият 31-ви пехотен полк почти отстъпва. Благодарение на силния огън сръбската пехота не може да напредне от височината, която заема. Под прикритието на този наш огън 31-ви пехотен полк, разположен на 1,5 км назад, успява да се устрои и, предвождан лично от командира на полка, отново да заеме позициите си. Последва атаката срещу 8-и пехотен полк, която благодарение на пехотните поддръжки и силния артилерийски огън отново е отбита. Атаките на сърбите се повтарят на 15, 16 и 17 юли. Благодарение на силния артилерийски огън навсякъде те са отблъснати. На 18 юли 1913 г. достойно изпълнил дълга си 7-и скорострелен артилерийски полк получава съобщение, че от 13:00 ч. същия ден е обявено примирие.

През август 1913 г. полковете се завръщат в Самоков и демобилизират. Така на 7 август остава само 7-и артилерийски полк. След приключване на Балканските войни в полка тече процес на реорганизация. Важно място се отделя на бойната подготовка и попълването на запасите с материални средства.

В навечерието на **Първата световна война (1915-1918)** командир на полка е полковник Стоян Пушкарров, помощник-командир е подполковник Васил Петров, а командири на отделения – подполковници Васил Бараков и Иван Николов, и майор Иван Кърджиев. Командири на батареи са капитаните Григор Гребенаров, Димитър Юрданов, Анастас Ватев, Георги Христов и Димитър Банков, поручиците Васил Константинов, Андреа Кръстев и Георги Стойчев.

С включването на България на страната на Тройния съюз година след началото на Първата световна война цялата ни армия, включително и артилеристите, се готви за предстоящите военни действия в бъдещата нова война.

*Заповед № 1 на командира
на 7-а артилерийска бригада
полковник Стоян Пушкаргов
от 11 септември 1915 г.
в Самоков*

*Полковник Никола Стайков,
командир на 17-и
артилерийски полк
през 1915 г.*

Мобилизацията е обявена на 9 септември 1915 г. Командир на полка остава полковник Стоян Пушкаргов. На 11 септември 1915 г. полковник Пушкаргов отдава първата си заповед за встъпване в длъжност като командир на 7-а артилерийска бригада, включваща 7-и и 17-и артилерийски полкове. Съгласно заповедта командирът на полка полковник Стоян Пушкаргов става командир на 7-а артилерийска бригада, командир на 7-и артилерийски полк е подполковник Васил Петров, командир на 1-во отделение е подполковник Васил Бараков, а на 2-ро отделение – подполковник Иван Николов. Батареини командири в полка са капитан Димитър Юрганов, капитан Константинов, капитан Андрей Кръстев, поручик Васил Войнов, поручик Никола Стайчев.

Командир на 17-и артилерийски полк е полковник Никола Стайков. След провеждане на мобилизацията към 1 октомври 1915 г. двата полка разполагат със следния числен състав.

Седми артилерийски полк има 9 батареи; 34 офицери; 2 чиновници; 1149 подофицери и войници; 1121 коне; 13 волове; 60 пушки и карабини; 24 скорострелни полски оръдия, 12 скорострелни планински оръдия.

Сегемнайсети артилерийски полк има 9 батареи; 34 офицери; 2 чиновници; 2232 подофицери и войници, 1482 коне; 10 волове; 186 пушки и карабини; 24 скорострелни полски оръдия, 12 скорострелни планински оръдия.

През Първата световна война бойният път на 7-и артилерийски полк преминава през гр. Щип, селата Патрик, Фурка, гр. Валандово. Продължава през селата Удово, Калъчково, Канатово, Кромидово. По-късно полкът остава на бивак източно от Петрич, на в. Чакалица, заема позиции при с. Горна Камиша, с. Топалово, северно от kota 450, придвижва се през с. Мотех, kota 402 до гр. Демирхисар. Седми и 17-и артилерийски полкове подпомагат действията на 7-а пехотна Рилска дивизия, като осигуряват артилерийска поддръжка за 13-и пехотен Рилски полк, 26-и пехотен Пернишки полк, 14-и пехотен Македонски полк, 22-ри пехотен Тракийски полк и 54-ти пехотен полк.

Много са примерите на героизъм и себеотрицание, проявени по време на боевете от артилеристите. Нека споменем само имената на фелдфебел Георги Цветков от 3-та батарея на 7-и артилерийски полк, проявил изключителна смелост и безстрашие като вспомагателен артилерийски наблюдател при с. Неволен през септември 1916 г. Старши подофицер Георги Атанасов от 4-та батарея на 7-и артилерийски полк проявява безстрашие като артилерийски наблюдател на 15 септември 1916 г. при с. Секавче. Младши подофицер Георги Тасев от щаба на 1-во отделение на 17-и артилерийски полк на 15 октомври 1915 г. проявява инициативност и съобразителност, като сам събира 170 души граждани-доброволци от Щип, които заемат позиция до село Драгоево и оказват решителна съпротива на една сръбска пехотна дружина с взвод конници. Тук доброволците задържат сърбите до 13 октомври, докато пристига подкрепление, с помощта на което противникът е прогонен.

Паметен ще остане подвигът на поручик Иван Разслабенов от 17-и артилерийски полк, който на 16 октомври 1915 г. е в град Велес, Македония. Градът е разделен от река Вардар. Левият бряг на Вардар е зает от нашите войски, а десния – от сърбите, които са се укрепили здраво по протежение на железопътната линия. Те са поставили картечници по най-масивните сгради. По това време Вардар е придошъл, и реката може да се премине единствено по двата дървени моста, които българските части се готвят да преодолеят. Тази подготовка започва с артилерийски огън по онези сгради, които са подготвени като съпротивителни възли и от които сърбите стрелят с картечници. За да бъде стрелбата на българската артилерия най-ефективна, поручик Иван Разслабенов получава задача с едно полско оръдие от 17-и артилерийски полк да влезе в града до самия бряг на реката и оттам с право мерене, почти от упор да унищожи сръбските картечници.

Поручикът и оръдейната прислуга заедно с оръдието преодоляват под огъня на противника около 4 километра. След няколкочасова стрелба на удар и с картеч на оръдието по барикадирани улици и къщи задачата е изпълнена. На другия ден противникът е напуснал Велес, а поручик Разслабенов и оръдието с командир младши подофицер Симеон Радев, обкичени с цветя, преминават през Велес, а пред тях вървят велешки младежи, пеейки „Жив е той, жив е“.

На 19 октомври 1918 г. 7-и и 17-и артилерийски полкове се завръщат в Самоков и демобилизират. След Първата световна война съгласно изискванията на Ньойския договор на 1 декември 1920 г. 7-и артилерийски полк се свежда до 7-о артилерийско отделение в състав щаб на отделение, три батареи и домакински взвод. Отделението съществува до 4 април 1938 г., след което официално се именува „7-и дивизионен артилерийски полк“.

Поручик Иван Разслабенов
от 17-и артилерийски полк,
допринесъл за
освобождението на гр. Велес
на 16 октомври 1915 г.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** на 11 ноември 1940 г. полкът мобилизира и формира 11-и дивизионен артилерийски полк със следните поделения: щаб на полка, щаб на 2-ро артилерийско отделение от 11-и дивизионен артилерийски полк, 4-та и 5-а батареи от 11-и дивизионен артилерийски полк, щаб на 3-то артилерийско отделение, 7-а и 8-а батареи от 11-и дивизионен артилерийски полк. Месец по-късно, на 14 декември 1940 г. повиканите чинове се демобилизират.

През януари 1941 г. полкът отново мобилизира и на 23 февруари заминава за крайграничния район на югозападна България, откъдето се завръща на 21 юни същата година и демобилизира. Година по-късно на 14 юли 1942 г. полкът отново мобилизира и е включен в състава на окупационните войски в Сърбия. Оттам той се завръща на 1 април 1943 г. На 14 април 1944 г. полкът мобилизира за четвърти път и заминава за Солун. През целия период, когато полкът напуска гарнизона си, на мястото му се формира 7-а дивизионна допълняваща батарея.

През периода от 1941 г. до 1943 г. 7-и артилерийски полк влиза в състава на 1-ви корпус, а след 9 април 1944 г. – в състава на 7-а пехотна дивизия и действа на Струмишкото направление. В началото на октомври 1944 г. 7-и артилерийски полк е разположен в района на Струмица, планината Беласица и долината на р. Струмешница. Полкът е в състав едно 7,5-см возимо артилерийско отделение, две 10,5-см Д/28 возими гаубични артилерийски отделения, едно 7,5-см товарно артилерийско отделение „Бофорс“ и едно придадено тежко моторно 10,5-см оръдейно артилерийско отделение. При изтеглянето си от Гърция, където е част от окупационния корпус, част от неговите отделения са придадени към конната бригада, която по това време води боеве за Струмица. Нейните несполучливи боеве налагат на фронта да се изпрати 7-а пехотна дивизия, в чийто състав се включва и 7-и дивизионен артилерийски полк. В изпълнение на тази задача полкът настъпва по шосето от гара Валовище за Петрич.

Оттук артилерията се групира в група за непосредствена поддръжка на 14-и пехотен полк, група за непосредствена поддръжка на 22-ри пехотен полк и група за обща поддръжка на дивизията. В този район тя води бойни действия срещу противниковата артилерия, разположена при с. Ново село и с. Байково. През този период щабот на полка и артилерийската група се разквартироват в гр. Сяр, а щабот на групата и 3-то артилерийско отделение – в с. Камаклий. На 10 ноември 1944 г. полкът се завръща в Самоков и демобилизира. Своите огневи задачи полкът изпълнява под формата на огневи нападения. Тези действия са достатъчно ефективни, за да може 7-а пехотна дивизия успешно да изпълни своята задача.

Самоков е единственият град в България, в който в памет на загиналите войни е построено читалище-паметник. Идеята е представена на 16 март 1919 г. пред Общото офицерско събрание в гарнизона. Събранието решава да се построи в Самоков читалище-паметник за падналите по бойните полета офицери, под-офицери и войници. Целта на строежа е „за увековечаване паметта на геройски загиналите за защитата и величието на Отечеството войници от 22-ри, 50-и, 54-ти пехотни и 7-и и 17-и артилерийски полкове през войната 1912 – 1913 г. и 1915 – 1918 г., да се построи един културен паметник в Самоковска околия – град Самоков, достъпен за всички граждани, военни и населението от околията“.

*Церемония по откриване
на читалище-паметник
„Отец Паусий“,
Самоков, 1923 г.*

Проектът на сградата е на архитект Коста Николов. На южната и северната страни на сградата се намират симетрично разположени барелефи, а над тях надписи върху вензел от дъбови листа: „Булаир – 8 февруари 1913 г.“, „Кота 1050 – 5–11 VII. 1917 г.“, „Криволак – 17–23. X 1915 г.“, „Калиманица – 4–7 VII. 1913 г.“ Читалище-паметник „Отец Паусий“ е осветено през 1923 г. На фасадата му е изписано: „На падналите герои от признателното потомство 1912 – 1913 г., 1915–1918 г.“ От южната и северната страни на сградата са поставени 40 паметни гранитни плочи с имената на загиналите от Самоков и околията 1019 души. Окончателното завършване на сградата с паметните плочи и официалното приемане е на 29 юни 1929 г.

В послевоенния период 7-и артилерийски полк претърпява редица структурни промени. През 1947 г. започва преместване на частите на 7-а пехотна Рилска дивизия в други гарнизони, на основата на които се формират нови части за прикритие на държавната граница. 7-и артилерийски полк е предислоциран от Самоков на гара Крупник и неговите отделения и батареи стават основа за формиране на артилерийски формирования на 3-та планинска бригада/дивизия и впоследствие – на 3-та мотострелкова дивизия. С министерска заповед № 527 от 22 септември 1950 г., когато са преименувани всички полкове и дивизии, 7-и артилерийски полк е преименуван в „39-и оръжен артилерийски полк“. През 1955 г. полкът е значително съкратен поради общото намаляване на числения състав на дивизията, а през 1958 г. става мобилизационен.

В епичните боеве при Булаир през 1913 г., Калиманци през 1913 г., Криволак през 1915 г., Кота 1050 през 1917 г. самоковци дават своите свидни жертви. Между тях са и артилеристите от 7-и артилерийски полк и формираните от него мобилизационни части.

Патронен празник на полка: 2 май – Св. Цар Борис-Михаил

Боен празник: 8 февруари – победата при Булаир

2.8. ОСМИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

До края на 1903 г. българската артилерия се състои от шест полка от по три действащи отделения (девет батареи). С Височайши Указ № 85 от 31 декември 1903 г. се постановява да се формират от 1 януари 1904 г. още три артилерийски полка под номера 7, 8 и 9, които да влизат в състава на новосформираните се 7-а пехотна Рилска, 8-а пехотна Тунджанска и 9-а пехотна Плевенска дивизии. За формирането на 8-и артилерийски полк се отделя едно действащо артилерийско отделение от 6-и артилерийски полк в Сливен, както и едно действащо и едно резервно отделиния от 3-ти артилерийски на Негово Царско Височество полк в Пловдив. За постоянно местоквартировање на полка се определя град Стара Загора. С Височайша заповед от 1 януари 1904 г. за командир на полка е назначен командирът на Шуменския крепостен батальон подполковник Кръстю Бъчваров, който е повишен в чин полковник. На 12 януари 1904 г. полковник Бъчваров пристига в Пловдив и на следващия ден отдава заповед по 8-и артилерийски полк № 1 от 13 януари 1904 г., с която обявява своето пристигане и формиране на щаба на полка. В същия ден той приема личния и конския състав, действащото трето отделение от 3-ти артилерийски на Негово Царско Височество полк и встъпва в командването му като командир на полка. На 26 януари 1904 г. – генят, в който се обявява Руско-японската война, командирът на полка пристига в Сливен и на 27 януари приема личния и конския състав на действащото 3-то отделение от 6-и артилерийски полк и встъпва в командването му. С влизането в състава на 8-и артилерийски полк батареите от двете отделиния се преименуват както следва: тези от пловдивското отделение – в 1-ва, 2-ра и 3-та, а тези от сливенското отделение – в 4-та, 5-а и 6-а, като отделинията се определят като 1-во и 2-ро. Първоначално щабът на полка се установява в Пловдив при 1-во отделение, а 2-ро отделение остава в Сливен, прикомандиrowано на храна и останалите доволствия към 6-и артилерийски полк.

На 6 юни 1904 г. щабът на полка с 1-во артилерийско отделение от Пловдив и на 7 юни 2-ро отделение от Сливен отпътуват за Стара Загора. На 8 юни 1904 г. към 11:00 ч. двете отделиния едновременно влизат в град Стара Загора от западната и източната страни и се срещат на пресечката на улиците „Цар Фердинанд“ и „Цар Освободител“ до югоизточния ъгъл на централната градска градина, където се съединяват, като преминават под подготвена и украсена за случая арка с надпис „Добре дошли, артилеристи!“. Посрещането е тържествено. Улиците на Стара Загора са изпълнени с шпалир от граждани и войници от 12-и пехотен Балкански и 23-ти пехотен Шипченски полкове и учебната подофицерска група на начело с полковите музики. При подготвената арка реч държи помощник кметът на Стара Загора Мирчо Попов и началникът на дивизията полковник Иван Сарафов. С пристигането в Стара Загора полкът се разполага на бивак на плаца западно от казармите на 12-и пехотен Балкански полк и така прекарва лятото на 1904 г. През есента полкът се премества в западната казарма на Балканския полк, където и квартирува до есента на 1908 г., когато окончателно се премества в новопостроените казарми западно от града и южно от пътя за Чирпан.

Към 1905 г. командир на полка е полковник Кръстю Бъчваров, завеждащ домакинството – подполковник Алекси Русев, а началници на отделения – подполковниците Никола Димов и Васил Райнов. Батареини командир са майорите Георги Бояджиев, Павел Павлов, Стефан Драганов, капитаните Атанас Сарайдаров, Рашко Ценов и Георги Желязков.

През 1906 г., както и за останалите дивизионни артилерийски полкове, се извършва превъоръжаването на полка със 7,5-см полски скорострелни оръдия, система „Шнайдер“.

Резервното 7,5-см нескорострелно отделение, взето от 3-ти артилерийски на Негово Царско Височество полк, се превозва до Стара Загора по железницата. След превъоръжаване на полка със скорострелни оръдия 7,5-см, нескорострелни оръдия на резервното отделение се предават в крепостните батальони, а в полка се задържат само 8,7-см нескорострелни оръдия. През януари 1911 г. полкът се структурира в три артилерийски отделения от по две действащи и една резервна батарея. Със заповед по Военното ведомство № 82 от 8 март 1910 г. е разпоредено да се отдели 3-та рота от Вигинския крепостен батальон и да се придаде към 8-и артилерийски полк, като се преименува в „кадрова гаубична батарея“. Кадровата гаубична батарея пристига със специален влак в Стара Загора на 3 май 1910 г. Тя се състои от шест 12-см полски нескорострелни круповски гаубици и личен състав без коне. На 4 май батареята се пренася и се разполага в казармите на бившата 8-а пионерна дружина северно от града. Командир на батареята е майор Илия Дренски. През пролетта на 1911 г. батареята се превъоръжава с 12-см полски скорострелни гаубици, система „Шнайдер“. Такива гаубици се получават дванайсет за три батареи. В това състояние полкът и кадровата гаубична батарея са заварени от мобилизацията в навечерието на Балканската война на 17 септември 1912 г. В 16:30 ч. на същия ден командирът на полка полковник Кръстю Бъчваров прочита пред всички офицери телеграмата от началника на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, с която се обявява обща мобилизация на армията. Скоро след това в цялата казарма проехтява мощно „ура“, произнесено от чиновите на полка, които развълнувани посрещат вестта за това, че е настъпил часът на разплатата с вековния потисник на българина. Веднага се отдават необходимите разпореждания и се пристъпва към мобилизация на полка и подразделенията му.

За участие в първата **Балканска война (1912-1913)** полкът развързва 8-и скорострелен артилерийски полк, 8-и нескорострелен артилерийски полк и 2-ро полско скорострелно гаубично отделение. Скорострелният артилерийски полк е в състав: щаб на полка, три скорострелни отделения от по три четириоръдейни батареи с номера от 1-ва до 9-а, паркова батарея от пет взвода, допълваща батарея, нестроеви взвод, санитарен персонал. Осми нескорострелен артилерийски полк се състои от щаб на полка, две артилерийски нескорострелни отделения от по три шесторъдейни батареи с номера от 1-ва до 6-а, нестроеви взвод, санитарен персонал. Второ полско скорострелно гаубично отделение се състои от щаб на отделението, три скорострелни четириоръдейни гаубични батареи и 4-та нескорострелна гаубична батарея, нестроеви взвод, парков взвод, санитарен персонал и продоволствен взвод.

Осми скорострелен артилерийски полк се командва от полковник Кръстю Бъчваров. Командири на отделения са подполковниците Иван Донков, Георги Кукурешков, Трифон Пеев. Батареите са майор Георги Божилов, капитаните Илия Игнатов, Недю Кръстев, Иван Семерджиев, Александър Горанов и Тодор Ангелов, поручиците Владимир Начев, Белчо Соларов и Петър Дошкинов. Командир на 8-и нескорострелен артилерийски полк е подполковник Стефан Николов. Командири на отделения са подполковник Димитър Бреянов и майор Юрган Кожухаров. Батареите са майор Антон Бучевинов, капитаните Михаил Йовчев, Гунчо Георгиев, Никола Петров, Стилиян Неделчев, подпоручик Владимир Заимов, Димитър Ненчев, Георги Бояджиев.

След мобилизацията 8-и скорострелен артилерийски полк има следния състав: 9 батареи, 39 офицери, 1 чиновник, 1684 подофицери и войници, 1458 коня, 86 конски коли, 664 саби и 36 скорострелни оръдия. Осми нескорострелен артилерийски полк е в състав: 6 батареи по 6 нескорострелни оръдия, 1074 подофицери и войници, 807 коня, 58 конски коли, 354 саби и 36 нескорострелни полски оръдия. Първа батарея от 1-во скорострелно артилерийско отделение е първата, която мобилизира и по най-бързия начин влиза в състава на войските, които прикриват мобилизацията на българската граница. На 23 септември и другите две батареи от отделението, напълно мобилизирани, напускат Стара Загора и се отправят за Харманли. На 5 септември в 2:00 ч. сутринта се свежда заповедта за обявяване на войната с Османската империя.

На същия ден 2-ра батарея вече е в състава на авангарда на 1-ва пехотна бригада и първа започва боя. За разочарование на артилеристите, турците отстъпват при границата без бой и в първото състъпкновение с врага батареите не произвеждат и един изстрел. На 7 октомври настъплението продължава в боен ред, като слабият противник е отблъснат от пехотата. През следващите два дни батареите прогонват съвместно с пехотата противниковите батареи, картечници и пехота, и ги преследват в посока с. Юруш и в. Папаз тепе. Привечер на 9 октомври отделението заема маскирани позиции откъм страната на река Марица, от които мерачите на оръдията могат спокойно да се насочват по минарета на Султан Селим джамия в Одрин.

На 25 октомври 1912 г. 8-и артилерийски полк поддържа бойните действия на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, която с две от своите три бригади действа на западния сектор на Одринската крепост. В този сектор обсадната линия е изнесена 3,5 км източно от село Коюнлий и 2 км от село Юруш. Секторът се заема от 3-та бригада, усилен с 8-и нескорострелен артилерийски полк (6 батареи) и 8 тежки батареи от Шуменския крепостен батальон. В дивизионен резерв има две батареи от 8-и скорострелен артилерийски полк. Батареите от полка, заели позиции северно от с. Епчели, източно от с. Куюнли и с. Кагъкьой, подпомагат действията на 12-и пехотен Балкански полк. На 30 октомври батареите достигат до с. Сейменли, а на 2 ноември – до с. Татаркьой, откъдето вземат участие в боя срещу противника, заел в. Кармал Тепе. Независимо от силния обстрел от противникови полски и крепостни оръдия, включително и през нощта на 13 ноември при с. Емерли в направление на кота 97, Токат баир и Памук сърта, батареите успешно изпълняват своите огневи задачи.

*Втора батарея от 8-и нескорострелен артилерийски полк при Одрин, 1913 г.
(първият най-вляво е командирът на батареята поручик Владимир Заимов)*

От 15 до 20 ноември полкът лагерува южно от с. Емерли, като винаги има по една дежурна батарея от отделение. Благодарение на големите грижи и старанието на войниците, както и доброто хранене на хората и конете, полкът изпълнява успешно движението по калните подстъпи и нощните предвижвания през близо двуседмични маневрирания в южния сектор на Одринската крепост. На 20 ноември в полка се получава известие за сключено примирие, което трае до 21 януари 1913 г. През този период времето се използва за разместване на позициите, които се определят с оглед на изгодността им за по-добро действие. На 21 януари батареите се настаняват на предварително подготвените и око-пани позиции, на които остават до 10 март. Рядката артилерийска и пушечна стрелба не ги безпокои толкова, колкото студовите от 2 до 16 февруари, съпроводени с обилни снеговалежи и снежна покривка с дебелина един метър. Към 25 февруари в участъка на полка се развърщат още четири гаубични и крепостни батареи, които започват да се пристрелват по известни пунктове в противниково разположение, което предизвиква по-честа стрелба от турска страна.

На 11 март започва щурмът на Одрин. Осми артилерийски полк участва в щурма, като поразява турски пехотни окопи и огневите позиции на полските турски батареи.

Второ артилерийско отделение взема най-активно участие при атаката на крепостта. Отделението действа по посока на предните турски позиции Малтене – Маслак. Отделението е придадено към 10-и Родонски и 23-ти Шипченски пехотни полкове. В 4:00 ч. сутринта на 12 март предните дружини на 10-и и 23-ти полкове минават Кумдере и се насочват по посока на Маслака и Малтене. След 10 минути противникът открива убийствен огън. Въпреки това, в 4:35 ч. артилеристите разбират, че Маслака е в наши ръце.

Веднага под град от куршуми и снаряди батареите се понасят напред, водени от техните командири, преодоляват всякакви препятствия по пътя си и в 5:30 ч. излизат на позиция на местността Маслак, откриват най-бърз огън по противника и го прогонват зад фортовата линия. Пехотата ликува от постигнатия успех. Артилерията също ликува, макар и засипана с гъжд от фугасни снаряди откъм фортовете Топ Йолу, Кестенлик и Айджийолу. Но никой не обръща внимание на този огън, напротив, чуват се само призови „към Огрин“. Артилерийските командири лично водят своите подразделения. Командирът на 6-а батарея пада убит, на 5-а батарея – ранен, на 4-та батарея – контузен. Ентусиазмът обаче надвишава всичко, докато към 9:00 ч. противникът, изтощен, стреля все по-рядко, докато съвсем замлъква. Много жертви се дават, голям брой оръдия и ракли се повреждат, но целта е постигната. При настъплението част от раклите на 4-та батарея затъват в тресавище. Конете са избити, част от ездачите – също. Тогава фелдфебелът на батареята Илчо Симеонов посреща група турски пленници и ги принуждава на ръце да пренасят артилерийските изстрели от раклите до оръдията. Това поръчение те изпълняват много добросъвестно, без притеснение, че по този начин допринасят за капитулирането на своята крепост. Така боят продължава до вечерта, а с настъпването на нощта се прекратява.

Атакуването на фортовата линия е отложено за нощта на 13 март. 23-ти пехотен полк атакува Айваз баба, а 10-и пехотен полк – Айджийолу. Подготовката на атаката започва от всеки видове артилерия в 1:00 ч. през нощта. Противникът отговаря адекватно. 2-ро артилерийско отделение от 8-и артилерийски полк, командвано от капитан Илия Игнатов, е предупредено, че след превземането на форта Айджийолу батареите следва да се предвигат на фортовата линия вляво от форта и да заемат позиции, като овладеят линията. Тази заповед батареите от отделението получават в 4:25 ч. Командирът на отделението, след като достига в Канлъ дере, вижда, че пехотната верига не е напреднала, през телената мрежа няма просеки, фортовата линия продължава да бъде в неприятелски ръце, а в същото време батареите идват. Той спира 4-та и 6-а батареи на позиция източно от Айджийолу, почти до телената мрежа с фронт към Кестенлик и тил към Айваз баба, и открива огън по противниковите стрелци на фортовата линия.

*Осми артилерийски полк при
Огрин, март 1913 г.*

Пета батарея при настъплението изгубва своя командир – подпоручик Ганчо Димитров. Командването поема старши подофицерът Христо Ненов. Пехотата, окуражена от тези действия на артилерията, се впуска в атака и прогонва противника от фортовата линия. В този момент командирът на отделението заедно с фелдфебел Илчо Симеонов използват момента, прорязват телената мрежа и правят просека за батареите. Батареите веднага излизат на фортовата линия, отблъскват окончателно противника и слагат край на упоритата му отбрана. На 13 март, когато батареите от 1-во артилерийско отделение на 8-и артилерийски полк отбиват силния напор на противника, около 7:00 ч. сутринта едновременно излизат от строя тежко ранени командирът на 1-ва батарея капитан Иван Семерджиев и възводния командир в същата батарея подпоручик Цветан Мумджиев. Последният умира в болницата в Дедеагач, където е погребан. Към 9:50 ч. на 13 март турците вдигат бял флаг и се предават, защото нашата войска влиза в Одрин откъм източния сектор. Осми скорострелен артилерийски полк към 14:00 ч. същия ден пристига в с. Демирдеш, където остава на лагер до 11 април.

Назрява конфликт със съюзниците за подялбата на новоосвободените територии и Главното командване презгрупира войските, за да посрещне новото предизвикателство. От 12 април полкът започва да се товари на железницата от Одрин за Дедеагач и Сяр, където се разполага до 17 май 1913 г. На 18 май продължава своя поход за Щип, като нощува последователно в Демир Хисар, Петрич, Ново село, Сушево, Тополница. На 24 май полкът достига Щип. На 25 май се разполага северно от с. Раданя и Горни Козяк. Тук полкът е в готовност за участие в **Междусъюзническата война (1913 г.)**.

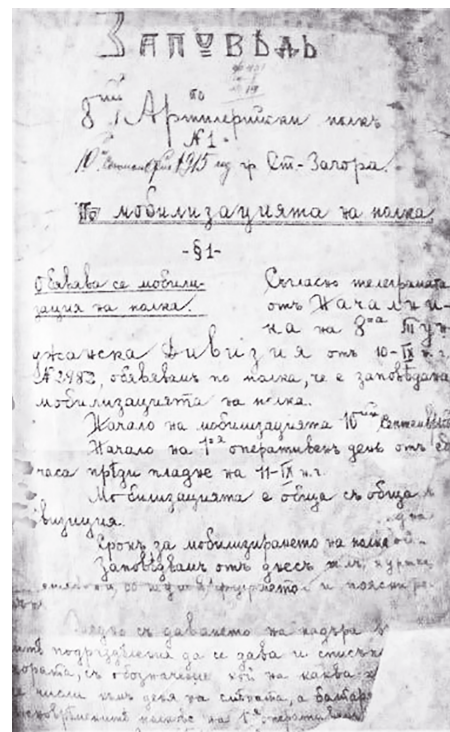
На 17 юни в 3:00 ч. сутринта започват боевете със сърбите. Първо артилерийско отделение от 8-и артилерийски полк се придава към 1-ва бригада на 8-а дивизия и от позиция западно от р. Брегалница и северозападно от с. Долни Караорман съдейства за заемаването на Ежевия рид. Второ артилерийско отделение участва активно в боевете със сърбите на 17 и 18 юни при с. Сушево, връх Богослов, Ежов рид и височините на запад от Щип. Когато на 18 юни сърбите виждат, че не могат повече да се противопоставят на българския устрем, преминават към пълно отстъпление към в. Богослов и гр. Велес, и военните действия се прекратяват. По щастлива случайност сърбите избягват своя погром. През следващите дни от 19 до 20 юни нашите батареи съумяват да отблъснат опитите на сърбите да настъпят, като ги държат на далечен артилерийски обстрел. По заповед от деленията на полка отстъпват през Раговиш, Петрич в Горна Джумая, където пристигат на 29 юни. От тази дата батареите не водят никаква бойна дейност. На 7 август при гр. Татар Пазарджик (дн. Пазарджик) се пристъпва към демобилизация на батареите от 2-ро отделение. Трето отделение от полка пристига на 14 август в Стара Загора и демобилизира. Така приключват Балканските войни за батареите на 8-и артилерийски полк.

По време на Балканските войни 1912 – 1913 г. 8-и скорострелен артилерийски полк, 8-и нескорострелен артилерийски полк и 2-ро полско скорострелно гаубично отделение дават общо 102 загинали, умрели от болести и безследно изчезнали чинове, от които 4 офицери.

Изминават само две години. Рано сутринта на 10 септември 1915 г. ординарци тропат упорито пред квартирите на офицерите от 8-и артилерийски полк. След пристигането им в казармата на полка, командирът полковник Димитър Русчев се ръкува с всички, и им казва „честито“. На 10 септември в 7:20 ч., в присъствието на всички офицери и войници от полка, е прочетена телеграма № 2982 от щаба на 8-а Тунджанска дивизия за обявяване на обща мобилизация. Първата световна война е в разгара си и везните на победата все още не са се наклонили към никоя страна. Големите противници са мобилизирали всички дипломатически, финансови и всякакви други сили, за да привлекат повече съюзници към единия или другия лагер. След победоносната Балканска война и след последвалата я Междусъюзническа война от България са откъснати Македония, Добруджа и Тракия. В тази обстановка българското правителство взема решение да обяви обща мобилизация, прикрита под формата на „въоръжен неутралитет“ и по явната тенденция за присъединяване към Централните сили. Ентусиазмът при обявяването на мобилизацията обаче не е като при обявяване на Балканската война. Въпреки това чувството за дълг към Отечеството е водещо в изпълнение на предстоящите задачи от всички военни чинове.

В навечерието на мобилизацията 8-и артилерийски полк е в състав шест скорострелни батареи, събрани в три артилерийски отделения и една паркова батарея. Полкът е в състава на 8-а пехотна Тунджанска дивизия и квартирува в Стара Загора. Командир на полка е полковник Димитър Русчев, помощник командир – подполковник Иван Ватев, домакин на полка – майор Георги Божилов, командир на 1-во отделение – подполковник Христо Кирков, на 2-ро отделение – майор Илия Игнатов, на 3-то отделение – майор Станчев. Командири на батареи са поручик Васил Вариклечков, капитан Антон Разсуканов, капитан Петър Дошкинов, поручик Стоян Стоилов, капитан Димитър Атанасов, поручик Венко Конов, на парковата батарея – капитан Васил Хаджилиев.

С обявяването на мобилизацията за участие в **Първата световна война (1915-1918)** съгласно мобилизационния план от полка се формират два полка – 8-и и 18-и артилерийски полкове с по шест скорострелни батареи и 8-о артилерийско нескорострелно отделение от три нескорострелни батареи. Това формиране се извършва по следния начин. Първа и втора батареи от полка се развиват в артилерийски отделения, т. е. формират още по две батареи. Осемнайсети артилерийски полк се формира от 3-та, 4-та, 5-а и 6-а мирновременни батареи, те формират и 8-о нескорострелно артилерийско отделение.

Заповед на командира на 8-и артилерийски полк № 2 от 18 септември 1915 г. за обявяване на поименен списък на действащите и пристигнали от запаса офицери от полка

*Подполковник
Константин Венедиков,
командир на 18-и артилерийски
полк през 1915 г.*

На 10 септември вече се формира 8-а артилерийска бригада, която включва 8-и и 18-и артилерийски полкове.

Командир на артилерийската бригада става полковник, впоследствие генерал-майор Димитър Русчев, а командир на 8-и артилерийски полк – полковник Иван Ватев. Командир на първо отделение е подполковник Христо Курков, а на второ – майор Александър Савов. Командири на батареи са капитан Антон Разсуканов, поручик Тодор Козаров, поручик Васил Вариклечков, поручик Христо Владков, поручик Асен Николов, поручик Трайчо Кусев. Към 8-и артилерийски полк се придава едно планинско артилерийско отделение с командир подполковник Антон Подгоров, а командири на планински батареи са поручик Христо Христов, поручик Христо Баев и поручик Георги Консулов.

Осемнайсети артилерийски полк се командва от подполковник Константин Венедиков. Покъсно длъжността се поема от подполковниците Димитър Дочев и Стефан Драганов.

Командири на отделения са подполковник Илия Изнатов и подполковник Георги Станчев. Батареини командири са поручик Минко Владков, капитан Боян Урумов, капитан Петър Дошкинов, капитан Димитър Атанасов, капитан Христо Чуков, капитан Венко Кинов, капитан Диол Динков, капитан Петър Станчев, капитан Иван Халачев, капитан Колю Делчев. Полкът се попълва с войници, родени в подножието на легендарния Шипченски Балкан, от трудолюбиви тракийци и буйни чирпанци. Това са същите герои, които в Балканската война водят най-славни борби при обсадата и щурма на Одрин. Въпреки големите трудности и недоимъка, на 19 септември полкът е напълно мобилизиран. На 19 септември 1915 г., на края на десетия оперативен ден, полкът е окомплектован с щаб-офицери – 3, обер-офицери – 19, военни чиновници – 2, погофицери – 197, ефрейтори и канонери – 1034, коне – 1031, оръдия – 22, зарядни коли – 44, обозни кола – 56, снаряженост – 63, снаряжи 7188.

В качествено отношение обаче положението е повече от жалко. Дрехите са малко и скъсани, обувките – стари и протрити, платнищата достигат едва за половината състав от батареите. Конете – гребни и слаби, обозната амуниция е в най-жалко състояние. Липсват инструменти за окопаване. Има само два телефонни апарата в батарея, с по 500 метра изпокъсан кабел. Единствено артилерийската материална част е в добро състояние. Първо отделение е въоръжено със 7,5-см скорострелно оръдие „Шнайдер“ по 4 оръдия в батарея, а 2-ро отделение – със 7,5-см скорострелни оръдия система „Круп“, като 2-ра батарея е с 4 оръдия, а 5-а и 6-а – с по 3 оръдия. Всички батареи от полка са с по 10 Шнайдерови ракети.

На 20 септември полкът поема по пътя за с. Тулово, където е излязъл да го изпрати почти целият град.

Първият преход от 20 км полкът изминава за 1 час и 45 мин. На другия ден в 7:00 ч. сутринта полкът потегля по пътя за Казанлък и Шипка поешелонно. Походът на полка може да се опише на народно шествие. Навсякъде по пътя от близките села прииждат селяни да изпратят свои близки, мобилизирани в артилерийския полк. Целият град Казанлък е излязъл на улицата и обсипва полка с цветя. Така полкът стига в подножието на Шипченския Балкан и се разполага на бивак в южния край на с. Шипка. Предстои да се премине Балкана през връх Св. Никола, което се оказва трудна задача. За това е разпоредено да се съберат около 300 впрегатни волове (чивзари), за да се запрегнат оръдията с тях. Воловете започват да прииждат, водени от деца, жени и старци. Добитъкът се оказва госта слаб и се налага да се запрегат по 3 – 4, дори 5 чифта. Пътят е стръмен. Хората и животните напрягат докрай своите сили. Има оръдия, които късат въжетата и тръгват назад към пропастта и като по чудо не избиват прислугата. Воловете падат от умора. След малка почивка на вр. Св. Никола батареите връщат воловете назад, запрегат оръдията със своите коне и така продължават по пътя за Габрово. Ако изкачването е бавно и трудно, то слизането към с. Червен бряг (дн. квартал Радецки на град Габрово) е не само трудно, но и опасно, и затова всички войници са застанали здраво на тегличите, спирачките са затегнати, а ездачите при най-голямо внимание спускат оръдията по стръмния скалист път без да набият конете. След пристигане в Габрово на 23 септември батареите от полка започват да се товарят на влакове за превозване през Горна Оряховица и Враца за с. Брусарци.

Командирът на 8-и артилерийски полк с чин полковник, впоследствие командир на 8-а артилерийска бригада генерал-майор Димитър Русчев

При с. Брусарци към полка се присъединява 3-то планинско отделение от 3-ти планински артилерийски полк, което действа с полка в първия период на войната.

От бивак при с. Руженци батареите потеглят към Белоградчик, където е последният пункт на съсредоточаването. Към 30 септември 1915 г. полковете разполагат със следния числен състав. Осми артилерийски полк има 35 офицери, 2 чиновници, 1798 подофицери и войници, 1332 коня, 212 пушки и карабини и 34 оръдия. Осемнайсети артилерийски полк има 23 офицери, 2 чиновника, 1321 подофицери и войници, 833 коня, 54 пушки и карабини и 24 оръдия.

В Белоградчик става съсредоточаването на цялата 8-а пехотна дивизия, която влиза в състава на 1-ва армия, състояща се от 6-а, 8-а и 9-а дивизии, заемащи фронта от Видин до Трън. От 8-а дивизия вече са пристигнали 12-и пехотен Балкански полк, разположен при с. Дубрава (дн. Дъбравка, Видинско), 23-и пехотен Шипченски полк при Белоградчик, щаба на 2-ра бригада и част от щаба на дивизията с началник генерал Тодор Митов.

Още в първия ден на пристигане – 27 септември, командирът на 1-во артилерийско отделение от полка заедно с командирите на батареи отиват на разузнаване към границата. На границата командирът на временното прикритие (1-ва дружина от 15-и пехотен полк и две оръдия от 12-и артилерийски полк) ориентира командирите за положението на противника на върховете Китка, Коритска глава и Росовити камък. Тук се получава разпореждане 1-ва и 3-та батареи да настъпят по пътя за с. Салаш, където да влязат във връзка с 12-и пехотен полк. Четвърта батарея се придава на 23-ти пехотен Шипченски полк, който настъпва към с. Раяновци. Второто артилерийско отделение от полка следва първото и застава на бивак при с. Дубрава.

По първоначални разпореждания на командира на 1-ва пехотна бригада полските батареи заемат позиции, от които имат малки или ограничени възможности пълноценно да поддържат пехотните части. Този проблем е решен след пристигане на планинското отделение, командвано от подполковник Антон Подгоров. Планинските батареи поддържат атаката на в. Росовити камък, в. Китка и в. Коритска глава. В тази поддръжка се включват и полските батареи, умело използващи пристреляни данни от планинските. Още в първия ден на войната 23-ти пехотен Шипченски полк съумява да превземе в. Китка, височина, от която се контролират всички околни върхове и представляваща ключа към Салашкия или Кадъбоазкия проход, който свързва Белоградчик с Крушевац и Кралево. През Междусъюзническата война сърбите искат оттук да навлязат в наша територия и тогавашното им изгонване от в. Китка коства близо 300 души убити от наша страна. На следващия ден с цел осигуряване на отбраната на заетите вече върхове Китка и Коритска глава се привличат батареи от полка.

След щателно разузнаване на позицията се заповядва две полски и две планински батареи да заемат позиции по върховете. На 30 ноември пада гъста мъгла и забулва в. Голаш. Втора дружина от 12-и пехотен полк атакува върха под прикритието на мъглата. Батареите, макар и да не виждат целите, стрелят по пристреляните преди това противникови окопи със силен и точен огън. Сърбите достойно пазят своята граница, проявяват упоритост и твърдост, но нашите войски са по-силни и в устрема си заемат не само Росовити камък, но стигат и до в. Голаш и успяват да го заемат. След като артилеристите разбират, че тези върхове са заети, което означава, че устието на дефилето е свободно, командирът на 1-во артилерийско отделение от полка подполковник Христо Кирков излиза напред да избере огнева позиция в самото дефиле на т. нар. Янчин дял. На тази височина излизат на позиция 1-ва и 4-та батареи. И така 1-ва пехотна бригада изпълнява своята близка задача – да заеме пограничните пунктове и да осигури настъплението на дивизията през Салашкия проход към долината на река Тимок.

На 1 октомври 1915 г. в 8:00 ч. сутринта започва настъплението на юг на цялата 8-а пехотна дивизия, а заедно с нея и на другите дивизии от 1-ва армия, както и 2-ра и 3-та армии. Цялата 8-а пехотна дивизия настъпва в три колони към река Тимок със задача да заеме целия Салашки проход и по този начин да скъса връзката между градовете Зайчар и Княжевац. Следва ново предизвикателство – преминаване на река Тимок.

Полковник Иван Ватев,
командир на 8-и
артилерийски полк,
1915 г.

Второ артилерийско отделение (2-ра и 6-а батареи) получава задача да настъпи по посока на с. Яковац заедно с 10-и, 12-и и 30-и пехотни полкове за овладяване на гр. Княжевац. Другите батареи (1-ва, 3-та, 4-та и 5-а) остават в разпореждане на командира на артилерийската бригада. Тази артилерия започва своя убийствен огън, който постепенно се обръща в барабанен. Сърбите не съумяват да стрелят достатъчно точно и ефективно и от това се възползва нашата пехота. Българските батареи засилват своя огън до максимум, като всички те стрелят от открита позиция със стрелба с право мерене. „По четири бързо!“ – кънти командата от артилерийската позиция. В същото време нашите войски навлизат във водите на река Тимок. Противникът започва отстъпление. Огънят на батареите се пренася назад към оттеглящия се противник. Шипченци и Балканци, измокрени до кости, настъпват напред, заемат окопите и Кралево село, и бързо организират отбрана на левия бряг на реката. През този ден дивизията напредва на целия фронт и съумява с десния си фланг да изгони противника към Зайчар, с левия – към Княжевац.

Изключително критично е положението при село Мали извор, където 3-та и 4-та батареи със силни урагани, без да се смутят от силния сръбски огън, обстрелват противниковите вериги, спускащи се от Червени връх към с. Мали извор. На този ден действието на батареите е отличено от командващия 1-ва армия генерал Климент Бояджиев, който по това време наблюдава боя от височина до Кралево село.

Батареите от 2-ро артилерийско отделение на полка, след като напускат позицията при с. Яковац, настъпват към с. Елашлица. Тук пристига и 1-во отделение от 18-и артилерийски полк, командвано от майор Илия Игнатов, с батареини командири: на 1-ва батарея – поручик Минко Владев, на 3-та батарея – капитан Петър Дошкинов, на 4-та батарея – поручик Стоян Стоилов. В този бой противникът, подавен от убийствен артилерийски огън и заплашен от обхождане от пехотата, отстъпва на в. Барне пред Княжевац. Нашите батареи бързо излизат напред и заемат нови изгодни огневи позиции за атака на Княжевац. На 13 октомври пехотните дружини овладяват Княжевац, който се оказва опразнен от населението. Това позволява на войниците от полка да спрат и да починат. Някои от тях пишат първите си писма от фронта, като отбелязват с гордост: „Адресът ми е 2-ра батарея, 8-и артилерийски полк, 1-ва скорострелна армия...”

Още на следващия ден 8-а дивизия получава задача да настъпи в две колони. Едната по пътя Соко Баня – Алексинац, а другата – по шосето Княжевац – Ниш. И двете колони имат крайна задача да стигнат до река Морава. Лявата колона е в състав 12-и и 23-ти пехотни полкове, 2-ро отделение от 18-и артилерийски полк,

7-а планинска батарея, две оръдия от 6-а планинска батарея и две гаубици от 3-та батарея на 3-ти гаубичен артилерийски полк. Дясната колона под командването лично на командира на дивизията е в състав 10-и, 30-и, 55-и и 56-и пехотни полкове, 8-и артилерийски полк, 1-во отделение на 18-и артилерийски полк, 5-а планинска батарея, 6-а планинска батарея от 1-ви планински артилерийски полк, две гаубици от 3-та батарея на 3-ти гаубичен артилерийски полк и 3-ти ескадрон от 4-ти конен полк. Тази колона настъпва в пет отделни отряда по посока Треси баба, Свредлик, Копайкошара, р. Морава.

При Станков връх командирът на артилерийската бригада разпорежда 3-та и 4-та батареи от 18-и артилерийски полк да излязат напред и да поддържат атаката на 30-и пехотен полк. Позицията обаче е забулена от гъста мъгла, която се задържа до 18 октомври. Тогава към 10:00 часа мъглата се вдига за малко и грейва слънце. Това се оказва достатъчно, за да може българската артилерия да се пристреля. На другия ден сутринта 3-та и 4-та батареи от 18-и артилерийски полк откриват убийствен огън по фронта на Станков връх. Други две батареи фланкират огъня от север и от юг. За миг върху сърбите се изсипва такъв огън, че всички иззидани с камък окопи се събарят, натрошават се и избиват стотици хора в тях. Това трае половин час. Противникът не издържа и започва да отстъпва. След бързото си отстъпление сърбите заемат линията Грамада, Калафат, Лиляк, Главчина, т. е. укрепената Нишка позиция. Срещу тази позиция настъпват нашите 8-а и 9-а пехотни дивизии. В резултат на техните общи усилия 8-а дивизия влиза победоносно в Ниш на 23 октомври.

На 28 октомври 8-и артилерийски полк заедно с 10-и и 30-и пехотни полкове продължава настъплението си по пътя Ниш – Враня за македонския фронт.

Офицерите от 8-и артилерийски полк в Битоля, януари 1916 г.,

Първият бой тук е при село Босоват срещу противник, който отстъпва към Прищина. На 12 ноември батареите потеглят за Скопие, където остават до 19 ноември 1915 г. Тук ги изненадва първият за годината сняг. В Скопие артилеристите за първи път от началото на войната успяват да се нахранят в гостилница, да пият по едно кафе, да си купят тютюн, офицерите да изиграт бiliarд и дори да напишат първите си любовни писма.

На 20 ноември полкът потегля за Тетово, а от там за Гостивар, Кичево и Битоля. С пристигането си в Битоля артилеристите са настанени в местни казарми. Независимо, че градът е населен с българи, турци, гърци и евреи, всички те говорят и ползват в общуването си български език, може би защото всички близки села са български. Това прави голямо впечатление на артилеристите от полка, тъй като в техния роден край 50 години след освобождението местните турци не знаят да говорят български.

Изключително трогателно за местните българи е празнуването на Никулден на 6 декември, когато офицерите от полка съставят под диригентството на командира на гаубичната батарея поручик Светослав Богданов църковен хор, който участва в ектенията по време на църковната служба, отслужена от полковите свещеници. След литургията се отслужва молебен за падналите по бранните полета и когато присъстващите коленичат и слушат тъжната мелодия на „Вечная памет“, всички избухват в нескончаем плач, като че ли чакат този момент, за да изплачат насъбралата се мъка. На връх Нова година за всички граждани на Битоля се подготвя музикално-танцувална вечеринка. На Богоявление се организира хвърляне на кръста в реката, при което 2-ра батарея произвежда 21 празнични изстрела. Тази игулия обаче не продължава дълго.

Група войници от 2-а батарея на 8-и артилерийски полк, 1916 г.

На 25 ноември 1915 г. командирът на 2-ра бригада от 8-а пехотна дивизия полковник Иван Пашинов пристига в Струга и разпорежда 4-та дружина от 23-ти пехотен полк, 1-ва рота от 8-а пионерна дружина, един взвод от 3-та батарея на 18-и артилерийски полк и по една рота от 40-и Македонски и 5-и пехотен полк да се приготвят за атака. Тук река Черни Дрин е широка около 40 метра и дълбока 2 – 3 метра. Сърбите са разрушили и изгорили единствения мост, през който трябва да минат нашите войски. В съдбоносната заповед за атака полковник Пашинов указва: „...Едното оръдие да бъде насочено срещу моста и къщите около него. Другото да заеме такава позиция, щото да обстрелва окопите и къщите на левия бряг.“ Точно в 9:30 ч. се дава заповед за стрелба. Оръдието е 3-то оръдие от 3-та батарея на 18-и артилерийски полк.

Най-важна е задачата на 4-то оръдие. Прислонено на малка уличка до комендантството, на 60 – 70 крачки от моста, то следва да бъде избутано на ръце до средата на главната улица, водеща към моста, и с огън да прогони скрития противник от двете страни на моста, като действа в най-тясна връзка с пионерите от 14-а рота. При оръдието е и командирът на батареята. Точно в 9:28 ч. 4-то оръдие е подготвено. След 1 – 2 минути батареиният командир подава команда „Огън!“. В 9:30 ч. гр. Струга еква в страшен пукот. За 10 минути стрелба улицата и мостът потъват в дима на рушащите се сгради. Противникът, който до началния момент непрекъснато стреля, изведнъж замлъква. Батареиният командир заповядва оръдието да се изтика до самия мост, с цел да се открие по-голям хоризонтален обстрел. Едновременно с това пионерите се заемат с направата на моста. Храбрият командир на оръдието младши подофицер Георги Чирпански е прав зад оръдието си, сочи целите и дава нареждания за подвоз на снаряжения. Около 11:00 ч. пионерите докладват, че мостът е поправен. В този момент Чирпански пада, пронизан от два куршума. Жертвите от наша страна са големи и свидни. На другия ден, 29 ноември 1915 г. огънят в Струга стихва, за да бъде градът събуден по-късно от камбанен звън, с който стружани възвестяват освобождението си. Около 30 убити и повече от 50 ранени само на моста с кръвта си записват в историята подвига при Струга.

Четвърто оръдие от 3-та батарея на 18-и артилерийски полк обстрелва левия бряг на р. Черни Дрин и прикрива построения мост към българската махала в Струга, 28 ноември 1915 г.

Когато на младия генерал Гойкович, който командва войските на сърбите тук, съобщават, че българите са минали моста, старият генерал Гойкович-баща казва: „Това само българите могат да направят“, и първият подава заповед за отстъпление.

По време на тези боеве, освен храбрия командир на оръдие младши подофицер Георги Чирпански, още четирима войници, оръдейна прислуга, губят живота си. Под прикритието на оръдието по построения мост успяват да преминат 35 войника от 14-а рота на 23-ти шипченски полк начело с подпоручик Баев, за да изпълнят успешно задачата, поставена от камандира на полка.

„Боят в Струга“, картина на художника Господин Желязков, служил по време на войната в Осма пехотна тунджанска дивизия

С пристигането на 8-и артилерийски полк в Битоля приключва първият период от участието му във войната – разбиването на сръбската армия. През този период полкът действа почти изцяло в планинска местност. Заемането на позиции при тези условия е почти изцяло нощем и като правило, по отделения, побатарейно, а в много от случаите и пооръдейно. В повечето случаи се заемат маскирани позиции, както закрити, така и открити. По-важно е те да са по-близо до пехотата, от една страна – за по-силно морално въздействие върху нашата пехота, а от друга – за осигуряване по-голямо разстояние на стрелбата в противникова дълбочина.

В резултат на стрелбата артилерията постига винаги добри резултати – противникът или веднага напуска заеманите озиции, или понася огромни загуби. Батареите от полка са поставени да водят войната при най-лоши условия –

бойни, атмосферни и интендантски, но благодарение на високия си боен дух и съобразителността на своите командири изпълняват блестящо своите бойни задачи. Навсякъде с готовност и огромно желание те разчистват пътя на своята пехота, като винаги са готови да се жертват за общия успех.

След като Солунската съглашенска армия е разбита при Криволак, Градско и Кавадарци, и изтикана отвъд гръцката граница, а сърбите – прогонени и от самата Албания, войниците от полка предполагат, че ги очаква почивка. Започва обаче „втора война“ – борбата да се нахранят конете и хората, а също да се почисти и поправи всичко струпено, кално, мокро и изгнило. Времето за това обаче бързо приключва. На 10 януари 1916 г. сутринта в небето над Битоля забучават седем противникови самолети, и злобещият трясък на бомбите им оглушава града. Скоро след това отделни батареи от полка поставят свои оръдия за стрелба против самолетите. Радостно събитие за войниците от полка е заповедта за пускане в отпуск по график. Постепенно започва изпълнението на важната задача по укрепване на позиции за батареите, първоначално от с. Букри до Велушина, а впоследствие, след пристигане на 1-во отделение от 18-и артилерийски полк – на участъка от Меджетли до Велушина. Междувременно става попълване с млади войници, размястване на някои офицери, както и попълване с коне и конски коли. Противникът също се активизира. Всеки ден се извършва въздушно разузнаване, а от пленници става ясно, че се готви за настъпление. При Дойран противникът вече е започнал своята офанзива. Предната дойранска позиция вече понася ударите на многобройна противникова артилерия, а защитниците доблестно отбиват настъплението на противника. Нашето главно командване, за да облекчи тежкото положение на защитниците и за да привлече силите на противника към фланговете, заповядва 1-ва и 2-ра армии да настъпят, съответно към Лерин – Воден, и Демирхисар – Сяр – Кавала.

Войници от 8-и артилерийски полк на войнишко хоро на гара Велес, 1916 г.

Взвод от командвана от капитан Вариклечков 1-ва батарея на 8-и артилерийски полк, инсталиран върху обръщателен кръг на гара Битоля за борба с противникови самолети, Битоля, 10 януари 1916 г.

В изпълнение на тази заповед на 16 август 1916 г. се получава заповед по 8-а дивизия за настъпление на 17 август от Охрид за Каймакчалан по посока за Лерин и Воден. Следва настъплението към с. Арменохор, с. Баница, с. Горничево. Тук полкът е на позиции източно от село Песочница, западно и северно от с. Баница, а от 21 август 1916 г. – южно и западно от с. Черничево. Тук нашата артилерия си свършва блестящо своите задачи по артилерийската подготовка на атаката, но, за съжаление, пехотните дружини от 10-и и 30-и пехотни полкове проявяват изключителна пасивност, като не атакуват вр. Св. Спиридон нито на 24, нито на 25, нито на 26. Това позволява на противника да доставя допълнително батареи, които в началото са само 4, по-късно стават 6, 8 и повече.

Използвайки своето превъзходство в артилерия и някои слабости в командването на нашите пехотни командири, противникът преминава в контраатака. Нашите части се оттеглят на линията Арменохор – Долно Върбени – Неокази – Крушовград. На 12 септември 1916 г. се оттеглят и на линията Малка Нугже – Мала Река – Крали Дервент. В планинските условия особено удачно се оказва разпореждането на командира на 8-а артилерийска бригада при сравнително по-малкото количество наша артилерия, същата да се използва повзводно и пооръдейно, предимно за флангова стрелба. На 19 септември нашите части предприемат смела атака, с която успяват да си възвърнат старите позиции. През следващите дни боевете едва ли не се превръщат само в артилерийски. На 24 ноември рано сутринта противникът открива силен артилерийски огън по нашата пехота, особено по 10-и, 30-и, 12-и и 23-ти полкове. Трета и 4-та батареи посрещат противника с огън и успяват да го спрат. Следват нови противникови опити за настъпление в направлението Долно Върбени – Петорак.

След като пристига сведението, че Каймакчалан е паднал, флангът на 8-а дивизия е застрашен и на 2 октомври се получава заповед до 8-и артилерийски полк да се отстъпи на Кеналийската позиция. Позицията се заема така. При река Черна – 12-и пехотен Балкански полк, при Кенали – 23-ти пехотен Шипченски полк и две роти от 21-ви пехотен полк, от Кенали до Междетли – 33-ти пехотен полк. Следват 1-ва и 3-та бригади от 6-а пехотна дивизия.

Артилерията се разполага от гясно наляво: 4-та, 3-та, 1-ва, 2-ра и 5-а батареи, при с. Горно Езри германска 10,5-см батарея № 110, а на 9 септември пристигат 4-та батарея от 18-и артилерийски полк, 10,5-см гаубична батарея и се разполагат на позицията при с. Букри, където е и 15-см гаубична батарея. Противникът обаче струпва значително повече артилерия, по-голямата част от която е тежка. Освен това, той вдига във въздуха балон с цел разузнаване и коригиране собствената си артилерийска стрелба, а неговите самолети летят необезпокоявани много ниско над нашите позиции и тила. За да се предпазят поне отчасти, четири оръдия от полка са заделени за противовъздушна отбрана, което отслабва огневата мощ за поразяване на земните цели.

На 6 октомври противникът предприема решителна атака на линията Кенали – Меджетли. За да си улесни атаката, той първо атакува батареите, които му пречат най-много. Това са 1-ва, 2-ра и 5-а батареи от 8-и артилерийски полк. Те понасят тежки загуби. След артилерията той се нахвърля върху пехотата, най-вече в участъка на 33-ти пехотен полк. На фронт от 2 – 3 км противникът настъпва в гъсти вериги, които на някои места са в седем реда (общо 16 пехотни дружини). Артилерията на 12-и артилерийски полк ги посреща с презграден огън. Към нея се присъединяват 2-ра и 5-а батареи от 8-и артилерийски полк, както и германска 10,5-см батарея. Противникът достига на 1200 крачки от пехотните окопи. Тук е посрещнат от убийствен картечен и пехотен огън, след което цялото поле е осеяно с трупове. Малцина от атакуващите вериги успяват да се върнат назад. Ужасът от жертвите е толкова голям, че тези противникови части нито веднъж не посмяват да атакуват отново същата тази позиция. Най-чувствителни загуби на противника нанася възводът от 5-а батарея, който фланкира огъня пред целия този участък. Спокойни са защитниците на Кенали. Уверили се, че пред тях са французи, руси, сенегалци и други чернокожи, те още повече имат кураж, защото изпитват чувство на превъзходство над тези войници. Едно обаче ги плаши, а това е съседният фронт – Завоя на Черна. Там още на 4 октомври противникът минава моста при Добровени и със силен огън и големи сили притиска нашите разпокъсани части.

Следват няколко епични боеве на позицията при Кенали. Първият е на 14 октомври 1916 г., вторият – на 28 октомври, а последният е на 14 ноември. Французите явно имат сантимент към числото 14, асоциирайки го с националния си празник 14 юли – денят, в който пада Бастилията. На 14 октомври противникът започва с мощна артилерийска подготовка на атаката с 12- и 15-см оръдейни системи. Първата цел за него отново е нашата артилерия. Със същото ожесточение противникът се нахвърля и на пехотните окопи на 23-ти и 33-ти пехотни полкове. Цели 14 дружини в гъсти вериги настъпват към фронта на нашите два пехотни полка. По команда на пехотните командири на полкове 1-ва, 2-ра и 5-а батареи от 8-и артилерийски полк и батареите от 6-а дивизия откриват убийствен презграден огън по настъпващия противник. Гаубичните 10,5-см и 15-см, а също и 10,5-см далекобойни батареи също се включват в огневата поддръжка. Пехотата, особено ротите от 23-ти пехотен полк изчакват на изгодно разстояние да открият стрелба. Командирите едва ги сдържат. Не след дълго следва първият залп на нашите пехотинци. Противникът за момент се

сепва и спира. Така става още по-удобна цел и за артилерията, и за пехотата. За няколко минути полето почернява от убити и ранени. Много противникови войници побягват назад пред храбрите свищовци и шипченци, като оставят само пред фронта на 33-ти пехотен полк повече от 700 трупа. Пред другите пехотни полкове противникът се оказва по-боязлив, въпреки че е подпомогнат преимуществено с гаубичен артилерийски огън, той не може да се вдигне в атака, освен отделни стрелци, повечето от тях чернокожи, които стават прави, изстрелват по един – два куршума и пак залягат. Балканците със смях посрещат този героизъм, а 3-та и 4-та батареи с по няколко реда бърз огън обсипват със снаряди противника и за дълго време изпаряват капките героизъм, останали в него. Борбата на батареите от полка е величава. Докато в първите дни тя се води със сравнително по-ниска интензивност, то сега, в решителния момент, не се жали нищо – нито хора, нито снаряди, нито оръдия, всички действат до краен предел. Ако има батарея в този бой, която държи палмата на първенството по точен и убийствен огън, това безспорно е 5-а батарея от полка. Нейните оръдия, разставени до с. Кенали с фронт да фланкират 33-ти полк, откриват такава великолепна възможност за стрелба, че няма и един снаряд, хвърлен напразно.

Успехът има голямо морално значение за защитниците на Кенали. Във всички тях се затвърждава вярата в силата на отбраната. Този непрестанен огън на 20 неприятелски батареи не смущава духа и не разстройва опънатите до болка нерви. Напротив – това е залог за нови победни дни.

След съкрушителния бой на 14 октомври противникът привидно отслабва своите действия, като главно намалява силата на своя артилерийски огън. В тези дни очите на всички са насочени към завоя на Черна, където, изглежда, противникът ще насочи своя удар. Участъкът тук от вливането на река Секулева до с. Брод се отбранява от 44-ти пехотен полк. От с. Брод следват 10-и и 30-и пехотни полкове, а след тях 55-и и 56-и полкове. Артилерията им е 18-и артилерийски полк с още няколко придадени батареи. В десния участък до р. Черна действа 6-а батарея от 8-и артилерийски полк. На 28 октомври сутринта противникът е готов за втората поредна атака. В 7:30 ч. сутринта противниковата артилерия открива огън по цялата отбранителна линия на 2-ра бригада от 8-а пехотна дивизия, особено силен е огънят по издадения напред участък на 23-ти пехотен полк. След едновременно артилерийска подготовка противниковата пехота започва да се прегрупира в окопите. Към 11:00 ч. противникът се вдига от окопите и настъпва срещу издадения пункт на 23-ти полк. Когато френските командири на батальони подават команда „Напред!“, се случва нещо неவிждано дотогава. Французите буквално са заринати от пръстта, изхвърлена от снарядите на нашия презграден артилерийски огън. Пехотинците от 23-ти полк вихрово се хвърлят срещу настъпващия противник. С не по-малка ярост той се нахвърля и срещу 12-и пехотен Балкански полк. Но артилерийският, картечният и пехотният огън не позволява на противника да помръдне. Артилерията, виждайки, че приближават противникови поддръжки, от дълбочина насочва огъня си по тях, и оставя свободни 1-ва и 2-ра батареи да дадат своя презграден и унищожителен огън. От силната артилерийска стрелба земята около оръдията пропада. Останали без здрава основа, оръдията потъват до главините в кал. В същото време е необ-

ходимо да се стреля едновременно по много противникови цели. Жертвите са колосални. От цялата 2-ра батарея остават живи броени хора. Командирът на оръдие Колю Запрянов се обажда с въпрос към тежко ранения взводен командир: „Останали сме здрави само 7 души от цялата батарея, на кое оръдие да се съберем и где да стреляме?“. От целия артилерийски полк на 29 октомври от шест батареи има едва 11 изправни оръдия. Въпреки това, боят продължава. Макар засипани от снаряди, батареите и през този ден успяват да дадат своя презграден огън и да нанесат огромни загуби на противника. Така и този бой завършва с погром на противника, когото съумяваме да отблъснем с цената на големи загуби.

Стозвучна мина над Кенали
смъртта,
кат огнен ураган,
и над победната ни бран
нощта
венци звезди запали!
А нейде в тежкия покой
на тъмно-мраморни скрижали
написа каменен херой
шест букви огнени:
„КЕНАЛИ“!

Ботьо Савов

Противникът обаче ни най-малко не се е отказал от намеренията си. Той се готви за решителна атака. Защитниците на позицията са същите, но вече доста изморени и оредели, а батареите са девет полски и тежки, но с 22 оръдия. Точно в 8:00 ч. на 14 ноември 1916 г. противникът дава първия оръдеен изстрел – сигнал за страшната борба. Петнайсет леки и тежки батареи са съсредоточили огъня върху българските позиции, и изглежда, че са направили своя избор – днес или никога. Силен артилерийски огън развива противникът и на завоя на Черна и по всичко личи, че ще атакува и там. От час на час огънят се засилва все повече. Пред изгадените пунктове на 23-ти и 12-и полкове огънят на противника се обръща в барабанен и то с хиляди снаряди. Цялата позиция гори. Няма място необстреляно. Облаците от дим запушват цялото небе. На бойното поле не се вижда нищо. Полето при Кенали трепери. Навред хвърчат греди, дъски, телени мрежи. В 11:30 ч. противникът се вдига в атака в участъка между 12-и и 23-ти полкове, където никога дотогава не е атакувал. Тук обаче е посрещнат от всичко, което може да гърми. Това го кара да се върне назад, в окопите си, понасяйки големи загуби. Към 12:00 ч. първата верига на настъпващия противник успява да се изкачи на височината пред 23-ти полк, но 1-ва и 2-ра батареи успяват да го принудят да се върне назад. След първата верига тръгва нова противникова вълна, още по-плътна и многобройна. Българските пехотинци обаче се изправят и изкачат от окопите. Шепи хора се хвърлят „На нож!“. Започва борбата на живот и смърт. Един българин е изправен срещу трима французи. Първата атака е отбита. Духът на малкото борци е повишен. Яростта на противника расте. Той съсредоточава огъня на десния флаг на 12-и пехотен полк на фронт от 500 метра, където снарядите му падат един

до друг. Нашите окопи и всички останали съоръжения са заличени от Земята. Към 15:00 ч. противникът в състав цял полк стремително настъпва в обстреляния участък от половин километър, като успява да получи частичен успех. Балканците изчакват удобния момент, вдигат се във фланг и тил на противника и не оставят никой противников войник да се върне назад. Командващият съглашенските войски генерал Сарай телеграфира до Париж следното: „Със силите си 9-и планински, 17-и полски, 5 10,5-см и 2 къси батареи, прибавени към тези на 1-ва и 3-та сръбски армии – 48 батареи, в сравнение с българската артилерия при Кенали има значително превъзходство в артилерия“.

Независимо от многократното превъзходство на противника, включително и в артилерия, той е прогонен. Българските войски заемат отново резервните и предните окопи. Паниката в противника е толкова голяма, че се предава на задните му части и дори батареите му са напуснати от своята прислуга. Успяваме да вземем пленници: 2 офицери, 46 войници и 4 картечари. Убитите и ранените противникови бойци са близо 1000 души. Отново огромна е заслугата за този успех на артилерията. Трета и 4-та батареи водят целия ден непосилна борба с противника, като 3-та батарея изстрелва всичките си налични снаряди до един. Изключително активна е 2-ра батарея, която държи под унищожителен огън противника, настъпващ на издадения пункт на 23-ти пехотен полк.

Противникът не само е разбит, но и заплашен да бъде атакуван. Всички ликуват за спечелената победа. Но не за дълго е радостта. Само след час се получава заповед същата вечер частите да напуснат Кеналската позиция поради нашите неуспехи на левия бряг на Черна – отстъпили кода 1212. Всички са облети от студен душ. След 42-дневни упорити борби, където всичките неприятелски атаки се разбиват, тази вечер след една от най-бляскавите победи героите трябва да напуснат своите позиции. В тях се смесват чувствата на гордостта и славата на победителя с унижението на победения, радостта от победата със скръбта от поражението.

Организирано и необезпокоявано, възползвайки се от победата на 14 ноември, 8-а пехотна дивизия заема линията Оптичар – Краваре – Велушина. Втора бригада от дивизията получава участъка от р. Черна до жп линията Битоля – Солун, включително и с. Краваре. Заг тази линия се разполагат батареите на 8-и артилерийски полк, а 12-и артилерийски полк заема позицията западно от жп линията. Тежката артилерия заема позиции около селата Христофор и Козлеш. Тук подполковник Христо Кирков поема командването на 8-и артилерийски полк от полковник Иван Ватев, който става началник на артилерията на 2-ра тракийска дивизия. На тези позиции противникът е сравнително пасивен. Неговите действия се изразяват в отделни артилерийски двубои. На завоя на Черна обаче се случват обезпокоителни неща. Там борбата се води около кода 1050. При евентуално наше отстъпление там се заплашва тилът на бригадата. Ето защо се получава заповед да се отстъпи на линията Трън – Караман – Снягово. Цялата позиция сега се простира от р. Черна при с. Трън – Караман, възела на пътя Битоля – Прилеп с Битоля – Кичево, южно от Ращани, южно от селата Снягово, Братиндол, Червената стена – Пелистер и към Охрид. Втора бригада заема участъка от с. Трън до манастира Ращани, а по-нататък заема позиция 6-а дивизия. Батареите от 8-и артилерийски полк заемат

позиция от река Черна до склоновете на височината при Ращани и Кукуречане. Веднага започва окопаването на оръдията. Не изкопали обаче и половин метър, артилеристите от 8-и полк са облети от бликнала вода, а оръдията и хората започват да потъват в лепкавата кал.

Командирът на 8-а артилерийска бригада заедно с началника на щаба на 1-ва бригада от 3-та пехотна дивизия и група български и германски артилерийски офицери избират артилерийски позиции на връх Борис

Противникът продължава със своите атаки. Първо те са по 23-ти полк на 20 октомври. Следва на 25 октомври атаката към Червената стена, която е отбита от силния огън на 6-а дивизия и част от силите на 8-а дивизия. Това не го отчайва и той готви нова атака, сега вече по Сняговската височина. Атаката започва с артилерийска подготовка, която много добре се наблюдава от 2-ро артилерийско отделение, което е извършило предварително пристрелка по подстъпите пред височината и чака само, кога ще се вдигне в атака сега вече италианския противник. В 15:00 ч. на 27 октомври противникът плахо започва да настъпва. Когато доближава до височината, е засипан от огъня на трите батареи на отделението и най-вече от огъня на 5-а батарея. Италианците се оттеглят назад, последвани от огъня и смеха на войските в полето, които наблюдават тази комична атака. Разсърден от своите неуспехи през тези дни, противникът с дива ярост се нахвърля срещу нашите батареи, като успява да нанесе големи загуби и за няколко дена да повреди седем оръдия и три ракли. Но и ние не им оставаме дължни. На 28 октомври четири наши батареи се нахвърлят върху противниковите батареи в с. Логоварди, а три – на батареята при еврейските гробища, като ги принуждават да замлъкнат и им нанасят тежки загуби. Тук активно в тази контрабатарейна борба се включват и придадени германски тежки батареи. Противникът разбира, че тук не са онези жалки артилерийски останки, като при Кенали, само с 5 оръдия от цял полк, а вече 60 – 70 оръдия на закрити огневи позиции.

Едва изчакал пролетта на 1917 г., противникът започва нови приготовления за следващи действия. Денем и нощем цели влакови композиции от Солун пристигат до с. Краваре и стоварват мунции и хора. Обектът за атака е Сняговата височина. По това време тя се отбранява от 56-и пехотен полк. От

манастирчето при с. Ращани до р. Черна са 23-ти и 12-и пехотни полкове, а вдясно от 56-и полк е 6-а дивизия. Втора, 4-та и 5-а батареи заемат позиции в полето при Трън, Караман и Могила. Първа, 6-а и 3-та батареи са разположени зад с. Ращани. Противникът започва обстрел на нашите батареи систематически с голямо количество снаряди. На 13 март сутринта противникът открива силен артилерийски огън по Сняговата височина, където са окопите на 56-и и 23-ти пехотни полкове. Към обяд огънят се обръща в барабанен. Два часа по-късно противникът се вдига в атака срещу 56-и полк, но посрещнат от силен презграден огън от нашите батареи, той е отбит и се връща в окопите си. На 14 и 15 март 1917 г. с хиляди снаряди се нахвърля по Сняговската височина и по 1-ва, 3-та и 6-а батареи, като се вдига в атака четири пъти, но бива отбит с презграден огън.

На 16 март опитите на противника се повтарят, но сега само с фугасни гранати, както по пехотните окопи, така и по батареите. Четири часа по-късно огънят е барабанен. Малко по-късно две дружини от противника се вдигат от окопите си, атакуват и навлизат в нашите окопи, посрещнати само от презграден огън. Нашата пехота отдавна е освободила окопите. На другия ден противникът се стреми да разшири своя успех по фланговете. Нашата пехота заема позиции само на 200 – 300 метра пред позициите на батареите. Оръдията от 6-а батарея се подготвят за картечна стрелба. Противникът успява да разшири своя успех към наблюдателната височина 1248, която преминава ту в наши, ту в техни ръце, но най-после остава в техни. За утеха българите кръщават друга височина 1248 и така бюлетинът в българските вестници излиза с новината, че „през мартенската офанзива противникът успява да заеме само едно предно окопче“. Постепенно фронтът се стабилизира. Батареите една по една се разставят на нови, по-изгодни позиции. Идват нови батареи за усилване. Започва отново период на яростна контрабатарейна борба. Противникът разбрал, че вече сме здраво закрепили фронта, и сега търси слабо място. След като не успява в атаките си при Червената стена, съсредоточава артилерийския си огън по окопите при възела на шосетата Битоля – Прилеп и Битоля – Кичево. Тук ежедневно изсипва по 2000 тежки снаряди. Ние отговаряме със същото. Денем и нощем изстрелваме стотици снаряди по неговите окопи и батареи.

На 6 май батареите на 8-и артилерийски полк са при завоя на река Черна. Тук батареите от полка командват капитан Антон Расуканов, капитан Васил Вариклечков, капитан Тодор Козаров, поручик Асен Николов, поручик Трайчо Кусев, поручик Христо Владков, подпоручик Стефан Бояджиев. Батареите са включени в трета артилерийска група и действат зад участък Ройтер на 22-ра германско-българска бригада. Рано сутринта цялата артилерия от целия участък открива масиран огън по противниковите окопи и батареи. Това е класическа контра-подготовка. Противникът, който се готви да атакува, е подавен от огъня на нашите батареи. Напразно той изпраща нови подкрепления и сменя части. Не е възможно да се премине през нашата огнена завеса, която на места е на два – три рубежа, според близостта на противника. През този ден противникът не успява да атакува. На другия ден още в 5:00 ч. той започва своя артилерийски огън и веднага атакува. Отново не успява. Това се повтаря седем пъти. Противникът се опитва да атакува и източно от кома 1050, където е разположен 54-ти пехотен

полк, но и тук бива отбит от нашия артилерийски огън. Близо 10 000 снаряда изстрелват батареите от полка в рамките на четирите денонощия от 6 до 9 май при завоя на Черна. Благодарение на този ефективен огън на цялата артилерия, включваща, освен 8-и артилерийски полк, и 18-и и 6-и артилерийски полкове, неприятелската артилерия намалява своя огън, не само защото се отказва от атака, не само защото свършва снарядите си, но и защото е понесла огромни загуби.

На 15 юни целият полк се съсредоточава около град Прилеп. При град Велес батареите се натоварват на влакови композиции и през Скопие, Ниш, София и Драма се прехвърлят на Сереския фронт. На 16 юни всички те са преместени на новия фронт. Участъкът, който се определя на 8-а дивизия, започва от Вишанското дере западно от гр. Сяр до с. Доксамбос при устието на р. Ангиста. Фронтът на дивизията тук се заема от 12-и, 85-и, 56-и и 23-ти пехотни полкове, вдясно е 7-а Рилска дивизия, а вляво е 10-а пехотна дивизия. Противникът тук са британци в състав две дивизии – 10-а ирландска дивизия и 27-а английска дивизия. Повечето от бойните действия тук имат характер на сблъсъци между нашите патрули и застави и техните. Към април англичаните се изтеглят и пред нашия фронт се разполагат гърци в състав 1-ви гръцки корпус от три дивизии – 1-ва, 2-ра и 13-а. Вторият противник, който смущава спокойствието на защитниците, са неприятелските самолети. Те почти ежедневно, понякога и нощем, извършват полети, пускат бомби, стрелят с картечници. Тези самолети карат нашето артилерийско командване да заделя значителен брой оръдия като противосамолетни. Те са заделени от 2-ра, 3-та и 5-а батареи на полка. За съжаление, тяхната ефективност по въздушните цели е нищожна. Голям проблем тук са и комарите, които вечер на грамадни облаци се вият над бойците и стават причина за много заболявания от малария.

Така сравнително тихо се минават последните дни на войната за бойците от 8-и артилерийски полк, готови всеки момент да се изправят срещу една офанзива на противника. Тя обаче се провежда на съвсем друго място и, за голямо наше огорчение, свършва така катастрофално. Всички с тъга научават все по-лошите вести от пробития фронт, докато най-после се обявява, че е сключено примирие. Така тези, които с неимоверни усилия извоюваха победи над противника, тръгват с наведени глави и се завръщат по домовете си.

Боен път на 8-и артилерийски полк през Първата световна война, 1915 – 1918 г.

На 15 октомври 1918 г., на 1114-ия оперативен ден от началото на войната полкът се завръща в Стара Загора и демобилизира. Разформирова се със заповед № 46 от 5 септември 1919 г. Осми артилерийски полк е артилерийският полк, който през Първата световна война дава най-многобройни жертви в сравнение с всички останали български артилерийски полкове. За цялата Първа световна война 8-и артилерийски полк дава 120 убити, 359 ранени. 49 оръдия и 26 ракли са напълно разрушени, 193 коня са убити или ранени. Общо през войната полкът изстрелва 120 500 снаряда.

От 1 януари 1920 г. полкът носи наименование „8-о артилерийско отделение“ до 8 юли 1937 г., когато отново се развърща в 8-и артилерийски полк.

Офицерите от
8-о артилерийско
отделение, 1929 г.

На 23 февруари 1941 г. полкът мобилизира и отива на границата, откъдето се завръща на 16 юни 1941 г. На 12 май 1942 г. полкът отново мобилизира и във военновременния си състав, с изключение на 8-а батарея, остава в мирновременния гарнизон.

Осми дивизионен артилерийски полк действа във втория период на българското участие във Втората световна война. Към полка са придадени 1-во и 3-то артилерийски отделения от 1-ви армейски артилерийски полк. Бойното кръщение на полка през войната е на 19 декември 1944 г. в с. Шигски Дановци, където води боеве в с. Орлик (Хърватско), Декенеш (Унгария), Долна Лубрава (Хърватско). На 22 декември 1944 г. е при с. Берак и с. Орелик в Сремската операция. В началото на януари 1945 г. полкът преминава Дунава при Илок – Бачка паланка и Бездан – Батина и след усилни преходи и тежки атмосферни условия на 18 януари 1945 г. заема отбранителни позиции около Бобоча, Болхо, Барч. Полкът осигурява бойните действия на 12-и и 23-ти пехотни полкове в Мурската операция. На 31 март 1945 г. в боевете при с. Декенеш командирът на 1-ва батарея поручик Таньо Кавалджиев изнася две оръдия напред и бие с картеч настъпващия противник, където загиба героически. На 2 май 4-то отделение от полка преминава южно от Драва и осигурява бойните действия на 30-и пехотен полк при Левене, Молве, Батово и на 8 май достига до гр. Вараджин, после преследва противника към Марибор, Маренберг, за да достигне на 11 май 1945 г. до с. Глайнцетен в Австрия.

Бойният път на полка приключва на 1 юли 1945 г. с демобилизация в Стара Загора.

След войната частите на 8-а пехотна Тунджанска дивизия са изведени в постоянните си гарнизони и са демобилизирани. Демобилизиран е и 8-и артилерийски полк. През юни 1947 г. с Указ № 19 е разформирана 8-а пехотна Тунджанска дивизия (Стара Загора) с комплекта дивизионни части. Тя е отново сформирана с Указ № 25 през декември 1947 г. в Стара Загора. На 30 септември 1948 г. щабът на дивизията се установява в гр. Хасково, а 8-и артилерийски полк е преместен в гр. Кърджали. През 1950 г. дивизията е преименувана на „2-ра стрелкова дивизия“, а 8-и артилерийски полк на „25-и оръжен артилерийски полк“.

С министерска Заповед № 00250 от 7 август 1958 г. управлението на 2-ра стрелкова дивизия (Хасково) е преименувано на „управление на 17-а стрелкова дивизия“ и 25-и оръжен артилерийски полк остава в състава ѝ, като е предислоциран в гр. Хасково.

През 60-те години на миналия век започва превъоръжаването на полка със 122-мм самоходни гаубици „Гвоздика“, постъпват нови реактивни установки за залпов огън от типа БМ-21 „Град“. Достига се високо ниво на подготовка и на бойни способности на полка.

В хода на демократичните промени след 1989 г. полкът е подложен на редица промени в кадрово и организационно отношение. В съответствие с приетата програма за реорганизация на Българската армия и преминаването на корпусно-бригадна организация от 1 януари 1996 г. 17-а мотострелкова дивизия е реформирана в 17-а механизирана бригада, а 25-и артилерийски полк е реорганизиран в смесен артилерийски дивизион. Дивизионът е закрит през 2008 г.

За периода от своето създаване до края на Втората световна война 8-и артилерийски полк записва славни страници в своя летопис. Одрин, Маслака, Айвазбаба, Айджийолу, Брегалница и Богослов, Кенали, завоят на Черна са светлите имена, вдълбани в стоманата на победните оръдия на артилеристите от 8-и артилерийски полк в Стара Загора. Днес в Стара Загора на мястото на казармения район на 8-и артилерийски полк е изграден прекрасен парк, наречен „Парк Артилерийски“. В района на парка на 10 февруари 2014 г. е открита паметна плоча, посветена на 8-ми артилерийски полк, както и формираните доста по-късно 41-ви артилерийски полк и 2-ри ракетен артилерийски дивизион.

Патронен празник на полка: 14 септември – Въздвижение на Светия и Животворящ Кръст Господен (Кръстовден)

Боеен празник на полка: 13 март – превземането на Одрин през Балканската война, 1913 г. За първи път е отбелязан през 1915 г.

2.9. ДЕВЕТИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛК

Гербовият печат на 9-и артилерийски полк

Девети артилерийски полк е формиран в края на 1903 г. в Плевен съгласно указ № 85/30.12.1903. Официално полкът е формиран на 1 януари 1904 г. в състава на 9-а пехотна Плевенска дивизия и започва да функционира пълноценно от 14 януари 1904 г. От 18 април 1904 г. полкът вече е изцяло в Севлиево.

Негов командир е полковник Димитър Каданов. Към 1904 г. завеждащ домакинството на полка е подполковник Петър Стефанов, а началници на отделения са подполковниците Александър Балтаджиев и Атанас Бояджиев. Батареини командири са майор Павел Шойлеков, капитаните Стефан Стайчев, Никола Манушев, Стефан Рашев, Юрган Кожухаров и Станчо Бенеф.

В навечерието на Балканската война командир на полка е полковник Димитър Каданов, помощник командир – подполковник Михаил Шишков, командири на отделения са подполковник Иван Тотев и майорите Петко Иванов и Григор Димитров. Батареини командири са майорите Иван Цветков, Юрган Проданов, Никола Винаров, капитан Михаил Биячев.

Четвърта скорострелна батарея от 9-и артилерийски полк, Севлиево, 1907 г.

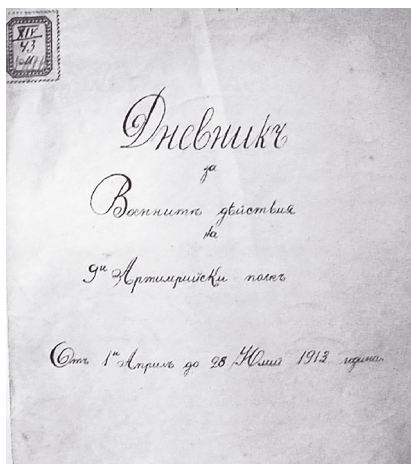
Първоначално полкът се състои от шест батареи, като по-късно се формира един парков взвод и един нестроеви взвод. При обявяване на мобилизацията за **Балканската война (1912-1913)** полкът развърща 9-и скорострелен и 9-и нескорострелен артилерийски полкове. Командир на скорострелния полк е полковник Димитър Каданов, а на нескорострелния – подполковник Радослав Каменов. Девети скорострелен артилерийски полк има следния състав: 9 батареи, 21 офицери, 1 чиновник, 1620 подофицери и войници, 1285 коня, 39 конски коли, 664 саби и 36 полски скорострелни оръдия. Девети нескорострелен артилерийски полк разполага с 6 батареи, 23 офицери, един чиновник, 1096 подофицери и войници, 844 коне, 58 конски коли, 354 саби и 36 нескорострелни полски оръдия. Със заповед № 3 от 20 септември 1912 г. е обявен списъкът на явилите се запасни войници по повод общата мобилизация. Полкът взема участие в Балканската война, като на 5 октомври 1912 г. заминава за турската граница. Води боеве с турците при селата Ортакчий, Бунархисар, Курфалий, Чайла и Протопинци. За проявена храброст и геройство много от военнослужещите от полка са наградени с кръст „За храброст“. Във водените от полка боеве същият дава много убити и ранени. До 31 октомври 1912 г. полкът участва в боевете за обсаждане и блокиране на Одрин. На 4 и 5 ноември 1912 г. той се включва в атаката на Чаталджанската позиция. От 6 ноември до лятото на 1913 г. батареите от полка са на позиции за отбрана на Чаталджа.

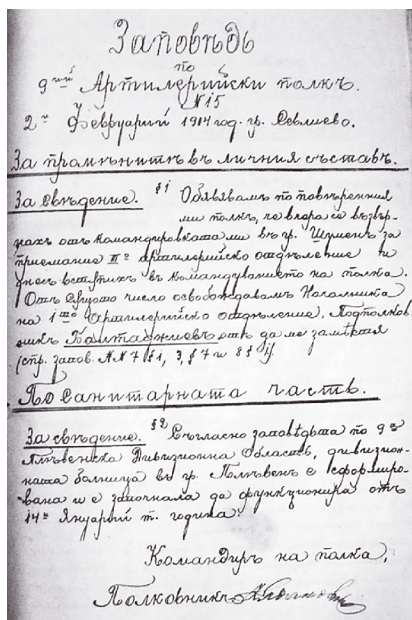
Полковник Димитър Каданов,
командир на 9-и
артилерийски полк

Войници от 9-и артилерийски
полк до 8,7-см нескорострелно
оръдие „Круп“, Севлиево, 1902 г.

Дневник на Военните действия на 9-и артилерийски полк от 1 април до 28 юли 1913 г.

Заповед по 9-и артилерийски полк от 2 февруари 1914 г. относно промени в личния състав

През юни и юли 1913 г. полкът се включва и в **Междусъюзническата война (1913)**. На 22 и 24 юни 1913 г. 9-и артилерийски полк води боеве със сърбите за овладяване на връх Свети Никола. На 28, 29 и 31 юни полкът участва в отбранителните боеве на прохода Кагъ Боаз (дн. Свети Никола). През дните 15 – 17 юли 1913 г. 9-и артилерийски полк участва в боевете срещу гърците при Горна Джумая. Със заповед № 34 от 1913 г. на командира на 9-и артилерийски полк е обявена демобилизация на полка, с което приключва неговото участие в Балканските войни.

В навечерието на **Първата световна война (1915–1918)** командир на полка е полковник Радослав Каменов, помощник командир е подполковник Зафир Чобанов, а командири на отделения – подполковник Григор Димитров, майорите Кръстю Марчев и Горазд Стойнов. Командири на батареи са капитаните Стефан Коколев, Васил Василев, Негко Арабаджиев, Христо Кирчев и Илия Василев, поручик Венко Конов. През Първата световна война 9-и артилерийски полк записва нови славни страници в своята история. Полкът мобилизира и развързва щаб на 9-а артилерийска бригада с командир полковник Михаил Шишков, 9-и артилерийски полк с командир полковник Радослав Каменов, 19-и артилерийски полк с командир подполковник Григор Димитров и 9-о нескорострелно артилерийско отделение.

Девети артилерийски полк е в състав две отделения. Първото е полско в състав три батареи по 4 скорострелни оръдия, а второто – в състав три планински батареи по 4 планински скорострелни оръдия. 19-и артилерийски полк е в състав две отделения с по три батареи – общо 24 полски скорострелни оръдия.

Към 30 септември 1915 г. полковете разполагат със следния числен състав. Девети артилерийски полк включва 33 офицери, 2 чиновници, 1665 подофицери и войници, 1225 коне, 254 пушки и карабини и 32 оръдия. Деветнайсети артилерийски полк има 29 офицери, 1 чиновник, 1267 подофицери и войници, 1128 коне, 50 пушки и карабини и 24 оръдия.

Полкът води сражения при Ново село, Нишка околия, Тополчане, Неготин, Гьокчели и Чернище, в които дава много убити и ранени.

Към 30 септември 1915 г. 9-и артилерийски полк е в с. Становци, а 19-и артилерийски полк – при връх Свети Никола. Оттук батареите на полка имат готовност да поддържат настъплението на 9-а Плевенска дивизия към Иваново – Церово – Пандирало. Направлението за настъпление е вр. Росовити камък – вр. Ком. Артилерията на 9-а пехотна Плевенска дивизия – 9-и и 19-и артилерийски полкове, е разхвърляна на много широк фронт (от Връшка чука до вис. Габар, около 15 километра). На 2 октомври 1915 г. 9-ти артилерийски полк води боеве срещу сърбите при Глоговица. На 9 октомври 1915 г. началникът на артилерията в дивизията заповядва на командирите на 9-и и 19-и артилерийски полкове и на 9-о нескорострелно артилерийско отделение да заемат указаните огневи позиции и реда за поддръжка на атаката на пехотата. Девети артилерийски полк поддържа атаката на колоната на полковник Иван Бончев в зоната Мачарица, Ощра чука. Деветнайсети артилерийски полк поддържа атаката на 58-и пехотен полк. На 10, 11 и 12 октомври 1915 г. полкът участва в боевете за връх Кутка.

От 17 до 23 октомври 1915 г. артилеристите се сражават при Бородино, Калафат, Липница и Грамада за овладяване на Нишката позиция. От 24 до 31 октомври 1915 г. полкът участва в боевете при река Морава на фронта село Мрамор – село Долно Меджурово. На 31 октомври и 1 ноември 1915 г. 9-и артилерийски полк участва в боевете при Прокупле. От 21 до 27 април 1917 г. полкът води боеве в участъка на 9-а пехотна Плевенска дивизия. На 8 и 9 май 1917 г. полкът се сражава при заставите: Пазарджик, Княз Борис, генерал Жеков, княз Кирил и генерал Нерезов (източно от село Долджели).

Към април 1917 г. участъкът Дойран – Гевгели се отбранява от 9-а пехотна плевенска дивизия, командвана от артилериста генерал-майор Владимир Вазов. Командир на 9-а артилерийска бригада и началник на артилерията на дивизията е полковник Радослав Каменов. Дивизията влиза в състава на 1-ва отделна армия, командвана от генерал-майор Димитър Гешов, с началник на артилерията полковник Иван Марков.

Участъкът е изключително важен, тъй като дава възможности както за отбрана, така и за настъпление. От гледна точка на отбраната по-голямо значение има лявата част на участъка – Дойран – Дубовия гръбнак. В този участък Дубовия гръбнак с връх Дуб и върхът Калатепе заемат особено място в тактическото разположение. Началник на артилерията на Дойранския участък е командирът на 9-и артилерийски полк полковник Никола Каблешков. Целият участък на дивизията е разделен на три – десен, среден и ляв подучастъци. Във всеки подучастък задачите на артилерията се разпределят по групи артилерия. Десният подучастък командва майор Боян Бракалов. В този подучастък са разположени 4-та, 5-а и 6-а батареи, както и 1-ва гаубична 10,5-см батарея от 9-и артилерийски полк. Останалите батареи на 9-и артилерийски полк са на левия подучастък. Впоследствие се извършва презгрупиране. На целия Дойрански участък срещу нашите 36 полски оръдия противникът има 48, срещу нашите 25 гаубици противникът има 32, от които 4 15-см батареи, и срещу 5 далекобойни оръдия той има шест.

От 21 до 27 април 1917 г. е първата офанзива, която предприемат съглашенските войски, които тогава срещу фронта на 9-а дивизия са в състав 22-ра, 26-а и 60-а пехотна дивизия от 12-и английски корпус. На 22 април 1917 г. в учас-

тъка на 9-а дивизия от всичките засечени около 160 противникови оръдия, от които 86 тежки и 74 полски, 96 стрелят по участъка Дойран – Дуб. Противникът подлага на силен барабанен огън предната позиция и линията на заставите, артилерийските позиции, подстъпите и тила. В 10:10 часа две червени ракети, подадени от началника на предните постове, извикват презградния огън на нашата артилерия. Огънят пред позицията на 34-ти пехотен полк е съкрушителен. Бързината, с която той се открива, показва, че всички наши батареи стоят здраво на местата си. Силата на нашия огън демонстрира недвусмислено на нашата пехота, че няма да се прави икономия на снаряди. На следващия ден противникът решава да насочи основните си сили по нашите батареи, като се стреми да лиши отбраната от артилерийски огън. Всички противникови тежки батареи стрелят с помощта на въздушно наблюдение с фугасни гранати. Върху всяка наша полска батарея противникът масира огъня на няколко свои гаубични батареи. С изобилие от снаряди от голям калибър и добро наблюдение той се стреми да унищожи цялата българска артилерия.

През следващите дни противникът продължава огъня по познатата схема. В момента, когато нашата пехота извика презградния огън на нашите батареи, противникът веднага се нахвърля върху нея. Най-интензивен е неговият огън на 23 и 24 април. В крайна сметка, въпреки усилията, противниковата атака не успява. Единственото, което постига, е да завладее три наши предни застави. Това му позволява да изнесе предните си части с по 200 – 300 метра напред. За тези метри той пролива много кръв. Само 34-ти пехотен Троянски полк е погребал 15 офицери и 693 противникови войници, паднали пред неговия участък.

Огромната заслуга на нашата артилерия намира отражение в прочувственото писмо на командира на 34-ти пехотен полк полковник Маринов до началника на артилерията:

„Уважаеми господин полковник,

Впечатлението ми, като участник и наблюдател от действието на артилерията в последните боеве на полка е отлично и аз дълбоко съм трогнат от мощното съдействие, което тя ни даде с общи усилия да отбием и поразим врага.

Всички офицери и войници от полка, защитници на предната наша позиция срещу няколкочасовите английски атаки през нощта на 24 срещу 25 април, разпитани от мен, с увлечение разправят за сноповете англичани, покосявани от артилерията, и с възхищение от отличното ѝ действие; всички те с възторг от бързото и навременно даване на убийствен огън по съгъстените настъпающи неприятелски вериги; всички те признават, че мощната и незаменима подкрепа, която им е неспирно оказвала, както полската, тъй и тежката артилерия, ги е окуражавала да чакат, посрещнат и с безпримерна самоотверженост довършат или отбият разредените неприятелски нахлуващи в окопите вериги. Славата за победата над врага те искат справедливо да разделят със своите храбри другари артилеристи.

Аз се чувствам задължен да стана изразител на възторга и на чувствата на благодарност и признателност, които г.г. офицерите и всички войници от полка имат към своите другари артилеристи, съвместно с тях действащи през боевете от 21 до 27 април и ви моля да приемете моята, на г.г. офицерите и на

Всички войници от полка благодарност на всички ваши офицери и войници, които ние поздравяваме с дружния вик: „Да живеят славните артилеристи!“

На 8 май 1917 г. се извършва ново общо настъпление от армията на генерал Сарай. Освен досегашните английски сили, се включва и 77-а бригада от 26-а английска дивизия – една изпитана шотландска бригада. Основните усилия на противника са срещу 34-ти пехотен троянски полк. Тук особено се отличават действията на 4-та батарея и 1-ва гаубична батарея от 9-и артилерийски полк, които със своя унищожителен огън спомагат да се удържи позицията на 33-ти пехотен полк. На 9 май безрезултатно завършва и тази голяма противникова атака. Стотиците хиляди снаряди, които противникът изстрелва, извършват доста разрушения на нашите позиции. Пред телените мрежи са намерени труповете на 5 офицера и 1556 войника, а колко са в разположение на противника и колко са изнесени, може само да се предполага. Артилерията от Дойранския участък за втори път преживява триумфа на победата.

На 27 август 1917 г. в 6:30 ч. сутринта започва усилената противникова артилерийска дейност, която носи признаци на артилерийска подготовка за решителна атака на предната Дойранска позиция. В тази артилерийска подготовка срещу Дойранския участък вземат участие около 15 тежки и 10 полски батареи, а срещу първа пехотна бригада (източно от Вардар) – 6 тежки и 6 полски батареи. С еднаква сила огънят продължава на 28, 29 и 30 август. Ежедневно се изстрелват от 15 000 до 20 000 снаряда. Постепенно огънят на противника става барабанин, след което неговата пехота предприема атака срещу височините Чепино, Пазарджик, Жеков и Княз Кирил. Нашата артилерия развива пълен презграден

Подполковник Григор Димитров, командир на 19-и артилерийски полк през Първата световна война

Изкарване на зарядни ракли на бойни артилерийски позиции

огън пред тях и по-рядък пред съседните височини, където не е изключено противникът също да атакува. Без да има нужда да се намесва нашата пехота, само с огъня на артилерията противникът е отбит и обърнат в бягство.

През 1918 г. настъпва съществена промяна в силите, които заемат участъка от река Вардар до западния бряг на Дойранското езеро. Към 15 август командващия 1-ва отделна армия генерал-лейтенант Стефан Нерезов, за да облекчи командването, да засили отбраната с повече части резерв и даде възможност да се правят по-чести почивки от частите, заповядва планинската дивизия да заеме участъка от р. Вардар до връх Варовита, а от връх Варовита до Дойранското езеро да заеме 9-а пехотна Плевенска дивизия. Задачата на артилерията е да съдейства най-активно за отбраната на позицията на 1-ва пехотна бригада от 9-а пехотна дивизия. В тази връзка се извършва и преразпределение на артилерията в участъка, както следва. Десният артилерийски подучастък с щаб на западния склон на в. Кала тепе се поверява на подполковник Негю Кръстев. В състава на подучастъка са включени: дясна група артилерия под командването на капитан Стефан Пейков – командир на 4-та батарея от 9-и артилерийски полк, лява група артилерия под командването на капитан Светослав Богданов.

Левият подучастък се ръководи от подполковник Тодор Вълнаров с щаб на в. Попов. В подучастъка се формира дясна група артилерия с командир капитан Филип Коцев и лява група артилерия с командир майор Стоян Рашков. Общата поддръжка се оказва от тежка артилерия – българска и германска, а началникът на артилерията разполага с артилерийска звукоизмервателна команда № 9.

През септември 1918 г. съглашенците се готвят за последно решително сражение при Дойран. За решителното настъпление в този участък срещу българската 9-а плевенска пехотна дивизия противникът използва цялата 22-ра дивизия и по-голямата част от 26-а и 27-а английски дивизии, а освен това 1-ва и

Полковник Владимир Вазов на връх Фурка, 20 февруари 1917 г.

3-та гръцки дивизии. За атаката тук противникът доставя и много нови батареи. От 16 до 20 септември 1918 г. се провежда последната решаваща офанзива на противника. В българската военна история тя остава като Дойранската епопея – една от най-големите военни победи в историята на Третата българска държава. Артилерийската подготовка на противниковата атака започва на 16 септември. Нейната интензивност е толкова голяма, че не позволява на нашите войски с часове да излязат от своите окопи и скривалища. През цялото време ниско над позициите и в тила ни прелитат тежки разузнавателни самолети. Ако в предишните офанзиви през април и май 1917 г. противниковият огън по нашите батареи се води чрез стрелба, насочена по всяка батарея чрез коригиране от самолети до видими резултати, които удовлетворяват настъпващите, то сега стрелбата по нашите батареи се води с урагани наведнъж от няколко противникови батареи срещу една наша. Тоест противникът се стреми бързо и решително с един замах да извади от строя цялата ни артилерия. В своята артилерийска стрелба противникът не пропуска нито един елемент от пехотните позиции: галерии, окопи, наблюдателници, телени мрежи, пътища за маньовър и гр. Всичко без изключение е обстреляно. Артилерийската стрелба продължава с часове и денонощия. По-късно огънят на противниковите оръдия се пренася и в нашия тил. Не е пропуснат и наблюдателният пункт на началника на дивизията на в. Фурка. На силен огън е подложен и връх Кала тепе, където е наблюдателният пункт на командира на 9-и артилерийски полк полковник Никола Каблешков. Количеството снаряди, изстреляно от противника, е колосално. Дванадесет газови атаки предприема противниковата артилерия. Цялата наша артилерия действа с поставени газови маски. Тя отговаря с безупречно управление, независимо от това, че се налага командите по телефона да се подават без маски. Лично началникът на артилерията управлява презградния огън. Когато телефонните връзки са прекъснати, батареите започват огън по тяхна инициатива в пряко взаимодействие с предните пехотни командири. Противникът използва освен газови, и запалителни снаряди, на които експлозията ясно се различава от другите. След пръскането на запалителния снаряд множество отделни пламъчета се разпръскват на всички страни и след пагането на земята още дълго време продължават да горят.

Оръдие в бетонно укритие край
Дойран, 1917 г.

Изключително много стават и противниковите самолети във въздуха, които с картечници поразяват нашите позиции. След артилерийската подготовка противникът тръгва срещу нашите пехотни позиции с гъсти вериги. Те обаче постилват с трупове предпозиционното пространство, защото нашият артилерийски презграден огън е убийствен. След тях следват обаче нови и нови пехотни вериги. Българските пехотинци от 17-и, 33-ти и 58-и полкове се държат изключително твърдо. Благодарение на тях и на 9-а артилерийска бригада противникът получава разочарование на три пъти – от унищожителния огън при групирането си за атака, от презградния огън при самото настъпление и от барабанния огън на артилерията и удара на нож от пехотинците при отразяването на противниковата атака. В хода на самото отразяване нашата пехота излиза от окопите и се движи открито. На въпрос, защо го правят, войниците отговарят: „Окопите са пълни с убити и умиращи. Не можем да ги разчистим за повече от месец.“ Пред позициите на 33-ти Свищовски полк са преброени повече от 1300 трупа; пред позиция Царевец – 500, пред участъка на 17-и Доростолски полк – 2000, пред 58-и пехотен полк – 1500. Командирът на 9-а плевенска дивизия артилеристът генерал-майор Владимир Вазов определя, че най-стойностното изследване за Дойранската епопея е направено от неговия началник-щаб, майора от генералния щаб Никола Недев. Според него след края на бойните действия частите на дивизията пред и в позициите са успели да преброят 6500 противникови трупа. А колко са в междупозиционното пространство, пред предната позиция и в дълбочината на противника, колко са ранените е трудно да се определи. Според различни източници загубите на противника достигат 11 673 убити и ранени и 547 пленени, срещу 1736 убити и 1000 ранени българи. Това дава основание на британския премиер Лойд Джордж да напише: „В никоя война англичаните не са давали наведнъж толкова много жертви, както при Дойран“.

*Надгробен кръст на канонира
от 9-и артилерийски полк
Йото Мичев, убит на
18 април 1917 г. до Дойран*

Началникът на 9-а пехотна Плевенска дивизия генерал-майор Владимир Вазов за бляскаво отбития противник на 20 септември 1918 г. изпраща следната телеграма до командирите на 1-ва и 3-та пехотни бригади и 9-а артилерийска бригада, не случайно обръщайки се първо към артилеристите: „Нови славни дела извършиха днес подчинените вам части. Доблестните артилеристи, пехотинци, картечници и всички други с безпозовно съревнование и готовност да се жертват за родната земя, след продължителната борба с многочислен враг, успяха да запазят своите позиции и да отблъснат атакуващите англичани и гърци, като им нанесоха големи и кървави загуби. Противникът ще си спомня винаги с ужас за юнаците, които защитаваха Дуб и Кала тепе. От все сърце благодаря вам и на всички вам подчинени юнаци. Днес цяла България ще се радва и с гордост и признателност ще спомня за своите синове и герои от 9-а артилерийска

бригада, за героите Доростолци, Свищовци, Троянци и Плевенци, 57-и и 58-и пехотни полкове и всички други български и придадени части, които с небивало самопожертвуване проливат кръвта си, за да бранят нейната чест и бъдеще.

Пращам братски поздрав на всички юнаци, които взеха участие в днешния жесток, но славен бой. Да даде Бог щото бойното щастие всякога да увенчава вашите усилия."

През дните от 16 до 19 септември 1918 г. българската артилерия дава минимални загуби. Убити, ранени и изчезнали са 3 офицери и 61 войника. Повреждени са общо 18 оръдия. Изстреляните боеприпаси са 64 752. В същото време противникът изстрелва от 6 до 8 пъти повече – от 350 000 до 500 000 снаряда и мини. За онагледяване на това количество бойни припаси трябва да споменем, че за доставянето на същите са били необходими 800 вагона.

При Дойран командирът на 9-и артилерийски полк полковник Каблешков показва всичките си способности на артилерийски командир и организатор. Българската артилерия се показва на завидна висота и буди удивление у противника. Участъкът на 9-и артилерийски полк се издига като стена срещу устрема на англичаните. Изключително емоционално преживява победите на своите артилериисти обществеността на гр. Севлиево и чиновите на 9-а допълняща батарея, която остава в Севлиево по време на войната. На 4 август 1918 г. в Севлиево се извършва освещаване на паметника „Св. Георги Победоносец“. В тържествена обстановка при полагане на основния камък в стъклена бутилка се поставя пергаментов акт със следното съдържание:

„Днес, 4 август 1918 г. при царуването на Негово Величество Фердинанд I Цар на Българите през третата година от намесването на свободното и независимо по Божията воля трето Българско Царство в общоевропейската война с граници: реката Дунав на север, реката Морава и през Косово поле, Призрен-Прищина, през Албанските планини и на юг през Охридското и Преспанското езеро, Битоля, Кожух-планина, гр. Гевгели – Дойран, южно от Беласица, по река Струма и Места, Бяло море до устието на река Марица и източно от течението на тази река през гр. Одрин до черноморския бряг, в гр. Севлиево, окръг

Един от паметниците на загиналите артилериисти от 9-и артилерийски полк при Дойран на мястото, известно като Гробище на 9-и артилерийски полк, близо до село Църничани, Македония

Командирът на 9-и артилерийски полк полковник Никола Каблешков в щаба си на Кала тепе, Македония, 1918 г.

Търновски се състави комисия по инициативата на командира на 9-а полска допълняща батарея капитан Горанов Петър, за увековечаване на подвизите на храбрата Българска армия, ръководена от главнокомандующия Генерал-лейтенант Жеков, и паметта на загиналите герои от 9-а артилерийска бригада, съставена от 9-и и 19-и артилерийски полкове от състава на 9-а пехотна Плевенска дивизия, под командването на Генерал-майор Вазов, в знак на което се съгради „порта-паметник“ при казармите на 9-и артилерийски полк с иждивението на жителите от Севлиево околия, волни пожертвования и гр., според план изработен в престолния град София от архитекта Бояджиев и изпълнен от майстор Христо Дянов със съдействието на войниците от 9-а допълняща батарея.

Днес се постави основния камък на този паметник при тържествен архиерейски водосвет, изпълнен от свещениците Христо Георгиев и Никифор Мънков, при участието и стечението на много хора от града и околията, последван от веселие и игри от събралото се множество. В памет на това тържество се състави настоящия акт, подписан от командира на 9-а допълняща батарея и подпечатан с печата на същата.

гр. Севлиево, 4 август 1918 г.

Командир на батареята: капитан Горанов. Възводни командири: поручик Магжаров, поручик Михайлов, подпоручик Лигоров. Фелдфебели: Илия Цанев, Велин Стойчев, Марин Йонков. Обучаващи офицери: поручик Гаврийски, поручик Нешев, подпоручик Стоянов, подпоручик Парашкевов, подпоручик Глупарски.”

В последните септемврийски боеве в края на войната при Дойран полковник Никола Каблешков, застанал на Кала тепе, с поглед, обърнат към долината на смъртта, покрита с отровен газ, дава го последния момент нареждания на артилерийските отделения и батареи и следи за общия ефект на артилерийския огън, който сее смърт в противниковите редове. Стотици английски пленници минават покрай него. Когато на носилка донесли на Кала тепе тежкоранения английски подполковник Бриджес, той едва чуто казал: „Не, това не е българска артилерия – искам да видя нейния командир!“

След блестящата победа на 20 септември 1918 г. командирът на полка целува всички офицери покрай себе си. В редовете на целия 9-и артилерийски полк се носи бойния вик „Победа!“. Неуспехът при Добро поле обаче идва като гръм. През тъмната нощ най-добрият артилерийски страж при Дойран е поведен назад. Полкът се връща от своята Голгота, където много артилеристи са оставили кръвта си. Тежките условия на примирието сломяват храбрите артилеристи. На старата граница при вестта за примирието командирът на полка се разплаква като дете. Полковник Каблешков демобилизира полка в Севлиево със следните огнени слова: „На младата ни армия, живяла десетки години с вихрен стремеж за светло бъдеще, се падна тежкия жребий първа да понесе унижителните условия на мира, но все пак има Бог. Аз вярвам в светлата звезда на България“.

През юли 1919 г. България е принудена от Съглашението да разформирова 9-а и 8-а пехотни дивизии. Това включва и техните артилерийски полкове. След демобилизацията през 1918 г. полкът се завръща в Севлиево и през септември 1919 г. със заповед № 112/30.08.1919 се разформирова, като личният състав и материалната част се придават на 1-ви артилерийски полк.

На 3 септември 1919 г. се отдава заповед № 1 по ликвидационния щаб на 9-и артилерийски полк. Заповедта се подписва от началник на ликвидационния щаб полковник Димитров. Последната заповед № 21 по ликвидационен щаб е от 20 ноември 1919 г. Макар че войната е прекратена по всички фронтове преди повече от година, големи съглашенски войскови части остават на българска територия до края на 1919 г.

През януари 1937 г. полкът отново се формира под наименованието „9-о артилерийско отделение“ в състав шест батареи, от които три конни. На следващата година отделението официално е трансформирано в полк. През 1941 г. 9-и артилерийски полк излиза на лагер при селата Гранитово и Челник, Елховско. От юли 1942 г. до април 1943 г. 9-и артилерийски полк се намира в окупираните земи в Югославия, в околностите на гр. Кюприя и гр. Ниш.

Паметна плоча на 9-и артилерийски полк в Севлиево

Полагане на военна клетва от войници в 9-и артилерийски полк, Севлиево, 1938 г.

През Втората световна война полкът взема участие в първия период на войната в състава на 9-а пехотна дивизия. Неговото 4-то товарно отделение е придатено на 36-и пехотен полк. По време на войната 9-и артилерийски полк участва в Нишката и Косовската операции, като поддържа бойните действия на 4-ти и 34-ти пехотни полкове. За проявена храброст в боевете с германците много бойци от полка са наградени с ордени „За храброст“. Към полка се формира 4-та армейска артилерийска попълваща батарея, която взема участие във Втората фаза на войната. По заповед на Главното командване дивизията е върната в България, демобилизирана и след това разформирана. Разформиран е и 9-и артилерийски полк.

„Стена на славата и безсмъртието“ днес на мястото на 9-и артилерийски полк в Севлиево

Девета пехотна Плевенска дивизия е сформирана отново през 1946 г. на основание на Указ 25 на Председателството на Народна република България и в състава ѝ се възстановява 9-и дивизионен артилерийски полк.

С решение на Политбюро на ЦК на БКП и с министерска Заповед № 527 от 22 септември 1950 г. дивизията е преименувана в „15-а стрелкова Дунавска дивизия“ и прославеното ѝ във войните име престава да съществува по списъците на Българската армия. Преименуван е и 9-и дивизионен артилерийски полк на „44-ти оръжен артилерийски полк“. В последвалите трансформации през 50-те години на миналия век дивизията и 44-ти артилерийски полк остават по плановете като военновременни, развържани от Школата за запасни офицери в Плевен. Дивизията и артилерийският полк са закрити при съкращенията в края на 90-те години на миналия век.

На 6 септември 2015 г., деветдесет и седем години след славната Дойранска епопея, в гр. Севлиево в изградения парк „Казармите“, където са се намирали казармите на 9-и артилерийски полк, се открива паметник на загиналите от гр. Севлиево за освобождението и обединението на българските земи. Паметникът представлява 14-метрова „Стена на славата и безсмъртието“. На стената са изписани имената на всичките 407 севлиевици, дали живота си в Руско-турската, Сръбско-българската, Балканската, Междусъюзническата, Първата и Втората световни войни. От тях 95 са артилеристите от 9-и артилерийски полк и 31 от 19-и артилерийски полк, загинали при защитата на Дойран от 1916 до 1918 г.

Патронен празник на полка: 23 април – Св. мъченик Лазар Български (Лазаров ген).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ние, българите, сме народ, който често се самокритикува и дори самоосмива, и не винаги цени по достойнство своето. Понякога сме склонни да приемем нещо свое за значимо и велико само ако така го оценят чужденци. Трябва ли обаче някой друг да признае, че българинът е направил ценни приноси в културата на отделни народи и в човешката цивилизация като цяло, които са видими и реални за всеки непредубеден? Българинът не е лишен от дарби за нови приноси и днес. Това го показват и настоящите поколения българи, независимо от това, с какво се занимават и къде по света се намират.

Изключително много за България са световните приноси във военното дело. В края на XVIII и началото на XIX век, когато се утвърждава съвременната огнестрелна артилерия по света, артилерийските системи са най-скъпите оръжия в армията. Артилерийският парк се превръща в мерило за фискалните възможности на една държава. Същевременно артилерията става предпочитано поприще за кариера във войската. Както тогава, така и в наши дни да си артилерист означава да съчетаваш едновременно поне три качества – интелект, сила и творчество.

Възраждането на Третата българска държава дава мощен тласък за развитието на съвременната българска огнестрелна артилерия. По време на Сръбско-българската война през 1885 г. българската артилерия, макар и млада, едва седемгодишна, показва, че умее да приложи на дело онова, на което я бяха учили нейните началници – руските офицери. Както при Сливница, така и под Пирот тя дава блестящ отпор на противниковата артилерия, която е и по-многобройна, и по-опитна. След края на войната със сърбите започва усилена дейност по развързване на артилерийски части и по тяхната всеотраслова подготовка. Това е една огромна работа, която артилеристите изпълняват с чест, и създават една модерна артилерия, издържа бляскаво изпитанието през Балканска война. Веднага от цялата европейска и световна военна общност е признато и става ясно, че именно българската артилерия в най-голяма степен допринесе за превземането на крепостта Одрин.

Трябваше обаче да дойде Първата световна война, за да стане безспорно, че българските артилеристи при Одрин са създали нови способности и форми, които възприемат в редица армии по света. В западната литература преградният артилерийски огън, означен като *Creeping Barrage*, се определя като българската иновация, използвана за първи път при Одрин. Разрушителният, унищожителният, барабанният и преградният огън, а така също и огневият валеж получават само названията си през Първата световна война, но са предложени и изпълнени за първи път именно от българските артилеристи през Балканската война.

Победата при Одрин през 1913 г. е безспорен връх в бойното използване на българската артилерия

В Първата световна война тези огньовете вече са използвани масово, наречени от германците и австрийците „Trommelfeuer“, от британците „harassing fire“, „artillery barrage“, „belt of fire“, а от французите – „le tir d'arrêt“ и „le tir de barrage“. Заслугата за тяхното откриване и прилагане за първи път в практиката на военното дело е на българските артилерийски началници и командири от обсадна армия при Одрин. Нека споменем и техните имена – полковник Стоян Загорски, подполковник Стефан Славчев, подполковник Петко Вълчанов. Тази заслуга се състои освен в умелото използване на обсадните артилерийски средства, и главно в това, че те с математическа точност подкрепят решението да бъде атакувана крепостта с открита сила. Днес, отваряйки всяка военна енциклопедия по света, дори и електронните в интернет, ще се уверим, че тези артилерийски способности и форми са създадени и приложени от българските артилериисти, факт, който не само не трябва да забравяме, а по-често да припомняме.

С отлична подготовка и завидно умение българската артилерия действа и в Първата световна война, където в продължение на три тежки години тя трябва да противостои на армии с вековни традиции, армии, чиято артилерия се ползва с изключителен приоритет. Много са бляскавите победи на българската артилерия в тази война, но задължително трябва още веднъж да откروим два върха на родната артилерия – Тутракан и Дойран.

Добитият опит от действието на артилерията срещу Одринската крепост през 1913 г. дава голяма морална сила на българската артилерия, която, макар и с не най-модерни оръдия, съумява да постигне решителна победа в една настъпателна операция срещу Тутраканската крепост. Дойран е другият висок връх, който се изправя като желязна стена пред всякакви агресори. Великият герой от Дойран – големият български артилериист генерал Владимир Вазов, успява като командир на 9-а пехотна Плевенска дивизия в последната кампания да победи многократно превъзхождащ го противник в много добре подготвена и брилянтно изпълнена отбранителна операция. Героичната летопис на победите на българската артилерия е дълга и може да бъде продължена с имената на още много български артилериисти.

Наш неотменен дълг е да изучим миналото, защото в него има истина, поука и надежда, в него има много героизъм, романтика и красота. Затова нека, четейки тази книга, си спомним с признателност и благодарност за всички ония, които прославиха името на нашия могъщ род войска, за българските артилериисти.

Вечна памет и слава на героите-артилериисти!

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

I. ИЗВОРИ

1. АРХИВНИ МАТЕРИАЛИ

Държавен военноисторически архив – Велико Търново (ДВИА)

ДВИА, фонд 4 – Командване на артилерията

ДВИА, фонд 5 – Артилерийско въоръжение

ДВИА, ф. 24 – Оперативно управление при Щаба на Войската – 1890–1930 г.,
Оперативно отделение към отдел 1 на ЩВ – 1930–1944 г.“

ДВИА, ф. 139 – 7-а артилерийска бригада

ДВИА, ф. 141 – 1-ви армейски артилерийски полк

ДВИА, ф. 142 – 4-ти армейски артилерийски полк

ДВИА, ф. 145 – 2-ри дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 146 – 4-ти дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 147 – 7-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 149 б – 7-и нескорострелен артилерийски полк

ДВИА, ф. 153 – 1-ви планински артилерийски полк

ДВИА, ф. 357 – 47-и пехотен ардински полк

ДВИА, ф. 510 – 2-ри армейски артилерийски полк

ДВИА, ф. 513а – 3-ти дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 514 – 8-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 515 – 9-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 516 – 10-и артилерийски полк

ДВИА, ф. 517а – 16-и артилерийски полк

ДВИА, ф. 531 – 2-ри планински артилерийски полк

ДВИА, ф. 808 – 3-ти армейски артилерийски полк

ДВИА, ф. 809 – 1-ви дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 812 – 5-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 813 – 6-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 814 – 11-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 815 – 12-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 816 – 15-и дивизионен артилерийски полк

ДВИА, ф. 821б – 3-то нескорострелно гаубично артилерийско отделение от 5-и артилерийски полк

ДВИА, ф. 2220 – 1-ви артилерийски полк

2. ПУБЛИКУВАНИ ДОКУМЕНТИ, СПОМЕНИ И ДНЕВНИЦИ

А н г е л о в, А. Българската артилерия в Балканската война 1912–1913 г. Ръкопис, ВИБ, Б. м. г.

А н г е л о в, А. История на българската артилерия. Ръкопис с инв. № III 889, ВИБ, Б. м. г.

А н д р е е в, А. Моят живот и моята съдба, С., 2009

Бойни спомени на 8 артилерийски полк през Балканската война 1912–1913 г., Стара Загора, печ. „Светлина“, 1915

В а з о в, В. Животописни бележки. Военноиздателски комплекс „Св Георги Победоносец“, София, 1992

В а з о в, В. Животописни бележки, Част II, Ръкопис, ВИБ, инв. № 9176/1917

Войнишки споменник. Печ. Т. Богданов, Враца, 1913

Възпоменателен сборник на 4. Артилерийски на Негово Величество Цар Фердинанд I полк и формираните от него части. София, Печатница на армейския военнo-издателски фонд, 1932

Д а н а и л о в, Т. Кратко описание на походите и боевете на 6 арт. полк във войната 1915–1918 г. Б. м., 1935

Доклад до Негово Величество Фердинанд I Цар на българите по случай 25-годишнината от възшествието му на българския престол 1887–1912 от Министерския съвет, София, Държавна печатница, 1912

Д о ш к и н о в, П. Майското сражение в завоя на Черна – 1917 г. Действията на артилерията и поуките от тях. София, 1935

Д р у м е в, М. Боевете южно от село Хума от 1. IX. 1917 г. до 31. V. 1918 г. и действията на артилерията. София, 1925

И л ч е в, З. Артилеристи (Спомени от войната 1915–1918). София, 1937

История на 1-ви артилерийски полк и сформированията му. София, Печатница „Графия“ – Цанков, 1935

Л а з а р о в, Н. Дивните Дунавци (из бойния живот на 5 Дунавска дивизия), Варна, Печатница „Просвещение“, 1928

М е м о а р и генерал Димитър Кацаров (1866–1958), с автентичен запис от златния фонд на БНР. София, 2010

М у с а к о в, И. Бойна прослава на 5 артилерийски полк. София, 1941

Л е ф т е р о в, Х. Настъплението на 4-а армия в Галиполския полуостров в 1913 г. (Боевете при Булаир и Шаркьой), София, 1941

Н е г е в, Н. Дойранската епопея 1915–1918, Печатница на книгоиздателство „Слово“, София, 1935

Н е г е в, Х. Командването на българската войска през войните за национално обединение 1885, 1912–1913, 1915–1918

Н е г я л к о в, Хр. 1-а пехотна софийска дивизия. (На Македонския фронт през втората половина на месец септември 1918 г.), София, 1921

Н и к о л о в, К. Българската армия преди и след Световната война, София, 1922

Отчет за Царските маневри 1937 год. Министерство на войната, Щаб на войската. София, 1938

Р а з с у к а н о в, А. По бойните полета с 8-и артилерийски полк. София, 1929

Шуменци в Отечествената война 1944–1945 г. Спомени. (Стоян Станчев Проданов, фелдфебел в 9 батарея на 5 артилерийски полк). Шумен, 2006

П е й к о в, С. Артилерията при Дойран, София, 1925

С л а в ч е в, С. Поуки за артилерията от войната 1915–1918 година, София, 1921
Ц а н е в, С. Боят при Тутракан (Описание с критически разбор). Печатница на Армейския военно-издателски фонд, София, 1929
Ц е н о в, П. 40 години на служба в артилерията, София, Печатница на Армейския в.-издателски фонд, 1933
Юбилейна книжка на 2-и артилерийски полк 1880–1905, София, Пригв. Печ. Братя Прошекови, 1905

3. СБОРНИЦИ, СПИСЪЦИ, ЩАТОВЕ, ПРАВИЛНИЦИ, РЪКОВОДСТВА, УСТАВИ И НАСТАВЛЕНИЯ

Положение за Артилерийското управление. Книгопечатница Вълков, София, 1892
Положение за въоръжението във войската, София, Печатница „Военен журнал“, 1908
Положение за въоръжението във войската, София, Държавна печатница, 1915
Правилник за Висшия военен съвет, обявен със строго поверителна заповед №148 от 12 август 1931 г., София, 1931
Правилник за въоръжението във войската, София, 1937
Правилник за дейността в щаба на дивизия и армия, София, 1939
Правилник за дейността на главното командване на Действащата Войска, въведен със заповед на министъра на войната № 428 от 23 ноември 1940 г. София, 1940
Правилник за фонда „Артилерийски преглед“. София, Печатница на Арм. Военно-издателски фонд, 1932
Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по Военното ведомство от 1877/1878 г. до 1 януари 1901 г. Отдели I – VI. София, 1901
Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по Военното ведомство 1901–1907 г., Отдели I-VI, София, 1908
Списък на генералите, щаба и обер-офицерите от Българската Войска с тяхното старшинство, съставен към 1 март 1882 г. София, Книгопечатница на Янко Ковачев, София и Виена, 1882
Списък на генералите, щаба и обер-офицерите от Българската Войска с тяхното старшинство, съставен към 1 март 1883, София, Книгопечатница Янко Ковачев и С-ие, 1883
Списък на генералите, щаба и обер-офицерите от Българската Войска с тяхното старшинство, съставен към 1 март 1884 г. София, Книгопечатница Янко Ковачев и С-ие, 1884
Списък на генералите, щаба и обер-офицерите от Българската Войска с тяхното старшинство, съставен към 1 април 1885 г., София, Държавна печатница, 1885
Списък на генералите, щаба и обер-офицерите от Българската Войска, наредени по старшинство за всеки род оръжие отделно и с обозначение на заеманите длъжности, съставен към 8 декември 1889, София, Държавна печатница, 1890
Списък на генералите, щаба и обер-офицерите от Българската Войска по род на оръжието и тяхното старшинство, съставен към 1 април 1892 г. София, Държавна печатница, 1892
Списък на генералите, щаба и обер-офицерите от Българската Войска по род на оръжието и тяхното старшинство, съставен към 10 февруари 1893 г., София, Пригворна печатница Б. Шимачек, 1893

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска по род на оръжието и тяхното старшинство, съставен към 20 януари 1894 г., София, Пригворна печатница Б. Шимачек, 1894

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска по род на оръжието и тяхното старшинство, съставен към 1 февруари 1895 г., София, Пригворна печатница Бр. Прошекови, 1895

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска по рода на оръжието и тяхното старшинство, съставен към 2 февруари 1896 г., София, Печатница Иван Даскалов и С-ие, 1896

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска, съставен към 26 март 1898 г., София, Печатница „Военен журнал“, 1898

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска, съставен към 25 април 1899 г., София, Държавна печатница, 1899

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска, съставен към 1 април 1900 година, София, Книгопечатница и литография на Янко Ковачев, 1900

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска, съставен към 1 август 1901 г., София, Печатница Иван Даскалов и С-ие, 1901

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска, съставен към 1 март 1903 г. София, Печатница на Г. Ножаров, 1903

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска към 1 март 1904 г. София, Печатница на Н.А. Ножаров, 1904

Списък на генералите, щаб и обер-офицерите от Българската Войска към 1 юли 1905 г. София, Печатница „Балкан“, 1905

Списък на офицерите от Българската Войска (Действующа армия) към 1 юний 1909 г. Печатница „Военен журнал“, С., 1909

Списък на офицерите от Българската Войска (Действующа армия) към 1 април 1911 г., С., Печатница „Военен журнал“, 1911

Списък на офицерите от Българската Войска (Действующа армия) към 15 януари 1915 г. Министерство на войната, София, 1915

Списък на г.г. офицерите от Българската армия наредени по общото им старшинство към 1-и октомври 1927. , Б.м.г.

Списък на г.г. офицерите от Българската Войска към 1 януари 1936 г., София, 1936

Списък на г.г. офицерите от българската войска към 1 януари 1943 г., София, 1943

Щатове на личния състав на войсковите части, управления и учреждения, според бюджета за 1915 г. София, Държавна печатница, 1915

4. ВЕСТНИЦИ И СПИСАНИЯ

Сп. „Артилерийски преглед“

Сп. „Военен журнал“

В-к „Военни известия“

Сп. „Военноисторически сборник“

Сп. „Въспоменателен сборник“

В-к „Мир“

В-к „Народна отбрана“

В-к „Отечество“

II.ЛИТЕРАТУРА

А н г е л о в, А. Материал за история на българската артилерия. Печатница на Военноиздателския фонд, София, 1937

Б о т е в, Б. и др. История на служба „Артилерийско въоръжение“ в Българската армия 1878–1990, София, 1998

България в Световната война 1915–1918 г., Том II, Войната със Сърбия през 1915 г., ДП, С., 1938

България в Световната война 1915–1918 г., Том III, Войната срещу Сърбия 1915 г. Настъплението на II армия в Македония. С., ДП, 1938

Българската армия в Световната война 1915–1918 г. Том VIII Войната срещу Румъния през 1916 г. (Подготовка на войната и Тутраканска операция), София, 1939

Българската армия 1877–1919, С., ВИ, 1988

Българската земска войска 1878–1879 г. – Създаване на българската войска след освободителната Руско-турска война от 1877–1878 г. (Сборник от документи и материали), София, ДВИ, 1959

Войната между България и Турция 1912–1913 год. Том I, подготовка на войната, София, ДП, 1937

Войната между България и Турция 1912–1913, Том VI, Действия на западния операционен театър, София, ДП, 1935

В о й н о в, Б. Подпоручик Петров. Издателство „Пропелер“, София, 2013

Г а н ч е в, А. Войните през третото българско царство, С., 1926

История на Сръбско-българската война 1885 г., София, ДП, 1925

Й о т о в, П., Добрев, А., Миленов, Б., Руменин, Р., Недев, С., Добринов, Д. „Българската армия в Първата световна война 1915–1918 – Кратък енциклопедичен справочник“, Издателство „Св. Георги Победоносец“, София, 1995

К р а п ч а н с к и, В. и др. Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на Българската армия от 1878 до 1944 г., ДВИ, София, 1961

М и ч е в, Н., П. Коледаров. Речник на селищните имена в България 1878–1972, „Наука и изкуство“, София, 1973

М и ч е в, Н., П. Коледаров. Речник на селищните имена в България 1878–1987, „Наука и изкуство“, София, 1989

М и ч е в, Н. Речник на имената и статута на населените места в България 1878 – 2004, Издателска къща „Петър Берон“, София, 2005

П е й ч е в, А., К. Крумов, Й. Йотов, Х. Христов, М. Арнаудов, Г. Ганчев. История на Българската артилерия. Военно издателство, София, 1977

Пътеводител на архивните фондове 1877–1945, Том I, ВИ, С., 1976

Пътеводител на архивните фондове 1877–1944, Том 2, ВИ, С., 1977

Р у м е н и н, Р. Офицерският корпус в България 1878–1944 г. Т. 1, 2, 3 и 4. София, Издателство на Министерството на отбраната „Св. Георги Победоносец“, 1996

Р у с е в, Н. По следие на една безсмъртна песен, Том Първи и Том Втори, 1988

С т а н ч е в, С., Т. Петров. История на сухопътните войски на България, Том първи, София, 2014

С т а н ч е в, С., Р. Николов. История на сухопътните войски на България (1918–1945), Том Втори, София, 2017

С т о й ч е в, И. Строители и бойни вождове на Българската Войска 1879–1941, София, 1941

Т а н ч е в, И. Българи в чуждестранни военноучебни заведения (1878–1912), София, 2008

Т а ш е в, Т. Българската Войска 1941–1945 Енциклопедичен справочник. София, 2008

Т а ш е в, Т. Министрите на България 1879–1999, София, 1999

Т а ш е в, Т., С. Недев. Върховното ръководство и висшето командване на българската армия (1879–1999). Енциклопедичен справочник. София, 2000

Т о д о р о в, Ч. Бойният път на шести артилерийски полк през Балканската война 1912-1913 г. – В: Известия на музеите от Югоизточна България XIX, Стара Загора, 1998

Т р а й к о в, В. Населените места в Тракия и Македония под гръцка власт (Стари и нови названия), София, 1946

Ц в е т к о в, К и колектив. Алманах на Сухопътните войски на България, книга Четвърта. София, 2018

Ц в е т к о в, К и колектив. История на Сухопътните войски на България, том Трети. София, 2019

СЪДЪРЖАНИЕ

Никой и нищо не бива да бъдат забравени!	3
Предговор	5
1. Командване на артилерията	7
1.1. Артилерийска инспекция.....	7
1.2. Артилерийски комитет.....	31
2. Първите артилерийски полкове и военновременните им формирования ..	32
2.1. Първи артилерийски полк.....	32
2.2. Втори артилерийски полк.....	59
2.3. Трети артилерийски полк.....	78
2.4. Четвърти артилерийски полк.....	88
2.5. Пети артилерийски полк.....	108
2.6. Шести артилерийски полк.....	132
2.7. Седми артилерийски полк.....	145
2.8. Осми артилерийски полк.....	156
2.9. Девети артилерийски полк.....	182
Заключение	195
Извори и литература	197

НЕЛКО НЕНОВ

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ
БЪЛГАРСКАТА АРТИЛЕРИЯ

Книга пета

Българска, първо издание

Редактор *Георги Рачев*

Формат 60х90/8

Печатни коли 25,5

ISBN 978-954-302-092-8